

DR. MAHFİ EĞİLMEZ

DR. ERCAN KUMCU

EKONOMİ POLİTİKASI

TEORİ VE TÜRKİYE UYGULAMASI

Remzi Kitabevi

YIRMİNCİ
BASIM

Önsöz

Ekonomi Politikası ilk kez 2002 yılında basıldı. Üniversitede aynı adla son sınıflara okuttuğumuz ders için hazırladığımız notların geliştirilmiş haliydi ilk baskı. Zaman içinde bu ilk baskıyı defalarca revize ettik. Kitap, çeşitli üniversite ve yüksekokullarda ders kitabı olarak okutuldu ya da referans kitap olarak kullanıldı. Birçok sınavda temel kitaplardan biri oldu. Pek çok sınav sorusu bu kitaptan çıktı. Her kesimden olumlu eleştiriler aldık. 10 yıl içinde 18 kez basılıyor olması, kitabın ne kadar benimsendiğinin en önemli göstergesidir.

Son olarak 17'nci baskının ardından kitabı baştan aşağıya ele alıp yeniden hazırlamaya karar verdik. Bunun temel nedeni birçok alanda yeni tartışmaların gelişmiş ve daha da önemlisi çeşitli alanlarda uygulanan politika araçlarında çeşitlilikler ortaya çıkmış olmasıydı.

Kitabın konularını yeniden ele alırken bazılarının yerlerini değiştirdik, bazılarını güncelledik, bazılarını çıkardık, bazılarını en baştan yazdık.

Kitabın beğenilmesinin önemli unsurlarından biri, bölüm sonlarındaki makalelerdi. Bunu birçok kişiden duyduk. Konudan sonra o makaleleri de okuduklarında, teori ile uygulamayı daha iyi bütünleşmiş gördüklerini söylüyordu okurlar. Bu kez de makaleleri güncel olanlarıyla değiştirmenin dışında o yöntemi bozmadık.

Kitapla ilgili en olumlu eleştirilerden biri, dilinin sadeliği ve kolay izlenebilir olmasıydı. Bu yeni şekilde de en önemli kaygımız bu yapıyı bozmamak oldu. Anlaşılabilir, karmaşık olmayan, basit ve sade bir kitap yaklaşımını korumaya çalıştık.

Kitabın bu haliyle, *Ekonomi Politikası*, *Türkiye Ekonomisi*, *Maliye Politikası*, *Para Politikası* ve *Makroekonomi* derslerini alanlara, sınavlara hazırlananlara ve bu konuları merak edip öğrenmek isteyenlere yardımcı olacağını düşünüyoruz.

Dr. Mahfi Eğilmez
Dr. Ercan Kumcu

1 . *Ekonomi Bilimi Ve Ekonomi Politikası*

*Bilimin trajedisi! Güzel bir hipotezin
çirkin bir gerçekle yok olması!*

THOMAS HENRY HUXLEY

1.1. EKONOMİ BİLİMİ

Sosyal bilimler arasında yer alan ekonomi biliminin temel konusunu, kıt kaynakların en yüksek tatmini sağlayacak şekilde tahsis edilmesi oluşturur. Bütün sosyal bilimler gibi ekonomi de fizik bilimlerden pek çok yönden ayrılır. Buna karşılık özellikle pozitif ekonominin kullandığı niceliksel yöntemlere ve ele aldığı modellere bakıldığında fizik bilimlere en yakın sosyal bilim olduğunu ileri sürmek yanlış olmaz.

Ekonomi bilimini çeşitli alt başlıklar altında toplayıp sınıflandırmak gelenek olmuştur. Bunlar arasında makro ve mikroekonomi ayrımı ile pozitif ve normatif (arzu edilen) ekonomi ayrımları üzerinde durmakta yarar var. Makroekonomi denildiğinde, küresel ya da ulusal büyüklüklerle uğraşan ekonomi bilimi alt dalı anlaşılır. Örneğin milli gelir, para arzı, enflasyon, işsizlik, cari işlemler dengesi, toplam arz ve toplam talep gibi ekonominin tümünü ilgilendiren konular makroekonominin ilgi alanına girer. Mikroekonomi denildiğinde ise toplumu oluşturan tek tek bireylerin ve tek tek firmaların ekonomik sorunlarıyla ilgili alt bilim dalı anlaşılır. Örneğin tüketici dengesi, firma dengesi, bireysel talep, firma arzı gibi konular mikroekonominin ilgi alanına girer. Bir başka deyişle, mikroekonomi tek tek ağaçlarla ilgilenirken, makroekonominin ilgi alanı ormandır.

Pozitif ekonomi, ekonomi biliminin teoriye dönük bölümüdür. Türkçede kısaca ekonomi, İngilizcede “economics” denildiğinde bu ayrım anlaşılır. Pozitif ekonomide tercihler ve inançlar söz konusu değildir. Söz konusu olan, bir olgunun bilimsel olarak ortaya konulup analize tabi tutulmasıdır. Önermelerin doğru olup olmadığı ispat edilebilir olmalıdır. Normatif ekonomi, ekonomi politikasını kapsayan alt daldır. Burada tercihler, bir başka deyişle subjektif hedefler söz konusudur. Örneğin enflasyon nedir, nasıl ortaya çıkar sorusunun cevabını aramak ve bunu bir teori çerçevesinde açıklamak pozitif ekonominin, gelir dağılımının adil olup olmadığını değerlendirmeye tabi tutmak ve buradan

bazı sonuçlara ulaşmak normatif ekonominin konusunu oluşturur.

Ekonominin önemli bir özelliği, hipotez, kanun ve teorilerinin zaman ve mekâna göre değişebilir nitelikte olmasıdır. İnsan ve toplum davranışlarının değiştiği noktada ekonominin kanunları da değişir. Bu nedenle ekonomik kanunlar ve teoriler, fizik bilimlerinin kanun ve teorilerine göre çok daha kolay ve çabuk değişebilir bir yapıdadır. Bu değişebilirlik, ekonomi bilimine büyük bir dinamizm verir. O nedendir ki, ekonomi biliminde aynı konuda pek çok farklı hipotez, kanun ya da teori bir arada bulunabilir.

Ekonomi biliminin temel amacı, ekonomik olgular arasındaki neden-sonuç ilişkilerini açıklayan genellemelerin geliştirilmesidir. Ekonomi bilimi, neden-sonuç ilişkilerini açıklarken, bilimsel yöntemin hipotez, kanun ve teori aşamalarından geçer. Fizik bilimlerden farklı olarak, test etme aracı olarak gözlemlemeyi deney yerine kullanır.

Ekonomi bilimindeki neden-sonuç ilişkilerinin açıklanmasında genellikle fonksiyonel ilişkiler kullanılır. Fonksiyonel ilişki denildiğinde, açıklanan değişkenin açıklayan değişkenle birlikte değişen bir yapı içinde olduğu anlaşılmalıdır.

Örneğin $[y = f(x_i); x_i = 1, \dots, n]$ ilişkisi bir fonksiyonel ilişkidir ve y değişkeninin n tane x_i değişkenine bağlı olarak değiştiğini açıklar. Ekonomi biliminde bunun pek çok örneği vardır. Bir malın talep miktarı (D_a), ikame mallarının veya tamamlayıcı malların fiyatları ve gelir gibi diğer değişkenler sabit tutulduğunda, o malın fiyatıyla (P_a) fonksiyonel ilişki içindedir: $D_a = f(P_a)$. Ya da tüketim giderleri (C), kullanılabilir gelirin (Y_d) bir fonksiyonudur: $C = f(Y_d)$. Bu tür fonksiyonel ilişkilerden hareketle ekonomide modeller kurarak gerçek hayat açıklanmaya çalışılır.

Ekonomi biliminin kanun ve teorileri, fizik bilimlerin kanun ve teorileri kadar kesinlik taşımaz. Çünkü tıpkı diğer sosyal bilimler gibi, ekonomi bilimi de insan ve toplum davranışları üzerine kuruludur. Bu davranışlar toplumdaki topluma ve zamandan zamana değişim gösterir. O nedenle de ekonomi bilimi, zaman geçtikçe, davranış kalıpları ve toplumsal yapılanma değiştikçe değişim gösterir. Alfred Marshall ekonomi kanunlarını şöyle ifade ediyor: “Ekonomi kanunları, az çok belirli ve az çok kesin eğilimlerin ifadesinden ibarettir.” Marshall’ın bu tanımında ekonomi kanunlarını fizik kanunlarından ayırmak için kullanılacak iki önemli fark vardır: “az çok” ve “eğilim” sözleri. O halde ekonomi kanunu ve teoriler gerçeğin tam ve kesin ifadeleri yerine az çok bir eğilim ifade eden hususlardır.

Fizik bilimlere göre ortaya çıkan bütün bu eksikliklerine karşılık ekonomi biliminin de nihai amacı gerçeğin anlaşılmasını sağlamaya çalışmaktır. Ekonomi

biliminin, gerçeğin anlaşılmasını sağlamaya yönelik yöntemi “bilimsel soyutlama”dır. Soyutlama, karmaşık gerçeği açıklayabilmek için, bazı varsayımlarla olayı basite indirgeyip ortaya koyma ve aşama aşama basitleştirici varsayımları kaldırmak suretiyle karmaşık gerçeğin açıklanmasına ulaşma yöntemidir.

Ekonomi bilimi, gerçek hayatın karmaşık ve anlaşılması güç yapısını basite indirgeyerek analiz edebilmek amacıyla yukarıda açıklanan gözlem, fonksiyonel ilişkiler ve soyutlama yöntemlerine dayalı olarak kurulan modellere dayanır. Örneğin bir toplumun toplam üretimini ya da aynı anlama gelen Gayri Safi Yurtiçi Hasılasını (GSYH) bir model çerçevesinde belirlerken ekonomiyi dört kesime ayırmak ve kesimlerin görünümünü aşama aşama ele alıp gerçek hayattaki duruma ulaşmak âdet olmuştur.

Hane Halkları: Tüketim Giderleri = C

İşletmeler: Yatırım Giderleri = I

Devlet: Devlet Giderleri = G

Dış Dünya: Net İhracat = İhracat - İthalat = (X - M)

Bu şekilde oluşan bir ekonomide GSYH’yı (Y) hesaplamak için bu dört kesimin giderlerini toplamak gerekmektedir. Bununla birlikte soyutlama yöntemi gereği konu aşama aşama ele alınır. Önce devlet giderinin bulunmadığı ve dış âleme kapalı bir ekonomi modelinden hareket edilir.

Bu durumda GSYH:

$$Y = C + I \text{’dir. (1)}$$

Daha sonra analize devlet katılır.

$$Y = C + I + G \text{ (2)}$$

Ve en sonunda ekonomi dış dünyaya açık olarak tanımlanarak gerçek hayattaki durum ortaya konulur.

$$Y = C + I + G + (X - M) \text{ (3)}$$

Böylece her bir aşamada fonksiyonel ilişkilerin ayrıntılı olarak ortaya konulması sırasında ortaya çıkacak karmaşıklıklar giderilmiş ve sonuçta gerçeğin analizi yapılmış olur. Örneğimizde (1) numaralı eşitlik ekonomiyi en basit bir biçimde ele alırken (2) ve (3) numaralı eşitlikler ekonomik yapının giderek karmaşıklaşan özelliklerini hesaba katmaktadır.

Bir başka model, ekonomideki akımları izlemek amacıyla kurulabilir. Böyle bir modeli kurarken göz önünde tutulacak olan birimler ve işlemler önemlidir. GSYH, bir ülkede bir yıl içinde yaratılan akımların derlenmesinden oluştuğu için hesaba katılacak olan yalnızca akım değişkenlerdir. Stoklar ve stokların el değiştirmesi hesaplamalara katılmayacaktır. Hesaplara veya daha doğrusu modele sokulacak olan birimler hane halkları, işletmeler, devlet ve dış âlemdir.

1.2. EKONOMİ POLİTİKASI

Ekonomi politikası, genel olarak makroekonomik dengelerin hangi yönde ve nasıl değiştirileceğine ilişkin yaklaşımları kapsayan daldır. Örneğin büyümeyi daha fazla hızlandırabilmek, işsizliği, cari açığı, bütçe açığını düşürebilmek veya enflasyon gibi istikrarsızlık halleriyle mücadele etmek için ekonominin var olan dengelerini değiştirebilmek gerekir. Bu değişiklikleri yapmak için uygulanacak önlemler paketi ekonomi politikası adını alıyor.

Ekonomi politikası, ekonomik dengede yaşanan bozulmaları düzeltmek için önlemler alınmasını öngörür. Bu yolla bozulan makro dengeleri yeniden yerine oturtmak söz konusu olabilir. Eğer örneğin ekonomide daralma yaşanıyor ve büyüme hızı sıfıra doğru yaklaşıyorsa bunu yeniden yukarı çekebilmek için ekonomi politikası uygulamasına başvurulur.

Ekonomik dengede bir bozulma olmasa bile eğer daha iyi bir dengeye ulaşılması arzulanıyorsa ekonomi politikası devreye sokulabilir. Bu kez ekonomi politikası mevcut ekonomik dengenin arzulanan dengeye yönlendirilebilmesi için alınacak önlemleri kapsar. Daha yüksek büyüme hızı, daha iyi gelir dağılımı, daha düşük enflasyon, daha az kamu borçlanması, daha az bütçe açığı, daha fazla istihdam, daha fazla yatırım gibi arzulanan yeni makroekonomik dengelere ulaşmak için ekonomi politikası önlemleri devreye sokulabilir.

Bozulan dengeleri düzeltme ya da yeni ve daha iyi dengelere ulaşma düşüncesi, uygulanacak ekonomi politikasının seçimini gündeme getirir. Ekonomi politikasının çeşitli alt dalları vardır. Bunları üç ana başlıkta toplamak mümkündür:

1. Maliye Politikası
2. Para Politikası
3. Diğer politikalar

Bunların her birinin farklı araçları vardır. Ekonomide yapılmak istenenlere ya da belirlenen hedeflere göre bunların araçları tek başlarına ya da bir arada kullanılabilir.

1.3. EKONOMİ VE EKONOMİ POLİTİKASININ TARİHÇESİ

Ekonomi biliminin temel konusu kıtlık ve tercih olduğuna göre ekonomik olayların ve bu olaylara karşı bir anlamda tavır almak demek olan ekonomi politikası uygulamalarının tarihini çok eskilere kadar götürmek yanlış olmaz. Buna karşılık ekonomi politikasını etkileyen ekonomik örgütlenme biçiminin değişikliklerini daha yakın bir dönemden başlayarak incelemek kolaylık sağlar.

Yaklaşık 40 bin yıl önce bugünkü (homo sapiens) formuyla ilk kez dünya üzerinde görüldüğü sanılan insan, M.Ö. 10 binlere, bir başka deyişle neolitik

döneme, gelinceye kadar avcı ve devşirici olarak yaşadı. Vahşi hayvanları eti ve postu için avladı, yabani meyveleri devşirip yedi. Ürettiği tek şey, hayvan öldürmeye ve kendini savunmaya yarayan taştan yapılma ilkel silahlar ve üşümek için giydiği ilkel kıyafetlerdi. Bunun dışında yalnızca bir tüketici konumundaydı. Doğaya hiçbir şey katmıyor, yalnızca doğanın verdiklerini alıp tüketiyordu. İnsanın, M.Ö. 10 binler ile 7 binler arasında ilk kez yerleşik yaşama geçerek tarım yapmaya ve hayvan yetiştirmeye başladığına ilişkin izler var. Çatalhöyük ve Hacılar'daki kalıntılar, insanların buralarda yerleşip kentler kurduklarını, tarım ve evcilleştirdikleri hayvanlarla hayvancılık yaptıklarını gösteriyor. Böylece ilk ekonomik devrim gerçekleşmiş oluyordu. Buna tarım devrimi ya da neolitik devrim adını veriyoruz.

M.Ö. ikinci binlere doğru bronz (tunç) çağını yaşayan Anadolu'da büyük boyutlarda bir dış ticaretin izleri bulundu. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bulunan tabletlerden Asurlu tüccarların Mezopotamya'dan aldıkları tekstil ürünleri ve kalayı Anadolu'ya getirdikleri ve burada yerleşik insanlardaki bakır, altın, gümüş ve tahılla değiş tokuş ettikleri anlaşılıyor. İki de yumuşak birer metal olan bakır ve kalayın yüksek derecede ısıtılmış fırınlarda ergitilerek birleştirilmesinden, son derece sert bir alaşım olan bronz elde ediliyor ve bu alaşım savaş ve tarım araçları, bıçak vb yapımında kullanılıyordu. Bu şekilde doğup gelişmiş bulunan ve dönemine göre oldukça büyük çapta olduğu anlaşılan bu dış ticaret faaliyeti bize ikinci ekonomik devrimi gösteriyor: Dış ticaret devrimi.

Parayı ilk kez kullandıkları sanılan Lidyalılar öncesinde Ortadoğu'da para yerine kullanılan değerli madenler söz konusuydu. Bir madenin para olarak adlandırılabilmesi için üzerinde bir damga, bir mühür gibi kabul edilmiş otoriteye ait bir garantiyi taşıması gerekiyor. Bu madenler böyle bir garantiyi taşımamakla birlikte Asurlular, Babilliler ve Hititler tarafından para yerine yaygın olarak kullanılıyordu. Hititler 12,5 gram ağırlığındaki gümüş çubuk ya da halkaları "şekel" olarak adlandırıyor ve bunları para yerine kullanıyorlardı. 40 şekel 1 minaya eşitti (500 gram gümüş ağırlığı.) Hitit yasalarında çeşitli malların fiyatları yazılıydı. Örneğin 1 koyun 1 şekel, 1 parisu (yaklaşık 38,5 kg) buğday 0,5 şekel idi. Genel eğilim paranın ortaya çıkışı olarak çok sonraki tarihleri almak olsa da biz M.Ö. 1500-2000 döneminde kullanılan bu ölçüler nedeniyle üçüncü ekonomik devrim olan para devriminin o dönemde ortaya çıktığını kabul edeceğiz.

Ortaçağda siyasi düzen feodaliteydi. Feodaliteyle birlikte toprakların feodal beyler tarafından çevrilerek kendi malikâneleri çevresinde küçük yurtlar yaratmaları olgusu gerçekleşti. Bu topraklarda feodal beyler adına üretimi yapan, onlara hizmet eden serfler yaşıyordu. Bu aşama, tarımsal artık değerini

yaratılması ve bu artığın birikerek başka alanlarda yatırımlara yol açmasını sağladı. Buna ek olarak serfler artık kendileri için değil başkaları için üretim yapan insanların, bir anlamda ilk ücretli emeğin temsilcisi oldular. Bu dördüncü ekonomik devrime, artık değer yaratılması devrimi adını veriyoruz.

15. yüzyılda Avrupa devletleri zenginlik ve refahın kaynağının değerli maden stoklarından geldiğini düşündüğü için yeni sömürgeler elde etmek amacıyla birbirleriyle kıyasıya bir mücadele içine girmişlerdi. Özellikle İspanya, Portekiz, Hollanda ve İngiltere bu yeni akımın öncülüğünü yapmışlar, daha sonra bunlara diğer Avrupa ülkeleri de katılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ise yeni kıtalar keşfedip sömürgeler oluşturmak yerine bilinen topraklar üzerinde egemenliğini yaygınlaştırıp buralardan vergi ve benzeri adlarla değerli madenleri toplama yolunu seçmiştir.

Ekonominin bir bilim olarak değil fakat sezgisel yaklaşımlar olarak ortaya çıkışı bu dönemlere rastlamaktadır. Bu yaklaşıma merkantilizm adı verilmektedir. Merkantilizm aynı zamanda bilinen ilk sistemli ekonomi politikası yaklaşımıdır. Merkantilist politikanın altında yatan kabuller şunlardır: (1) Değerli madenleri elde ederek zenginliği artırma düşüncesi (bulyonizm). (2) Devletin ekonomik yaşama aktif katılımı. (3) İthalat kısıtlamaları uygulayarak yurtiçinde üretimi mümkün malların dışarıdan alınmasının yasaklanması ve dolayısıyla ülkeden değerli maden çıkışının sınırlanması. (4) Mal ihracatını teşvik ederek değerli madenleri elde etme düşüncesi.

15. yüzyılda kâğıt para yoktu. Madeni para, altın, gümüş gibi değerli madenlerden üretiliyor ve reel değeriyle işlem görüyordu. Altın, gümüş rezervleri sınırlı olduğu için, kıtlık bu metallere doğrudan doğruya bir değer veriyordu. Herkes tarafından değişim aracı olarak kabul edilmesi, bunlardan metal para yapılmasını olanaklı kılıyordu. Bu dönemde sömürgelerden elde edilen altın ve gümüş eritilerek metal para yapımında kullanıldığı için aslında sömürgelerden elde edilen metal doğrudan doğruya para oluyor ve ülkenin zenginliğinin artmasına katkıda bulunuyordu.

Merkantilizmin temel taşlarından biri de dış ticaret politikalarının dış ticaret fazlası (ihracatın ithalattan fazla olması) verdirecek şekilde izlenmesiydi. Bu amaca yönelik olarak gerekirse ithalat sınırlandırılıyordu. Bunun temelinde yatan neden de gerçekte bulyonizm felsefesine dayanmaktadır. Aşırı ithalat, ülkeden metal para, bir başka deyişle altın ya da gümüş çıkışına neden olacak ve ülkenin fakirleşmesine yol açacak oysa ihracat fazlası bunun tam tersine ülkeye değerli metal girişini ve dolayısıyla zenginliğin artmasını sağlayacaktır. Bu genel yaklaşım Avrupa devletlerini dış ticarete ve oradan giderek bütün ekonomik hayata aktif olarak müdahaleye yöneltmiştir. Dış ticarete korumacılık, yüksek gümrük duvarlarıyla ithalatın kısıtlanmasının yanında, çeşitli teşviklerle

ihracatın özendirilmesine dayanıyordu.

Para gerçekten merkantilistlerin savundukları kadar önemli midir? Her şeyden önce cevap aranması gereken soru şudur: Para bir araç mı, yoksa amaç mı? Ya da tek başına para zenginlik yaratır mı? Paranın ekonomik yaşama etkileri merkantilizmi izleyerek gelişen bütün ekonomi teorilerinin merkezinde yer alan sorunlardan biri olmuştur.

Ekonomik devrimlerin en önemlilerinden biri olan sanayi devrimi 19. yüzyılda ortaya çıktı. İngilizlerin buhar makinesini sanayiye sokmalarıyla birlikte kitlesel sanayi ürünleri üretimi başladı. Üretim, evden toplu olarak çalışılan fabrikalara kaydı. Çevirme hareketinin devam eden izlerinin yarattığı köylerdeki işsizlik pek çok tarım işçisini kentlerdeki sanayi kuruluşlarında çalışmaya itti. Böylece daha önce tarım işçiliği yapanlar yavaş yavaş sanayi işçisi olmaya başladı.

18 ve 19. yüzyıllarda iktisadi düşüncenin gelişimine damgasını vurmuş bulunan ve en önemlileri Adam Smith, David Ricardo, Thomas R. Malthus, John Stuart Mill ve Alfred Marshall olan klasik iktisatçılara göre para ekonomide önemli bir öge olmakla birlikte asıl önemli olan, paranın üzerini örttüğü reel olaylardır. Klasik iktisatçılar, aralarında farklılıklar olmasına karşın, genelde parayı ikinci plana koyarak merkantilizmin temel felsefesi olan bulyonizme karşı çıkmanın yanında devletin ekonomiye karışmasına da şiddetle karşı çıkarak piyasa ekonomisinin yerleştirilmesinden yana olmuşlardır.

Klasik ekonomi teorisi, ekonominin arz yönüne ağırlık vermiş ve genel yaklaşımını arz yönlü öneriler çerçevesinde oluşturmuştur. Klasik ekonomi okulunun temel yaklaşımlarını şöylece özetlemek mümkündür:

1. Ekonomi tam istihdam durumunda denge halindedir. Bu dengeden sapmalar geçici olgular olarak ortaya çıkar. Ücretlerin piyasada belirlendiği bir ekonomide tam istihdamdan başka bir denge söz konusu olamaz.
2. Piyasada her aktör kendi çıkarını (tatminini) azamiye çıkaracak şekilde davranır. Böylece toplumun çıkarları da (refahı) azamiye çıkarılmış olur.
3. Ekonomide ücret ve fiyatlar esnektir. Aslında tam istihdam düzeyindeki uzun dönemli dengeyi sağlayan da bu esnekliktir. Emek fiyatı olan ücretler yükseldiğinde emek talebi düşecek, düşen talep ücretlerin düşmesine ve giderek ucuzlayan emek talebinin artmasına ve işsizliğin otomatik olarak azalmasına yol açacaktır. Mal ve sermaye piyasalarında ise bu dengeyi esnek fiyatlar ve faizler sağlayacaktır.
4. Her arz kendi talebini yaratır (Say Kanunu). Ekonomide uzun dönemde bir üretim fazlası olması söz konusu değildir. Kısa dönemde ortaya bir arz fazlası çıkabilir. Bu durumda talep eksikliğine bağlı olarak mal ve hizmet

fiyatları düşecek, fiyat düşüşü talep artışına ve dolayısıyla arz ve talebin yeniden dengelenmesine yol açacaktır.

5. Piyasa dengesizlikleri ve tam istihdam dengesinden sapmalar kısa dönemli olgulardır. Yukarıda değinilen esnek ücret ve esnek fiyat mekanizmalarının işlemesi sonucu piyasalar tekrar dengelenir ve bu, uzun dönemde ekonominin tekrar asıl dengesi olan tam istihdam düzeyine ulaşılmasının yolunu açar (Adam Smith'in "görünmez el"i).
6. Ekonominin kendi kendini düzelten mekanizmalara sahip olması nedeniyle devletin ekonomiye, dengesizlikleri gidermek amacıyla karışmasına gerek yoktur. Devletin ekonomiye karışması dengesizlikleri daha uzun süreli kılar ve kaynak dağılımını olumsuz etkiler. Bu nedenle ekonomiye devletin karışmasını ortadan kaldıracak şekilde "en iyi bütçe denk bütçe" ve "en iyi vergi nötr (kaynak dağılımını etkilemeyen) vergidir," denilebilir.
7. Para, gerçek (reel) ekonomik faaliyetin yalnızca bir aracıdır. Diğer mallardan bir farkı olmayan paranın da talebini ve dolayısıyla fiyatını arz belirler.
8. Dış ticarete uluslararası uzmanlaşma ve işbirliği mümkün olduğunca geliştirilirse bundan her ülkenin yararlanması söz konusu olur (David Ricardo'nun mukayeseli üstünlük teorisi).

Klasik ekonomi teorisi aynı zamanda ekonomiyi kendi haline bırakma ve işleyişine karışmama biçiminde uygulanan bir ekonomi politikası anlayışının da temelini atmıştır.

Kapitalist sistemin yaşadığı büyük krizlerin ilki olan Uzun Depresyon 1870'lerde Almanya'da başlayıp öteki ülkelere yayıldı. Sanayi devrimiyle gelen büyük mal ve hizmet ticareti serbestliğini sistem kaldıramamış ve krizle karşılaşmıştı. Bu krizden çıkışta klasik ekonomi yaklaşımının neoklasik düşünceyle revize edilmesi önemli katkı yaptı. Neoklasik ekonomi teorisi, her ne kadar klasik ekonominin makro yaklaşımlarını veri olarak mikroekonomi teorisinin geliştirilmesinde katkıda bulunmuşsa da, ayrı bir ekonomi okulu olarak ele alınmaktadır. Neoklasik ekonominin öncüleri ekonomik düşünceyi felsefenin bir parçası olmaktan çıkarıp ayrı bir bilim dalı konumuna getirmişlerdir.

En önde gelenleri William Stanley Jevons, Carl Menger ve Leon Walras olan neoklasik iktisatçılar, daha çok piyasalar üzerinde yoğunlaşmışlardır. Böylece neoklasik ekonomi, klasik ekonominin pek çok yönünün tamamlanmasına yol açan bir girişim olmuştur. Keynes'ten önce makro ve mikroekonomi arasında bir ayırım yapılmadığı için neoklasik iktisatçılar, klasik iktisatçılar arasında kabul edilmektedir.

Klasik ekonomi teorisine, kapitalizmin özünü ele alarak yöneltmiş ilk ciddi karşı çıkış Marksist ekonomi teorisidir. Karl Marx, kapitalizmin temel öğelerine karşı çıkmış ve kapitalist sistemin, dengesiz iç dinamikleri nedeniyle uzun süre yaşamayacağını öne sürmüştür. Her ne kadar başlangıçta kapitalist ekonomi teorisinin eleştirisi olarak çıkmışsa da, zaman içinde Marksizm, çeşitli katkılarla kendi ekonomi teori ve politikasını ortaya koy muştur. Marksist ekonomi teorisinin esasları arasında (1) planlama, (2) piyasa mekanizması yerine planlanmış fiyatlar, (3) özel mülkiyet yerine kamu mülkiyeti gibi hususlar öncelikle sayılabilir.

Marksist ekonomi politikası bu anlamda, piyasanın yerini, kamu kararlarıyla yönetilen ve yönlendiren bir üretim anlayışına dayalı merkezi bir sistemin aldığı bir politika yaklaşımını ortaya koymaktadır. Bu sistemde hiçbir şey piyasaya bırakılmamakta, bütün kararlar merkezi otorite tarafından alınmakta ve uygulamaya konulmaktadır.

1930'ların büyük dünya ekonomik bunalımıyla ortaya çıkan Keynesyen ekonomi, 1970'lere kadar fazlaca bir meydan okumayla karşılaşmadan kapitalist dünyaya egemen olmuştur. Keynes'in öğretileri, özellikle ekonomik büyüme modelleri ve diğer dinamik ekonomik analiz araçlarının da katılmasıyla, uzun yıllar pek çok devletin resmi ekonomi felsefesi olma konumunu sürdürmüştür.

Keynesyen ekonominin başlıca görüşleri şu noktalar etrafında toplanabilir:

1. Ekonomide tam istihdam dengesi tesadüfi bir dengedir ve sürdürülebilmesinin hiçbir garantisi yoktur. Devletin müdahalesi olmazsa ekonomideki dengesizlik (işsizlik) sürekli bir durum olabilir.
2. Gerçekte fiyatlar ve ücretler, kurumsal düzenlemeler ve ekonomik olmayan nedenlerle klasik iktisatçıların düşündükleri gibi özellikle aşağı doğru esnek olmayabilir.
3. Her talep kendi arzını yaratır. Dolayısıyla asıl olan talep cephesidir. Ekonominin canlandırılması da, denetlenmesi de talep politikalarıyla yapılabilir.
4. Bütçe denkliliği, nötr vergi gibi politikalar doğru yaklaşımlar değildir. Ekonominin içinde bulunduğu koşullara göre devlet bütçesinin açık veya fazla vermesi, artan ya da azalan oranlı vergiler tercih edilebilir.

Keynesyen ekonomi bir anlamda klasik ekonomi ile Marksist ekonominin bağdaştırılması çabası olarak ortaya konulabilir. Hatta belki bir adım daha ileri gidilerek klasik ekonomi kapitalizmin, Marksist ekonomi sosyalizmin ve Keynesyen ekonomi de sosyal demokrasinin ekonomi teorisi olarak ele alınabilir.

Keynesyen ekonominin egemenliği, 1970'lerden başlayarak çeşitli ekonomi okullarının meydan okumasıyla sarsılmaya başlamıştır. Petrol ihraç eden

ülkelerin bir araya gelerek petrol fiyatını artırmaları sonucunda ortaya çıkan enflasyon içinde artan işsizlik olgusu, Keynesyen ekonominin sorgulanmasına neden oldu. O döneme kadar ekonomi politikası yapımcılarının “düşük enflasyon yüksek işsizlik” ile “yüksek enflasyon düşük işsizlik” arasında seçim yapmak zorunda oldukları biçimindeki önerme (Phillips Eğrisi) petrol kriziyle geçerliliğini yitirmişti. Keynesyen düşünceye ilk ciddi tepki Milton Friedman’ın öncülüğünü yaptığı monetarist ekonomi görüşüdür. Monetarizm, Keynesyen ekonominin, devletin ekonomiye aktif katılımını savunan görüşlerine bir karşı çıkış olarak gelişmiş ve büyük ölçüde klasik ekonomi teorisine dayalı yeni düşünceler geliştirmiş bir akımdır. Monetarizmin klasik ekonomi teorisinden belki de en önemli farkı paraya olan yaklaşımıdır. Klasik ekonominin, paranın yalnızca bir örtü olduğunu ileri sürmesine ve asıl olarak reel sorunlarla ilgilenmesine karşılık, monetarizm, paranın ekonomik yaşamda en önemli olgu olduğunu ve para arzını denetlemeksizin ekonomik dengesizliklerin çözülemeyeceğini ileri sürmüştür. monetarist ekonomi teorisi Batı’da geniş yankılar doğurmuş ve geniş bir taraftar kitlesi bulmuştur.

1970’lerde Keynesyen ekonomiye yönelik bir başka tepki yeni klasik iktisatçılar adıyla anılan bir ekonomi okulundan kaynaklanmıştır. En önemli temsilcileri Robert Barro, Thomas Sargent ve Robert Lucas olan yeni klasik iktisatçılar, klasik ekonominin öngörülerini ve monetarizmin bazı görüşlerini, rasyonel beklentiler teorisi çerçevesinde ele alarak piyasaların kendi haline bırakılmasının gerekliliğini vurgulamış ve devletin piyasalara müdahalesinin gerçekte hiçbir sonuç doğurmayacağını öne sürmüşlerdir. Yeni klasik iktisatçılara göre gerek para gerekse maliye politikaları beklenen sonuçları veremez. Çünkü devletin de diğer ekonomik birimlerin de sahip olduğu bilgiler aynıdır. Birbirlerine karşı bu anlamda bir üstünlükleri yoktur.

1980’li yıllar Batı’da klasik ekonomi teorisinin temel önermelerinden biri olan Say Kanununun yeniden gündeme gelmesine yol açan arz yönlü ekonomi uygulamalarına sahne olmuştur. İktisatçı Arthur Laffer’in adıyla özdeşleştirilen arz yönlü ekonomi, özünde klasik ekonominin en iyi bütçe denk bütçedir ve en iyi vergi nötr vergidir önermelerine dayanarak ve vergi indirimleri, gerçekçi olmayan çevre koruma önlemlerinin azaltılması gibi yollarla ekonominin canlandırılabilceği iddiasını ortaya koymuştur. ABD’de Reagan ve Bush, İngiltere’de Thatcher yönetimleri tarafından uygulanmış olan arz yönlü ekonomiden beklenen sonuçlar alınamamıştır.

Dönem boyunca Keynesyen iktisatçılar da ekonomiyi geliştirmeye, teoriye yeni boyutlar eklemeye devam etmişlerdir. Bu katkıları yapanların oluşturduğu yeni okula Neo Keynesyenler adı verilmektedir.

Özetle ekonomi biliminin gelişimini üç ayrı çizgide ele almak mümkündür:

1. Serbest piyasa ekonomisine dayalı klasik ekonomi teorisi ve bunun değişik çeşitleri (monetarizm, yeni klasik ekonomi ve arz yönlü ekonomi),
2. Kumanda ekonomisine dayalı Marksist ekonomi teorisi,
3. Devletin piyasalara karışımına dayalı Keynesyen karma ekonomi teorisi ve onun devamı (neo Keynesyen ekonomi).

Son iki yüzyılda yaşanan iki önemli değişime dikkat çekmek gerekiyor. Sanayi devriminin getirdiği en önemli özelliklerden biri mal ve hizmetlerin uluslararası serbest dolaşımıydı. Kapitalizmi merkantilizmden ayıran en önemli özelliklerden biri ithalat üzerindeki sınırlamaların kaldırılmasıydı. Böylece uluslararası alanda serbest ticaret yavaş yavaş bütün dünyaya yayıldı, sınırlamalar kaldırıldı ya da en aza indirildi. Böylece malların, sermayenin ve emeğin serbest dolaşımı olarak tanımlanan gerçek serbest ekonomi anlayışının ilk taşı yerine oturtulmuş oldu.

2000'li yıllara geçerken ekonomide bir başka devrim yaşandı. Bu kez dünya çapında sermaye hareketlerinin serbest dolaşımı gerçekleşti. Küreselleşme olarak adlandırılan ve ülkelerin birbiriyle daha fazla ilişkide olması anlamına gelen olgunun temel taşlarından biri budur. Böylece kapitalizm bir model olarak bütün dünyanın ekonomik modeli halini aldı. Hiç kuşkusuz her ülkede aynı standartta uygulandığını söylemek mümkün değil. Ama benzer bir uygulamanın olduğunu söylemek mümkün.

Sermaye hareketlerinin serbest kalması, teknolojinin geçmişte hiç olmadığı kadar kolay ulaşılabilir bir konuma gelmesine yol açtı. Teknoloji, gelişmiş ülkelerden gelişme yolundaki ekonomilere yayılmaya başladı. Bilgiye ulaşmak neredeyse maliyetsiz hale geldi. Finans piyasaları büyük ölçüde birbirleriyle entegre oldular. Bir ülkenin finans piyasasında yaşanan bir hareketlilik anında başka ülkelerde de hissedilmeye başladı. Daha Önceleri üzerinde çok fazla kafa yorulmayan finans piyasalarının işleyişi ve risk kavramı giderek önem kazandı.

2008 yılında başlayan küresel kriz, aslında gelişmiş ülkelerdeki finans piyasalarının üstesinden gelemeyecekleri riskleri almaları nedeniyle patlak verdi. Kredi verilmemesi gereken kesimlere, geri ödeyemeyecekleri miktarlarda krediler açıldı. Yaratılan riski ölçemeyecek finansal araçlar icat edildi. Varlık fiyatları (gayrimenkul, hisse senedi gibi) hızla arttı. Sonunda, alınan riskler gerçekleşti. Gelişmiş ekonomilerde finans sistemi çöktü. Özellikle bankalar ve aracı kurumlar devlet tarafından kurtarılmak zorunda kaldı.

Küresel kriz, büyük ölçüde sermaye hareketlerinin serbestliği nedeniyle bütün küresel sisteme yayıldı. Finans piyasalarının çökmesi ekonomik durgunluğa neden oldu. Sistemin krizden kurtarılması için yeniden Keynesyen modele başvuruldu.

1.4. MAKALELER

Ekonomi Dediğin Çelişkiler Yumağıdır

Mahfi Eğilmez, (www.mahfiegilmez.com)/16.06.2012

Antoine de Saint Exupery'nin çok sevdiğim bir sözü var: "Yaşam, kitapların öğrettiğinden çok daha fazlasını öğretir bize."

Ekonomi kitaplarını okuyan herkes ilk anda dünyadaki bütün ekonomik krizleri çözebileceğini düşünür. Okuduklarını sindirmeye, bunları yaşama uyarlamaya başlayınca okuduklarının yaşamdan kopuk olduğu düşüncesine kapılır ve hayal kırıklıkları yaşar. Bir süre sonra orta yolu bulur ve birden çok hedefe aynı anda ulaşmanın zor olduğunu, ekonominin aslında bu tür çoklu hedeflere ulaşmada tercih yapmaya yarayan bir disiplin olduğunu kavramaya başlar. O anda mutlak doğrular yerini göreceli doğrulara bırakır. İktisatçı olmaya atılan ilk adım odur.

İnsanın ilk ekonomik faaliyeti tüketimdir ve on bin yıl öncesine kadar da hemen hemen tek ekonomik faaliyeti olarak kalmıştır. Her şey tüketimle başlar. Tüketim olmadan üretim olmaz. Tüketilmeyecek bir şeyin üretilmesinin anlamı yoktur. Üretim ya kendi tüketimini karşılamak için ya da başkalarının tüketim talebini karşılamaya yönelik satış için yapılır. Ve aslında biraz farklı yollardan ikisi de aynı kapıya çıkar.

Ekonomik olay tüketimle başlar. Tüketim talebi üretim faaliyetini yaratır. İnsanların doğadaki vahşi bitkileri ehlileştirmesi ve vahşi hayvanları evcilleştirmesi üretim faaliyetinin başlamasına neden olmuştur. Ardından üretim dallanıp budaklanmıştır. Bugün geldiğimiz aşamada o kadar çok reklam vardır ki üretimin mi tüketimin mi önce geldiği karışmıştır.

Üretim yapabilmek için fabrika gibi büyük ya da atölye gibi küçük üretim tesisleri kurmak gerekir. Bu tesisler bina, makine, hammadde, elektrik, su vb gibi girdilere ihtiyaç duyar. Ayrıca bunları bir araya getirip üretimi gerçekleştirecek olan işçilerin istihdam edilmesi gerekir. Bütün bunları yapacak olan girişimcinin bu üretim tesisini kurmasına yatırım denir. Yatırım yapabilmek için para gerekir. Para da tasarrufla sağlanır. Yatırımcı bu yatırım için ya kendi tasarruflarını kullanır ya da bankalardan başkalarının tasarruflarını kredi olarak ödünç alır.

Demek ki ekonomik devrenin halkaları şöyledir:

Tüketim - Tasarruf - Yatırım - Üretim - Tüketim

Ekonomik büyüme dediğimiz şey yatırımlarla sağlanır. Çünkü yeni yatırım demek üretimin artması demektir. Üretim artması ise ekonomik büyüme demektir. Demek ki ekonominin büyümesi yani toplumsal refahın artması için yatırımları artırmak şart. Bunun da yolu tasarrufları artırmaktan geçer. Çünkü sonsuza kadar dış dünyadan borçlanarak ya da sermaye çekerek tasarruf ithal

etmek mümkün değildir.

Gelir (Y) iki faktörden oluşur: Tüketim (C) ve tasarruf (S) Bunu bir denklem olarak yazabiliriz: $Y = C + S$.

Bunun anlamı şudur: Tüketim gelirin tasarruf edilmeyip harcanan kısmı, tasarruf ise gelirin tüketilmeyen kısmını ifade eder. Yani $C = Y - S$ ya da $S = Y - C$.

Tüketim olmazsa üretim, tasarruf olmazsa yatırım olmaz. Yatırım olmayınca üretim artmaz, üretim artmayınca ekonomik büyüme olmaz, ekonomik büyüme olmayınca toplumun refah düzeyi yükselmez.

Bu durumda tüketimi mi teşvik etmek gerekir tasarrufu mu? Bu sorunun tek ve kesin bir yanıtı yoktur. Yanıt ekonominin durumuna bağlıdır. Eğer ekonomide enflasyonist bir gidiş varsa tasarrufları, deflasyonist bir gidiş varsa tüketimi teşvik etmek doğru olur.

Üretim yalnızca ülke içindeki birimlerin tüketim talebini karşılamaya yönelik olarak yapılmaz. Yurtdışı talebi karşılamak yani ihracat yapabilmek için de üretim yapılır. Bu durumda denklem ve dengeler daha da karışır.

Türkiye’de 2011 yılında yatırımların GSYH’ya oranı yüzde 22, tasarrufların GSYH’ya oranı yüzde 12’dir. Yani arada 10 puanlık bir tasarruf açığı söz konusudur. Bu durumda Türkiye tasarruflarını mı artırmalı, yatırımlarını mı kısmalı yoksa karma bir yaklaşım mı uygulamalıdır? Türkiye’de 2011 yılında GSYH’nın yüzde 70’i özel tüketim harcamalarına gitmiştir. Bu oran ABD’de %70, Çin’de %30 dolayındadır (Çin’de tasarrufların GSYH’ya oranı %50’nin üzerindedir.) Türkiye Amerikalılar gibi yüksek oranda tüketim harcaması yapmaya devam mı etmelidir yoksa Çinliler gibi yüksek tasarruf oranlarına çıkmaya mı çalışmalıdır?

Bu kadar karmaşık ve çelişkili hedefler yumağının yanına bir de uygulanacak ekonomi politikası araçlarını koymak gerekir. Eğer tasarrufları artırmaya karar verilmişse faizleri artırmak gerekir mi? Faizler artarsa yatırım yapmak hâlâ çekici olur mu? Eğer tüketimi artırmaya karar verilmişse vergileri düşürmek gerekmez mi? Vergiler düşürülürse bütçede ortaya çıkacak açık nasıl karşılanır?

Ekonomide karar almak ve o kararları uygulamak kolay değildir çünkü her amaç birbiriyle çelişir. Üstelik o amaçlara ulaşmaya yarayan araçlar da kendi aralarında çeşitli çelişkiler taşır.

Özetle söylemem gerekirse ekonomi bilimi kesin doğruları olan, evrensel anlamda geçerli yaklaşımlara sahip bir bilim değildir. İsteddiği kadar yüksek matematik kullansın, istediği kadar bazı kavramlarını fizikten ödünç almış olsun sonuçta insan ve toplum davranışlarına, tepkilerine, algılarına ve beklentilerine dayanır. Bunlar da her toplumda geleneklere, kültüre göre farklı biçimlenirler. O nedenle her toplum için farklı ekonomik yaklaşımlara ihtiyaç vardır.

Küresel sistemin krizden çıkamamasının nedenlerinden biri, siyasetçilerin her yerde aynı modelleri kullanmaya çalışmasıdır. Oysa her ekonomi, genel yaklaşımları referans alarak kendi toplumuna uygun modeli geliştirmek zorundadır. Her krize girdiğimizde Keynesyen modele geçip krizden çıkınca klasik modele geri dönerek bu çelişkileri aşmak mümkün olmuyor. Eskiden ekonomik sistem böylesine entegre değilken, herkes kendi parasını kendisi basarken böyle bir genel model daha geçerliydi. Ama bugünkü entegre küresel sistemde bu mümkün değil.

Ekonomik amaçlar birbiriyle çelişir. Ekonomi politikası bu çelişkiler arasından bir amacı seçip onu yakalamaya çalışır. Siyaset ise seçilen amaç ve feda edilen amaçlar konusunda toplumu ikna etmeye çabalar.

Ekonomi Politikalarının ABC'si

Ercan Kumcu, *Yeni Yüzyıl*/29.11.1998

Ekonomi politikaları oluşturulurken dikkat edilmesi gereken en önemli öğelerden biri de elinizdeki politika araçlarının sayısı ile hedefleriniz arasındaki uyumdur. Örneğin, elinizde yalnızca vergi politikası ve para politikası gibi iki farklı ekonomi politikası aracı varsa, iki farklı değişken hedeflemeniz mümkündür; ekonomik büyüme ve fiyat istikrarı gibi. Söylendiğinde basit gibi gözükse de bu kural uygulayıcılar tarafından çoğu kez ihmal edilebilmektedir.

Bu basit gibi duran kuralı ekonomi politika seçenekleri üzerine uyarlayan Kuzey Avrupalı iktisatçı Profesör Jan Tinbergen'dir. "Bilimdeki büyük katkılar aslında basit buluşlardır" tezini doğrularcasına Tinbergen, bu yaklaşımı sergilediği bilimsel katkıları dolayısıyla ekonomi alanında Nobel ödülü de kazanmıştır. Tinbergen bizim ülkemize de yabancı bir kişilik değildir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulduğu 1960'lı yılların başında Türkiye'ye gelerek Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hazırlanmasında Türk teknisyenlerine hocalık etmiştir.

Sözünü ettiğimiz kural yoktan var edilmiş bir olgu da değildir. Aritmetik bilen herkesin kolayca anlayabileceği gibi kaç tane bilinmeyen değişkeniniz varsa o kadar denkleminiz (eşitliğiniz) olması gerekir. Aksi takdirde, elinizdeki denklemleri kullanarak ya bilinmeyenlerin değerini tam olarak bulamazsınız ya da her bilinmeyen değişken için birden fazla değer var demektir. Tinbergen'in söylediği de, aritmetikteki bu basit kuralın ekonomi politikası seçeneklerine uyarlanmasıdır.

Bu kuralı merkez bankası politikalarına uyarladığımızda ortaya ilginç bir sonuç çıkmaktadır. Merkez bankalarının elinde bir tane ekonomi politikası aracı bulunmaktadır: para. Bu politika aracıyla merkez bankaları ancak bir hedef peşinde koşabilirler, örneğin, fiyat istikrarı, ekonomik büyüme, ödemeler

dengesi ya da döviz kurlarında istikrar. Ama bütün bu hedeflerin hepsinin birden aynı anda arkasından koşmak merkez bankaları için olanaksızdır. Bu nedenle de, modern merkez bankacılığında merkez bankasının hedefi olarak çoğu zaman fiyat istikrarı gösterilir. Diğer başka hedefler ise fiyat istikrarı hedefiyle çatışmadığı sürece muteber sayılır. Bir başka deyişle, diğer hedefler merkez bankasının yolunun üzerine çıkarsa bakılır, ama o hedefler için fiyat istikrarından ödün verilmez. Avrupa Merkez Bankası'nın yapısı bu kuralın uygulanmasına en güzel örnektir.

Ülkemizde yaşanan şartlar içinde, Merkez Bankası döviz kurlarındaki istikrarı zorunlu olarak kendine ana hedef olarak seçmiştir. Hedef gerçekten buysa, enflasyonun düşürülmesi veya ödemeler dengesinin bozulmaması gibi dile getirilen diğer hedefler şaşırmacadır, palavradır. Bu bağlamda, kur artışlarının enflasyona paralel götürüleceği söylevleri de ancak kulağa hoş gelen boş bir laf olmaktan öteye gidemez. Kur artışları kurların istikrarlı gittiği bir ortamda enflasyona paralel gidebilir. Ama bu tamamen bir tesadüftür. Kur artışlarının enflasyona paralel gitmesi bir hedef ise, kurların istikrarlı gideceği gibi bir hedef olamaz. Amiyane tabirle, bir taşla ancak bir kuş vurulabilir. Bütün bunları birlikte yapmaya özveriyle çalışan tüm arkadaşlarımızın dikkatlerine sunarız.

1.5. SORULAR

1. Ekonomi bilimini tanımlayın. İhtiyaçlar ve onları karşılamaya yönelik araçlar arasında nasıl bir ilişki vardır?
2. Makroekonomi ile mikroekonomi arasında ne fark vardır? Bu iki dalın incelediği birimlere ve göstergelere en az ikişer örnek verin.
3. Pozitif ekonomi ile normatif ekonomi neyi ifade eder? Ekonomi politikasını bunlardan biriyle ilişkilendirmeniz gerekse hangisiyle ilişkilendirirsiniz?
4. Ekonomi biliminde kanunlar ve teoriler niçin fizik ya da kimyada olduğu kadar kesinlik taşımaz?
5. Ekonomi politikasının temel amacı nedir? Bu amacı gerçekleştirmek için hangi iki temel politika aracından yararlanır?
6. Neolitik devrim nedir? Nerede çıkmıştır?
7. Artık değer yaratılmasının sonraki dönemler için nasıl bir etkisi olmuştur?
8. Merkantilizm nedir? Bulyonizm ne demektir?
9. Klasik ekonomi anlayışının temel taşlarını sıralayın.
10. Marksist ekonomi anlayışının kapitalizmden başlıca farkları nelerdir?
11. Keynesyen ekonomi politikasını klasik ekonomi yaklaşımıyla Marksist ekonomi yaklaşımının bir karması olarak niteleyebilir miyiz?

12. İktisadi düşüncenin gelişimini üç başlıkta toplamak gerekse bunları nasıl sıralarsınız?
13. Ekonomik yaklaşımların krizlerle birlikte gelişip olgunlaştığı iddiası konusunda ne düşünüyorsunuz?

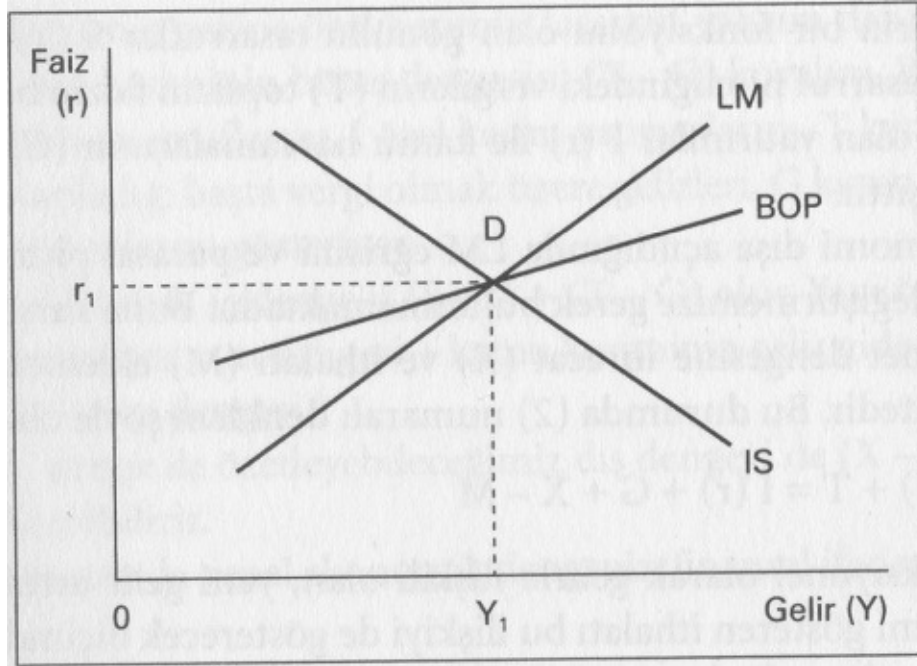
2. Ekonomik Denge

*Ekonomik denge,
durgunluğun diğer adıdır.*

JOHN CHAMBERLAIN

2.1. EKONOMİK DENGİNİN EKONOMİK İFADESİ

Ekonomik dengeyi en kısa yoldan anlatmanın yolu IS, LM ve BOP eğrilerini kullanmaktan geçer. IS yani tasarruflar ile yatırımların eşitlendiği eğri reel piyasadaki ya da mal ve hizmet piyasasındaki, LM yani para arzı ile para talebinin eşitlendiği eğri para piyasasındaki, BOP yani ödemeler dengesi ise ekonominin dış dünyayla olan dengesini gösterir. Bu üç eğrinin kesiştiği nokta bize ekonomide hem reel piyasada hem de para piyasasında iç ve dış dengenin mevcut durumunu gösterir.

Şekil 1: IS, LM, BOP Eğrileri ve Ekonominin Genel Dengesi

Şekilde ekonomik dengenin, para piyasası dengesi (LM), mal ve hizmet piyasası dengesi (IS) ve ekonominin dış dengesinin (BOP) kesiştiği D noktasında olduğu görülüyor. IS, LM ve BOP eğrilerinin kesiştiği D noktasında faiz oranı r_1 ve gelir miktarı da Y_1 'dir.

Paranın işlem (t), ihtiyat (p) ve spekülasyon (s) güdüsüne bağlı talep formları

şu fonksiyonel ilişkilerle gösterilebilir:

İşlem ve ihtiyat güdüsüyle para talebi, ($M_{t,p}$) gelirin bir fonksiyonudur:

$$M_{t,p} = L_1(Y)$$

Spekülasyon güdüsüyle para talebi, (M_s) faizin bir fonksiyonudur:

$$M_s = L_2(r)$$

Buna göre toplam para talebi işlem, ihtiyat ve spekülasyon güdüsüyle talep edilen para toplamına (M_d) eşit olduğuna göre:

$M_d = M_{t,p} + M_s$ yazabiliriz. Ya da bunu toplu bir fonksiyonel ilişki biçiminde ifade etmek istersek para talebinin bir bölümünün gelirin, bir bölümünün de faizin bir fonksiyonu olduğundan hareketle şöyle gösterebiliriz:

$$M = L(Y, r) \quad (1)$$

Para talebi ile para arzı birbirine eşit olduğuna göre aynı fonksiyonel ilişki bize para arzını ve dolayısıyla LM'i, bir başka deyişle para piyasasındaki dengeyi verir.

Aynı ekonomide mal ve hizmet piyasasında denge de şöyle bir denklemlerle ifade edilebilir:

$$S(Y) + T = I(r) + G \quad (2)$$

Gelirin bir fonksiyonu olan gönüllü tasarruflar $S(Y)$ ile zorunlu tasarruf niteliğindeki vergilerin (T) toplamı faizin bir fonksiyonu olan yatırımlar $I(r)$ ile kamu harcamalarının (G) toplamına eşittir.

Ekonomi dışa açıldığında LM eğrisini ve parasal piyasa dengesini değiştirmemize gerek bulunmamaktadır. Buna karşılık mal ve hizmet dengesine ihracat (X) ve ithalatı (M) eklememiz gerekmektedir. Bu durumda (2) numaralı denklem şöyle olacaktır:

$$S(Y) + T = I(r) + G + X - M$$

Fonksiyonel olarak gelirle ilişkili olan, yani gelir arttıkça artış eğilimi gösteren ithalatı bu ilişkiyi de gösterecek biçimde ifade eder ve sol tarafa aktarırsak denkleminiz şöyle bir görünüm alır:

$$S(Y) + T + M^*(Y) = I(r) + G + X \quad (3)$$

Böylece dışa açık bir ekonomide IS, LM ve BOP eğrilerinin ifadesi şu biçimi alır:

$$M = L(Y, r) \quad (1)$$

$$S(Y) + T + M(Y) = I(r) + G + X \quad (3)$$

(3) numaralı denklem bize bu ekonomideki denge noktasını gösterir. Bu nokta yukarıdaki şekilde D noktasıdır.

2.2. EKONOMİK DENGİNİN FİNANSAL İFADESİ

Bir ekonomide oluşan iç ve dış dengeleri farklı bir şekilde yazabiliriz.

Ekonominin iç dengesi özel kesimin tasarruf yatırım dengesi ile kamu kesiminin gelir gider dengesinden (kabaca bütçe dengesi) oluşur. Ekonominin dış dengesi ise yine kabaca cari dengeden meydana gelir. Bir ekonomide iç dengeler toplamı ile dış dengenin toplamı sıfıra eşittir.

Ekonominin Genel Dengesi = İç Denge + Dış Denge = 0

İç dengenin yerine özel kesimin tasarruf yatırım dengesi (S - I) ve kamu kesiminin bütçe dengesini (T - G) koyalım. Burada S özel kesim tasarruflarını, I özel kesim yatırımlarını, T kamu kesiminin topladığı başta vergi olmak üzere gelirleri, G kamu kesiminin harcamalarını gösteriyor.

Bu durumda iç denge = (S - I) + (T - G) olur. Yani özel kesimin tasarruf yatırım dengesi + kamu kesiminin gelir gider dengesi (ya da bütçe dengesi.)

Cari denge ile özetleyebileceğimiz dış dengeyi de (X - M) olarak gösterebiliriz.

Bu durumda genel ekonomik dengenin finansal ifadesi şu şekli alır:

$$(S + I) + (T - G) - (X - M) = 0$$

Ya da iç dengenin dış dengeye eşitliğini göstermek istersek dış dengeyi (X - M) eşitliğin sağ tarafına geçiririz:

$$(S - I) + (T - G) = (X - M)$$

Yani özel kesimin tasarruf yatırım dengesi ile kamu kesiminin gelir gider (bütçe) dengesi toplamı, ülkenin cari denge toplamına eşittir.

2.3. İÇ EKONOMİK DENGE

2.3.1. Özel Kesimin Tasarruf - Yatırım Dengesi

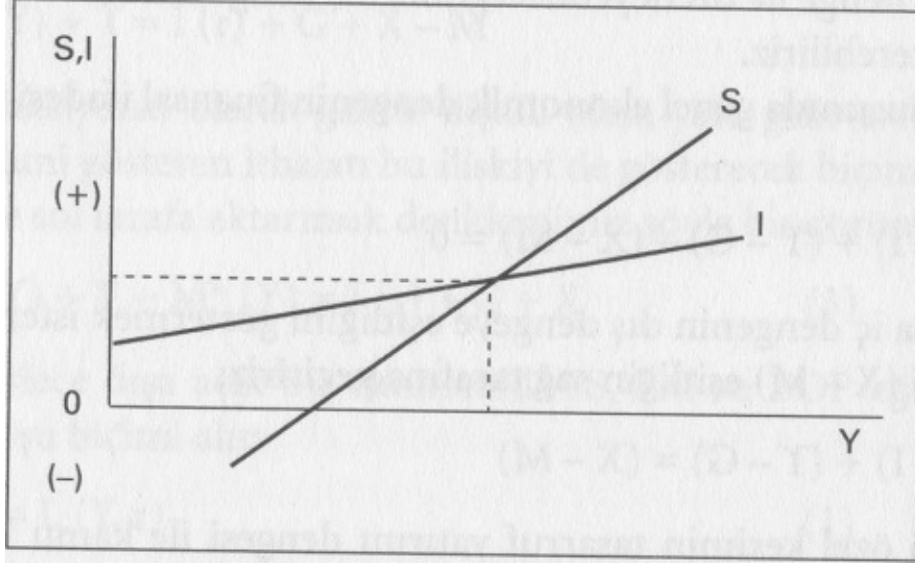
İç ekonomik dengenin ilk parçası olan özel kesim dengesi, tasarruf ve yatırım dengesi (S - I) olarak ölçülür. Burada özel kesimin tasarrufları (S) ile yatırımları (I) arasındaki fark önemlidir.

Özel kesim tasarruf yatırım dengesinde üç tür denge hali söz konusu olabilir:

$S > I$ ise yani özel kesimin tasarrufları yatırımlarından büyükse o zaman özel kesim yatırımlarının üzerinde tasarrufa sahip demektir ve bunu ihtiyacı varsa kamu kesimine ya da yurtdışına borç olarak verir.

$S < I$ ise yani özel kesimin tasarrufları yatırımlarından küçükse o zaman özel kesimin bu yatırımları yapabilmek için başka kaynaklardan borçlanma ihtiyacı var demektir. Bu durumda ya kamu kesiminden (ki genellikle bu pek mümkün olmaz) ya da yurtdışından kaynak bulmak için borçlanacak demektir.

$S = I$ ise o zaman özel kesim yatırımlarını kendi tasarruflarıyla gerçekleştirebiliyor ve borçlanma ihtiyacı duymuyor demektir.

Şekil 2: Tasarruf-Yatırım Dengesi

2.3.2. Kamu Kesimi Dengesi Ya Da Bütçe Dengesi

2.3.2.1. Bütçe Ve Bütçe Dengesi

Bütçe bir devletin belirli bir döneme ilişkin gelir ve gider tahminlerini gösteren, gelir toplanmasına ve harcama yapılmasına izin veren bir kanundur. Bütçe kanununun üç temel özelliği vardır: (1) Bütçe kanunu bir yılı kapsayan geçici bir kanundur. (2) Hükümeti gelir toplama ve harcama yapma konusunda yetkilendiren bir yetki kanunudur. (3) Diğer kanunlardan farklı olarak tahminler içerir.

Türkiye’de bütçeden söz edildiği zaman anlaşılan genel olarak merkezi yönetim bütçesidir. Kamu iktisadi teşebbüsleri, özerk bütçeli kuruluşlar olarak bu çerçevede yer almazlar. Bunların bütçeyle ilişkisi, sermaye ihtiyaçlarının ve finansman açıklarının bütçeden karşılanması, finansman fazlalarının ise bütçeye gelir yazılması yönünde dışsal bir ilişki şeklindedir. Yerel yönetimler de Türkiye uygulamasında merkezi yönetim bütçesinin dışında kalır.

Türkiye’de merkezi yönetim bütçesinin gelir ve giderleri özetle şu kalemlerden oluşur:

Tablo 1: Türkiye Merkezi Yönetim Bütçesinin Başlıca Kalemleri

Gelirler	Giderler
Vergi Gelirleri	Cari Giderler
- Dolaysız Vergiler	- Personel Giderleri
- Dolaylı Vergiler	- Diğer Cari Giderler
Vergi Dışı Normal Gelirler	Yatırım Giderleri
Özel Gelirler ve Fonlar	Transfer Giderleri

Türkiye’de merkezi yönetim bütçesinde denge, bütçe gelirleri ile bütçe

giderleri arasındaki farktır. Bunu bir denklem çerçevesinde şöyle ifade etmek mümkündür.

$$\text{Bütçe Dengesi} = \text{Bütçe Gelirleri} - \text{Bütçe Giderleri}$$

Üç türlü bütçe dengesi konu olabilir:

Bütçe Gelirleri $>$ Bütçe Giderleri ise Bütçe Dengesi > 0 'dır. Bu durumda bütçe fazlası vardır.

Bütçe Gelirleri $<$ Bütçe Giderleri ise Bütçe Dengesi < 0 'dır. Bu durumda bütçe açığı söz konusudur.

Bütçe Gelirleri = Bütçe Giderleri ise Bütçe Dengesi = 0 'dır. Bu durumda bütçe denk demektir.

Bütçe Gelirleri ve Bütçe Giderlerini açık olarak yazarsak şu yeni denkleme ulaşırız:

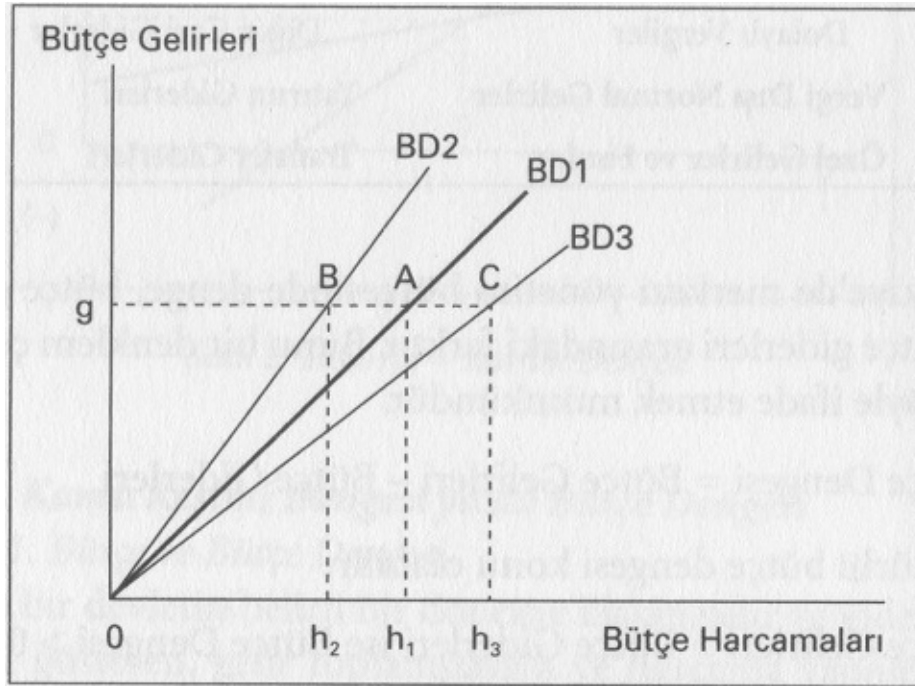
$$\text{Bütçe Gelirleri} = \text{Vergi Gelirleri} + \text{Vergi Dışı Gelirler}$$

Bütçe Giderleri = Faiz Dışı Giderler (personel giderleri diğer cari giderler + yatırım giderleri + faiz dışı transfer giderleri) + Faiz Giderleri

Buna göre merkezi yönetim bütçe dengesi açık olarak şöyle yazılabilir:

$$\text{Bütçe Dengesi} = (\text{Vergi Gelirleri} + \text{Vergi Dışı Gelirler}) - (\text{Faiz Dışı Giderler} + \text{Faiz Giderleri})$$

Bütçe dengesi denklemi ve çeşitli olasılıkları bir şekil üzerine taşıyalım.

Şekil 3: Bütçe Dengesi

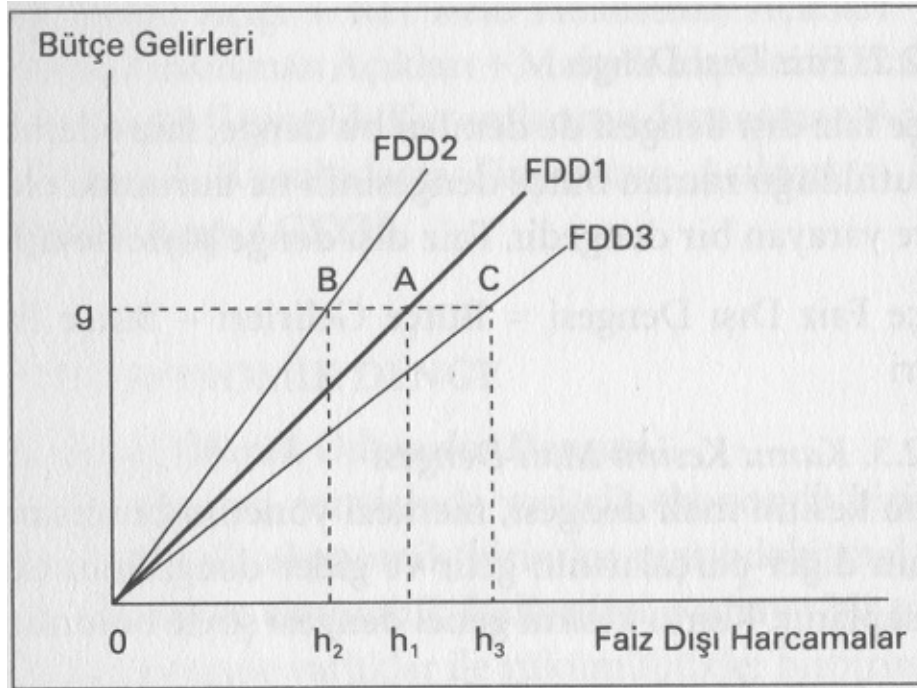
Bütçe dengesi doğrusu BD1 konumundayken, yani her iki eksene de 45 derecelik bir açı yaparken bütçe denk demektir. Şekildeki örnek gelir - harcama

miktarına işaret eden $OgAh_1$ dörtgeni bir karedir. Bu karenin köşelerini birleştiren $BD1$ doğrusu üzerindeki her noktada (örneğin A noktasında) bütçe harcamaları, bütçe gelirlerine denk demektir. A noktasının $BD1$ üzerinde daha yukarı veya daha aşağı hareket etmesi hem harcamaların hem de gelirlerin aynı miktarda arttığını ya da azaldığını gösterir.

Bütçe dengesi doğrusu $BD2$ konumuna geldiğinde (örneğin B denge noktasında) bütçe gelirleri bütçe harcamalarını, $BD3$ konumuna geldiğinde (örneğin C noktasında) bütçe harcamaları bütçe gelirlerini aşmış demektir. Bu durumda $BD2$ bütçe fazlasının, $BD3$ ise bütçe açığının olduğu doğrudur. Denk bütçeyi ($O_g = Oh_1$ olarak tanımladığımızı göre denge $BD2$ üzerinde ve B noktasındayken h_2h_1 kadar bütçe fazlası, denge $BD3$ üzerinde ve C noktasındayken h_1h_3 kadar bütçe açığı verecek demektir.

Eğer bütçe dengesi $BD3$ üzerinde örneğin C noktasında oluşmuşsa yani h_1h_3 kadar bütçe açığı varsa o zaman h_1h_3 kadar yeni borçlanma yapılacak demektir.

Aynı şeyi faiz dışı denge için yapalım.

Şekil 4: Faiz Dışı Denge

Faiz dışı denge doğrusu $FDD1$ konumundayken, yani her iki eksene de 45 derecelik bir açı yaparken faiz dışı denge 0'a denk demektir. Şekildeki örnek bütçe geliri - faiz dışı harcama miktarına işaret eden $OgAh_1$ dörtgeni bir karedir. Bu karenin köşelerini birleştiren $FDD1$ doğrusu üzerindeki her noktada (örneğin A noktasında) bütçe gelirleri faiz dışı harcamalara denk demektir. A noktasının

FDD1 üzerinde daha yukarı veya daha aşağı hareket etmesi hem faiz dışı harcamaların hem de bütçe gelirlerinin aynı miktarda arttığını ya da azaldığını gösterir.

Faiz dışı denge doğrusu FDD2 konumuna geldiğinde (örneğin B denge noktasında) bütçe gelirleri faiz dışı harcamaları, FDD3 konumuna geldiğinde (örneğin C noktasında) faiz dışı harcamalar bütçe gelirlerini aşmış demektir. Bu durumda FDD2 faiz dışı fazlanın, FDD3 ise faiz dışı açığın olduğu doğrulardır.

Faiz dışı dengenin FDD1 doğrusu üzerinde C noktasında oluştuğunu düşünelim. Bu durumda Bütçe gelirleri (Og), faiz dışı harcamalardan (Oh₃), h₁h₃ kadar düşük kalmaktadır. Yani bütçe, faiz harcamaları bir yana daha faiz dışı harcamaları karşılayamaz durumdadır.

2.3.2.2. Faiz Dışı Denge

Bütçe faiz dışı dengesi de denilen bu denge, faiz ödemeleri dışarıda tutulduğu zaman bütçe dengesinin ne durumda olduğunu görmeye yarayan bir dentedir. Faiz dışı denge şöyle hesaplanır:

$$\text{Bütçe Faiz Dışı Dengesi} = \text{Bütçe Gelirleri} - \text{Bütçe Faiz Dışı Giderleri}$$

2.3.2.3. Kamu Kesimi Mali Dengesi

Kamu kesimi mali dengesi, merkezi yönetim bütçesine kamu kesiminin diğer parçalarının gelir ve gider dengesinin eklenmesiyle hesaplanır. Kamu kesimi genel dengesi şöyle bulunur:

Kamu kesimi toplam mali dengesi = merkezi yönetim bütçe dengesi + bütçe dışı fon dengesi + düzenleyici ve denetleyici kurumlar dengesi + sosyal güvenlik kuruluşları dengesi + KİT'lerin dengesi + işsizlik sigortası dengesi

Yukarıda merkezi yönetim bütçesi için yaptığımız açıklamayı burada bütün kamu kesimi dengesi için yapalım. İç ekonomik dengenin ikinci parçası olan kamu kesimi gelir - gider dengesi, kamu gelirleri eksi kamu giderleri (T - G) olarak ifade edilebilir. Burada üç tür denge hali söz konusu olabilir:

T > G ise yani kamu kesiminin gelirleri (T) giderlerinden (G) büyükse o zaman özel kesim giderlerinden daha fazla gelire sahip demektir. Bu durumda borçlanmasına gerek kalmadığı gibi ortam uygunsa mevcut borçlarını geri ödemekte kullanabilir.

T < G ise yani kamu kesiminin gelirleri giderlerinden küçükse o zaman kamu kesiminin başka kaynaklardan borçlanma ihtiyacı var demektir. Bu durumda kamu kesimi özel kesimden, yurtdışından ya da her ikisinden birden borçlanacak demektir.

T = G ise o zaman kamu kesimi giderlerini kendi gelirleriyle gerçekleştirebiliyor ve dolayısıyla borçlanma ihtiyacı duymuyor demektir. Kamu kesiminin toplam borçlanma ihtiyacı da şöyle hesaplanır:

Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi (KKBG, PSBR) = Konsolide Bütçe Açığı + KİT'lerin Finansman Açıkları + Bütçe Dışı Fonların Finansman Açıkları + Mahalli İdarelerin Finansman Açıkları + Sosyal Güvenlik Kurumlarının Finansman Açıkları + Döner Sermayeli Kuruluşların Finansman Açıkları = **Toplam Kamu Kesimi Açığı / GSYH**

2.4. DIŞ EKONOMİK DENGE

2.4.1. Genel Olarak Ödemeler Dengesi

Ödemeler dengesi, yurtiçinde yerleşik ekonomik birimler ile yurtdışında yerleşik ekonomik birimler arasındaki mal ve hizmet ticareti ve diğer ekonomik faaliyetleri gösteren bir tablodur. Ödemeler dengesinde varlıklar ile yükümlülükler birbirine eşittir. Bunu, devlet bütçesine ya da bir şirketin gelir-gider hesaplarına benzetebiliriz. Bütçe ya da gelir-gider tablosundaki gelir ve harcama kalemleri, ödemeler dengesinde, yurtiçinde yerleşiklerin yurtdışında yerleşiklerden mal ve hizmet satışları karşılığı elde ettiği gelirler ile yurtiçinde yerleşiklerin yurtdışındaki yerleşiklerden aldığı mal ve hizmetler karşılığı yaptığı ödemelere benzer.

Ödemeler dengesinin ayırt edici özelliği, ekonomik ilişkinin yurtiçinde yerleşikler ile yurtdışında yerleşikler arasında olmasıdır. Burada milliyet önemli olmadığı gibi ekonomik ilişkinin mutlaka yabancı para cinsinden yapılması da gerekmez. Türkiye'de yerleşik yabancı ortaklı bir firma ile Almanya'da oturan bir Türk'ün yaptığı ekonomik faaliyet ödemeler dengesinin konusudur. Aynı şekilde, yurtiçinde yerleşik bir Türk firması ile yurtdışında yerleşik bir Türk firmasının Türk parası cinsinden yaptığı ekonomik faaliyet de ödemeler dengesinin konusudur.

Ödemeler dengesi üç bölümde incelenebilir. Birinci bölüm "cari işlemler dengesi"dir. Cari işlemler dengesi, yurtiçinde yerleşikler ile yurtdışında yerleşik ekonomik birimler arasındaki mal, hizmet ve mülkiyeti el değiştirmek kaydıyla (geri ödemesi olmayan) para hareketlerini gösterir.

İkinci bölüm, "sermaye ve finans hesapları"dır. Bu denge ağırlıklı olarak yurtiçinde yerleşikler ile yurtdışında yerleşikler arasındaki borç alıp verme faaliyetleri ile sabit sermaye yatırımlarını içerir ve cari işlemler dengesinin finansman kalemidir. Cari işlemler dengesi devlet bütçesine ya da bir şirketin gelir-gider hesaplarına benzerken, sermaye dengesi devlet bütçesinin ya da bir şirketin finansman kalemlerine benzer. Cari işlemler açığından daha fazla borçlanma uluslararası döviz rezervlerini artırırken, daha az borçlanma uluslararası döviz rezervlerinin azalması anlamına gelebilir.

Üçüncü bölüm "rezerv varlıklar"dır. Uluslararası (resmi) döviz rezervlerindeki hareket, ödemeler dengesinin üçüncü bölümünü oluşturur. Bu

anlattıklarımızdan hareketle ödemeler dengesini şöyle formüle edebiliriz:

Ödemeler Dengesi = Genel Denge + Rezerv Varlıklar

Genel Denge = Cari Denge + Sermaye Hesabı + Finans Hesabı + Net Hata ve Noksan

Rezerv Varlıklar = Resmi Rezervler + Uluslararası Para Fonu Kredileri

Bu parçaları bir arada şöyle gösterebiliriz:

Tablo 2: Türkiye Analitik Ödemeler Dengesi Özeti (2012)

ÖDEMELER DENGESİ (Milyon USD)	2012
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-46.935
İhracat (FOB)	163.292
İthalat (FOB)	-228.932
Mal Dengesi	-65.640
Hizmetler Dengesi: Gelir	44.267
Hizmetler Dengesi: Gider	-20.260
Mal ve Hizmet Dengesi	-41.633
Gelir Dengesi: Gelir	5.033
Gelir Dengesi: Gider	-11.708
Mal, Hizmet ve Gelir Dengesi	-48.308
Cari Transferler	1.373
SERMAYE HESABI	-44
FİNANS HESABI	67.836
Yurtdışında Doğrudan Yatırım	-4.086
Yurtiçinde Doğrudan Yatırım	12.421
Portföy Hesabı (Varlıklar)	2.641
Portföy Hesabı (Yükümlülükler)	38.132
Diğer Yatırımlar (Varlıklar)	-1.138
Diğer Yatırımlar (Yükümlülükler)	19.866
Cari, Sermaye, Finansal Hesaplar	20.857
NET HATA VE NOKSAN	1.964
GENEL DENGE	22.821
REZERV VARLIKLAR	-22.821
Resmi Rezervler	-20.814
Uluslararası Para Fonu Kredileri	-2.007

Türkiye’de ödemeler dengesi tablosunun derlenip kamuoyuna açıklanması Merkez Bankası’nın sorumluluğundadır. Banka ödemeler dengesi tablosunu aylık olarak yayınlamaktadır.

2.4.2. Ödemeler Dengesinin Alt Dengeleri

2.4.2.1. Cari İşlemler Dengesi (Cari Denge)

Cari dengeyi oluşturan alt dengeler şöyle oluşur:

Mal Dengesi (Dış Ticaret Dengesi) = İhracat - İthalat (Türkiye'nin yurtdışına yaptığı mal satışları yoluyla elde ettiği döviz tutarından yurtdışından yaptığı mal alışları için ödediği döviz tutarını düşüyoruz ve mal ya da dış ticaret dengesini buluyoruz.)

Hizmetler Dengesi = Hizmet Gelirleri - Hizmet Giderleri (Taşımacılık, turizm, inşaat, sigortacılık, finansal hizmetler ve diğer hizmetlerin gelir ve giderleri bu dengeye giriyor.)

Gelir Dengesi = Gelir - Gider (Doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları, ücret ödemeleri gibi kalemlerin gelir ve giderleri bu dengeye giriyor.)

Cari Transferler, yurtdışındaki Türk işçilerin gelirleri gibi gelirler ile bunların karşılığı olan giderler bu kaleme giriyor.

Sonuç olarak cari dengeyi şöyle hesaplıyoruz:

Cari Denge = Mal Dengesi + Hizmetler Dengesi + Gelir Dengesi + Cari Transferler

Cari işlemler dengesi daha önce de belirtildiği gibi, devlet bütçesinin gelir-gider dengesine benzer. Yurtiçinde yerleşikler ile yurtdışında yerleşikler arasındaki mal ve hizmet ticaretinin dövizle yapıldığı varsayımı altında, cari işlemler dengesi bir ülkenin döviz dengesini gösterir. Örneğin cari işlemler açığı bir milyar olan bir ülke, kazandığı dövizlerden bir milyar dolar daha fazla döviz harcıyor demektir. Bu döviz açığı ya döviz borçlanılarak finanse edilecektir ya da rezervlerde duran dövizlerin cari işlemler açığı kadar azalmasıyla karşılanacaktır. Ülkeler kendi paralarını basarlar, ama başka ülkelerin paralarını basamazlar.

Cari işlemler gelir ve giderlerine toplu olarak baktığımızda, bir ülkenin dış dünyayla ne kadar bütünleşmiş olduğunu görürüz. Toplam ithalat ve ihracat, mal piyasalarında bir ülkenin dış dünyaya açıklığının bir göstergesidir. Bunun için de, genellikle ihracat ve ithalatın toplamının (dış ticaret hacmi) GSYH'ya oranı kullanılır. Söz konusu oran Türkiye ekonomisi için yüzde 50-60 arasında değişirken, Tayvan gibi ekonomilerde yüzde 100'ün üzerindedir. Cari işlemler dengesinin gelir ve giderlerinin toplamı yalnızca mal piyasalarında değil, tüm mal ve hizmet piyasalarında bir ülkenin dış açıklığını gösterir. Bu açıdan, daha anlamlı bir göstergedir.

Mal dengesi ile cari işlemler dengesi dış ekonomik dengeyi farklı taraflarını gösterir. Dış ticaret açığı vermek her zaman kötü bir anlama gelmez. Hizmet ticaretinde uzmanlaşmış bir ülke büyük dış ticaret açıkları verse dahi, cari işlemler dengesinde fazla verebilir. Bunun tersi de olabilir. Büyük dış ticaret fazlaları veren ülkeler yine çok büyük cari işlemler açıkları verebilir. Örneğin Rusya, Brezilya, Meksika gibi ülkeler petrol ve diğer hammadde ihracatından elde ettikleri gelirlerinin de yardımıyla yüksek dış ticaret fazlaları

verebilmektedirler. Fakat aynı zamanda, bu ülkeler dış borçlarına ödedikleri faizlerin yüksek tutarlara ulaşması nedeniyle belli dönemlerde cari işlemler açığıyla karşı karşıya kalmaktadır.

Ülkemizde cari işlemler açığının daha da büyük olmasını turizm ve işçi dövizleri gibi gelirler önlemektedir.

2.4.2.2. Sermaye Hesabı Ve Finans Hesabı

Sermaye hesabını oluşturan kalemler şunlardır:

Sermaye transferleri (borcun bağışlanması, göçmen transferleri gibi), **üretilmeyen, finansal olmayan varlıklar** (kara parçası gibi maddi varlıklar ile imtiyaz, telif, ticari marka ve kira, lisans gibi transfer edilebilir sözleşmeler gibi maddi olmayan varlıklar.)

Finans hesabını oluşturan alt dengelerin özet dökümü şöyledir:

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı = Yurtiçinde Doğrudan Yatırım - Yurtdışında Doğrudan Yatırım (Yani yabancı yatırımcıların Türkiye’de yaptıkları doğrudan yatırım için getirdikleri döviz tutarından bizim yatırımcıların yurtdışında yaptıkları yatırımlar için ülkeden çıkardıkları döviz tutarını düşüyor ve doğrudan yatırımlar konusunda ülkeye net döviz girişini hesaplıyoruz.)

Portföy Hesabı = Varlıklar - Yükümlülükler (portföy hesabının içine hisse senetleri ve borç senetleri giriyor. Yabancılara ait olup da bizim elimizde bulunanlar varlık, bizim çıkardığımız senetlerden yabancının elinde bulunanlar ise yükümlülük oluşturuyor.)

Diğer Yatırımlar = Varlıklar - Yükümlülükler (Bu dengede varlıklar başlığı altında bizim yabancı ülkelere kredi alacaklarımız, mevduatımız ve diğer varlıklarımız, yükümlülükler arasında ise yabancının bizden olan kredi alacakları ve bizim bankalarımızdaki mevduatları yer alıyor.)

Sonuç olarak finans hesabını şöyle gösterebiliriz:

Finans Hesabı = Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı + Portföy Hesabı + Diğer Yatırımlar

2.4.2.3. Net Hata Ve Noksan

Ödemeler dengesi, çift taraflı kayıt yöntemine göre tutulan muhasebe sistemine dayalı bir tablo olduğu için tanım gereği dengede olması gerekmektedir. Buna karşılık çeşitli kayıt hataları veya eksiklikleri nedeniyle ödemeler dengesi hesaplarının toplamı uygulamada sıfırdan büyük ya da küçük çıkar. Dengeyi sağlayabilmek için ortaya çıkan fark ters işaretli olarak “net hata ve noksan” adı altında yazılır ve böylece ödemeler dengesi dengeye gelmiş olur.

Net hata ve noksan kalemi, ölçüm hataları ve tablodaki verilerin eksik veya fazla derlenmesinden kaynaklanır. Net hata ve noksan kaleminin oluşmasının nedenleri arasında şunları sayabiliriz: (1) Zaman uyumsuzlukları (İhraç edilmiş

malın gidiş tarihi ile ihraç edilen mal karşılığında alınacak paranın gelişinin farklı dönemlerde olması gibi.) (2) Beyan yanlışlıkları veya hataları (Gümrük beyanlarındaki eksikler ya da yanlışlar gibi.) (3) Kayıt dışılıklar (Gelirlerin kayda girmemesi ya da finansmanın kayıt dışı olarak gerçekleştirilmesi gibi.) (4) Anketlerdeki ölçüm hataları (Turizm gelirlerinin belirlenmesinde uygulanan anketlerin gerçeği tam olarak yansıtamaması gibi.)

Ödemeler dengesi düzenlenirken veriler bankalar, özel kesim kuruluşları, TÜİK ve Merkez Bankası veri tabanlarından derlenir. Ayrıca kişilere veya kurumlara anketler uygulanır. Bu veri kaynaklarının hepsinden doğan hatalar ve eksik ölçmeler söz konusu olabilirse de asıl hata ve eksikliğin özel kesim kuruluşlarından ve kişilere uygulanan anketlerden kaynaklandığı bilinmektedir. Bunun en önemli nedenleri arasında özel kesim kuruluşlarının kayıtdışıya daha yatkın olması ve kişi ve kuruluşlara uygulanan anketlerin gösterdiği ortalamaların çoğu kez bütünü doğru olarak temsil etmemesi gösterilmektedir.

Net hata ve noksan kalemi için standart bir miktar ya da orandan söz edilemez. Buna karşılık bu miktarın yüksekliği ve sürekli aynı yönde geliyiyor olması kayıtların, ölçümlerin, hesapların ve anketlerin doğru olmadığı yönünde kuşkuları artırır.

2.4.2.4. Rezerv Varlıklar

Rezerv varlıklar iki alt kalemden oluşur ve şöyle formüle edilebilir:

Rezerv Varlıklar = Resmi Rezervler + Uluslararası Para Fonu Kredileri

Resmi rezervler Merkez Bankası'nın döviz rezervlerindeki değişimi gösterir. İşareti artı ise döviz rezervlerinde eksilme olmuş, eksi ise döviz rezervlerinde artış olmuş demektir. Uluslararası Para Fonu kredileri ise IMF'den yapılan kullanımları ve IMF'ye yapılan ödemeleri gösterir. İşareti artı ise IMF'den kullanım yapılıyor, eksi ise IMF'ye geri ödeme yapılıyor demektir.

2.4.3. Cari Denge ile Tasarrufların İlişkisi

Bizim gibi parası dünya ticaretinde yaygın olarak kullanılmayan ülkelerde, ödemeler dengesi, yurtiçinde yerleşikler ile yurtdışında yerleşikler arasındaki her türlü ekonomik alışverişin yabancı para (döviz) cinsinden olduğunu varsayar. Bu nedenle, cari işlemler dengesi açık verirken (yurtdışından alınan mal ve hizmetlerin değerinin yurtdışına satılan mal ve hizmetlerin değerinden daha fazla olması), sermaye dengesinde fazla verilerek (ödediğinden daha fazla borçlanılarak) cari işlemler açığı finanse edilebilir. Yani döviz açığı, döviz borçlanması ya da mal ve hizmet karşılığı olmayan döviz girişleriyle finanse edilir.

Daha önce de yazdığımız GSYH denklemlerimizi bir daha yazalım:

$$Y = C + I + G + (X - M) \quad (1)$$

(Bu eşitlikte, Y GSYH'yı, C toplam tüketimi, I toplam yatırımı, G devlet harcamalarını, X ihracatı ve M ithalatı göstermektedir.) İhracat ve ithalat yalnızca malları değil, yurtiçinde yerleşikler ile yurtdışında yerleşikler arasındaki toplam mal ve hizmet alışverişini içerir. Dolayısıyla (X - M), aslında cari işlemler dengesidir.

Tüketilmeyen kullanılabilir gelirin tasarruf olduğundan yola çıkarak, kullanılabilir geliri şöyle yazabiliriz:

$$Y - T = C + S \quad (2)$$

(Burada, Y GSYH'yı, T vergileri, C tüketimi ve S toplam özel kesim tasarruflarını göstermektedir.)

(1) ve (2) numaralı eşitlikleri bir araya getirirsek aşağıdaki eşitliğe ulaşabiliriz:

$$(S - I) + (T - G) = (X - M) \quad (3)$$

(Bu eşitlikte (S - I) özel kesimin tasarruf-yatırım dengesini, (T - G) kamu kesiminin finansman dengesini ve (X - M) cari işlemler dengesini göstermektedir.)

(3) numaralı eşitlik bize cari işlemler dengesinin özel kesim tasarruf-yatırım dengesi ile kamu kesimi finansman dengesinin toplamına eşit olduğunu gösteriyor.

Özel kesim tasarruflarının üzerinde yatırım yaptığında (S - I) < 0, kamu kesimi de finansman açığı verdiğinde cari işlemler açığının olması kaçınılmazdır. Bu durumda yurtiçi toplam tasarruf açığı, yurtdışı tasarrufların ithal edilmesiyle finanse edilmiş olmaktadır.

Özel kesim tasarruf dengesi çeşitli ekonomik gelişmelerin bir sonucudur. Buna karşılık, kamu kesimi tasarruf dengesi bir politika değişkenidir. Dolayısıyla, özel kesimin çeşitli nedenlerle tasarruf açığı verdiği bir dönemde kamu kesimi aynı miktarda finansman fazlası vererek cari işlemler dengesinde bir açığın oluşmasını önleyebilir. Bu şekilde özel kesimin tasarruf açıkları kamu kesiminin tasarruf fazlasıyla finanse edilmiş olur ve yurtdışı tasarruflara ihtiyaç kalmaz.

2.5. MAKALELER

Düyun-U Umumiye

Mahfi Eğilmez (www.mahfiegilmez.com) 16.10.2012

Düyun-u Umumiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi (Türkçesi Osmanlı Genel Borçları Tahsis Edilmiş Gelirler İdaresi), 1872 ile 1939 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borçlarını denetleyen kurumun adıdır. Kısaca Düyun-u Umumiye olarak anılır.

Osmanlı İmparatorluğu ilk dış borçlanmasını Kırım savaşına finansman

bulabilmek için 1854 yılında yaptı. Bu yıldan 1874 yılına kadar geçen 20 yıllık sürede 15 ayrı dış borçlanma yapıldı ve toplamda 239 milyon lira borçlanıldı. Bu sürenin sonuna gelinirken Osmanlı İmparatorluğu alınan borçların anaparası bir yana faizlerini bile ödeyemez aşamaya geldi. Bunun üzerine Osmanlı İmparatorluğu bir kararname yayınlayarak vadesi gelen borçların yarısını ödeyeceğini açıklayan bir çeşit moratoryum ilan etti. Ne var ki bu söze de uyulamadı. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşıyla (93 harbi) birlikte imparatorluk dış borçlarının yanı sıra Galata bankerlerinden almış olduğu iç borçları da ödeyemeyeceğini açıklamak zorunda kaldı.

Moratoryum ilanının ertesinde Osmanlı İmparatorluğu alacaklılarıyla anlaşmaya gitti. Anlaşma son derecede ağır koşullar taşıyordu. 1879'da damga, alkollü içki, balık avı, tuz ve tütünden alınan vergi gelirlerini 10 yıl boyunca iç borçlar karşılığı olarak alacaklılara bıraktı. Bu işlemleri yürütmek üzere bir Rüsüm-u Sitte İdaresi kuruldu. Resim ya da çoğulu olan rüsüm, damga vergisi gibi dolaylı vergileri ifade ediyor. Sitte ise altı anlamına geliyor. Altı adet geliri kapsadığı için idareye bu ad verilmişti.

Dış borçlardan alacaklı Avrupa devletleri yalnızca Galata bankerlerine olan iç borçlar için böyle bir idare kurulmasına tepki gösterdi ve 1881'de damga, alkollü içki, balık avı, tuz, tütün ve ipekten alınan vergilerin tüm geliri iç ve dış borçlara ayrıldı. Böylece Osmanlı İmparatorluğu bazı gelirlerini doğrudan borç ödemelerine tahsis etmek zorunda kalmış oluyordu. İş bu kadarla da bitmedi. Yabancı devletler iç ve dış borçların ödenmesinde kullanılmaya ayrılan bu gelirleri toplama ve alacaklılara ödeme görevinin de Osmanlı devletinden ayrı bir idare kurularak ona devredilmesini istediler. Hükümet yabancı devletlerin baskılarına dayanamadı ve 20 Aralık 1881'de yayınladığı Muharrem Kararnamesi ile Rüsüm-u Sitte İdaresi'ni kaldırarak yerine Düyun-u Umumiye İdaresi'ni kurdu. 1882 yılında çalışmaya başlayan Düyun-u Umumiye'nin idare meclisi biri İngiliz ve Hollandalı borç verenlerin, biri Fransız, biri Alman, biri Avusturyalı, biri İtalyan borç verenlerin, biri ayrıcalıklı tahvil sahiplerinin temsilcilerinden ve biri de Osmanlı tebaasından olmak üzere 7 kişiden oluşuyordu. İdare binası bugünkü İstanbul Erkek Lisesi binasıydı. Düyun-u Umumiye İdaresi bu gelirleri toplayarak iç ve dış borçların alacaklılarına ödemeye başladı.

Düyun-u Umumiye İdaresi, Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsız bir devlet olarak maliyesini yönetme, vergi koyma ya da kaldırma, vergi oranlarını değiştirme gibi hükümlerlik haklarının bir bölümünü elinden almış oluyordu. Düyun-u Umumiye İdaresi bu vergileri toplamakla kalmadı, bir süre sonra sanayi ve ticaret alanında yatırımlara da girişmeye başladı. 1912 yılı itibariyle Maliye Bakanlığında 5500 memur görev yaparken, Düyun-u Umumiye

İdaresi'nde 9000 memur çalışıyor, Osmanlı İmparatorluğu'nun gelirlerinin yaklaşık üçte biri bu idarece tahsil ediliyordu.

Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara hükümeti Düyun-u Umumiye İdaresinin topladığı bütün gelirlere el koydu. Lozan Antlaşması'yla bu kurumun işleyişine son verildi. Osmanlı borçları Lozan'da imparatorluğu oluşturan ülkelere paylaştırıldı. En büyük pay Türkiye Cumhuriyeti'ne düştü. Türkiye, Osmanlı borçlarının geri ödenmesini ilk borcu aldığı 1854 yılından tam 100 yıl sonra, 1954 yılında tamamladı. Osmanlı borçlarının tasfiyesi Türkiye Cumhuriyeti'nin 30 yılına mal oldu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun batış öyküsü aslında Kanuni Sultan Süleyman'la başlar. Batıştaki ilk adım 1535 yılında Kanuni tarafından Fransızlara tanınan kapitülasyonlardır. Kapitülasyonlar sonradan genişletilerek neredeyse bütün Avrupalılara tanınmak zorunda kalındı. İmparatorluğun sanayi ve ticaret alanındaki batışının başlangıcı kapitülasyonlarsa finansal anlamda batışının başlangıcı da 1854 tarihli dış borçlanmadır. 1882'de faaliyete geçen Düyun-u Umumiye yönetimi ise bu batışın tescilinden ibarettir.

Cumhuriyetin ilk kuşaklarının dış borçlanmadan uzak durmasının en önemli nedeni de 1954 yılına kadar ödemesi sürmüş olan Düyun-u Umumiye borçlarıdır.

Türkiye Ekonomisinde Kırılğanlık Nerede?

Ercan Kumcu, *Haber Türk*/12.01.2010

2008 yılının ekim ayından sonra ekonomi tepetaklak aşağı yönde yuvarlanmıştı. Geçen yılın ikinci yarısında çöküş duruldu. Yılın son üç ayında ise, bir önceki yılın düşük düzeylerine göre, ekonomide az da olsa bir kıpırdanma görünmeye başladı.

Benzer bir eğilimi, ekonomik büyüme ile yakından ilgili verilerde de görebiliyoruz. Örneğin, 2008 yılının eylül ayından sonra her ay cari işlemler dengesindeki açık bir önceki yılın aynı ayına göre düşmeye başlamıştı. Hatta, ekim ayında cari işlemler dengesi küçük bir fazla vermişti. Son yayınlanan ödemeler dengesi verilerine göre, kasım ayında cari işlemler dengesindeki açık bir önceki yılın aynı ayına göre yeniden artmaya başladı.

Cari işlemler açığı 2008 yılının kasım ayında 438 milyon dolarken, geçen yılın kasım ayında 1,6 milyar dolar oldu. En azından bu yılın ilk yarısında cari işlemler açığının her ay bir önceki yılın aynı ayına göre arttığını görmek hiç de şaşırtıcı olmayacak.

Ekonomi kıpırdanırken, dış finansman olanakları aynı paralelde açılmıyor. Hazine ve Merkez Bankası hesaplarını dışarıda bırakırsak, Türkiye ekonomisinin diğer birimleri hâlâ yurtdışına net borç ödeyicisi durumundadır. Halbuki Türkiye

ekonomisinin büyümesine en çok yardım eden ödemeler dengesinin bu kalemi. 2008 yılının ilk on bir ayında, Türkiye ekonomisine bu kalemden 50 milyar dolara yakın dış kaynak girişi olmuştu. Bu kalemden 2009 yılının ilk on bir ayında 11 milyar dolar civarında dış kaynak çıkışı oldu.

Yurtdışından elde edilen ticari kredilerde kayda değer bir kıpırdanma görünmüyor. Temmuz-kasım dönemindeki beş ayda dış ticaret açığı (fob bazında) 13 milyar dolara yaklaştı. Bu dönemde yurtdışı ticari kredi yükümlülüğümüz yalnızca 271 milyon dolar arttı. Bu borçlanmanın tümü de kısa vadeli oldu. Halbuki dış piyasaların açık olduğu dönemlerde Türkiye ekonomisi ayda bir milyar dolar kadar ticari kredi borçlanmasını artırabiliyordu. Kısacası, son dönemlerde dış ticaret nakit bazda dönüyor gibi bir görüntü var.

Bu yapı Türkiye ekonomisinin en önemli kırılğanlıklarından biri olarak değerlendirilmeli. Dış borçlanma piyasası açılmadığı takdirde, Türkiye ekonomisinin ithalat kapasitesi sınırlı olacak ve ekonomik büyüme için gerekli ithalatı gerçekleştirmek zorlaşacak. Dolayısıyla, dış borçlanma piyasasının durumu son dönemde ekonomide gözlenen kıpırdanmaların tatminkâr bir büyüme sürecine dönmesini zorlaştırabilecek.

Ödemeler dengesinin finans hesabı içinde portföy yatırımları aydan aya önemli hareketlilikler gösterse de, bu kanaldan belli bir kaynak akışı söz konusu. Örneğin, temmuz-kasım döneminde bu kanaldan Türkiye ekonomisine giren net kaynak 1 milyar doların üzerinde gerçekleşti. Bir önceki yıla göre düşmüş olsa da, son beş ay içinde doğrudan yatırımlardan net giriş 2,4 milyar dolara yaklaştı.

Özellikle portföy yatırımları yoluyla bu yıl daha da fazla dış kaynak çekebilmemiz mümkün olabilecek. Ama ekonomik büyümeyi tatminkâr yapacak unsur yurtdışından ticari ve banka borçlanmalarının açılması olacak. Bu konuda gelişmiş ülkelerdeki uluslararası bankaların yeniden bu piyasaya dönmelerini beklemekteyiz. Küresel krizin bizi ilgilendiren en önemli yanı da zaten bu alandaki gelişmeler oluyor. Bu alandaki gelişmeler gelişmiş ülkelerin kendileri için de çok önemli. Onlar bu alanda düzelse, biz de düzeliyoruz, büyük bir olasılıkla daha da hızlı bir biçimde.

2.6. SORULAR

1. Kamu kesimini oluşturan kurumları sıralayın.
2. Bütçe ve bütçe finansmanı konusunda bilgi verin.
3. Kamu kesiminin borçlanma gereksinimi nereden doğar?
4. Kamu kesimi iç borçlanmasını kısaca anlatın.
5. Kamu kesimi dış borçlanmasında tahvil ihracı yoluyla borçlanmayı anlatın.
6. Kamu iktisadi teşebbüsleri ne amaçla kurulur? Bu teşebbüslerin

özelleştirme yoluyla özel kesime devrini, mevcut piyasa sistemi içinde düşünerek, doğru buluyor musunuz? Doğru buluyorsanız bu teşebbüslerden kâr elde ediliyor olsa görüşünüz değişir mi?

7. İç ve dış ekonomik denge hakkında bilgi verin.
8. Ödemeler dengesi neyi gösterir? Ödemeler dengesinin alt dengelerini sıralayın.
9. Net hata ve noksan nedir, nasıl doğar?
10. Kamu kesimi genel mali denge denklemini yazın.

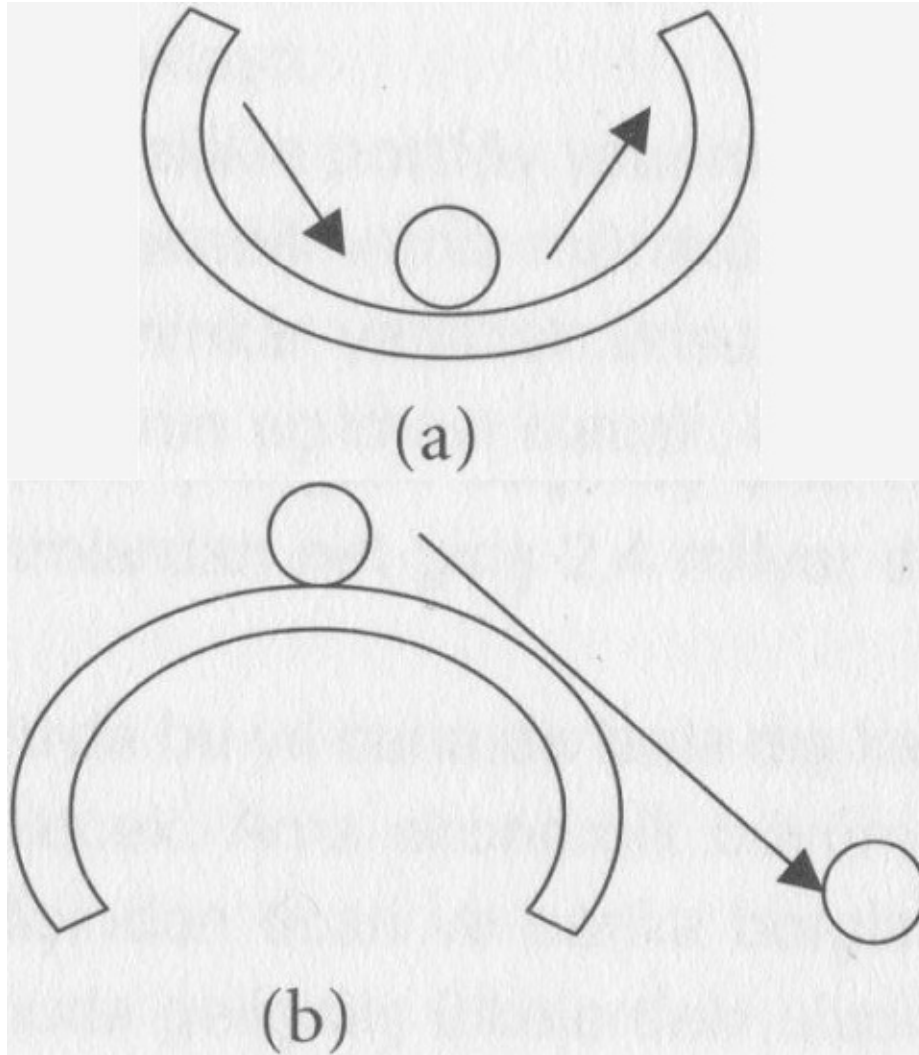
3. Ekonomik Dengesizlikler

Hava güzelken temizlemelisin oluklarını.

ÇİN ATASÖZÜ

3.1. KARARLI VE KARARSIZ DENGE

İki türlü denge vardır: Kararlı denge (istikrarlı denge) ve kararsız denge (istikrarsız denge.) Kararlı denge, bozulsa bile dışarıdan bir müdahaleye gerek kalmaksızın kendiliğinden yeniden düzelen denge halidir. Oysa kararsız denge bir kez bozulduğunda dışarıdan müdahale olmaksızın yeniden denge konumunun sağlanması mümkün değildir.

Şekil 5: Kararlı ve Kararsız Denge Halleri

Yukarıdaki şekillerden ilkinde kararlı denge hali söz konusudur. Tasın ortasındaki top, tasın dışına çıkmadığı sürece ne kadar salınım yaparsa yapsın sonunda eski dengesine gelecektir. İkinci şekilde ise kararsız denge hali vardır. Kararsız denge, kararlı dengenin tersine bir kez bozulduğunda dışarıdan müdahale olmaksızın bir daha eski konumuna gelemeyecek olan dengedir. İkinci şekildeki tas üzerinde duran top bir kez yuvarlandığında bir daha dışarıdan müdahale olmaksızın eski konumuna gelemez.

Ekonomi politikasının ilk işlevi, bozulan ekonomik dengeyi yerine oturtmaktır. Asıl işlevi ise mevcut dengede bir bozulma olmasa bile arzulanan dengeye ulaşacak politikaları uygulamaktır. Yani daha yüksek büyüme hızı, daha iyi gelir dağılımı, daha düşük enflasyon, daha az kamu borçlanması, daha az bütçe açığı, daha fazla istihdam, daha fazla yatırım gibi arzulanan yeni makroekonomik dengelere ulaşmanın yolu uygulanacak ekonomi politikasının seçimini gündeme getirir.

3.2. EKONOMİK DENGEDE BOZULMA

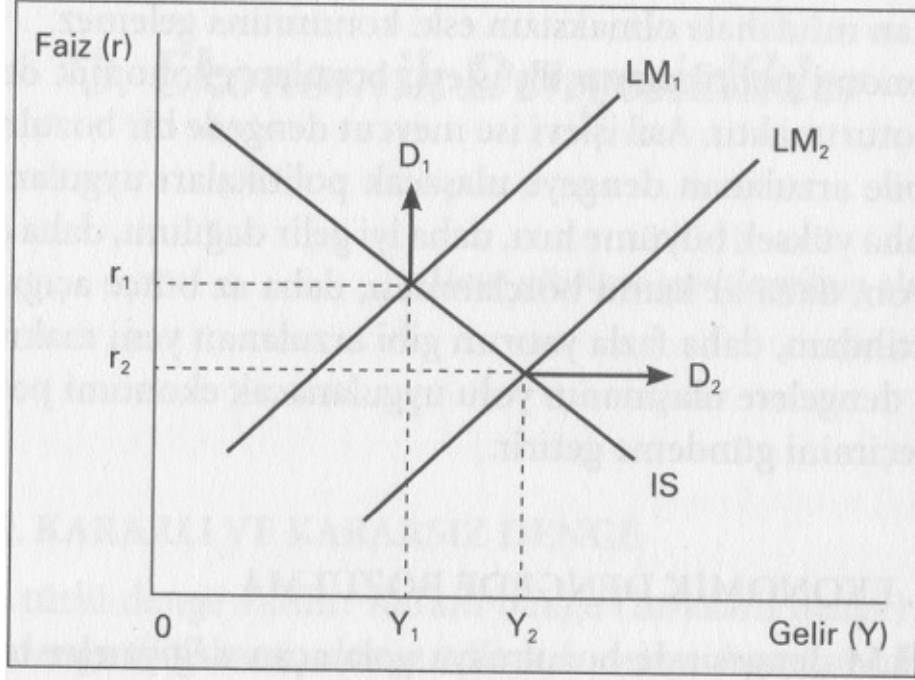
IS, LM dengesinde bozulmaya yola açan değişimler tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3: IS ve LM Eğrilerinde Kayma ve Dengede Bozulma Nedenleri (Tablodaki (+) artış, (-) azalış anlamına geliyor)

Değişen	Değişim Yönü	Y	r	IS veya LM'in Durumu
C (Tüketim Harca.)	+	+	+	IS sağa kayar
I (Yatırım Harca.)	+	+	+	IS sağa kayar
G (Kamu Harca.)	+	+	+	IS sağa kayar
T (Vergi)	+	-	-	IS sola kayar
(X - M) (Net İhracat)	+	+	+	IS sağa kayar
Ms (Para arzı)	+	+	-	LM sağa kayar
Md (Para talebi)	+	-	+	LM sola kayar

Değişen göstergelerin değişim yönü eksi olduğunda Y (gelir) ve r (faiz) tablodakinin tersi yönünde değişecek; IS ve LM eğrileri tablodakinin tersi yönde kayacaktır.

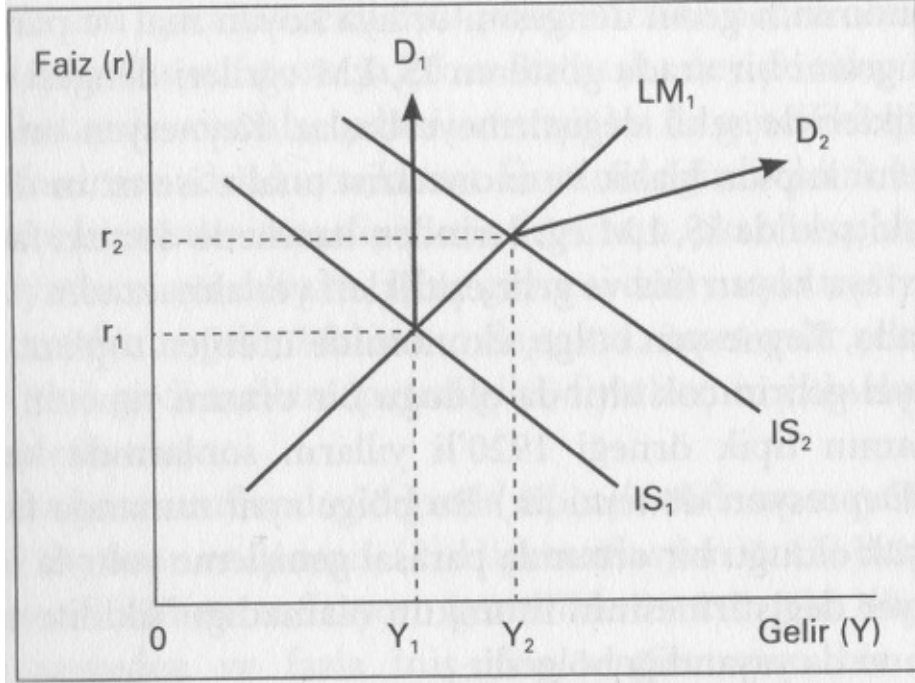
Para arzında artış olması LM₁ eğrisinin aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi sağa aşağıya doğru LM₂ olarak kaymasına yol açacaktır.

Şekil 6: Para Arzında Artış

Para arzının artmasıyla, yani LM_1 eğrisinin LM_2 'ye kaymasıyla denge noktası da D_1 'den D_2 'ye kayacaktır. Bu yeni dengede faiz oranı r_1 'den r_2 'ye gerilemiş, buna karşılık gelir miktarı da Y_1 'den Y_2 'ye yükselmiştir. Para arzında ortaya çıkacak bir daralma bunun tam tersi bir gelişmeye yol açacak, faiz oranlarındaki artışa gelir gerilemesi eşlik edecektir.

Şimdi de kamu harcamalarında artış olduğunu varsayalım. Bu durumda IS eğrisi sağa yukarı doğru kayacaktır. (IS eğrisinin denklemi $S(Y) + T - M(Y) = I(r) + G + X$ idi. Buradaki değerlerden biri değiştiğinde IS eğrisinin yapısı da değişir. Biz kolaylık olsun diye her defasında kamu harcamalarındaki (G) değişmeyi esas alacağız. Bu yaklaşım diğerlerinin değişmeyeceği anlamına alınmamalı. Yalnızca basitleştirici bir varsayım olarak alınmalı.)

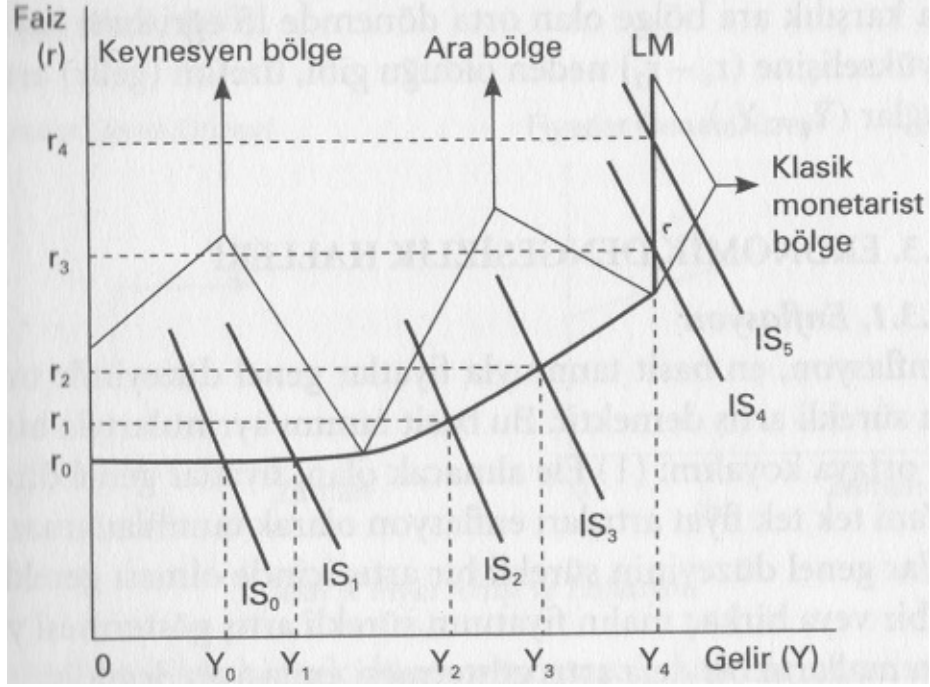

Şekil 7: Kamu Harcamalarında Artış

Kamu harcamalarında ortaya çıkan artış D_1 denge noktasının D_2 'ye kaymasına ve bu da faizlerin r_1 'den r_2 'ye yükselmesine, buna karşılık gelirin de Y_1 'den Y_2 'ye yükselmesine neden olacaktır.

Kamu harcamalarında azalma olursa yukarıdaki gelişmenin tam tersi karşımıza çıkacaktır. Yani bir yandan faizler düşerken gelirler de azalacaktır.

Ekonominin genel dengesini ortaya koyan mal ve para piyasası dengesini bir arada gösteren IS, LM eğrileri dengesi dönem değişiklikleriyle şekil değiştirmeye başlar. Keynesyen analiz kısa dönemi kapsar, klasik ve monetarist analiz ise uzun dönemi. Aşağıdaki şekilde IS, LM eğrilerinden hareketle dönem farklılıklarını ortaya koyan faiz ve gelir eşitlikleri yer almaktadır.

Şekil 8: IS, LM Dengesi ve Dönemsel Analizler

Burada, Keynesyen bölge, ekonomide üretilen toplam gelirin potansiyel gelirin çok altında olduğu bir ortamı yansıtır. (Böyle bir ortamın tipik örneği 1920’li yılların sonlarında başlayan Büyük Depresyon dönemidir.) Bu bölge aynı zamanda faizlerin çok düşük olduğu bir ortamda parasal genişleme yoluyla LM eğrisinin yer değiştirmesinin mümkün olmadığı “likidite tuzağı” olgusunun da yaşandığı bölgedir.

Keynesyen bölgeyi gösteren kısa dönem aralığında para talebi sonsuz esnek olduğu için yatay eksene paralel olan IS eğrisi kayması, faizde herhangi bir artış yaratmaksızın ($r_0 - r_0$) gelir artışına ($Y_0 - Y_1$) yol açar. Klasik - monetarist bölge olan uzun dönemde ise IS eğrisindeki kaymalar hiçbir biçimde üretim (gelir) artışına neden olmaz ($Y_4 - Y_4$), yalnızca faiz artışı yaratır ($r_3 - r_4$). Buna karşılık ara bölge olan orta dönemde IS eğrisinin kayması faiz yükselişine ($r_1 - r_2$) neden olduğu gibi, üretim (gelir) artışını da sağlar ($Y_2 - Y_3$).

3.3. EKONOMİK DENGESİZLİK HALLERİ

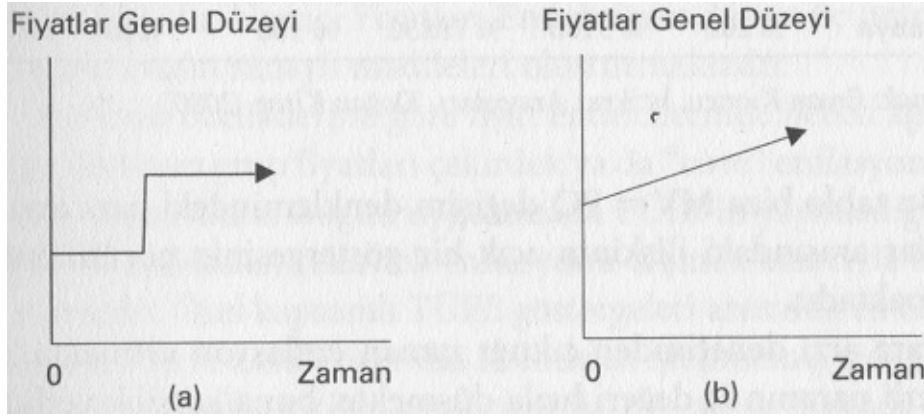
3.3.1. Enflasyon

Enflasyon, en basit tanımıyla fiyatlar genel düzeyinde ortaya çıkan sürekli artış demektir. Bu basit tanımı ayrıntılarıyla bir kez daha ortaya koyalım: (1) Ele alınacak olan, fiyatlar genel düzeyidir. Yani tek tek fiyat artışları enflasyon olarak tanımlanamaz. (2) Fiyatlar genel düzeyinin sürekli bir artış içinde olması gereklidir. Yani bir veya birkaç malın fiyatının sürekli artış göstermesi ya da

bütün malların bir defa artış göstermesi enflasyon değildir.

Kaynaklarına göre sınıflandırıldığında iki çeşit enflasyon vardır: (1) Talep enflasyonu, (2) Maliyet enflasyonu. Toplam talep düzeyinin arzı aşarak sürekli fiyat yükselmesine neden olması halinde talep enflasyonu ortaya çıkar. Bir başka deyişle talep enflasyonu tüketim harcamalarındaki artıştan, bu da genellikle para arzının yükselmesinden kaynaklanır. Üretimde girdi olarak kullanılan mal ve hizmetlerin maliyetlerinde ortaya çıkan artışlar sonucunda fiyatların sürekli artış içine girmesi dolayısıyla maliyet enflasyonu meydana gelir. Maliyet enflasyonu, ücret-gelir çekişmesi, yerli ve ithal girdi malları (petrol gibi) fiyatlarının yükselmesi gibi nedenlerle oluşur.

Hızına göre sınıflandırıldığında üç çeşit enflasyon ayırt edilebilir: (1) Sürünen enflasyon, (2) Hiperenflasyon ve (3) Basamaklı enflasyon. Sürünen enflasyon, genellikle %2-3 gibi düşük bir oranda seyreden ve fazla iniş-çıkış sergilemeyen bir enflasyon türüdür. Gelişmiş ülkelerde sürünen enflasyon yaygındır. Hiperenflasyon, yıllık fiyat artışlarının %1000 gibi düzeylerde olduğu bir enflasyon biçimidir. 1930'larda Almanya'da, 1980'lerde Latin Amerika ülkelerinde görülmüştür. Basamaklı enflasyon ise iki haneli olduğu halde hiperenflasyona dönüşmeyen inişli-çıkışlı bir enflasyon türüdür. 1980 ve 90'lı yıllarda Türkiye'nin yaşadığı enflasyon türüdür.

Şekil 9: Fiyat Artışı ve Enflasyon

Soldaki şekilde bir tek dönemde ortaya çıkan bir sıçrama görülmektedir. Dikkat edileceği gibi söz konusu sıçramadan sonra fiyatlar genel düzeyi yeni bir düzeye ulaşmış ama orada kalmaya devam etmiştir. Bu gelişme enflasyon değildir. Çünkü enflasyonun tanımında fiyatlar genel düzeyindeki artışın süreklilik taşıması gerektiğine değinmiştik. Soldaki şekilde süreklilik yoktur. Artış bir defaya özgüdür.

Sağdaki şekilde ise fiyatlar genel düzeyi her ay yükselmektedir. Bu gelişme yukarıda verdiğimiz tanıma uygundur. Yani fiyatlar genel düzeyi sürekli artış eğilimindedir. O halde soldaki şekildeki durumu enflasyon olarak

tanımlayabiliriz.

Avrupa ülkeleri, I. Dünya Savaşı ile II. Dünya Savaşı arasındaki dönemde, yani 1920'lerde hiperenflasyonun içine düşmüşlerdir. Bunu bir tabloyla ortaya koyalım.

Tablo 4: Avrupa'da İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Hiperenflasyon

%	Hiperenflasyona Giriş			Hiperenflasyondan Çıkış			
	Ülke	Para arzı	Enflasyon	Kur	Para Arzı	Enflasyon	Kur
	Avusturya	200	300	6000	100	20	0
	Polonya	1400	2750	4000	300	-15	-35
	Macaristan	300	500	3800	300	20	0
	Almanya	200	5100	78850	100	10	0

(Kaynak: Ercan Kumcu, İstikrar Arayışları, Doğan Kitap, 2000)

Bu tablo bize $MV = PQ$ değişim denklemindeki para arzı ile fiyatlar arasındaki ilişkinin açık bir göstergesinin görünümünü sunmaktadır.

Para arzı denetimden çıktığı zaman enflasyon artmakta, yani yerli paranın iç değeri hızla düşmekte, buna karşılık yerli paranın yabancı paralar karşısındaki değeri daha da hızlı düşmektedir. Para arzı denetime alındığı zaman ise enflasyon hızı kesilmekte, yerli paranın yabancı paralar karşısındaki değer kaybetme hızı çok daha hızlı bir inişe geçmektedir.

Enflasyonun ölçülmesinde çeşitli endeksler kullanılır. Bunların başlıcaları Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) ve Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE)'dir.

Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE), belirli bir dönem içinde belirli bir kitle tarafından satın alınan mal ve hizmetlerle belirlenen bir sepetin fiyat değişikliklerini zaman içinde ölçen endekstir. TÜFE'de en büyük ağırlığı gıda, içki ve tütün ana grubu, kiralar ve konut ana grubu ve giyim ve ayakkabı ana grubu oluşturmaktadır. TÜFE'nin oluşturulmasında mal ve hizmetleri gruplandırmak ve ağırlık verebilmek için Hanehalkı Bütçe Anketleri kullanılmaktadır.

Ortalama fiyat artışlarını analiz edebilmeye yönelik bir başka veri seti TÜİK'in yayınladığı Özel Kapsamlı TÜFE Göstergeleri tablosudur.

Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE), ülke ekonomisinde üretim faaliyetleri içinde yer alan maddelerin fiyatlarında aydan aya ortaya çıkan değişimleri ölçmekte kullanılan bir endekstir. Üretici Fiyatları Endeksi'ne dahil olan mallardan sebze ve meyve halleri, balık halleri ve borsalar grubuna girenler hariç diğerleri her ayın 5, 15 ve 25'inci günlerinde derlenir. Sebze ve meyve halleri ve balık halleri grubunda her ayın 27'inci gününe kadar işlem gören fiyatlar, borsalarda ise ay boyunca işlem gören maddelerin fiyatları derlenmektedir. Üretici Fiyatları Endeksi'nin dörtte üç oranında ağırlığını imalat sanayii maddeleri

oluşturmaktadır.

Ülkelerin özelliklerine göre fiyat endekslerinde belirli ağırlığa sahip olan bazı grup fiyatları çekirdek ya da “core” enflasyon göstergesi olarak alınır. Bugün uygulamada TÜİK’in yayınladığı özel kapsamlı endeksler, çekirdek enflasyonu ölçmek amacıyla kullanılmaktadır. Özel kapsamlı TÜFE göstergeleri arasında en önemli iki tanesi H ve I endeksleridir. H endeksi işlenmemiş gıda ürünleri, enerji, alkollü içkiler, tütün ürünleri ve altını dışarıda bırakan bir endekstir. I endeksi ise enerji, gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içkiler ile tütün ürünleri ve altın hariç olarak hesaplanan endekstir.

Para politikasını uygulamakla sorumlu olan Merkez Bankası açısından bu endeksler arasında en önemlisi I endeksidir. Çünkü Merkez Bankası’nın para politikasının en fazla etkili olduğu fiyatlar I endeksinin içindeki fiyatlardır. Örneğin enerji büyük ağırlıkla ithalata dayalıdır. Dolayısıyla Merkez Bankası bu kalemdeki fiyatları kolay kolay etkileyemez. Aynı şekilde, dolaylı vergilerde yapılan değişiklikler sonucunda mal fiyatlarının değişmesinin de para politikasıyla bir ilgisi yoktur. Bu açıdan Merkez Bankası’nın para politikası uygulamasının sonuçlarını bu özel kapsamlı TÜFE göstergeleriyle ölçmek daha anlamlı olabilir. Buna karşılık, ekonomik birimlerin yakından takip ettiği ortalama TÜFE değişmesi (manşet enflasyon) olduğundan, özel kapsamlı TÜFE göstergeleri ile manşet enflasyon arasındaki aranın açılması para politikasının durumu konusunda yanıltıcı bir izlenim verebilir.

Enflasyonla mücadeleyle yönelen bir politikanın önündeki en önemli sorun kredibilite sorunudur. Yani açıklamaların inandırıcı olması yetmez. Uygulamaların da açıklamalarla paralel ve hızlı yürütülmesi gerekir. Ancak bu yolla beklentiler etkilenebilir ve enflasyonun düşeceğine olan inanç pekiştirilebilir. Genellikle genişleyici maliye ve para politikaları izlemiş olan bir hükümetin ve Merkez Bankası’nın inandırıcılığı zayıftır. O nedenle enflasyonla mücadeleyle girerken kadroların yenilenmesi kredibilite açısından gerekli olabilir.

Toplum kesimleri enflasyonla ilgili beklentiler oluştururlar. Bu beklentiler geçmişte izlenen politikaların etkisiyle ve daha çok geleceğe ilişkin olarak izleneceği açıklanan politikalarla bağlantılı olarak oluşturulur.

Eğer hükümetin hazırladığı bütçe, bir önceki yıla göre daha yüksek bir reel açık öngörüyorsa ya da bütçe açığının Merkez Bankası’ndan finanse edilmesi planlanıyorsa, toplum kesimleri gelecekte enflasyonun yükseleceğini beklemeye başlarlar. Böyle bir beklenti o kesimlerin fiyatlarını, ücretlerini, kiralarını artırmalarına neden olur. Dolayısıyla olumsuz beklentiler enflasyon üzerinde daha da olumsuz sonuçların ortaya çıkmasını sağlar.

Beklentileri tersine çevirmenin bir yolu izlenecek olan politikaların,

genişleyici bir para ve maliye politikasına yol açmayacak biçimde hazırlanmasına bağlıdır. Burada karşımıza yine kredibilite sorunu çıkar. Çünkü önemli olan açıklanan politikalardan çok hükümetin ve Merkez Bankası'nın bu politikaları izleyeceğine olan güvendir. Bu da kredibiliteyle yakından ilişkilidir.

Tablo 5: Türkiye'de Enflasyon

Yıllar	TÜFE (%)	Yıllar	TÜFE (%)
1990	60,4	2004	9,4
1995	76,1	2005	7,7
1996	79,8	2006	9,6
1997	99,1	2007	8,4
1998	69,7	2008	10,1
1999	68,8	2009	6,5
2000	39,0	2010	6,4
2001	68,5	2011	10,5
2002	29,8	2012	6,2
2003	18,4		

(Kaynak: www.tuik.gov.tr)

3.3.2. Stagflasyon

Bir ekonomide enflasyon olgusu yaşanırken ekonomi büyümüyorsa o ekonomide stagflasyon (enflasyon içinde durgunluk) hali var demektir.

Ekonomik krizlerin başa çıkılması zor olanlarından biri budur. Eğer ekonomi enflasyon içinde büyümeye devam etse bir miktar büyümeden fedakârlık ederek enflasyonu düşürmek daha kolay olabilirdi. Oysa stagflasyonda bir yandan enflasyonla mücadele edecek bir yandan da ekonomiyi canlandıracak bir ekonomi politikası biçimlendirmek gerekir ki bu çok kolay bir iş değildir. Çünkü bu iki politika genelde birbiriyle çelişir. Bu durumda iki hedefi de tutturamayacak bir politika arayışı içine girmektense bir seçim yaparak önceliği bu iki hedeften birine vermek daha uygun olabilir.

Öte yandan bu gibi bozulma hallerinde beklentilerin olumsuz görünümünden olumlu görünüme çevrilebilmesi de büyük önem taşır. O nedenle bu gibi durumlarda beklenti yönetimi etkin bir politika aracı olarak kullanılabilir.

3.3.3. Slumpflasyon

Bir ekonomide enflasyon olgusu yaşanırken ekonomi küçülüyorsa o ekonomide slumpflasyon (enflasyon içinde küçülme) hali var demektir.

Ekonomik krizlerin en zoru budur. Çünkü burada bir yandan enflasyonu düşürmeye uğraşırken bir yandan da ekonominin küçülmesini önce durdurmaya sonra da büyümeye döndürmeye yönelik bir ekonomi politikası uygulamak gerekmektedir. Makroekonomik hedeflerin ve politika araçlarının birbiriyle

çelişkisi en fazla burada ortaya çıkar. Bir yandan enflasyonu düşürmek, bir yandan büyümeye geçmek, bir yandan bunlara eşlik etmesi büyük olasılık içinde olan işsizlik artışını engelleyip istihdamı artırabilmek birbiriyle çelişen hedeflerdir.

O nedenle stagflasyon ve slumpflasyonla mücadele için öncelikle beklentileri etkileyecek, onları olumlu hale getirebilecek bir beklenti yönetimi şarttır.

3.3.4. Deflasyon

En kısa tanımıyla fiyatlar genel düzeyinde sürekli düşüş halindedir. Bu durumda paranın satın alma gücü yükselir. Burada dikkat edilmesi gereken konu fiyat düşüşünün genel olması ve süreklilik göstermesidir. Bir başka ifadeyle bir ya da iki malın fiyatının düşmesi ya da bütün malların fiyatının bir defaya öngü olarak düşmesi deflasyon olarak tanımlanamaz. Yılbaşında eğer 100 TL'ye alınan malların aynı yıl sonunda 90 TL'ye alıyorsanız o zaman paranızın satın alma gücü artmış demektir.

İlk bakışta olumlu bir ekonomik durum gibi görünen deflasyon aslında enflasyondan çok daha önemli bir ekonomik krizin ifadesidir. Deflasyonist eğilimler devam ederse üretici üretimden vazgeçer, tüketici, fiyatların daha da düşeceği beklentisiyle çeşitli mallara yönelik talebini erteler. Bu kez ekonomi bambaşka bir krizle karşı karşıya kalır. 1990'ların başından beri Japon ekonomisinde böyle bir durum yaşanmaktadır. 2008 yılında başlayan küresel kriz (büyük resesyon) birçok ülkede deflasyonist eğilimlerin doğmasına yol açmış ve birçok ülke bu sorunu aşabilmek için talebi, yani tüketimi canlandırmaya yönelik genişletici maliye ve para politikası uygulamak zorunda kalmıştır.

3.3.5. Resesyon

Resesyon ekonomide küçülme halindedir. Bununla birlikte ekonomide bir çeyreklik dönemde yaşanacak bir küçülme hali resesyon olarak tanımlanmamaktadır. Genel olarak ekonomik faaliyetlerin daralması, küçülmesi olarak ifade edilse de son yıllarda çok daha spesifik bir tanımlama getirilmiştir. Buna göre eğer bir ekonomide üst üste iki çeyrek GSYH küçülmesi yaşanmışsa o ekonomide resesyon söz konusu demektir.

Resesyon bazı hallerde iki çeyrek sonrasında sona erebileceği gibi bazı hallerde daha uzun süreli olabilir. Bir ekonominin resesyondan iki çeyrek sonunda çıkmasına V tipi çıkış, daha uzun bir sürede çıkmasına ise U tipi çıkış adı veriliyor. Eğer ekonomi resesyondan çıkışa geçtikten sonra yeniden küçülmeye girmişse o zaman da buna W tipi resesyon ya da çift dipli resesyon adı veriliyor.

2008 yılında başlayan küresel krizde çeşitli ülkelerde resesyon tiplerinin

hemen hepsiyle karşılaştı. Örneğin Türkiye V tipi resesyon yaşadı.

Resesyonla mücadele konusunda çeşitli ekonomi okullarının farklı yaklaşımları vardır. Keynesyenler resesyonun toplam talepteki yetersizlikten kaynaklandığını düşünürler ve o nedenle de kamu harcamalarının artırılması yoluyla maliye politikası önlemlerine ağırlık verilmesini önerirler. Resesyon konusunda aynı yönde yani talep yetersizliği yönünde teşhis koyan Monetaristler ise para arzının genişletilmesinin daha doğru olacağı görüşünü ileri sürerler. Arz yönlü ekonomi okulu üyesi iktisatçılar konunun arz yetersizliğinden kaynaklandığını ve o nedenle arzı artıracak biçimde vergi indirimleri uygulanmasını önerirler.

Resesyonla mücadelede hangi ekonomi politikasının seçilip uygulanacağı ülkenin ekonomik ve sosyal koşullarına yakından bağlıdır. Resesyonun şiddetine ve süresine bağlı olarak bu politikaların tümünü birden uygulamaya koymak doğru olabilir.

3.3.6. Depresyon

Bir ekonomide ekonomik faaliyetlerin uzun süreli olarak aşağı yönlü olması depresyon olarak adlandırılıyor.

Depresyon ile resesyonu birbirinden ayıran iki önemli nokta vardır: (1) Resesyon ekonomik faaliyetlerde daha kısa süreli bir küçülme halidir. Genellikle iki çeyrek ile birkaç yıl arasında sürer. Depresyon daha uzun süreli bir çöküşü ifade eder. Örneğin İngiltere ve ABD’de Uzun Depresyon (1873-1896) neredeyse çeyrek yüzyıl sürmüştür. ABD’de Büyük Depresyon (1929-1933) 5 yıl sürmüştür. (2) Resesyonda GSYH küçülmesi daha düşük düzeydedir. Bazı iktisatçılara göre GSYH’daki küçülmenin depresyon olarak kabul edilmesi için yüzde 10 dolayında bir küçülme olması gerekir.

Bir ekonomide ekonomik faaliyetlerdeki çöküş ilk ağızda resesyona neden olabilir ve eğer doğru politikalar uygulanmaz, önlemler alınmazsa bu depresyona dönüşebilir.

Depresyona girmiş bir ekonomi için uygulanacak politikalar için çeşitli ekonomi okullarının yaptığı öneriler yukarıda resesyon için ele aldıklarımızdan pek farklı değildir.

3.4. EKONOMİK DENGESİZLİK HALLERİNİN YARATABİLECEĞİ SONUÇLAR

Ekonomik dengesizlik hallerinin yaratabileceği sonuçlar genellikle refah azalışı olarak karşımıza çıkar. Slumpflasyon, deflasyon, resesyon ve depresyon GSYH’nın düştüğü, eksiye geçtiği hallerdir. Ki bu durumda ekonomi küçülür ve refah azalır. Enflasyonda GSYH artar ama fiyatlar da arttığı için ortaya çıkan

refah artışı yeterince güçlü bir etki yaratmaz. Stagflasyonda GSYH artmadığı fiyatlar arttığı için sonuç olumsuz algılanan bir sonuç olarak karşımıza çıkar.

Ekonomik dengesizlik hallerinin yaratacağı ortam olumsuzdur ve dolayısıyla beklentileri de olumsuz hale getirir.

3.5. MAKALELER

Enflasyon Nedir Ve Nasıl Ölçülür?

Mahfi Eğilmez (www.mahfiegilmez.com) 04.02.2012

Bazen günlük konuşmada birbiri yerine kullanılsa da enflasyon, fiyat artışı ve hayat pahalılığı farklı kavramlardır. *Enflasyon fiyatların genel olarak ve sürekli bir biçimde yükselme eğiliminde olması olarak tanımlanabilir.* Fiyat artışı dediğimizde kastettiğimiz şey ise bir veya birkaç malın fiyatının sürekli artması ya da genel olarak malların fiyatlarının yalnızca bir kez artmasıdır. Hayat pahalılığı bir yerde fiyatların başka yerlere göre yüksek olması demektir. Örneğin eskiden beri gelen enflasyonla New York'ta hayat pahalı hale gelmiş olsa da günümüzdeki enflasyon yüzde 3 dolayında olabilir. Bu durumda New York'ta enflasyon ılımlı olsa bile hayat pahalıdır diyebiliriz.

Enflasyon iki farklı endekse hesaplanır: (1) Üretici fiyatları aşamasında derlenen fiyatlarla hesaplanan endekse Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE) denir. (2) Tüketicie nihai satış aşamasında derlenen fiyatlar üzerinden hesaplanan endekse Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) denir. Çoğunluğu tüketici enflasyonu ilgilendirdiği için onu ele alacağım.

Tüketici aşamasında enflasyon iki tür veriye dayanılarak hesaplanır. İlk olarak seçilmiş hane halklarına hangi mal ve hizmetleri hangi ağırlıkla kullandıkları anket uygulamasıyla sorularak (hane halkı bütçe anketi) ve diğer bazı anket ve bilgiler kullanılarak hane halklarının bütçelerinde yer alan mallar ve hizmetlerin neler olduğu ve bunların bütçelerinde ne kadar ağırlık tuttuğu belirlenir. Bu mal ve hizmetler ve ağırlıklarıyla bir sepet oluşturulur.

TÜİK tarafından yapılan anketler ve belirlemeler sonucunda hane halklarının gıda maddeleri ve alkolsüz içecek grubu için aylık gelirlerinin ortalama yüzde 26,2'sini, bu kategoride yer alan beyazpeynir için de aile gelirlerinin yüzde 0,8836'sını harcadıkları saptanmıştır.

Beyaz peynirin fiyatı ay içinde değişiklik gösterdiği için 4 kez farklı günlerde derlenir. Her bir derlemede bulunan fiyat, sepetteki ağırlık oranı olan 0,8836 ile çarpılır ve en sonunda ortaya çıkan dört ağırlıklı fiyatın ortalaması alınarak beyaz peynirin o ay içindeki ortalama fiyatı bulunmuş olur.

Beyaz peynir için verdiğimiz örnek endekse giren diğer mallar için de yapılır ve her bir mal ve hizmetin o ay içindeki ortalama ağırlıklı fiyatı hesaplanır. Ay içinde çok değişiklik gösteren 15 gıda maddesi ve içecek dışında kalanların

fiyatları 4 kez değil 2 kez derlenir, kiralar ise ayda bir kez derlenir ve hesaplamalar buna göre yapılır.

TÜFE sepeti için 444 ürün kategorisinde yer alan 1169 adet ürün çeşidinin fiyatı 27.500 işyeri ve 4176 konuttan derlenmektedir. Bazı fiyatların 4 kez, bazılarının 2 kez derlendiği dikkate alınırsa her ay yaklaşık olarak 375.000 fiyatın derlendiği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de TÜFE’nin baz yılı 2003 yılı olarak alınmış, o yılın endeksi 100’e eşit kabul edilmiştir (2003 = 100). Sonraki aylarda ve yıllarda hesaplanan TÜFE ile bu endeks karşılaştırılarak enflasyonun ne kadar arttığı ölçülmektedir.

2011 yılının Aralık ayında TÜFE 200,85 olarak, 2012 yılının Ocak ayında ise 201,98 olarak hesaplanmıştır.

Buna göre 2012 yılı Ocak ayında tüketici enflasyonu bir önceki aya göre $[(201,98 - 200,85) / 200,85 \times 100 =]$ Yüzde 0,56 artmış olmaktadır. 2011 yılının Ocak ayında TÜFE 182,60 idi.

Buna göre 2012 Ocak ayında yıllık TÜFE artışı $[(201,98 - 182,60) / 182,60 \times 100 =]$ yüzde 10,61 olarak gerçekleşmiştir.

“Düşük Enflasyon” Bağnazlığı

Ercan Kumcu, *Haber Türk*, 14.03.2010

Küresel krizin küresel ekonomik dengesizliklerden kaynaklandığından yola çıkarak krizin dengesizlikleri düzeltebileceği düşünüldü. Şimdi gelinen noktada, küresel ekonomik dengesizlikleri düzeltelim derken, yeni dengesizliklerin hızla oluşmakta olduğu gözleniyor.

Bir ekonomide en büyük dengesizlik “enflasyonun yüksek olması” ya da “enflasyonun çıkış eğilimde” olmasıdır. Enflasyon, aynı bir insanın ateşi gibi, ekonomideki bir hastalığın sonucunda oluşur. Yapılması gereken hastalığı yok etmektir. Ekonomideki hastalık yok edilmeden enflasyonu düşürmeye çalışmak (ücret ve fiyat kontrolleri yoluyla) insanın vücudunda hastalığı yok etmeden ateşi düşürmeye çalışmaya benzer.

Son dönemde küresel düzeyde bazı ekonomik dengesizlikleri yok edebilmek için biraz enflasyona müsamaha edilmesi gerektiği konusunda fikirler ileri sürülmeye başlandı. IMF’nin baş ekonomisti de bu yönde bir yazı yazınca, hastanın ateşini yükselterek tedavi edilebileceğini düşünenler destek bulmuş oldular. Genelde enflasyon karşıtı olarak bilinen IMF’nin dahi bu yönde düşünmesi bazılarını yüreklendirdi. Halbuki, bu yöndeki bir düşüncenin IMF’nin kurumsal duruşu değil, kurumun baş ekonomistinın şahsi görüşü olabileceği göz ardı edildi.

Daha yüksek bir enflasyonu amaçlayan ya da sonuçta daha yüksek bir enflasyon yaratabilecek politikalara karşı çıkanlara “düşük enflasyon bağnazları”

ya da “düşük enflasyon radikalleri” denmeye başlandı. Bu terimlere en çok uyan kurum Almanya Merkez Bankası (Bundesbank) ve bu kurumun çalışanlarıdır. Güçleri aslında Alman halkının düşük enflasyon bağına olmasından gelir.

Bundesbank Başkanı ve Avrupa Merkez Bankası Başkanlığına en güçlü adaylardan biri olan Axel Weber ile İsviçre Merkez Bankası başkanı *Wall Street Journal*'de ortak bir makale yayınladılar. Enflasyona müsamaha etmenin risklerini dile getirdiler. IMF'nin baş ekonomistini kamuoyunu yanlış yönlendirmekle suçladılar.

Daha yüksek enflasyon müsamaha edilemez, çünkü, enflasyon çıkış eğilimine girdiğinde, bozulan beklentiler yoluyla daha da yüksek enflasyonu kabullenmek zorunda kalınır. Bozulan enflasyon beklentileriyle yatırım ve tüketim kararları olumsuz etkilenir. Ekonomik büyüme değil, tam aksine potansiyelin altında büyüme, hatta ekonomik küçülme söz konusu olabilir. Ekonomik birimler hesap yapamaz hale gelirler.

Devlet borçlarının reel değerini düşürerek kamu finansmanını rahatlatmanın yolu daha yüksek enflasyon olamaz. Aksine, daha yüksek enflasyon, artan nominal ve reel faizlerle kamu borçluluğunu daha da artıran bir unsurdur. Kamu borçluluğunu azaltabilecek en etkin çözüm devletin borçlanma ihtiyacının azaltılmasıdır.

Enflasyon hep daha yüksek ekonomik büyüme arzusuyla yaratılır. “Biraz enflasyondan zarar gelmez” yaklaşımı çok yaygındır. Siyasetçilerde, “biraz enflasyonu halka anlatırız da, yüksek işsizliği anlatamayız” anlayışı hakimdir. Halbuki, geçmiş deneyimler ve bu alanda yapılan çalışmalar, enflasyonun ekonomik büyümeyi tetikleyen değil, köstekleyen bir unsur olduğu yönünde ipuçlarıyla doludur.

Düşük enflasyon bağına iktisadi bir yaklaşım, daha yüksek enflasyonu hastalıkların çözümü gibi görmek siyasetçi yaklaşımı diye özetleyebiliriz. İktisatçı kıyafetinde siyasetçi olduğunda ise kafa karışıklığı yaratılıyor.

3.6. SORULAR

1. Ekonomik denge denklemini yazın ve bu dengenin ne anlama geldiğini açıklayın.
2. Kararlı ve kararsız dengeyi tanımlayın. Bu iki dengenin farklarını şekil yardımıyla gösterin.
3. Para arzında artış olması halinde IS, LM dengesinin yeni görünümü ne şekilde değişir? Şekil yardımıyla anlatın.
4. IS, LM dengesinde dönemsel farklılıkları bir şekil üzerinde anlatın. Buradan giderek Keynesyen, Klasik ve monetarist görüşlerin hepsinin geçerli olduğunu ama farklı dönemlerde geçerli olduğunu söylemek

mümkün müdür?

5. Enflasyon nedir? Fiyat artışıyla temel farkları nelerdir?
6. I endeksinin para politikası açısından önemi nedir? Tartışın.
7. Deflasyon nedir? Sizce enflasyonun mu yoksa deflasyonun mu çözümü daha kolaydır? Nedenlerini sıralayarak tartışın.
8. Resesyon ile depresyonun farkı nedir? İkisini de tanımlayarak farkı tartışın.
9. Stagflasyonun enflasyondan ne farkı vardır?
10. Slumpflasyon niçin denge bozukluğu hallerinin ya da krizlerin en tehlikelilerinin başında gelir?

4. Ekonomi Politikası Uygulamasında Rol Alan Ulusal Kurumlar

*Bizi bürokrasiden kurtaran tek şey
onun etkin çalışmamasıdır.*

EUGENE MC CARTHY

4.1. MALİYE BAKANLIĞI

Maliye Bakanlığı, Anglo Amerikan uygulaması dışında Hazineyi, Anglo Amerikan uygulamasında ise Hazine Bakanlığı Maliyeyi kapsar. Türkiye’de ise bu ikisi ayrı birer örgüt olarak mevcuttur. Hazine ayrı bir örgüt olunca Maliye Bakanlığı’na bütçe yönetimi, gelir yönetimi, kamu taşınmazlarının yönetimi, kamu hesaplarının yönetimi gibi görevler kalır.

Maliye Bakanlığı’nın vergi toplamakla görevli kuruluşu bakanlığın bağlı kuruluşu konumundaki Gelir İdaresi Başkanlığı’dır. Dış ticaret vergilerinin toplanması Gümrük Müsteşarlığı’nın, onun dışındaki vergilerin toplanması ise Gelir İdaresi Başkanlığı’nın görevidir. Bu iki idareye ek olarak vergilerin toplanmasında onlar adına hareket eden daha pek çok kurum vardır. Örneğin işverenler, maaş ve ücretlerin ödenmesi sırasında gelir vergisi kesintisini (stopaj) yaparak gelir idaresine yatırmakla yükümlüdür. Ya da işyerleri sattıkları malın fiyatına dahil olan katma değer vergisini ayırarak gelir idaresine yatırmak yükümlülüğü altındadır. Vergiyi ödemekle yükümlü olana vergi yükümlüsü (vergi mükellefi), vergiyi gelir idaresi adına yükümlüden kesip gelir idaresine yatırmakla yükümlü olana ise vergi sorumlusu denir.

Gelir toplama yetkisi olan bütün idare ve kurumların topladıkları gelirler ile devletin iç ve dış borçlanmasından elde edilen bütün fonlar Hazine kasalarına girer ya da Hazine adına bankalarda tutulan hesaplara kaydedilir. Bu çerçevede parasal gelirlerin toplanmasından sorumlu olan idareler ile bu gelirleri saklayan, onları değerlendiren ve bu gelirlere dayanarak yürütülen giderleri ve borçlanmayı yapan Hazine’nin ilişkisinin çok yoğun olması doğaldır. Gelirlerin zamanında ve yeteri kadar toplanamamasının, bunlara dayanarak ödemeleri gerçekleştirecek ve gelir açığı oranında borçlanmayı yürütecek olan Hazine’yi düşüreceği bunalım açıktır. Örneğin vergi ve/veya vergi cezası affının konu olması halinde Hazine’nin görüşleri büyük önem taşır. Hazine’nin böyle bir gelişmeyi önceden bilip ona göre önlem alması, örneğin borçlanmayı artırarak

vergi tahsilatı kaybını borçlanma yoluyla kapatması ya da ödemeleri bir süre geciktirerek nakit dengesini geçici bir süre için bu yolla yeniden oluşturmaya çalışması gerekir. Aksi takdirde ortaya çıkabilecek gelir azalmasını karşılamak mümkün olmayacağı için giderlerin yapılamaması sorunuyla karşılaşılır. Eğer giderlerin yapılmasından da vazgeçilemeyecekse bu giderleri yapabilmek için borçlanmanın aniden artırılması karşısında faizlerde sıçramalar ortaya çıkması kaçınılmaz olur.

Maliye Bakanlığı'ndaki en önemli görevlerden birisi de devlet bütçesinin hazırlanması ve uygulanmasıdır. Bu görev bütçe idaresine aittir. Maliye Bakanlığı'ndaki Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü kamu bütçesinin hazırlanmasından sorumludur. Gelir kaynakları ve miktarları dikkate alınarak hazırlanması gereken bütçelerin, gerek hazırlanma aşamasında gerekse uygulanma aşamasında, Hazine ve Gelirler Genel Müdürlüğü aktif rol alır. Ayrıca bu hazırlıklar sırasında Kalkınma Bakanlığı da, özellikle yatırım bütçesinin yapılması aşamasında görev alarak, bütçe yatırımlarının yıllık programlara uygunluğunu gözetir. Bütçenin gelirlerinin düşük kalması ya da Hazine'nin borçlanma imkânlarını açacak şekilde öngörölmüş giderlerin her şeyden önce Hazine yönetimini zor durumda bırakacağı açıktır. Hazine her şeyden önce bütçenin finansmanından birinci derecede sorumlu kurumdur. Bu nedenle bütçelerin hazırlanması sırasında, Hazine en önemli kurumlardan biri durumundadır. Hazine'nin bütçenin hazırlanmasındaki aktif rolü, bütçenin uygulanması sırasında da görülür. Bütçe giderlerinin temelini oluşturan ödeneklerin kullanımının, Hazine'nin gelir-gider akımlarını denkleştirme çabasına paralel olarak yapılması zorunludur.

Gelir Politikaları Genel Müdürlüğü, devlet gelirleriyle ilgili politikaları oluşturmak ve izlemekle görevlidir. Başhukuk Müşavirliği ve Muhakemat Genel Müdürlüğü, devlet aleyhine açılan ya da devletin açtığı mali davaların izlenmesiyle ilgili birimdir. Milli Emlak Genel Müdürlüğü, devlete ait taşınmaz malların kayıtlarının tutulması, ilgili dairelere tahsisi, onarılması, kiraya verilmesi ve satılmasıyla görevli bulunmaktadır. Muhasebat Genel Müdürlüğü, devletin her türlü gelir-gider kayıtlarının tutulduğu birimdir. Mali Suçları Araştırma Daire Başkanlığı, kara para faaliyetlerinin araştırılıp, soruşturulduğu birimdir. Vergi Denetleme Kurulu, vergi denetiminden sorumlu kuruldur.

4.2. HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI

Hazine'yi, Türkiye'deki örgütlenme biçiminden hareket ederek tanımlarsak kamu kesiminin nakit akımını düzenleyen, devlet adına borçlanmayı yürüten, devletin uluslararası ekonomik kuruluşlarla ilişkilerini yürüten kurum olarak tanımlayabiliriz.

Hazine, (1) Devletin malvarlığını temsil eder. Bu anlamda devletin mülkiyet haklarının koruyucusu olarak tanımlanabilir. (2) Devletin nakit akımını düzenler. Bu anlamda devletin kasası, ödemelerini yapan veznedarıdır. (3) Devletin parasının yabancı paralarla değişimi konusunda kural koyucu ve başlıca uygulayıcılardandır. (4) Madeni para basımının tek yetkilisidir. (5) Devletin tüzel kişiliğini temsil etmesi nedeniyle kamu teşebbüslerinde devletin sermayedarlık haklarının temsilcisidir. Bu anlamda hazine, kamu teşebbüsleri üzerinde bir finansal yönetim merkezi konumundadır. (6) Devlet adına borçlanmanın karar vericisi ve uygulayıcısıdır. Kamu kurum ve kuruluşlarının borçlanmalarında, onlara, devlet adına verilecek garantinin tek yetkilisidir.

Önceki yüzyıllarda devletlerin ya da bir başka deyişle devlet hazinesinin gerçek kasaları vardı. Devlet parası ve çeşitli değerli madenler bu kasalarda saklanırdı. Devletin kasası günümüzde sembolik bir anlam taşır. Gerçekten de bankacılık hizmetlerinin günümüzde ulaştığı düzeyde devletin parası, merkez bankası veya bankalarda, altın vb. gibi değerleri merkez bankası kasalarında saklanır. Günümüzde devletin kasası denildiği zaman anlaşılması gereken husus, devlet gelirlerinin bir kurumun denetimi altında toplanması ve ödemelerin bu kurumun izniyle yapılması gereğidir. Para vb. değerlerin mutlaka hazine kasalarında saklanması gerekli değildir.

Hazine kavramı bugün ulaştığı noktada asıl olarak, devletin mali hak ve yükümlülüklerinin temsili ve yönetimi anlamına gelmektedir. Devletin borcu, alacağı, ödemeye dönüşebilecek her türlü yükümlülükleri hazinece izlenir ve yönetilir.

Hazinenin görevlerinden söz edilirken ilk akla gelen genellikle klasik görevleridir. Bu klasik görevlerin hemen tamamı “Devletin parasal akımlarının yönetimi” ya da daha basit bir ifadeyle, “Devletin gelir ve giderlerinin zaman ve yer itibarıyla denkleştirilmesi” gibi ifadelerle özetlenebilir. İfadeler basit olmakla birlikte aslında bu cümlelerin altında buzdağının görünmeyen parçası saklıdır.

Gerçekten de devlet gelir ve giderlerinin denkleştirilmesi deyimi devlet gelirlerinin toplanması, devlet giderlerinin yapılması, gelir-gider dengesinin mevcut olmaması halinde borçlanmaya gidilmesi, devlet borçlarının anapara ve faizlerinin ödenmesi, ödenemeyecek durumdaysa gerekli önlemlerin alınması gibi çok çeşitli ve kapsamlı işlemleri içermektedir.

Dünya uygulamasına bakıldığında hazinenin örgütlenmesinde değişik yaklaşımlar olduğu görülmektedir. En yaygın olarak karşılaşılan uygulamaları iki kategoride toplamak mümkündür. Hazine, ya kendi adıyla anılan bir örgüt şeklindedir (Hazine Bakanlığı gibi) ya da Maliye ve/veya Ekonomi Bakanlığı'nın bir parçası olarak örgütlenmektedir. Hazinenin kendi adıyla bir örgüt olarak kurulduğu ülkeler genellikle Anglo-Sakson geleneğini benimsemiş

olan ülkelerdir. İngiltere ve ABD’de Hazine Bakanlığı olmakla birlikte bu bakanlıklar Kıta Avrupası’nda Maliye ve/veya Ekonomi Bakanlığı’nın içinde yer alan gelir idaresi, bütçe idaresi (ABD’de hazinenin dışında Başkana bağlı ayrı bir bütçe ofisi vardır), gümrük idaresi gibi idareleri de yapılarının içinde bulundurmaktadır. Kıta Avrupası’nda benimsenen yöntem ise hazinenin Maliye ve/veya Ekonomi Bakanlığı’nın içinde yer alması şeklindedir. Türkiye’de 1984 sonrası ortaya çıkan örgütlenmede, Maliye Bakanlığı’ndan ayrı, Başbakanlığa bağlı bir Hazine Müsteşarlığı kurulmuştur. Yeni örgütlenmede bütçe idaresi ve gelir idaresi Maliye Bakanlığı bünyesinde kalmış ve aslında görev ve işlev olarak pek çok ortak noktası bulunmasına karşın Hazine’yle ayrı birer yönetim çatısı altına girmişlerdir. Böylelikle Türkiye’de ortaya çıkan örgütlenme, dünya uygulamalarından farklı olarak mali yapıda ikili bir örgütlenmeye sahne olmuştur.

En basit biçimiyle anlatmak gerekirse devletin topladığı gelirlerin ve yaptığı harcamaların nakit cinsinden dengesine hazine nakit dengesi adı veriliyor. Kamu kesiminin finansmanı nakit dengesine göre biçimleniyor. Bütçe dengesi söz konusu olduğunda gelirler nakit olarak ele alınsa bile harcamalar tahakkuk temelinde ele alınıyor. Örneğin avans olarak verilen paralar bütçeye gider yazılmıyor ama tahakkuk ettirilip de bütçe emanetine alınan yani henüz alacaklısına ödenmemiş olan paralar bütçeye gider olarak yazılıyor. Bu açıdan hazine nakit dengesi ile bütçe dengesi arasında bir fark oluşuyor. Kamu kesiminin finansmanı söz konusu olunca asıl olan cepteki para olduğu için nakit dengesi önem kazanıyor.

Hazine’nin para akımı yönetimi iki temel işlevi görmeyi amaçlar: Kamu gelir ve giderlerinin zaman ve yer itibariyle uyumlandırılması. Farklı zamanlarda toplanan gelirler farklı zamanlarda yapılması gereken giderleri karşılamakta kullanılacağı için bu zamanlar arasında bir uyum sağlanması gereklidir. Örneğin Ocak ayı, gelirlerin düşük ama giderlerin yüksek olduğu bir aydır. Bu ayda Hazine borçlanır ve gelir açığını bu yolla kapatır. Sonra gelirin yüksek giderlerin düşük olduğu ayda da bu borcu geri öder. Buna, “zaman uyumlandırılması” adı verilir. Aynı uyumun, farklı yerlerde toplanan gelirlerin farklı yerlerdeki giderlerle denkleştirilmesinde de sağlanması gerekmektedir. Çeşitli il veya bölgelerde toplanan kamu gelirlerinin, Öncelikle o il veya bölgelerin giderlerinin karşılanmasında kullanılması, artan miktarların diğer il veya bölgelerin ihtiyaçları için transfer edilmesi söz konusudur. Buna da “yer itibariyle uyumlandırma” adı verilir.

Türkiye’de zaman ve yer itibariyle uyumlandırma Hazine, Merkez Bankası ve Ziraat Bankası’ndan kurulu üçlü bir yapı içinde yürütülmektedir.

Hazine para akımı işlemlerinin yürütülmesine “Hazine nakit yönetimi”

deniyor. Hazine nakit yönetimi 1972 yılından 2007 yılına kadar Tek Hazine Hesabı adı verilen bir yöntemle yürütülüyordu. Bu yöntemde kamu kurumlarının tüm tahsilatı ve Hazine'nin ödemeleri bu hesaptan yapılıyordu. Bu yöntemin özünde gelirler ile giderlerin karşılıklı olarak denkleştirilmesi esası yer alıyordu. Gün sonunda kamu kurumlarının hesaplarındaki fazlalar Tek Hazine Hesabına aktarılıyor, açıklar ise yine bu hesaptan karşılanıyordu. Eğer Tek Hazine Hesabı açık veriyorsa bu açığı kapatmak üzere bono ihraç edilerek ya da repo işlemi yapılarak açık finanse ediliyor, hesap fazla vermişse ters repo ya da mevduat ihalesi yapılmak suretiyle fazlalık nemalandırılıyordu.

2007 yılında Hazine Müsteşarlığı, Maliye Bakanlığı ve Merkez Bankası arasında bir protokol yapılarak Tek Hazine Hesabı yöntemi yerine Tek Hazine Cari Hesabı yöntemine geçildi.

2010 yılı sonundan başlayarak Kamu Elektronik Ödeme Sistemine (KEÖS) geçildi ve taşrada ve merkezdeki bütün muhasebe birimlerinin bütün ödeme ve tahsilat işlemleri tek bir yerde toplanarak elektronik ortamda gerçekleştirilmeye başlandı.

4.3. MERKEZ BANKASI

Merkez bankası parasal bir otoritedir ve kâğıt paranın (banknot) basılması ve dolaşıma sokulması merkez bankalarının temel görevidir. Günümüzde merkez bankaları, geçmişte kendilerine yüklenen görevlerden farklı olarak, yalnızca ulusal paranın istikrarından sorumlu, yani para politikasının yürütülmesiyle görevli kurumlar haline gelmişlerdir. Bu çerçevede görevleri para, faiz ve kur politikalarını yürüterek fiyat istikrarı içinde ekonomik dengelerin oluşumuna katkıda bulunmaktadır.

Dünyada kurulan ilk para otoritesi Hollanda Merkez Bankası'dır. Bununla birlikte asıl merkez bankacılığının Bank of England (İngiltere Merkez Bankası) ile başladığını söylemek mümkündür. Bank of England'ın kuruluş amacı öncelikle hazinenin parasal gereksinmelerinin giderilmesiydi. Bank of England'ın kurulmasından önce, banknot olarak altınlarını rehin edenlere altın tacirlerinin (goldsmiths) verdiği yazılı kâğıtlar (senetler) kullanılmaya başlanmıştı. Bu kâğıtların el değiştirmesiyle karşılığı altın olan kâğıt para (banknot) fiilen doğmuş oluyordu. Bunlara "goldsmith notes" adı veriliyordu. Giderek bu tacirler banka gibi çalışmaya yönelince, bunları yönetecek ve kâğıt para basacak bir kuruma gereksinim doğdu. Bank of England'ın doğuşunda bu gelişme de önemli bir etkidir.

Zaman içinde kâğıt paranın sağladığı kolaylıklar ve büyük üstünlük, bütün ülkelerde merkez bankalarının ve kâğıt paranın ortaya çıkmasına yol açtı.

Uzun süre kâğıt paranın altın karşılığı vardı. 1. Dünya Savaşı'yla birlikte

paranın altın karşılığı kaybolmaya ve kâğıt para yalnızca devletin itibarını taşımaya yöneldi. İtibarı fazla olmayan devletler ise paralarını daha itibarlı devletlerin paralarına bağlayarak paralarına itibar kazandırmaya çalıştılar. Bir ulusal paranın bir başka ulusal paraya bağlanmasına “peg” adı veriliyor.

Merkez Bankası'nın piyasaya süreceği para miktarı her zaman tartışma konusudur. Bazı iktisatçılar ekonominin reel büyümesi kadar para arzının artırılması gerektiğini savunurlar. Bir başka grup iktisatçı ise ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değer kaybının ölçü alınmasını önerir. En uç görüşün temsilcileri ise para basımının bir kurala bağlanması gerektiğini savunur.

Türkiye'de Merkez Bankası yasası 1930 yılında meclis tarafından kabul edildi. Banka 1931 yılında faaliyete başladı. Cumhuriyet döneminden önce, verilen bir imtiyaz çerçevesinde ulusal para Osmanlı Bankası tarafından basılıp dolaşıma sokuluyordu. 1927 yılında Cumhuriyet Hükümeti ilk kez kendi parasını basıp Osmanlı Bankası'nın bastığı banknotları piyasadan topladı. 1930 yılında banknot basma yetkisi Merkez Bankası'na verildi.

Merkez Bankası bir anonim şirket olarak kuruldu. Dört çeşit hissedar grubu oluşturuldu. Birinci grup hissedar (A grubu hisseleri) Hazine'dir. B grubu hisseler Türkiye'de faaliyet gösteren milli bankalara tahsis edilmiştir. C grubu hisseler milli bankalar dışındaki bankalar ile imtiyazlı şirketlere aittir. D grubu hisseler ise bireysel yatırımcılar içindir.

Merkez Bankası'nın 1930 tarihli yasasında Hazine payının yüzde 15'i geçemeyeceği hükme bağlanmıştır. 1970 yılında hazırlanan yeni Merkez Bankası yasasında bu hüküm “Hazine'nin hissesinin yüzde 51'den daha düşük olamayacağı” şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklik aslında devletin Merkez Bankası'nı nasıl algıladığında yaşanan değişikliği de yansıtmaktadır. Merkez Bankası'nın ilk kuruluşunda Banka'nın Hazine'ye kredi verebilmesi konusunda hiçbir hüküm yokken, daha sonra yapılan değişikliklerle cari yılın bütçe ödeneklerinin yüzde 15'ini aşmamak kaydıyla Merkez Bankası'nın Hazine'ye kısa vadeli avans hesabı” altında kredi verebileceği düzenlenmiştir. 2001 tarihinde yapılan bir başka değişiklikle Merkez Bankası'nın Hazine'ye ne isim altında olursa olsun kredi vermesi tamamen yasaklanmıştır.

Merkez bankalarının kuruluşu farklı ülkelerde farklı olabilmektedir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde merkez bankası (Federal Reserve System), bankaların pay sahibi olduğu tamamen özel bir kuruluştur. Buna karşılık Avrupa Merkez Bankası ve Avrupa'daki birçok merkez bankası yüzde yüz devlet kuruluşudur. Sahiplik yapısı ne olursa olsun, (1) merkez bankalarının üst yöneticileri hükümetler ya da meclisler tarafından atanır, (2) merkez bankalarının yıl içinde elde ettiği kârlar bir sonraki yıl devletin hazinesine

aktarılır. Çünkü, merkez bankalarının kârları devletin kendisine verdiği para basma tekelinden kaynaklanır. Türkiye’de B, C ve D grubu hissedarlara verilecek kâr payları (temettü) en çok yüzde 12’yle sınırlandırılmıştır.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın en üst idari organı yedi kişiden oluşan Banka Meclisi’dir. Banka Meclisi’nin 6 üyesi hissedarların katıldığı Genel Kurul tarafından seçilirken, Banka Meclisi Başkanı ve aynı zamanda idarenin başkanı (governör) Bakanlar Kurulu kararıyla seçilir. Hazine payının yüzde 50’nin üzerinde olması nedeniyle doğal olarak tüm Banka Meclisi üyeleri Hazine tarafından seçilip 3 yıl için görev yaparlar. Her yıl dönüşümlü olarak 2 üye yenilenir.

Banka, başkan ve dört başkan yardımcısından oluşan yönetim komitesi tarafından idare edilir. Başkan ve başkan yardımcıları 5 yıl için seçilir. Başkan yardımcıları başkanın önerisi üzerine müşterek kararla (Merkez Bankası’nın ilgili olduğu bakan, başbakan ve cumhurbaşkanı) atanırlar. Süreleri bitmeden görevden alınmaları yasada yazılı haller dışında mümkün değildir.

Para politikasının oluşturulması ve uygulamaya konması 2001 yılında yapılan yasal değişikliklerle Para Politikası Kurulu’na bırakılmıştır. Para Politikası Kurulu, başkan, dört başkan yardımcısı, banka meclisinin kendi aralarından seçeceği bir üye ile başkanın önerisi üzerine müşterek kararla atanan para politikası konusunda bilgili bir üyeden oluşur. Para Politikası Kurulu her ay toplanıp ekonomik gelişmeleri gözden geçirir, para politikasının alacağı tavrı belirler.

Benzer uygulama diğer ülke merkez bankalarında da vardır. Örneğin, Amerikan Merkez Bankası (FED) Governörler Kurulu (bizdeki idare meclisi statüsünde) devlet başkanının aday gösterdiği ve senato tarafından onaylanan 12 yıl süreyle görev yapacak üyelerden oluşur. Para politikası konusundaki kararları ise bölge FED başkanlarının dönüşümlü olarak bazılarının katıldığı Açık Piyasa İşlemleri Komitesi (Open Market Operations Committee) alır. İngiltere, Avrupa ve daha birçok merkez bankasında benzer uygulamalar söz konusudur.

4.4. DİĞER KURUMLAR

4.4.1. Ekonomi Bakanlığı

Ekonomi Bakanlığı, Türkiye’nin ihracatı, ithalatı ve genel olarak dış ticaret ilişkilerini ilgilendiren anlaşmaların hazırlanıp müzakere edilmesi ve uygulanmasıyla görevli bakanlıktır. 2011 yılına gelinceye kadar bu görevleri Başbakanlığa bağlı Dış Ticaret Müsteşarlığı yürütüyordu. İthalat rejiminin hazırlanması ve uygulanması, ihracatın geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi, her iki işleme ilişkin standartların geliştirilmesi ve uygulanması bu bakanlığın temel görevleridir. Bakanlık, ihracatçı birlikleriyle de fonksiyonel bir ilişki içindedir.

Ekonomi politikasının önemli bir alt politikası olan dış ticaret politikası, büyük ölçüde ihracat ve ithalat rejimi kararları ve tebliğleriyle belirlendiği için Ekonomi Bakanlığı, genel ekonomi politikasıyla uyum sağlamak için ekonomi politikası uygulamasından sorumlu diğer kurumlarla yakın işbirliği içinde olmak durumundadır.

4.4.2. Kalkınma Bakanlığı

1961 Anayasası'yla ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek için kalkınma planlarının hazırlanması gereği yaşama geçirildi. Bu amaçlara ulaşabilecek çalışmaları yapmak, kalkınma plan ve programlarını hazırlamak ve bu konularda hükümete danışmanlık vermek üzere Devlet Planlama Teşkilatı kuruldu.

2011 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kaldırılarak yerine Kalkınma Bakanlığı kuruldu. Bakanlık, esas olarak Devlet Planlama Teşkilatı'nın geçmişte yaptığı görevleri üstlendi. Bugün kalkınma planları ve programların ele alındığı Yüksek Planlama Kurulu ve Para Kredi Koordinasyon Kurulu gibi kurullar bu bakanlığın yönetimi altında bulunuyor. Bakanlığın görevleri arasında Kalkınma Planları, Yıllık Programlar ve Orta Vadeli Programların (OVP) hazırlanması ve hükümete sunulması en başta gelen konulardır.

Uygulanacak ekonomi politikasının temelleri Orta Vadeli Programlarda ve onun çizdiği esaslara göre biçimlenen OVP ve yıllık programlara göre biçimlenmektedir. Örneğin Maliye Bakanlığı'nca hazırlanan bütçe OVP'deki hedeflere göre hazırlanmaktadır.

4.4.3. Gümrük Ve Ticaret Bakanlığı

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, gümrük politikasını hazırlamak ve uygulamak, gümrük tarifelerinin belirlenmesine hazırlık yapmak, gümrük denetimlerini yapmak gibi görevlerle yükümlüdür. Bu görevleri arasında özellikle gümrük tarifelerinin yapılması ve uygulanması ekonomi politikasının önemli bir aracını oluşturur. O nedenle bir bütünsellik oluşturması gereken ekonomi politikasının hazırlanıp uygulanmasında Gümrük Müsteşarlığı'nın da rol alması gerekmektedir.

Her ne kadar günümüzde WTO gibi düzenleyici kurumlar ve Avrupa Birliği gibi bölgesel birlikler söz konusu olduğu için gümrük tarifelerinin bağımsız yapılması mümkün olmasa da, özellikle tarife dışı engeller gibi ekonomi politikasına temel oluşturacak uygulamalar açısından Gümrük Ve Ticaret Bakanlığı'nın ekonomi politikası hazırlanmasında işin içinde olması zorunluluğu vardır.

4.4.4. Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu (BDDK)

Yakın geçmişe kadar Hazine'nin ve Merkez Bankası'nın gözetim ve denetimi altında olan bankacılık kesiminin siyasetten tümüyle bağımsız bir düzenleyici otoritenin gözetim ve denetimi altına alınması eğilimi bütün dünyayı sarmıştır. Türkiye'de 2000 yılında faaliyete geçen Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) da bu amaçla kurulmuştur. Kurum, nihai karar mercii görevi gören 7 kişilik bir kurulun yönetimi altında yürütme ve denetleme birimlerinden oluşmaktadır. Mali bünyesi zayıflamış bulunan bankalara devlet adına el konulması gerektiğinde BDDK gerekli kararı almakta ve bankanın yönetimi devralınarak Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) devredilmektedir.

Bankaların kurulması, şube açması, mali bünyesi zayıfladığında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na alınması, satılması, tasfiyesi vb. hep bu kurumun görev ve yetkileri arasındadır. Kurumun görevleri arasında en önemli konular, bankalara ilişkin düzenlemelerin yapılması ve bankaların bu düzenlemelere uygun faaliyette bulunmasının denetlenmesidir.

4.4.5. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)

Türkiye'de sermaye piyasası ikili bir yapıya sahiptir. Bir anonim şirketin hisse senetlerini ilk kez satabilmesi, yani halka açılabilmesi için Sermaye Piyasası Kurulu'nun (SPK) izni gerekmektedir. Halka açık şirketlerin hisse senetlerinin ikinci elden satışı ise İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) yapılmaktadır. Halka açıklık oranını artırmak, yani kalan hisse senetlerinin bir bölümünü daha satmak isteyen şirketin yeniden SPK'ya gitmesi gerekmektedir.

SPK, bu tür izinlerin yanı sıra aynı zamanda sermaye piyasasının düzenlenmesiyle ilgili kararları da alıp uygulamaya koyan kurumdur.

Türkiye'de hisse senetleri, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) ya da kısaca borsa) işlem görmektedir.

* ekitaplaştıranın notu: Borsa İstanbul (BİST) olarak değişmiştir.

4.4.6. Rekabet Kurumu

Anayasa düzenlemeleri gereğince devlete verilen “para, kredi, sermaye, mal hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici önlemleri alma”, “piyasalarda fiili anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeleri önleme” görevini yürütmek üzere Rekabet Kurumu kurulmuştur. Kurumun asıl görevi rekabet kurallarının düzgün çalışmasını sağlamak olarak özetlenebilir. Kurumun karar organı Rekabet Kurulu'dur. Kurul başkanı aynı zamanda kurumun da başkanıdır. Kurul, başkan dahil 11 kişiden oluşmaktadır.

4.5. POLİTİKA OLUŞTURMADA KURUMLARIN İŞBİRLİĞİ

Ekonomi politikası çoğu zaman bir bütünlük içinde uygulanması gereken bir politikadır. Buna karşılık ekonomik istikrarını sağlamış, enflasyon sorununu çözmüş, ekonomik büyümesi sürdürülebilir düzeye ulaşmış, dış denge sorunu bulunmayan bir ülkede ekonomi politikasının bazı bölümlerinin uygulamaya konulması yeterlidir. Bu durumda olan gelişmiş ülkelerin çoğunda yalnızca para politikası ya da faiz politikası ekonomik istikrarın korunması için yeterli olabilmektedir. Bazı durumlarda, örneğin ekonominin canlandırılması gereken hallerde vergi indirimleri gibi maliye politikası uygulamaları da devreye sokulabilir. Dolayısıyla bu gibi durumlarda yalnızca Merkez Bankası'nın ya da yalnızca Maliye veya Hazine'nin hazırladığı politika uygulamalarının yürürlüğe konulması yeterli olabilir.

Gelişme yolundaki ülkelerde durum daha farklıdır. Bu ülkelerde ekonomi politikasının daha fazla bütünsellik taşıması gerekir. Çünkü bu ülkelerde sorun yalnızca mevcut dengenin sürdürülmesi ya da korunması değil, daha iyi bir dengeye geçişin altyapısının hazırlanmasıdır. Söz konusu altyapı verimliliğin artırılması yönünde gerekli yapısal değişiklikler olduğu gibi süregelen dengesizliklerin giderilmesi için uygulanması gereken politikaların tespiti de olabilir. Bu açıdan bakıldığında ekonomi politikasının ortodoks para ve maliye politikası araçlarını hatta bazen heterodoks gelirler politikasını kapsamaması gerekir. Bunun doğal sonucu ise bu politikaları hazırlayacak ve uygulayacak olan kuruluşların birlikte çalışmalarınıdır. Böyle bir hazırlığın Hazine, Maliye, Merkez Bankası ve Planlama Örgütü tarafından ayrı ayrı yürütülüp uygulanması kopukluklara ve birbirini bozan adımlar atılmasına yol açabilir. Bu tür bir karmaşanın sonucu ise amaçlanan yeni dengeye ulaşamamasıdır.

Bu çerçevede bakıldığında ekonomi politikasının genel çerçevesinin çizilmesinde Kalkınma Bakanlığı'nca hazırlanıp hükümetçe onaylanan Orta Vadeli Program, maliye politikasının belirlenmesinde Maliye Bakanlığı (Gelirler Genel Müdürlüğü, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü) tarafından Hazine Müsteşarlığı, Kalkınma Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın katkılarıyla hazırlanan bütçe belirleyici rol oynar. Bütçenin harcamalar kaleminin hazırlanmasında bütün harcamacı bakanlıklar görev alır. Para politikası ise bu çerçevede dikkate alınarak Merkez Bankası tarafından hazırlanan para politikası programıyla yürütülür.

Birçok kurum maliye politikasının çerçevesinin hazırlanmasında rol almış olsa da maliye politikasının uygulanmasında asıl görev Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı'ndadır. Para, faiz ve kur politikasının oluşturulmasında da uygulanmasında da yetki Merkez Bankası'ndadır. Buna karşılık yetkili kurumların belirledikleri politika uygulama yöntemlerini gerek belirleme ve gerekse uygulama aşamasında diğer kurumlarla paylaşması ve onlarla işbirliği

yapması başarı için önkoşuldur.

4.6. MAKALELER

Osmanlı Hazinesi

Mahfi Eğilmez (www.mahfiegilmezcom) 18.02.2012

Fatih Sultan Mehmet'e gelinceye kadar Osmanlı Hazinesi tümüyle İslam geleneğine uygun olarak Beytülmal anlayışı çerçevesinde en üst düzeyde yönetilmiş, kararlar hep en üst düzeyde alınmıştır. "Beytülmal" adı verilen İslam Hazine'sinin çerçevesini şöylece çizmek mümkündür: "Her şey Beytülmal'a aittir. İslam'ın yararı için harcanması gereken her şeyi ödemeye Beytülmal mecburdur. Asker aylıkları ile hayvan ve silah bedelleri ve kamu yararına yapılacak diğer giderler Beytülmal'dan ödenir."

Osmanlı Devleti'nin sınırları genişledikçe geleneksel Hazine yönetiminin içine sığılmaz hale gelmiş, özellikle İstanbul'un fethinden sonra daha da büyüyen ihtiyacı karşılamak üzere Fatih Sultan Mehmet, devletin örgütlenme yapısını ve o arada Hazine'yi yeniden şekillendirmiştir. Bu düzenlemede yöneticiler, protokol, yapılacak işlemler ayrıntılı olarak belirlenmiştir.

Rumeli Defterdarı (sonraları Başdefterdar) bugünkü anlamıyla Hazine ve Maliye bakanlarının yetkilerine sahip bulunuyor, Fatih Sultan Mehmet'in Kanunname-i Devlet-i Ali Osman adlı yasasında tanımlandığı şekliyle devlet hazinesini padişahın vekili sıfatıyla yönetiyordu. Fatih Sultan Mehmet'in hükümdarlık döneminin sonlarına doğru Anadolu Defterdarlığı adıyla, Anadolu'da toplanan gelir ve yapılan giderlerden sorumlu bir defterdarlık daha kurulmuştur.

Fatih Sultan Mehmet, üç ayrı hazine oluşturmuştur: (1) Devlet Hazinesi (Hazine-i Amire, Hazine-i Hümayun, Hazine-i Emiriye, Hazine-i Birun, Dış Hazine ya da Hazine-i Devlet.) (2) Padişahın Özel Hazinesi (Hazine-i Hassa, Hazine-i Enderun ya da İç Hazine.) (3) İslam'ın kutsal emanetlerine tahsis edilen hazine (Hazine-i Harem, Hazine-i Haremeyn.)

Başdefterdarın yönetimi altında bulunan Devlet Hazinesi dine ve geleneklere dayalı bazı vergiler, ele geçirilen ülkelerden alınan haraç, Müslüman olmayan halktan alınan cizye, sadrazam, vezirler ve devletin önde gelen kişileri tarafından zaman zaman padişaha verilen hediyelerin bir bölümü (rikabiye), savaş gibi olağanüstü hallerde alınan geçici vergiler (avariz), Mısır gibi tımar sistemine dahil olmayan bazı eyaletlerden yılda bir kez alınan vergiler (salyaneli eyaletler vergisi), devlet arazilerinin kiralanması karşılığı elde edilen kira gelirleri (mukataa) gibi gelirlere sahipti. Devlet hazinesinin başlıca giderleri ise yeniçeri ve Devlet memurlarının maaşları ile merkezi yönetim giderlerinden oluşmaktaydı.

Hazine kethüdasının (Hazine kahyası) sorumluluğu altında bulunan padişahın özel hazinesi (Hazine-i Hassa), padişah ve sarayın giderlerinin karşılanması amacıyla kurulmuştu. Hazine-i Hassa'ya çeşitli savaş ganimetlerinden padişahın payına düşen değerli eşya ve paralar, çeşitli değerli hediyeler ve benzeri değerler konurdu. Hazine-i Hassa, sarayın içinde özel bir bölümde mühür altında saklanırdı.

Harem hazinesi, Mekke ve Medine'deki kutsal emanetlerin saklanması, bakımı ve onarımı için tahsis edilmiş kaynaklardan oluşurdu.

Devlet hazinesi açık verdiğinde, padişah, özel hazinesinden devlet hazinesine borç verirdi.

Para Politikası Hem Risktir Hem De Fırsat

Ercan Kumcu, *Hürriyet*, 14.03.2006

Fiyat istikrarını yaşam tarzlarının bir parçası yapmış ülkelerde Merkez Bankası başkanının değişmesi her zaman bir risktir. Risk, başarılı bir başkandan sonra yapılacak atamada çok daha fazladır. Çünkü, başarısı bilinenden vazgeçilip bir bilinmeyen söz konusu olmaktadır.

Dikkat edilirse, fiyat istikrarının egemen olduğu ülkelerde Merkez Bankası başkanları çok sık değişmezler, uzun süre görevde kalırlar. Hükümetler değişir, başkanlar kalır. Çünkü, başkanı değiştirmek hükümetler için “çalışan bir aleti tamir etmek” gibidir. Bir vesile ile başbakanın da söylediği gibi, çalışan alet tamir edilmeye gelmez.

Amerika'da Alan Greenspan 18 yıla yakın görevde kalmıştır. Cumhuriyetçiler atamışlardır. Demokratlar görevde kalması için ricacı olmuşlardır. Danimarka 26 yılı aşkın görevde kalmış Merkez Bankası başkanlarını tanır. Almanya'da Merkez Bankası başkanları hep kendi isteği üzerine görevden ayrılmışlardır. Çünkü, aksi bir tavır hükümetin başka emelleri olduğu gibi bir izlenim verir.

Bu örneklere burun kıvrıp Türkiye'nin şartları başkaymış gibi bir düşünce hiç gerçekçi değildir. Şartlar ülkeden ülkeye değişmez. Fiyat istikrarını bir hayat tarzı olarak kabul etmenin farklı ülkelerde farklı şartları yoktur. O nedenle Merkez Bankası'nın idarecilerini atamak siyasi bir atama değil, teknik bir konudur. Çalışan alet tamir edilmez.

Bir hükümete en büyük destek fiyat istikrarının sürdürülmesidir. Dolayısıyla, para politikasının inandırıcı ve güven verici bir biçimde yönetilmesi ve yönlendirilmesi hükümetler için çok önemlidir. Bu şekilde bir hükümet hiçbir şey yapamıyorsa bile, seçmenlerine “paranızın değerini korudum” diyebilmektedir.

Merkez Bankası'nı tarihinin en düşük itibar düzeyinden alıp lafı dinlenen,

söylediği lafın arkasında duran ve enflasyonu yüzde 80'lerden tek haneli rakamlara indirmeyi başarmış bir Merkez Bankası Başkanı ile hükümetin yollarını ayırması bu açıdan ve birçok açıdan fazla anlaşılabilir bir hareket tarzı değildir.

Türkiye'de hükümet kendi arzusuyla fiyat istikrarını yaşam tarzı olarak kabul etmiş ülkelerde pek örneği görülmemiş bir risk almaktadır. Merkez Bankası Başkanlığı makamına çok değerli, konusunu bilen, hiç kimse tarafından eleştirilemeyecek bir kişi getirilebilir. Yine de, risk, risktir. Bir test dönemi geçirilecektir. Birçok açıdan zaman kaybı olabilecektir.

Risk bununla da bitmemektedir. Hükümet en az iki başkan yardımcısı ve yaz aylarına doğru Para Politikası Kurulu (PPK) üyeliğine bir atama yapmak durumdadır. Bunlar da risktir. Sonuçta, başkanın itibarı yanında, en az üç üyesi değişmiş PPK'nın da itibarı kamuoyu önünde önemli olacaktır. Gereksiz yere bilinmeyen yaratılmaktadır.

Bunca risk varken, Merkez Bankası Başkanlığı'nın bilinmeyen bir süre için vekaleten yönetilmesine karar verilmesi büyük bir talihsizliktir. "Vekâlet", sorumluluğu olup yetkisi olmayan bir konumdur. Zor ve tartışmalı kararların alınmasına engeldir. Kurumu paralize eden bir olgudur. Atayanlara borçluluk hissini güçlendiren bir uygulamadır. Merkez Bankası'nın konumu itibarıyla böyle bir lüksü yoktur. Kaldı ki, böyle bir uygulama ilk önce vekil konumundaki kişiyi yıpratır.

Bütün bu noktalar hükümetin fiyat istikrarı konusundaki kararlılığını sorgulatan noktalardır. Ekonomik istikrar konusundaki kararlılık verilen beyanlarla değil, uygulamalarla belli olur. Genelde yurtiçindeki ekonomik birimlerce, yurtdışındaki yatırımcılar ve kurumlarca hükümet önümüzdeki dönemde ekonomik istikrar konusundaki kararlılığı açısından çok ciddi bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

4.7. SORULAR

1. Maliye Bakanlığı ile Hazine Müsteşarlığı'nın temel görev farkı nedir?
2. Kamu borçlanmasını hangi kurum yürütür? Bu görevi yaparken hangi kurumlarla ve hangi çerçevede işbirliği yapmak durumundadır?
3. Merkez Bankası'nın temel görevi nedir? Bu görevi hangi politikayı kullanarak yapar?
4. Ekonomi politikası oluşturulmasında görev alan kurumlar hangileridir.
5. Ekonomi politikası oluşturulmasında kurumların işbirliği niçin önemlidir ve nasıl sağlanmalıdır?
6. Size göre Maliye Bakanlığı ile Hazine Müsteşarlığı'nın ayrı birimler olarak örgütlenmesi doğru bir yaklaşım mıdır? Tartışın.

7. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun görevi nedir?
8. Türkiye için bir Kalkınma Bakanlığı gerekli midir? Tartışın.
9. Ekonomi Bakanlığı'nın görevi nedir? Bu görev çerçevesinde Ekonomi Bakanlığı adını taşıması uygun mudur?
10. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile Ekonomi Bakanlığı'nın tek bir bakanlık halinde birleştirilmesi konusunda ne düşünürsünüz?

5. Ekonomi Politikası Uygulamasında Etkili Olan Uluslararası Çerçeve

Dünya demokratik olmayan uluslararası kurumlar eliyle yönetilmektedir.

JOSE SARAGAMO

5.1. ULUSLARARASI EKONOMİK İŞBİRLİĞİ

Hızla küreselleşen bir dünyada yaşadığımız için ülkeler de çok daha hızlı ve çok daha yaygın biçimde birbirleriyle ekonomik, mali ve ticari ilişkiler içine girmektedir. Bu yoğun ilişkiler, ülkelerin üye olduğu başlıca uluslararası kuruluşların koyduğu kuralların ve yönettiği politikaların, o ülkelerin uygulayacakları ekonomi politikalarını önemli biçimde etkilemesi sonucunu doğurmaktadır. Örneğin, Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund - IMF) üyesi bir ülkenin bu kurumun desteğinde bir istikrar programı uygulaması, onun onayladığı bir program çerçevesinde olmak zorundadır. Ya da bir proje kredisini Dünya Bankası desteğine sunmuş olan bir ülke, bu bankanın ihale kurallarına uygun davranmak zorundadır. Dış ticaretini biçimlendirmeye ya da yeni bir dış ticaret politikası uygulamaya yönelmiş Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization - WTO) üyesi bir ülkenin bu kurumun koyduğu kurallara aykırı politikalar oluşturmaması gerekmektedir.

Uluslararası ekonomik işbirliğinin önemi 2008 yılında ortaya çıkan küresel krizle birlikte daha çok önem kazanmıştır. Krizin ilerlediği aşamalarda bazı ekonomiler paralarının değerini düşürme yolunda adımlar atınca, ekonomiler arasında bir çeşit kur savaşı yaşanmaya başlamış, sonraki aşamalarda uluslararası işbirliğine ağırlık verilerek bu sorun çözülmeye çalışılmıştır.

Uluslararası ekonomik ve mali kuruluşlar, ülkelerin veya bölgelerin çeşitli ekonomik ve mali sorunlarını çözmek amacıyla, üyelerinin ekonomik güçlerini bir araya getirmek üzere kurulmuş örgütlerdir. Ülkelerin birbirleriyle ticari ve ekonomik ilişkileri arttıkça bu tür uluslararası örgütlenmeler ve bu örgütlere üye olan ülke sayısı hızla artmaktadır. Uluslararası ekonomik ve mali kuruluşlar dünya ölçüsünde örgütlenebileceği gibi, bölgesel olarak veya belirli ortak nitelikteki ülkeleri kapsayacak şekilde de örgütlenebilmektedir. İlk gruba örnek olarak IMF, Dünya Bankası, WTO ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD Organization for Economic Cooperation and Development); ikinci gruba

örnek olarak Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Asya Kalkınma Bankası, Afrika Kalkınma Bankası, Inter-Amerikan Kalkınma Bankası, Avrupa Yatırım Bankası; üçüncü gruba örnek olarak da İslam Kalkınma Bankası verilebilir.

Bu tür kuruluşlarda üye ülkeleri genellikle hazineleri temsil eder. Bunun temel nedeni konunun en fazla hazineyle ilgili olmasıdır. Bu kuruluşlar arasında ekonomi politikası konusunu en fazla ilgilendirenleri Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası Grubu ve Dünya Ticaret Örgütü'dür. Bu nedenle, Türkiye'nin üyesi olduğu bütün uluslararası ekonomik ve mali kuruluşları incelemek gibi bu kitabın sınırlarını çok zorlayacak bir işe girişmek yerine, bu üç kuruluşu, bunların Türkiye'yle ilişkilerini ve bu ilişkide hazinenin rolünü incelemeyi ve bir değerlendirmeye tabi tutmayı amacımıza en uygun seçim olarak kabul ediyoruz.

Uluslararası ekonomik işbirliğinin en önemli örneği IMF ve Dünya Bankası'nın kuruluşunu sağlayan ve WTO'nun kurulmasına da önderlik eden Bretton Woods konferansıdır. II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru uluslararası ekonomik işbirliğini geliştirecek düşünceleri tartışmak ve bir sonuca bağlamak üzere ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kentinde 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı düzenlendi. Bu konferansta 45 ülkenin temsilcileri bir araya gelerek yukarıda değinilen konulardaki iki tasarı üzerinde tartışmalar yaptılar. Tasarılarından ilki Keynes Planı, ikincisi de White Planı idi.

John Maynard Keynes'in hazırladığı İngiltere Planına göre, yukarıda değindiğimiz üç kurum da mevcuttu. Yalnız Keynes Planı'nda Para Fonu bugünkü Dünya Bankası, Dünya Bankası da bugünkü IMF gibi düşünülmüştü. Bir çeşit kliring merkezi (*clearing house*) konumunda olacaktı. Keynes'e göre Dünya Bankası, bütün ülke merkez bankalarının üstünde bir uluslararası Merkez Bankası konumunda olacak ve *bancor* adlı bir rezerv yaratabilecekti.

ABD Hazine Bakanı Harry Dexter White'ın adını taşıyan White Planı'nda ise bugünkü görünüm vardı. White Planı'nda Uluslararası Ticaret Örgütü'nün kurulması öngörülüyor, uluslararası ticaretin bir örgüt eliyle değil konferanslar yoluyla ele alınmasının daha uygun olacağı savunuluyordu. Planda ayrıca Keynes'in önerdiği *bancor* gibi bir uluslararası rezerv yaratılmasına da yer yoktu.

Bretton Woods Konferansı'ndaki tartışmalar sonucunda White Planı kabul edildi. Böylece IMF ve Dünya Bankası kurulmuş oldu. Uluslararası Ticaret Örgütü kurulmadı ve onun yerine GATT (General Agreement on Trade and Tariffs) düzenine geçilmesi öngörüldü.

Yıllar sonra 1969'da SDR adlı bir uluslararası rezervin IMF tarafından yaratılması benimsendi. Böylece Keynes'in 25 yıl önce öne sürdüğü *bancor* yerine bir başka adla bir uluslararası rezerv sistemine geçilmiş oldu. Yine yıllar

sonra GATT 1995'te Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) dönüştürüldü. Böylece de Keynes'in 50 yıl önce ortaya attığı uluslararası ticaret örgütü de kurulmuş oldu. Özetle söylemek gerekirse Bretton Woods'da kabul edilen White Planı yıllar sonra o dönemdeki Keynes Planı'yla büyük ölçüde yenilenmiş oldu.

5.2. GELİŞMİŞ EKONOMİLERLE İLİŞKİLERİN ETKİSİ

IMF'nin her yıl yayınladığı Dünya Ekonomik Görünümü Raporuna göre 35 ülke gelişmiş ekonomi olarak sıralanıyor. Bunlar da kendi içinde gruplara ayrılıyor:

En gelişmiş ekonomiler (7 ülke, G-7 ülkeleri) ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere, Kanada, İtalya.

Euro Bölgesi ülkeleri (17 ülke): Avusturya, Belçika, Güney Kıbrıs, Estonya, (Fransa), (Almanya), Yunanistan, İrlanda, (İtalya), Lüksemburg, Malta, Hollanda, Portekiz, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, İspanya.

Yeni sanayileşmiş Asya ekonomileri (4 ülke): Hong Kong, Singapur, Kore, Tayvan.

Diğer gelişmiş ülkeler (10 ülke): Avusturalya, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, İzlanda, İsrail, Yeni Zelanda, Norveç, San Marino, İsveç ve İsviçre. (Parantez içindeki ülkeler hem G-7 ülkeleri hem de Euro bölgesi ülkeleri arasında yer aldığı için iki kez sayılmamalıdır.)

Gelişmiş ülkelerle olan ekonomik ilişkiler birçok alanda kendisini gösterir. Bunlar arasında ticaret ilişkileri en üst sırada yer alır. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu ekonomiler bu ülkelere ihracat yaparlar ve bu ülkelere daha çok sanayi ürünleri satın alırlar. Bu ülkelerde genellikle tasarruf fazlaları oluştuğu için buralardan finansal kaynak sağlarlar. Yani dış borçlanma yaparlar. Ayrıca bu ülkelerdeki sermaye Türkiye'nin de aralarında bulunduğu ülkelere doğrudan yabancı sermaye akımı olarak gelir. Bütün bu hareketler ülkeleri bu ilişkileri düzenleyecek ekonomi politikalarına doğru yönlendirir. Ya da en azından ekonomi politikasını oluştururken bu ülkelerle olan ekonomik ilişkileri de içine alacak bir biçimlendirmeye iter.

Son dönemde sermaye hareketlerinin küresel çerçevede serbest bırakılmasıyla birlikte özellikle gelişmiş ülkelerde birikmiş fazla fonlar gelişme yolundaki ülkelere yönelmiş ve bu ülkelerde bazı dengesizliklere neden olmaya başlamıştır. Örneğin Brezilya, ülkesine kısa vadeli borç biçiminde (sıcak para) gelen yabancı sermayenin çıkışlarda yarattığı sıkıntıları giderebilmek için yabancı sermaye çıkışlarına vergi koymak (Tobin vergisi) zorunda kalmıştır. Yoğun bir biçimde döviz girişi ülke parasının güçlenmesine ve dış ticaret dengesinin bozulmasına yol açabilmektedir. Bu durumda ülke ister istemez buna uygun bir para politikası ya da maliye politikası şekillendirmek zorunda

kalmaktadır.

5.3. YÜKSELEN PİYASALAR VE GELİŞMEKTE OLAN EKONOMİLER VE EKONOMİK İLİŞKİLER

IMF'nin yukarıda değindiğimiz sınıflandırmasına göre bu grupta da 151 ülke yer almaktadır. Bunlar arasında en önemli alt grup, yükselen piyasa ekonomileri (*emerging markets*) denilen gruptur. Bu grup, çeşitli kuruluşlara göre 20 ile 40 arasında değişen ülkeden oluşmakta ve bir süre sonra diğer gelişmiş ülkeler kategorisine çıkmaya aday bulunmaktadır. Bunların en önemlileri Çin, Rusya, Brezilya, Hindistan (bu dördüne BRIC ülkeleri deniyor), Meksika, Türkiye, Arjantin gibi ülkelerdir.

Bu ülkelerle olan ekonomik ilişkiler ağırlıklı olarak ticaret ilişkisi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Türkiye açısından bu ülkelerle olan ekonomik ilişkilerin ekonomi politikasını etkilemesi çok zayıf ve dolaylı bir etki biçimindedir.

5.4. EKONOMİ POLİTİKASI UYGULAMASINDA ETKİLİ OLAN ULUSLARARASI KURULUŞLAR

5.4.1. Uluslararası Para Fonu (IMF)

IMF, ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kentinde 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında bir araya gelen 45 ülkenin, ana sözleşmeyi imzaladıkları 27 Aralık 1945'te kuruldu ve 1 Mart 1947'de finansal operasyonlarına başladı.

IMF'nin temel amacı, uluslararası parasal işbirliğinin geliştirilmesini sağlamak, uluslararası ticaretin dengeli bir şekilde gelişmesine yardımcı olmak, çok taraflı ödemeler sisteminin kurulmasına destek olmak, ödemeler dengesi sıkıntısı çeken üye ülkelere gerekli geri dönüş önlemlerini almak kaydıyla yeteri kadar maddi destekte bulunmak, üye ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarının derecesini ve süresini düşürmektir.

IMF'nin üye sayısı 188'dir (2012 yılı itibariyle).

IMF üyesi 188 ülkenin, IMF'de bir çeşit sermaye payı gibi düşünülmesi gereken kotaları bulunmaktadır. Kota, sermayeye katılım payı olmasının yanı sıra bir ülkenin IMF'deki oy gücünü belirlemenin yanı sıra IMF'den kullanabileceği desteklerin miktarını da belirleyen bir ölçüdür. IMF'de her ülkenin 250 adet sabit oy sayısı ve kotasına bağlı olarak belirlenen değişken oy sayısı vardır. Değişken oy sayısı ülke kotasının 100.000'e bölünmesiyle bulunur. Dolayısıyla bir ülkenin IMF'deki oy sayısını hesaplarken şöyle bir denklem kullanılabilir:

Oy sayısı = Sabit oy sayısı + Değişken oy sayısı

Oy sayısı = 250 + (Kota / 100.000)

IMF'nin organizasyon biçimi anonim şirketlere benzetilebilir: Anonim şirketlerdeki pay sahipleri genel kurulunun görevini yapan bir Governörler Kurulu, yine anonim şirketlerdeki yönetim kurulunun görevlerini yapan bir İcra Direktörleri Kurulu söz konusudur. Ayrıca uluslararası parasal ve ekonomik konuların tartışılıp görüşüldüğü bir Para ve Finansal İşler Komitesi vardır. İcra Direktörleri Kurulu kararlarını uygulamaktan sorumlu bir başkan (managing director) ve IMF personeli mevcuttur.

Her üye ülkenin ekonomi ve/veya maliye bakanı ya da üst düzey bir bürokratı (çoğunlukla Merkez Bankası başkanı) bu Governörler Kurulu'nda guvernör olarak görev yapar ve ülkesi adına oy kullanır.

İcra Direktörleri Kurulu, 5'i atanmış (ABD, Almanya, Japonya, Fransa, İngiltere) ve 19'u da seçilmiş olmak üzere toplam 24 kişiden oluşur. Atanmış üyeler yalnızca kendi ülkelerini temsil ederler. Seçilmiş üyeler ise bir grubu (constituency) temsil ederler. Yalnızca kendi ülkesini temsil eden üç seçilmiş üye vardır: Suudi Arabistan, Rusya ve Çin.

IMF'nin hesap birimi Özel Çekme Hakkı'dır (SDR). 2012 yıl sonu itibariyle yaklaşık olarak 1 SDR, 1,54 dolara eşit bulunmaktadır. SDR sepetini oluşturan paralar ve sepetteki ağırlıkları Dolar cinsinden şöyledir:

Tablo 6: SDR Sepetinde Para Birimlerinin Ağırlığı

Para Birimi	USD Cinsinden Ağırlığı
Euro	0,5520
Japon Yeni	0,1527
İngiliz Paundu (Sterlin)	0,1752
USD	0,6660
USD Cinsinden SDR	1,5430

(Kaynak: www.imf.org)

IMF, her üye ülkede ekonomik durum izlemesi ve konsültasyon yapar. Bunlar: ana sözleşmesinin 4. maddesi gereğince bazı ülkeler için yılda bir, bazı ülkeler için iki yılda bir yapılan konsültasyon, Dünya Ekonomik Görünümü raporu (World Economic Outlook) için yılda iki kez yapılan WEO çalışması, fon kaynaklarını kullanmaksızın IMF yakın gözetiminde olmayı kabul eden üye ülkeler için yılda birkaç kez yapılan uyarıcı düzenlemeler, genişletilmiş gözetim ve program gözetimidir.

2008 küresel krizinden sonra IMF, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 25 büyük ekonomide beş yılda bir kez zorunlu mali sistem incelemesi yapmaya başlamıştır. Bu 25 ülke dışında kalan ülkelere de IMF gönüllü olarak aynı incelemeyi yapacaktır. Bu incelemeden amaç mali sektör krizleriyle ilgili erken uyarı ağını kurmaktır.

Normal IMF imkânları, stand-by düzenlemeleri (SBA) ve genişletilmiş fon kolaylığı düzenlemesi (EFF) adı altında kullanılırlar. Stand-by, üye ülkedeki ödemeler dengesi sorunlarının çözümü için öngörülen bir destektir. 12-18 ay arasında ve 3 ayda bir taksitler halinde verilerek kullanılırlar. Her bir taksit serbest bırakılmadan önce düzenlemede öngörülen performans kriterleri, öngörülen önlemlerin alınıp alınmadığı ve konulan makroekonomik hedeflerin tutturulup tutturulmadığı açısından incelenir. Geri ödemeler 3-5 yıl içinde yapılır. Genişletilmiş fon kolaylığı, makroekonomik ya da yapısal sorunlardan kaynaklanan ödemeler dengesi sorunlarının çözümü için hazırlanan orta vadeli programları desteklemek için biçimlendirilmiş üç yıllık bir imkândır. Stand-by'da olduğu gibi bunda da performans kriterlerine bağlı taksitlendirme söz konusudur. Geri ödemeler 4-10 yıl içinde yapılır.

Geçmişte uygulanıp yürürlükten kalkmış bulunan bazı özel IMF imkânları vardı. Bunlar arasında petrol kolaylığı, tampon stok kolaylığı gibi imkânlar bulunuyordu. Bugün uygulamada olan özel imkân, fakirliği giderme ve büyüme kolaylığıdır. IMF'nin bugün yürürlükte olan imkânları SBA yanında Esnek Kredi Hattı (FCL) ve İhtiyati Kredi Hattıdır (PCL).

IMF imkânları genel anlamda bir borçlanma değildir. Ödemeler dengesi sıkıntısına giren bir üye ülke kendi parasını verip karşılığında parası güçlü bir başka üye ülkenin parasını almakta ve zamanı gelince bu tutar tekrar değiştokuşa tabi tutulmaktadır. O nedenle IMF'den imkân kullanan bir ülkenin bir başka ülkenin parasını kullanımına *purchase*, geri ödemesine de *repurchase* adı verilmektedir.

1994 Meksika krizine gelinceye kadar bir üye ülkenin IMF'den normal imkân kullanımının üst limiti, o ülkenin IMF'deki kotasının 3 katı idi. İlk kez Meksika krizinde aşılın bu limit, daha sonra 1997 Asya kriziyle sarsılan ülkeler ile 2000'li yılların başında Arjantin, Brezilya ve Türkiye için çok yüksek oranlarda aşılmıştır. Günümüz uygulamasında limitler anlamını yitirmiş ve halen bir bağ kurulmaya çalışılsa da kota ile destek miktarı arasındaki bağ eskisine göre oldukça zayıflamıştır.

Küresel krizle birlikte çok borçlu Euro Bölgesi ekonomilerinin piyasalardan borçlanabilme olanaklarının kalmaması sonucunda borçlarını çevirebilmek için mali desteğe ihtiyaç duyulunca bu destek IMF ve Avrupa Birliği fonlarıyla verildi. Programın takipçiliğini ise IMF, Avrupa Birliği ve Avrupa Merkez Bankası (Troika) birlikte yaptı.

IMF'ye 1947 yılında üye olan Türkiye, IMF ana sözleşmesinin 8. maddesi statüsünde, yani sermaye hareketlerini serbest bırakmış ülke statüsünde bulunmaktadır ve bu statüye 1990'da geçmiştir. Türkiye'nin IMF'deki kotası 1.455,80 milyon SDR, yani yaklaşık 2,2 milyar dolardır (2012). Bu kotaya göre

IMF'deki oy sayımız 250'si sabit oy olmak üzere 14.808'dir. IMF'de icra direktörleri kurulunda birlikte temsil edildiğimiz ülkeler: Avusturya, Belarus, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Kazakistan, Lüksemburg, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya'dır.

IMF'nin parasal imkânları ödemeler dengesinin bozulmasına bağlı imkânlardır. Bununla birlikte ödemeler dengesindeki kötüleşme işaretleri IMF imkânı kullanılabilmesine kapı aralar. Yukarıda değinilen finansal politikalar çerçevesinde borç ve borç servisi düşürme şeklindeki finansal politikayı öne çıkaran bir imkânın kullanımı mümkün olabilir. Ancak IMF'den gelebilecek herhangi bir maddi destekten çok, IMF'nin ülkenin uyguladığı politikaların doğruluğunu onaylaması önemlidir.

Türkiye 1960 yılından itibaren IMF ile 19 stand-by düzenlemesi yapmıştır. Bunların dökümü Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7: Türkiye'nin IMF'yle Yaptığı 19 Stand-by Düzenlemesi

No	Tarih	Vade (Ay)	Tahsis (Milyon SDR)	Kullanım (Milyon SDR)
1	1961	12	38	16
2	1962	9	31	15
3	1963	11	22	22
4	1964	11	22	19
5	1965	12	22	0
6	1966	12	22	22
7	1967	11	27	27
8	1968	9	27	27
9	1969	12	27	10
10	1970	12	90	90
11	1978	24	300	90
12	1979	12	250	230
13	1980	36	1.250	1.250
14	1983	12	225	56
15	1984	12	225	169
16	1994	14	611	461
17	1999	36	15.038	11.739
18	2002	36	12.821	11.914
19	2005	36	6.662	6.662
Toplam			37.735	32.844

5.4.2. Dünya Ticaret Örgütü (WTO)

Ülkelerarası mal ve hizmet ticaretinin mümkün olduğunca öngörülebilir,

serbest ve olağan olabilmesi için gereken çerçeveyi oluşturmak, kuralları koymak ve uygulamak amacıyla kurulmuş uluslararası bir kurum.

WTO'nun kuruluşuna önderlik eden görüşmeler Uruguay Round toplantılarıyla (1986-1994) olmuştur. Buna karşılık WTO düşüncesi ilk olarak ortaya, 1944 yılında IMF ve Dünya Bankası'nın kuruluşuna önderlik eden Bretton Woods konferansı sırasında John Maynard Keynes tarafından atılmıştır. Keynes Planı adıyla anılan ve kabul görmeyen planda IMF, Dünya Bankası ve ITO'nun (International Trade Organisation) birlikte kurulması öngörülmüştür. ABD Hazine Bakanı Henry White'ın hazırladığı planın kabulü üzerine Ticaret ve Tarifeler Üzerine Genel Anlaşma (General Agreements on Trade and Tariffs-GATT) oluşturulmuştur. Zaman içinde gelişmeler Keynes'i haklı çıkarmış ve GATT, WTO'ya dönüştürülmüştür.

157 üyesi bulunan (2012) WTO'nun amacı, ülkeler arasındaki ticari akımların mümkün olduğunca öngörülebilir, serbest ve olağan olması için gerekli çerçeveyi oluşturmak ve bu amaca yönelik kuralları koymaktır. Bu anlamda WTO, ülkeler arasındaki ticaretin küresel kurallarını koymaya çalışmaktadır.

WTO'nun başlıca üç organı vardır. İlki olan Bakanlar Konferansı en az iki yılda bir toplanan ve üye ülkelerin, bakanları düzeyinde temsil edildikleri bir çeşit yasama organıdır.

İkinci organ olan Genel Konsey, günlük yönetim kararlarını alan ve düzenli olarak toplanan bir çeşit yönetim kuruludur. Bu konseyin üyeleri normal olarak WTO üyesi ülkelerin WTO nezdindeki büyükelçileri veya delegasyon başkanlarıdır. Buna karşılık bazı hallerde üye ülkelerden gelen resmi görevliler de bu toplantılara katılırlar.

Üçüncü organ ise WTO Genel Direktörü ve ona bağlı memurlardır.

Bunların dışında üç önemli konsey daha vardır: Mallar Konseyi, Hizmetler Konseyi ve Fikri Mülkiyet Hakları Konseyi.

5.4.3. Ülke Grupları: G-8 Ve G-20

G-8: Ekonomik açıdan dünyanın en zengin 8 ülkesinin, küresel sistemin ekonomik ve parasal sorunlarını görüşmek ve bu konularda işbirliği gerçekleştirmek amacıyla oluşturdukları grubun adıdır. Group of Eight adının kısaltılmış halini ifade eder.

Grup üyeleri ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Kanada, Rusya'dır. İlk kez G-6 adı altında 6 üyeye 1975 yılında toplanmış, 1976 yılında Kanada'nın da katılımıyla G-7 olmuş ve 1997 yılında Rusya'nın da guruba girmesiyle adı G-8'e dönüşmüştür.

Bu 8 ülkenin ekonomi bakanları ve sonra da liderleri yılda bir veya iki kez

bir araya gelerek küresel sistemin ekonomik ve parasal sorunları hakkında görüş alışverişinde bulunurlar ve izlenecek ortak politikalar için altyapı oluşturmaya çalışırlar. Her ne kadar burada oluşturulan politikalar bu devletleri bağlar gibi görünse de bu ekonomiler küresel sistemin ekonomik gücünün beşte ikisini oluşturduğu için küresel sistemin tümünü etkileyecek ağırlıktadır.

G-20: Dünyanın 20 büyük ekonomisinin bir araya geldiği gruba G-20 (Group of Twenty) adı veriliyor. Bu grupta 19 büyük ülkenin ekonomiden sorumlu bakanları ya da maliye bakanları ile merkez bankası başkanları ve Avrupa Birliği Avrupa Konseyi başkanı ve Avrupa Merkez Bankası başkanı bulunuyor.

G-8 maliye bakanlarının Washington'da 25 Eylül 1999 tarihindeki toplantısında kuruluşu açıklanmıştır.

Grup yılın belli zamanlarında bakanlar ve merkez bankası başkanları düzeyinde toplanmakta ve bu düzeyde belirlenen konular hakkında karar alınmasını sağlamak üzere de yılın belli zamanlarında devlet başkanları düzeyinde bir araya gelmektedir.

G-20 grubunun üyeleri şunlardır: ABD, Çin, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Kanada, Rusya, Hindistan, Arjantin, Türkiye, Brezilya, Meksika, Güney Afrika, Suudi Arabistan, Kore, Avustralya, Endonezya, Avrupa Birliği Dönem Başkanı ve Avrupa Birliği Merkez Bankası Başkanı.

G-20 toplantılarında alınan kararlar küresel sistemin onda dokuzunu oluşturan ülkelerce alınmış sayıldığı için sisteme yön verici nitelik taşır. Dolayısıyla bu kararlar ülkelerin izleyeceği ekonomi politikası açısından yön gösterici olur.

5.5. ULUSLARARASI KURULUŞLARIN EKONOMİ POLİTİKASI ÜZERİNDE ETKİLERİ

Başta IMF olmak üzere uluslararası ekonomik kuruluşların, dünya genelinde ekonomi politikalarının oluşturulmasına önemli katkıları vardı. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren bu eğilim kaybolmaya başlamıştır. Gelişmiş ülkeler kendi sorunlarını G-8 toplantılarında tartışmaya yöneltince IMF'nin etkisi tıpkı Dünya Bankası'nda olduğu gibi daha çok gelişme yolundaki ülkelere kaymaya başlamıştır.

2000'lerden itibaren başta Çin ve Hindistan olmak üzere gelişme yolundaki ekonomilerin giderek önem kazanmaya başlamasıyla birlikte bu ekonomileri de kapsayan G-20 grubu oluşturulmuş ve karar ağırlığı bu gruba geçmiştir. Buna karşılık kriz dönemlerinde IMF'nin ağırlığı ve etkisi ön plana çıkmaktadır.

Burada değinilmemiş olmakla birlikte eğer bir ülke Dünya Bankası ile birlikte yapısal uyumlandırma ya da sektörel uyumlandırma programları

yapmışsa o zaman Dünya Bankası'nın da ekonomi politikası oluşturmada etkileri söz konusu olmaktadır.

Uluslararası ekonomik kuruluştan gelişme yolundaki ülkelerin de aktif olarak yer aldığı ve kararlarından etkilendiği kuruluş WTO'dur.

Dolayısıyla WTO üyesi ülkelerin tümü dış ticaret politikalarını WTO'nun kararları çerçevesinde biçimlendirirken bu kuruluşun kararlarından ve yönlendirmesinden etkilenmektedir.

Üye ülkelerden herhangi bir ekonomik sorunla karşılaşanlar, IMF'ye başvurarak bu kuruluşun desteğini talep etmektedir. IMF söz konusu desteği verirken ilgili ülkeyle ortak bir program yapmaktadır.

Dolayısıyla böyle bir durumda ilgili ülke ekonomi politikasını biçimlendirirken, IMF ile ortak bir program uyguladığı için, IMF'nin yaklaşımlarından fazlasıyla etkilenmektedir.

Bir ülke, IMF ile ortak program uygulamasına giriştiğinde, Dünya Bankası'nın da yönlendirmesine açık olmaktadır. IMF genel ekonomik politika üzerinde söz sahibi olurken, Dünya Bankası sektörel ayrıntılar konusunda yönlendirici etki yapmaktadır.

Özetle gelişmiş ülkelerin WTO'nun, ortak programa girmiş gelişme yolundaki ülkelerin ise her üç kurumun kararlarından da etkilendiğini belirtebiliriz.

5.6. MAKALELER

IMF Hakkındaki Şehir Efsaneleri

Mahfi Eğilmez (www.mahfiyegilmez.com) 20.06.2012

Birinci efsane: IMF verdiği desteklere çok yüksek faiz alıyor.

Gerçek: IMF, batık veya sorunlu ekonomilere dünyada en düşük faizle kredi veren kuruluştur.

IMF'nin stand by düzenlemelerinde uyguladığı faiz oranı, basit faiz oranı adı verilen ve bugün itibariyle yüzde 1,16 oranında olan bir faiz oranıdır. Bu oran kotanın yüzde 300'üne kadar olan borçlanmalar için aynıdır. Kotanın yüzde 300'ünü aşan borçlanmalar için 3 yıla kadar 2 puan, 3 yıldan sonra 3 puan ek faiz uygulanır. Buna ek olarak her borçlanma için bir taahhüt ücreti ödenir. Taahhüt ücreti her 12 ayda bir uygulanır. Kotanın iki katına kadar kullanımlarda 0,15 puan, iki kat ile on kat arası kullanımlar için 0,30 puan ve on katı aşan kullanımlar için 0,60 puan taahhüt ücreti alınır. Bunlara ek olarak her kredi çekilişinden 0,5 puan hizmet ücreti alınır.

Şimdi bunları uygulamalı olarak hesaplayalım. Küçük bir ülkenin IMF'deki kotasının 65,5 milyon SDR olduğunu varsayalım. Bunun bugünkü kurla dolar karşılığı 100 milyon dolardır. Diyelim ki bu ülke ödemeler dengesi sıkıntısına

girdi ve IMF'den destek istedi. IMF de bu ülkeye kotasının iki üç katı kadar borçlanabilme imkânı veren bir stand by düzenlemesi yaptı. Yine diyelim ki bu ülke bu imkânı üç yılda 8 eşit çekimle kullanacak ve geri ödemesini de 5 yılda yapacak olsun.

Faiz = Basit Faiz Oranı + Taahhüt ücreti + Hizmet ücreti

Faiz = 1,16 + 0,675 + 0.5 = % 2,35 (SDR faizi)

USD Faizi = % 3,59

Eğer bu ülke kotasının beş katı kredi kullanacaksa bu oran yüzde 6'ya kadar yükselmektedir. Bu ülkenin uluslararası piyasadan tahvil ihracı yoluyla borçlanmasının maliyeti dolar bazında bunun biraz üzerinde olabilir. Burada akla şu soru gelir: Bu ülke aşağı yukarı aynı koşullarla piyasadan borçlanabildiğine göre niçin kendisine daha ağır koşullar ileri süren IMF'den destek istesin? Çok doğru bir sorudur ve yanıtı da içinde saklıdır. Bu ülke bu kadar yüksek bir miktar için piyasadan aynı koşullarla borçlanabilse zaten IMF'ye gitmez.

İkinci efsane: IMF politikaları başarısızdır.

Gerçek: IMF politikaları bazı ekonomiler için başarılı bazı ekonomiler için başarısız olmuştur.

Ne var ki IMF'nin asıl görevi bir ülkenin içine düştüğü ödemeler dengesi krizini çözmektir. Eğer bir ülkenin siyasetçileri popülist uygulamalara devam ederlerse IMF'nin desteği hiçbir işe yaramaz. IMF desteği ve bu destekle birlikte önerdiği ekonomi politikalarının başarılı olabilmesi, ülke siyasetçilerinin bu politikaları tavizsiz uygulamalarıyla mümkündür. Genellikle siyasetçiler kendi uygulama eksiklik ve hatalarını IMF'nin programına çıkardıkları ve halkı da buna ikna ettikleri için başarısızlığın faturası IMF'ye çıkarılır.

Üçüncü efsane: IMF, Türkiye'de 18 stand by uyguladığı halde Türkiye'de başarılı olamamış ve ekonominin sorunlarını çözememiştir.

Gerçek: Dünyada IMF'nin başarısız olduğunu söyleyebilecek son ülke Türkiye'dir.

IMF'nin asli görevi bir ülkenin içine düştüğü ödemeler dengesi krizlerini çözmede ona yardımcı olmaktır. Öteki öneriler hep bu asli görevle bağlantılıdır. Bir başka ifadeyle ülkenin ekonomik sorunlarını çözmek asıl olarak o ülkenin siyasetçilerinin işidir. IMF sadece parasal ve düşünsel anlamda yardımcı olmaya çalışır.

Bugüne kadar IMF, Türkiye'ye 19 stand by düzenlemesi eşliğinde toplam 56,9 milyar dolar destek tahsis etmiş, Türkiye bu toplamın 49,6 milyar dolarlık bölümünü kullanmıştır. 1980 yılına gelene kadarki kullanımlar son derecede düşüktür. Çünkü unutmamak gerekir ki Türkiye'nin o tarihlere kadar başlıca ihrac ürünleri fındık, kuru üzüm, incir gibi tarımsal ve az sayıda sanayi ürünüdür. Hava koşulları kötü gidip de ürün düşük olunca ihracat düşmekte,

Türkiye ödemeler dengesi sıkıntısına girip ithalat yapamaz konuma gelince IMF'nin kapısını çalmaktadır. 25-30 milyon dolarlık desteklerle ekonominin kalkınmasını beklemek tuhaf olur. 1980 yılındaki nispeten büyük destek 24 Ocak kararları ve ekonominin 70 cent'e muhtaç halden kurtarılması amacına dönüktür. 1994 yılındaki destek tümüyle o yıl yaşanan ve büyük ölçüde kendi hatalarımızdan kaynaklanan krizden kurtulmak için alınmıştır. 1999 sonunda başlayan ve 2008 yılında sonuçlanan kredilerin kullanımı ise 2001 krizine giden gelişmeler, 2001 krizi ve sonrası için kullanılmıştır. IMF, Türkiye'nin 1980 ve 1994 krizinden çıkışında çok Önemli katkı sağlamıştır.

Özetle söylemek gerekirse 1961'den bu yana kullandığımız toplam 50 milyar dolara yakın kullanımın 46 milyar dolara yakın bölümü (yüzde 91'i) 2001 krizi ve sonrası için kullanılmıştır. Ve bu tutar, Türkiye'nin ekonomik sorunlarını oldukça önemli bir bölümünün çözümünü sağlamıştır.

Aşağıdaki tabloda IMF'nin son üç stand by düzenlemesinin uygulandığı 1999 sonu ile 2008 yılları arasındaki döneme ilişkin başlıca makroekonomik göstergeler yer almaktadır.

Tablo 8: Türkiye Ekonomisinin IMF Programı Sürecindeki Gelişimi

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GSYH Milyar USD	250	266	196	232	303	392	483	529	649	730
Enflasyon (%)	69	39	68	30	18	9	8	10	8	10
İşsizlik(%)	8	6	8	10	10	10	11	10	10	11
Borç Stoku /GSYH	58	52	78	74	68	60	53	47	40	40
CariAçık /GSYH	0	-4	2	0	-2	-4	-5	-6	-6	-6

Tablo bize Türkiye'nin, IMF programı öncesindeki (1999 verileri) ve sonrasındaki durumu arasındaki değişimi gösteriyor. Dönem boyunca GSYH 3 katına çıkmış, enflasyon yüzde 69'dan yüzde 10'a gerilemiş, işsizlik yüzde 8'den 11'e yükselmiş, borç stokunun GSYH'ya oranı yüzde 58'den yüzde 40'a düşmüş, cari açığın GSYH'ya oranı ise 0 düzeyinden yüzde 6'ya çıkmıştır.

Yani IMF programları boyunca Türkiye'de olumlu gelişmelerin yanında olumsuz ekonomik gelişmeler de olmuştur. Buna karşılık olumlu gelişmelerin daha ağırlıklı olduğunu söylememiz mümkündür. Bu tablo bize IMF'nin Türkiye'de uyguladığı programın başarılı olduğunu göstermektedir.

IMF Tartışılıyor

Ercan Kumcu, *Hürriyet*, 24.06.2001

Bu yazıyı okuduğunuzda Brezilya'nın Rio de Janerio kentinde olacağım. Uluslararası finansal mimarinin yeniden oluşumuna katkı yapmak üzere düzenlenmiş bir konferansa katılıyorum.

Konferansın ilk günü IMF ile istikrar programı yapmış ülkelerin

deneyimlerinin tartışılmasına ayrılmış. Bu bağlamda ben de Türkiye'nin deneyimlerini anlatacağım.

Benim gibi Brezilya'dan, Arjantin'den, Rusya'dan Kore'den ve Tayland'dan kendi ülkelerindeki deneyimleri anlatacak iktisatçılar da burada olacaklar. Bu tartışmalara taraf olan uluslararası kuruluşlar da kendilerini savunacaklar.

Katılımın düzeyi çok yüksek. İyi bir bilgi alışverişi olacağı anlaşılıyor. Toplantı bizler açısından da oldukça önemli. Çünkü, 1980'lerin başından bu yana ilk kez Türkiye ekonomisi yeniden akademik ve yarı akademik toplantıların bir gündem maddesi haline geldi. Üzerinde tartışılan bir ülke olduk.

Elbette, buralarda başarılarımızın konuşulmasını tercih ederdik. Olmadı. Fakat, başarısızlıklarımızdan bir ders çıkarmak da önemli bir katkıdır. Dünya çapında akademisyenleri Türkiye ekonomisi üzerinde araştırma yapmaya özendirilememiz de bir başarıdır.

Benim konferansta söyleyeceklerimi okurlarım zaten biliyorlar. Parça parça da olsa, günlük yazılarımda Türkiye'nin geçen yılki deneyimlerini bu köşede tartıştım. İstikrar programının rafa kaldırılmasında IMF'nin rolü konusundaki düşüncelerimi de bu köşeyi okuyanlar biliyorlar.

IMF'nin program yaptığı ülkelerde çok fazla itibarının kalmadığı iyi bilinen bir gerçek. IMF de bu gerçeğin farkında. Dolayısıyla, kendine yönelik yazılı ya da sözlü eleştirileri zaman kaybetmeden yanıtlamaya çalışıyor. Tüm yanıtlarında ortak bir özellik var. IMF kendi öz eleştirisini yapacağına, eleştirilere karşı savunmaya geçiyor. Bir hata yapılmışsa, hatanın ülkedeki idarecilerde olduğunu söylüyor. Ucuz bir savunma oluyor.

Halbuki, dünya ekonomilerinin IMF gibi bir kuruma kesinlikle ihtiyacı var. Özellikle küreselleşme ile birlikte IMF gibi kurumların önemi çok daha fazla arttı. Özeleştirisinin IMF'yi bir kurum olarak çok daha iyi bir konuma getireceğini düşünüyorum.

IMF'nin de ortak olduğu başarısızlıklardan etkilenen ülkeler ise bir başka kutupta dolaşüyor. IMF programlarının başarısızlığı ülkelerdeki milliyetçi tavrı sertleştiriyor. İdeolojik olarak IMF'ye karşı olanlar başarısızlıklarda kendilerinin haklılıklarının ispat edildiğini düşünüyorlar. Onlar da çok büyük bir yanlılığı içindeler.

Denklemin bir başka ayağı da IMF'nin idaresini ele geçirmiş olan Amerikan İdaresi'nin tutumu. Amerikan İdaresi, IMF'yi Amerika'nın dış ekonomik ilişkiler kurumu yaparak tepki alıyor. Avrupa ve Japonya da en azından kamuoyu önünde eleştirilerini açıkça dile getirmekten kaçınıyorlar. Dolayısıyla, IMF'ye doğru bir misyon çizilmesi zorlaşıyor.

5.7. SORULAR

1. Uluslararası ekonomik işbirliğinin önemi nedir? Bu işbirliğini sağlamaya yönelik kurumlardan üçünün adını yazın.
2. Gelişmiş ekonomilerle olan ekonomik ilişkilerimiz ekonomi politikamızı nasıl etkiler?
3. Yükselen piyasa ekonomilerine örnek beş ülke sıralayın. Bunların gelişme yolundaki ekonomilerden farkı nedir?
4. IMF hangi amaçla kurulmuştur?
5. IMF'de kota ne demektir? Bir ülkenin IMF'deki kotası nasıl hesaplanır?
6. Türkiye, IMF ile bugüne kadar 19 kez stand-by düzenlemesine girmiştir. Bu kadar çok stand-by düzenlemesi yapmış olması Türkiye'nin ya da IMF'nin başarısızlığı olarak değerlendirilebilir mi? Tartışın.
7. Dünya Ticaret Örgütü'nün amaçları ve organları hakkında bilgi verin.
8. G-8 hangi amaçla kurulmuştur. Üyeleri hangi ülkelerdir?
9. G-20 hangi amaçla kurulmuştur? Bu amaca hizmet ettiğini düşünüyor musunuz? Tartışın.
10. Uluslararası kuruluşların bir ekonominin ekonomi politikası üzerinde ne şekilde etkisi olabilir?

6. Kamu Kesimi Mali Yapısı

*Borçlanmamayı tercih ederim. Önce
borçlanırsın sonra yalvarırsın.*

ERNEST HEMINGWAY

6.1. KAMU KESİMİ

Ülkelere göre farklılıklar gösteren kamu kesimi Türkiye’de başlıca üç alt bölümde toplanabilir. Bunlar (1) Genel yönetim, (2) Kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT’ler) ve (3) Diğer kamu kesimi olarak sıralanabilir.

Genel yönetim kendi içinde merkezi yönetim, sosyal güvenlik kuruluşları ve yerel yönetimler olarak üçe ayrılır. KİT’leri, işletmecî KİT’ler ve tasarrufçu KİT’ler olarak ikiye ayırmak adet olmuştur. Diğer kamu kesimi başlığı altında da bütçe dışı fonlar, döner sermayeli kuruluşlar ve işsizlik sigortası fonu yer alır. Kamu kesimini oluşturan bu kategorilerin altında hangi kurum ve kuruluşların yer aldığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 9: Kamu Kesimini Oluşturan Kurumlar

GENEL YÖNETİM	KİT’LER	DİĞER KAMU
Merkezi Yönetim	İşletmecî KİT’ler	Bütçe dışı fonlar
_Genel bütçeli idareler	Finansal KİT’ler	Döner sermayeli kuruluşlar
_Özel bütçeli idareler		İşsizlik sigortası fonu
_Düzenleyici ve denetleyici kur.		
Sosyal Güvenlik Kurumları		
_SGK		
Yerel Yönetimler		
_Belediyeler		
_İl Özel İdareleri		

6.2. GENEL BÜTÇELİ İDARELER

Genel bütçeye dahil kamu idareleri, devlet tüzel kişiliğine dahil olan kamu idareleridir. TBMM, Cumhurbaşkanlığı, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay ve diğer yargı organları, Başbakanlık ve bütün bakanlıklar, DSİ, Karayolları, MİT, TÜİK, Emniyet Genel Müdürlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı gibi idareler bu kategoriye girer.

6.3. ÖZEL BÜTÇELİ İDARELER

Özel bütçe kapsamında yönetilen kamu idareleri, bir bakanlığa bağlı ya da bir bakanlıkla ilgili olarak belirli bir kamu hizmetini yürütmek amacıyla kurulan, gelir tahsis edilen, bu gelirlerden harcama yapmak yetkisi verilen, kuruluş ve çalışma esasları kanunla düzenlenen kamu idareleridir. Savunma Sanayii Müsteşarlığı, YÖK, TÜBİTAK, MTA, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, Devlet Operası Genel Müdürlüğü, MPM, Türk Patent Enstitüsü, KOSGEB, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü gibi kurumlar bu kategoriye girer.

6.4. DİĞER KAMU KESİMİ KURUMLARI

6.4.1. Kamu İktisadi Teşebbüsleri

Piyasa düzenine dayalı bir ekonomide, mal ve hizmetlerin büyük çoğunluğu, tüketici tercihlerine dayalı olarak oluşan piyasa talebi ve bunun yarattığı kaynak tahsisine göre, özel kesim kuruluşları tarafından üretilir. Bununla birlikte tüketicilerin bütün tercihlerini mevcut piyasa aracılığıyla talebe dönüştürüp kaynak tahsis mekanizmasını etkilemeleri mümkün olmaz. Örneğin ulusal savunmaya ilişkin mal ve hizmetlerin piyasa aracılığıyla ifade edilmesi her zaman mümkün olmayabilir. Öte yandan tüketici tercihlerinin, özel kesimin varlık nedeni olan kârlılık kriterini karşılması da her zaman mümkün olmayabilir. Örneğin karayolu, demiryolu, baraj gibi bazı altyapı yatırımları, bunları yapana değil genellikle bunlardan yararlanana kâr sağlar. O nedenle özel kesimin altyapı yatırımlarını, bunlardan sağlayacağı yararı planlayarak yapması istisnai bir olaydır. Bu ve benzeri durumlarda kamu kesiminin devreye girerek boşluğu doldurması kaçınılmaz olur.

Kamu iktisadi teşebbüslerinin kurulmasının temel nedeni yukarıda değinilen tahsis sorununu çözmektir. Bununla birlikte kuruluş nedenleri arasında diğer bazı ekonomik, mali ve siyasal nedenler de vardır.

Bir işletmenin kamu iktisadi teşebbüsü sayılabilmesi üç kriterin varlığına bağlı kabul edilmektedir: (1) Devlet (ya da hazine) ya söz konusu işletmenin en büyük ortağıdır ya da yönetim veya denetimini elinde bulundurmaktadır. (2) İşletme, kişi ve kuruluşlara satılan mal ve/veya hizmetlerin üretimiyle uğraşmaktadır. (3) İşletmenin temel amacı kâr maksimizasyonu değil, genel yarar ile kârlılığı optimum dengede bağdaştırmaktır.

Kamu iktisadi teşebbüsleri, doğal tekellerden yaratılmış tekellere, mal üreten işletmelerden (yiyecek, giyecek, makine, alet üreten işletmeler gibi) hizmet üreten işletmelere (havayolu, demiryolu, turizm işletmeleri) kadar çok çeşitli alanlarda kurulabilmektedir.

Dünya uygulamaları, genelde, kamu iktisadi teşebbüslerinin kurulmasında güdülen pek çok amacın yerine getirilemediğini ortaya koymuştur. Kamu iktisadi

teşebbüslerinin, temel kuruluş amaçlarını düşünüldüğü gibi gerçekleştirilememeleri, özelleştirmeyi bir dünya uygulaması haline getirmiştir.

6.4.2. Bütçe Dışı Fonlar

Bütçe dışı fonlar tahsis-i varidat denilen (İngilizce'de *earmarking*) bir uygulamanın örneğidir. Belirli bir devlet gelirinin belirli bir devlet giderine ayrılmasını hedef olarak alır. Örneğin devletin bazı vergi gelirleri bütçedeki genel kasaya gireceğine özel bir harcamayı hedefleyen bir fon hesabına gidiyorsa karşımızda bu uygulama var demektir. Türkiye'de 1980'ler sonrasında yaygın bir biçimde uygulanmış olan bütçe dışı fonların birçoğu kamu mali disiplini bozduğu için 1998-2001 yılları arasında kapatılıp geliri ve gideri bütçeye devredilmiştir.

6.4.3. Düzenleyici Ve Denetleyici Kurumlar

Özel kanunlarla kurul, kurum veya üst kurul şeklinde teşkilatlanan kurumlardır. Bunlar Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Sermaye Piyasası Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Kamu İhale Kurumu, Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'dur. Bunların kendi öz gelirleri vardır (örneğin Rekabet Kurumu'nun tahsil ettiği para cezaları, RTÜK'ün tahsil ettiği para cezaları). Bu kurumlar bir alt başlık olarak merkezi yönetim bütçesi içinde yer alırlar.

6.4.4. Sosyal Güvenlik Kuruluşları

Çalışanlardan toplanan paralarla emeklilere maaş veren, emekli ve çalışan üyelerine sağlık hizmeti sunan, devlet tarafından yönetilen ve yönlendirilen kuruluşlardır. Türkiye'de kamu kesimi tarafından kurulmuş bulunan sosyal güvenlik kurumu (SGK) ile birlikte çeşitli özel sosyal güvenlik sandıkları vardır. SGK, katılımcıların prim gelirleriyle ayakta duramamakta, Hazine'den sürekli gelir aktarımı yapılmaktadır.

6.4.5. Yerel Yönetimler

Toplumun ihtiyaçlarını yerinde karşılamak üzere oluşturulan yönetimlerdir. Türkiye'de yerel yönetimler belediyeler ve il özel idareleridir. Ayrıca belediyelere bağlı iktisadi teşebbüs niteliğinde kuruluşlar vardır (İETT, İGDAŞ, BEDAŞ). Belediyelerin kendi gelir gider bütçeleri olduğu gibi bunlara genel bütçe gelirlerinden de pay verilir (Mali tevzin).

6.4.6. Döner Sermayeli Kuruluşlar

Bunlar kendilerine bütçeden tahsis edilen bir başlangıç sermayesiyle kurulu her yıl elde ettiği kârı sermayesine ekleyerek çalışan kurumlardır. Üniversite

hastanelerinin döner sermaye işletmeleri en tipik örneklerdir.

6.5. KAMU KESİMİ MALİ GÖRÜNÜMÜ

Günümüzde kamuoyuna sonuçları açıklanan bütçe, merkezi yönetim bütçesidir. Yani genel bütçe içinde yönetilen idarelerin (TBMM, Cumhurbaşkanlığı, Bakanlıklar vb.) + özel bütçe içinde yönetilen idarelerin (YÖK, Üniversiteler, TRT vb.) + düzenleyici ve denetleyici kurumların (BDDK, SPK, EPDK vb.) bütçelerinin toplamıdır. Buna bütçe dışı fonların sosyal güvenlik kurumlarının ve KİT'lerin açıklarının katılmasıyla da kamu kesimi toplam dengesine ulaşıyoruz.

6.6. MAKALELER

Türkiye'de Kamu Mali Sistemi

Mahfi Eğilmez (www.mahfiegilmez.com) 24.07.2012

Devlet bir tüzel kişiliktir. Devletin çeşitli kurumları bu tüzel kişiliği kendi görev ve yetkileri çerçevesinde temsil ederler. Devlet tüzel kişiliğinin mali yönünü Maliye Bakanlığı ve Hazine ortaklaşa temsil eder. Maliye Bakanlığı, mülk sahipliği, devlet gelirlerinin toplanması gibi konularda, Hazine ise devlet harcamalarının ödenmesi ve kamu borçlanması gibi konularda devletin tüzel kişiliğinin temsilini üstlenir.

Kamu kesimi iki ana kategoriden ve onların altındaki alt kategorilerden oluşuyor. Bu iki ana kategori genel yönetim ve KİT'lerdir. Genel yönetim: Merkezi yönetimi, sosyal güvenlik kurumları ve yerel yönetimleri içine alıyor. Merkezi yönetim ise genel bütçeye dahil kamu idareleri, özel bütçe kapsamında yönetilen kamu idareleri ve düzenleyici ve denetleyici kurumlardan oluşuyor.

Önce genel yönetimin ilk parçası olan merkezi yönetimi oluşturan kamu idare ve kurumlarını açıklayalım. Bunlar üç parçadan ibaret. Genel bütçeye dahil kamu idareleri, devlet tüzel kişiliğine dahil olan kamu idareleridir (yani yasama, yargı ve yürütme organını oluşturan birimler ile DSİ ve Karayolları gibi kurumlar). Özel bütçe kapsamında yönetilen kamu idareleri, bir bakanlığa bağlı ya da bir bakanlıkla ilgili olarak belirli bir kamu hizmetini yürütmek amacıyla kurulan, gelir tahsis edilen, bu gelirlerden harcama yapma yetkisi verilen, kuruluş ve çalışma esasları kanunla düzenlenen kamu idareleridir (yani tüzel kişiliğe sahip olan YÖK, üniversiteler, Türk Standartları Enstitüsü gibi kurumlar).

Düzenleyici ve denetleyici kurumlar, özel kanunlarla kurul, kurum ya da üst kurul şeklinde teşkilatlanan ve görevleri sektörle ilgili düzenleme ve denetleme yapmak olan kurumları ifade ediyor (yani RTÜK, BDDK, TMSF gibi kurumlar). Bu kuruluşlardan yasama, yargı ve yürütme organını oluşturanlar devlet tüzel

kişiliğinin içinde yer alırlar ve kendi adlarına borçlanmaya gidemezler. Bunların kendilerine özgü gelirleri yoktur. Giderlerini karşılamaları için devlet gelirlerinden bunlara ödenek verilir. Buna karşılık YÖK, Üniversiteler, TSE gibi kuruluşların kendilerine ait ayrı tüzel kişilikleri ve öz gelirleri vardır, ancak bu gelirler giderlerini karşılamaya yeterli olmadığı için Hazine'den destek alırlar. Tüzel kişilikleri olmasına karşılık borçlanmaya gidecekleri zaman Hazine garantisi almaları gerekir.

Bütçe dışı fonlar (Savunma Sanayii Destekleme Fonu, Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşmayı Teşvik Fonu ve Özelleştirme Fonu) ile döner sermayeli kuruluşlar da (bunlar ilk sermayesi kamu kesimince verilen genel ve özel bütçeli idarelere bağlı 1421 adet işletmedir) merkezi yönetim içinde kabul edilmektedir.

Genel yönetimin ikinci büyük parçası sosyal güvenlik kurumlarıdır. Bu kurumlar, sosyal güvenlik sunmak üzere kanunla kurulan kamu idareleridir (SGK, Türkiye İş Kurumu ve Ereğli Amele Birliği Sandığı). Bu kurumların devlet tüzel kişiliğinden ayrı kendi tüzel kişilikleri vardır.

Genel yönetimin son parçası da yerel yönetimlerdir. Yerel yönetimler, yerel yönetim kapsamındaki kamu idareleridir (yani belediyeler, il özel idareleri ve bunların oluşturduğu birlikler). Bu kuruluşlar da ayrı tüzel kişiliğe sahiptir. Dolayısıyla kendi adlarına borçlanmaya gidebilirler.

Genel yönetime KİT'lerin dengesini de eklediğimizde kamu kesimi toplam dengesine ulaşıyoruz. KİT'ler kendi tüzel kişiliğine sahiptir ve kendi adlarına borçlanma yapabilir.

Bu açıklamalar çerçevesinde kamu kesiminin özet görünümü şöyle şematize edilebilir:

Genel Yönetim

Merkezi Yönetim

Genel bütçeye dahil daireler

Özel bütçeli idareler

Düzenleyici ve denetleyici kurumlar

Sosyal Güvenlik Kurumları

Yerel Yönetimler

KİT'ler

Finansal KİT'ler

İşletmeciler KİT'ler

Diğer Kamu Kesimi Kuruluşları

Bütçe Dışı Fonlar

Döner Sermayeli Kuruluşlar

İşsizlik Sigortası Fonu

Bu tanımlardan hareket edersek kamu bütçesi ilişkileri açısından şu

formülleri yazabiliriz:

(1) Merkezi yönetim bütçesi = Genel bütçe + Özel bütçe + Bütçe dışı fonlar + Döner sermayeli kuruluş bütçeleri + Düzenleyici ve denetleyici kurum bütçeleri.

(2) Genel yönetim dengesi = Merkezi yönetim bütçe dengesi + Sosyal güvenlik kurumlarının bütçe dengesi (işsizlik sigortası fonu dahil) + Yerel yönetimlerin bütçe dengesi.

(3) Kamu kesimi toplam dengesi = Genel yönetim bütçe dengesi + KİT'lerin dengesi.

Eğer dar anlamli kamu kesimi borç stokunu merak ediyorsak merkezi yönetim borç stoku bizim için yeterli demektir. AB ülkeleri ve Maastricht kriteri açısından borç stokuna bakacaksa AB tanımlı genel yönetim nominal borç stokuna bakmamız gerekli. O da şöyle hesaplanıyor:

AB tanımlı genel yönetim nominal borç stoku = Merkezi yönetim borç stoku (bütçe dışı fonlar ve döner sermayeler dahil) + yerel yönetimler borç stoku + sosyal güvenlik kurumları borç stoku (işsizlik sigortası fonu dahil) + ayarlama kalemleridir. (Buradaki ayarlama kalemleri üç ayrı ayarlamayı içeriyor. Genel yönetimi oluşturan kurum ve kuruluşların ellerindeki DİBS'ler brüt borç stokundan düşülüyor. İskontolu olarak ihraç edilen DİBS'lerin nominal değerleri, hesaba katılıyor. Dolaşımdaki bozuk para tutarı merkezi yönetim iç borç stokuna ekleniyor.)

Merkezi yönetim toplam borç stoku 2012 Haziran sonu itibariyle yaklaşık 524 milyar TL'dir. Bunun 378 milyar TL'si iç, 146 milyar TL'si (yaklaşık 81 milyar USD'si) dış borçtur.

AB tanımlı genel yönetim nominal borç stokunun GSYH'ya oranı 2011 sonu itibariyle yüzde 39,4'tür.

Bütçedeki Harcama Artışları Sürdürülebilir Değil

Ercan Kumcu, *Haber Türk*, 21.03.2013

Yılın ilk iki ayına yönelik bütçe gerçekleştirmeleri, harcamalardaki artışın sürdürülebilir olmadığına işaret ediyor. Kısmen ekonomik büyümenin toparlanmakta olabileceğinden, kısmen de geçen yıl sonunda artırılan bazı dolaylı vergi oranları nedeniyle gelirlerde hatırı sayılır bir artış gözleniyor.

Yılın ilk iki ayında bütçe dengesi 4,5 milyar lira civarında fazla verdi. Bütçe fazlasının bir bölümü faiz giderlerindeki azalmadan, bir bölümü de gelir artışlarından kaynaklandı. Toplam bütçe gelirleri ilk iki ayda geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 25'e yakın artarken, bu yıl faiz giderleri geçen yıla göre 4 milyar lira daha az oldu.

Ekonomik konjoktüre göre, bütçe gelirlerindeki artış azalıp çoğalabiliyor.

Gelir artışında azalmanın yaşadığı dönemlerde genellikle bir defaya mahsus gelir kalemleri icat ediliyor ve/veya dolaylı vergi oranları artırılarak bütçe dengesinin elden kaçması önleniyor. Ama bütçenin asıl sorunu bütçe harcamalarının yüksek oranda önlenemeyen artışı.

Yılın ilk iki ayında cari transferler geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 33'e yakın arttı. Cari transferler içinde yer alan sosyal güvenlik kuruluşlarına bütçeden verilen yardımlardaki artış bu dönemde yüzde 20 civarına geldi. Sosyal güvenlik yardımlarının dışındaki cari transferlerdeki artış ise yüzde 52 oldu. Cari transferler, toplam bütçe harcamalarının yüzde 36'sı, faiz dışı harcamaların ise yüzde 41'i civarında.

Toplam bütçe harcamalarının yaklaşık dörtte birini oluşturan personel harcamalarındaki ilk iki aydaki artış yüzde 17 civarına geldi. Bütün bu artışlar son on iki aylık enflasyonun (ilk iki ayda yüzde 7,2) çok üzerinde. Harcamalardaki reel artışlar çok yüksek. Bu düzeylerdeki harcama artışlarını gelir artışlarıyla dengeleyip makul düzeylerde bütçe açığı vermek giderek zorlaşıyor. Dolayısıyla, bütçede harcama artışları sürdürülebilir olmaktan çıkıyor.

Yılın ilk iki ayına bakarak tüm yıl için güvenilir bir tahmin yapabilmek elbette zor. Zorluk personel ya da sosyal güvenlik harcamalarından değil, mal ve hizmet alımlarındaki gelişmelerin ne olacağından kaynaklanıyor. Yılın başı olması nedeniyle mal ve hizmet alımlarında ödenekler tam olarak açılmış değil. O nedenle de yılın ilk iki ayında geçen yılın aynı dönemine göre mal ve hizmet alımlarındaki harcama artışı yalnızca yüzde 11,6'da kaldı. Bu dahi yıllık enflasyonun üzerinde bir artış. Önümüzdeki dönemde bu kalemden de daha hızlı artışlar bekleyebiliriz.

Yılın ilk iki ayında gözlenen bütçe fazlası birçok açıdan aldatıcı. Sorun, kısa vadede değil, orta-uzun vadede daha belirgin olacak. Bütçe açığı milli gelirin yüzde 2-3'ü düzeyinde kaldığı sürece, makro ekonomik açıdan ekonomik dengeleri tehdit eden bir gelişme yaşanmayabilir. Ama, bütçe açığının bu düzeylerde kalabilmesi için, şimdiki düzeylerdeki harcama artışları karşısında orta dönemde çok ciddi gelir artışlarının gerçekleştirilmesi gerekiyor. Bu alanda sorunlar yaşanabilir.

Dün vergi affı, bugün 2-B arazilerinden elde edilebilecek gelirler, yarın kayıt dışını önleme adına sağa, sola vergi salma yollarıyla bütçe açığı kontrol altındaymış gibi görünebilir. Ama, on yıllık bir perspektif içinde, Türkiye'nin harcama artışlarını frenlemekten başka bir seçeneği yok gibi görünüyor.

6.7. SORULAR

1. Genel bütçeli daireler hakkında bildiklerinizi bu dairelerden örnekler

vererek anlatın.

2. Kamu iktisadi teşebbüsleri hangi amaçlarla kurulur?
3. Özelleştirme nedir?
4. Bütçe dışı fonlar hangi amaçla oluşturulur? Kamu mali disiplini bozma yönünde etkisi var mıdır?
5. Devletler niçin düzenleyici ve denetleyici kurumlar oluşturma ihtiyacı duyarlar?
6. Düzenleyici ve denetleyici kurumlara üç örnek sayın.
7. Yerel yönetimlerin mali yapıları hakkında kısa bilgi verin.
8. Döner sermayeli kuruluşlar nasıl işler?
9. Kamu kesimi mali görünümünü kısaca anlatın.
10. Düzenleyici ve denetleyici kurumların bağımsız yapıda kurulmasının amaç nedir?

7. Maliye Politikası

Ne zaman, hangi nedenle, hangi gerekçeyle ve hangi koşullarda mümkün olursa vergilerin indirilmesinden yanayım.

MILTON FRIEDMAN

7.1. MALİYE POLİTİKASININ AMAÇLARI

Mali araçları kullanmak suretiyle varılması amaçlanan ekonomik hedeflere ulaşmaya çalışmak biçimindeki uygulamaların bütünü maliye politikasını oluşturur. Burada önemli olan hangi hedeflerin bu tanım içine sokulacağıdır.

Öncelikle makroekonomik hedefleri sıralayalım: (1) Ülkenin potansiyeline uygun büyümenin sağlanması, (2) Bütçenin denk olarak yürütülmesi, (3) İstikrarın sağlanması (enflasyon ve deflasyondan arındırılmış bir dengeye ulaşılması), (4) Yüksek istihdam ya da en düşük düzeyde işsizlik oranının gerçekleştirilmesi, (5) Cari dengenin sürdürülebilir olması, (6) Kurun dengede tutulması, yüksek dalgalanmaların önlenmesi, (7) İç ve dış finansmanın dengeli biçimde yürütülmesi, (8) Tasarrufların artırılması, (9) Yatırımların çoğaltılması, (10) Gelir dağılımının düzeltilmesi.

Bu saydığımız makroekonomik hedefler içinde maliye politikası araçlarıyla yön verilebilecek olanlar (1), (2), (4), (7), (8), (9) ve (10) dur. (3) ve (6) para politikasının alanına girer, (5) ise hem maliye politikası hem de para politikasının gözetmesi gereken bir hedeftir. Bununla birlikte (1), (3) ve (8) hem maliye hem de para politikası araçlarının birlikte kullanılarak biçimlendirilmesi gereken amaçlardır.

7.2. MALİYE POLİTİKASININ ARAÇLARI

Mali araçlar denildiğinde vergi, kamu harcamaları, kamu borçlanması gibi araçlar anlaşılır. Bu araçları kullanmak suretiyle hedeflenecek amaçlar ise modern anlamdaki para politikasının tekli hedefinden farklı olarak çok sayıda hedef olabilir.

Maliye politikasının alt politikaları şunlardır:

1. Harcamalar politikası
2. Vergi politikası
3. Borçlanma politikası
4. Destekleme politikası

5. Teşvik politikası
6. Dış ticaret politikası

7.2.1. Harcamalar Ve Vergi Politikası

Kamu harcamalarının miktarını ya da yönünü değiştirmek suretiyle ekonomiyi etkilemeye yönelik politikaya harcamalar politikası deniyor.

Başta vergiler olmak üzere kamu gelirlerinin kapsam, oran ya da miktarını değiştirmek suretiyle ekonomiyi etkilemeye yönelik politikaya vergi politikası adı veriliyor.

$Y = C + I + G + (X - M)$ denkleminde hareketle maliye politikası araçlarını uygulamaya çalışalım. Varsayalım ki hükümet kurumlar vergisi oranlarını düşürerek yatırımları artırmayı planlıyor. Bu durumda iki değişken bu değişiklikten etkilenecektir: I ve G . Kurumlar vergisi oranının düşürülmesi sonucu kurumların daha az vergi ödemesi, yatırım maliyetlerinin düşmesi ve bunun sonucunda da ellerinde kalan fazla fonla daha çok yatırım yapması söz konusu olacaktır. Bu durumda yatırım harcamaları (I) artar. Buna karşılık kurumlar vergisi oranının düşürülmesi demek, devletin vergi gelirlerinin ve dolayısıyla harcama kapasitesinin düşmesi demektir. Buna göre ya kamu harcamaları (G) azalır ya da aynı harcama düzeyini sürdürmek için kamu borçlanması artar.

Enflasyonla mücadeleye yönelik bir maliye politikası uygulamaya konulduğunu ve tüketimi kıstak amacıyla gelir vergisi oranlarının arttırıldığını varsayalım. Bu durumda iki değişken bu değişiklikten etkilenecektir: C ve G . Tüketim kullanılabilir gelirin (Y_d) bir fonksiyonudur. Yani:

$$C = f(Y_d)$$

Kullanılabilir gelir (Y_d) ise brüt gelirden (Y) gelir vergisi (T_{gelir}) düşülerek bulunur:

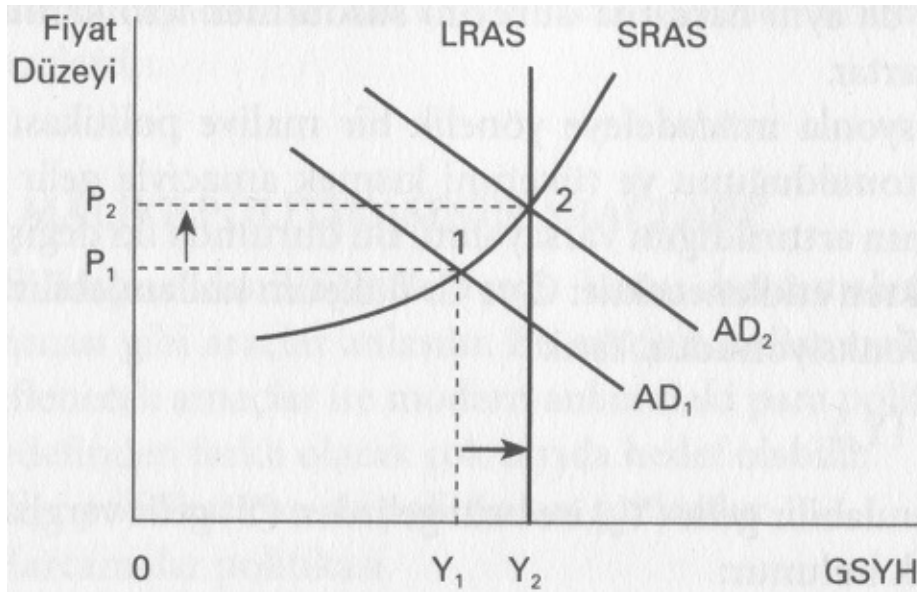
$$Y_d = Y - T_{gelir}$$

Bu durumda T_{gelir} 'in artırılması, Y_d 'nin düşmesi yani tüketimin azalması demektir. Buna karşılık G artar. Yani devlet daha fazla gelir toplayarak daha fazla harcama yapma imkânına kavuşur.

Buna benzer sonuçları harcamalar politikası aracılığıyla da almak mümkündür. Varsayalım ki hükümet harcamalarını artırmaya ve bu yolla deflasyonist baskıları çözmeye karar vermiş olsun. Bu durumda Önce G artacak, daha sonra o harcamayı gelir olarak elde edenlerin harcamaları yani C ve I artacaktır. Doğal olarak C 'deki artış marjinal tüketim eğilimine bağlıdır. Yani her harcamanın gelir olarak elde edilmesinden sonra mutlaka yeniden tüketim harcamasına dönüşmesi gerekmez. Bazen tasarrufa da dönüşür. Ne var ki

tasarruflar da bankalar aracılığıyla kredi olarak kullandırıldığında yeniden yatırıma ya da tüketim harcamasına dönüşür. Eğer tam tersine ekonomide enflasyonist bir ortam söz konusu ise o zaman yukarıdakilerin tersini yapmak ve kamu harcamalarını azaltmak gerekir. Bu durumda kişilerin ellerine geçecek gelir azalacağı için C düşecek ve C'nin düşmesi I'da da gerilemeye yol açacaktır.

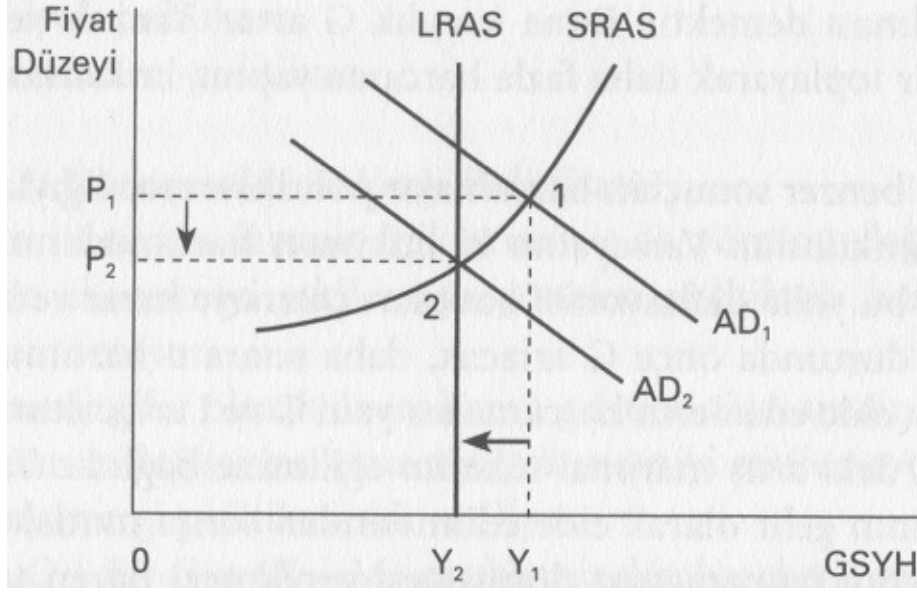
$Y = C + I + G + (X - M)$ denkleminde bütün diğerlerinin ($C + I + X - M$) sabit olduğunu ve buna karşılık net kamu harcamalarının (G) arttığını varsayalım. Bu durumda Y artacak demektir.

Şekil 10: Kamu Harcamalarının Genişletici Etkisi

Eğer ekonomide deflasyon ya da resesyon söz konusuysa ve bu nedenle ekonominin uzun dönemli dengesinden uzaklaşmışsa, yani toplam talep eğrisinin (AD_1), uzun dönemli toplam arz eğrisini ($LRAS$) kestiği noktadan geride bir yerde kısa dönemli arz eğrisini ($SRAS$) kestiği noktada (1) bir denge söz konusu demektir ki o takdirde kamu harcamalarının artırılması toplam talep eğrisini sağa (AD_2) kaydıracaktır. Yeni denge noktasında (2) toplam talep eğrisi (AD_2) hem kısa dönem toplam arz eğrisini ($SRAS$) hem de uzun dönem toplam arz eğrisini ($LRAS$) aynı noktada keserek ideal dengeyi sağlamış olmaktadır.

Enflasyonist bir ortamda bunun tersini yapmak gerekir. Yani toplam kamu net harcamalarını (G) düşürmek gerekir.

Şekil 11: Kamu Harcamalarının Daraltıcı Etkisi

Eğer ekonomide enflasyon söz konusuysa ve bu nedenle ekonominin uzun dönemli dengesinden uzaklaşmışsa, yani uzun dönem toplam arz eğrisi (LRAS), toplam talep eğrisinin (AD_1), kısa dönemli toplam arz eğrisini (SRAS) kestiği noktadan (1) geride bir yerde ise kamu harcamalarının kısılması toplam talep eğrisini sağa (AD_2) kaydıracaktır. Yeni denge noktasında (2) toplam talep eğrisi (AD_2) hem kısa dönem toplam arz eğrisini (SRAS) hem de uzun dönem toplam arz eğrisini (LRAS) aynı noktada keserek dengeyi sağlamış olacak ve enflasyonist baskı ortadan kalkacaktır.

7.2.2. Borçlanma Politikası

Kamu borçlanmasını artırmak ya da azaltmak yoluyla ekonomiyi etkilemeyi amaçlayan politikaya borçlanma politikası deniyor.

Hazine iç borçlanması doğrudan doğruya kurumlara yönelebileceği gibi piyasaya da yönelebilir. Bu borçlanma, belirli aralıklarla, kamu kesiminin açıkladığı koşullar altında olabileceği gibi, sürekli ihaleler yapılmak suretiyle de yürütülebilir.

İhale yöntemi, genel olarak dört şekilde uygulanabilir: yükselen fiyat yöntemi ya da en çok arttırana ihale (İngiliz yöntemi), azalan fiyat yöntemi ya da en düşük fiyatı verene ihale (Hollanda yöntemi), çoklu fiyat yöntemi (ya da çeşitli fiyatlardan ihale) ve ortalama fiyattan ihale.

İhale yönteminde sıkça kullanılan bir yöntem de “ilk alıcılı ihale yöntemidir” (*primary dealership*). Bu yöntemde Hazine kâğıtlarını ilk ihalede alacak olan alıcılar belirlenir. İhale bu alıcılar arasında yapılır. İlk alıcılar sonradan aldıkları kâğıtları ikinci alıcılara satabilir. İlk alıcıların hangi kurumlar olacağının

belirlenmesinde çeşitli yöntemler uygulanabilir.

Hazine iç borçlanmasını ihalesiz olarak doğrudan satış yoluyla da yapabilir. Buna tap yöntemi deniyor. Bu, ihale yöntemindeki ihale dönemlerine ve ilan edilen vadelere bağlı olarak borçlanma yerine zaman zaman satışa çıkarılan tahvillerle çeşitli vadelerde borçlanmayı mümkün kılan bir yöntemdir. Hazine, belirli miktar ve vadelerle çıkaracağı tahvilleri satışa sunar. Bu yöntemde satışa çıkarılan tahviller sabit veya değişken faizli olabilmektedir. Eğer değişken faiz söz konusuysa satılan tahvillerin faizlerinin, ihaleyle satılan tahvillerin faizlerine indekslenmesi en fazla başvuru olan yoldur.

Bu yöntemle tahvil satılmasının en önemli yararı, ihale gibi karmaşık bir işleme giremeyen tasarruf sahiplerine birinci elden tahvil ve bono satılabilmek ve bir anlamda alacaklı çeşitliği yaratarak riski yaygınlaştırmaktır.

Hazine'nin, Merkez Bankası'ndan borçlanması, bazı ülkelerin izin verdiği bir uygulama olmakla birlikte, bazı ülkelerde parasal disiplini bozacağı gerekçesiyle bu borçlanmaya izin verilmemektedir.

Hazine'nin Merkez Bankası'ndan borçlanması iki şekilde olur: doğrudan borçlanma, dolaylı borçlanma. Doğrudan borçlanma, Hazine'nin Merkez Bankası'ndan doğrudan doğruya nakit borçlanmasıdır. Buna parasal avans ya da Hazine'ye avans adı verilmektedir. Dolaylı borçlanma ise Hazine'nin borçlanmak amacıyla çıkardığı Hazine kâğıtlarının Merkez Bankası tarafından açık piyasa işlemleriyle satın alınması suretiyle gerçekleşir.

Hazine'nin Merkez Bankası kaynaklarına doğrudan başvurarak avans kullanması ya da hükümler hakkını kullanması artık dünyada terk edilmeye başlamış bir uygulamadır. Türkiye de bu uygulamayı terk etmiştir.

Merkez Bankası'nın dolaylı borçlanmaya aracılık etmesi ya da açık piyasa işlemleri sonucu Hazine kâğıtlarını alabilmesine ilişkin düzenlemeler de oldukça farklılık göstermektedir. Türkiye uygulamasında Merkez Bankası Hazine kâğıtlarını ikinci elden satın alabilmektedir.

Hazine'nin dış borçlanması, kaynakları yönünden ikiye ayrılarak incelenebilir: (1) Yabancı devletler veya uluslararası kuruluşlardan sağlanan dış borçlar, (2) Uluslararası para veya sermaye piyasalarından ya da kısaca dış piyasalardan sağlanan dış borçlar. İlk grup genellikle, imtiyazlı borçlar adı verilen ve daha uzun vade ve daha düşük faizle borçlanmaya olanak sağlayan bir borçlanma türü olduğu halde ikinci grup piyasa koşullarına göre borçlanma imkânını ifade eder.

Hazine dış borçlanmasının genelde iki amacı olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki ödemeler dengesinin finansmanı, ikincisi ise belirli projelerin yürütülmesi için gerekli olan dış kaynağın sağlanmasıdır. Aslında ikinciler de dolaylı olarak ödemeler dengesinin iyileştirilmesine hizmet etmekle birlikte asıl amaçları bu

değildir. Nitekim söz konusu projelerin uygulanmasından vazgeçildiği takdirde, ödemeler dengesi açısından herhangi bir değişiklik olmaz. Oysa doğrudan ödemeler dengesine katkıda bulunmak amacına yönelik kredilerin alınmasından vazgeçilmesi, ödemeler dengesi finansmanı sorununun devam etmesine yol açar. Doğrudan ödemeler dengesinin finansmanına yönelik borçlanmaların, herhangi bir proje vb. ile ilgisinin olmaması gerekir. Bununla birlikte bu amaçla borç verenler, ülkenin aldığı borcu geri ödeyebilmesini garanti altına alabilmek için kredi koşulları dışında da bazı koşulların yerine getirilmesini anlaşmalara koyabilirler.

Dış borçlanma, ülkeye dışarıdan bir kaynak girişi sağladığı için, ekonomide derhal olumlu bir etki yaratır. Buna karşılık söz konusu borcun anapara ve faizlerinin ülkeden dışarıya transferi de aynı şekilde, derhal bozucu bir etki yaratır. Bu nedenle, dış borçlanmanın, yüksek getiri sağlayacak verimli yatırımlara yönltilmesinin önemi üzerinde çok durulmaktadır.

Geçmişte devletlerden borçlanma sıkça başvuru olan bir uygulamaydı. Günümüzde bu yola ancak olağanüstü hallerde başvuruluyor. Bu tür borçlanmalar genellikle uzun vadeli ve düşük faizli borçlanmalardır. Bunlar, bu nitelikleri nedeniyle imtiyazlı borçlanma adıyla da anılmaktadır.

Hazine uluslararası kuruluşlardan borçlanmada iki şekilde rol oynar: (1) Ya devlet adına ilgili uluslararası kuruluştan doğrudan borçlanır ve bu borcu kendi kullanır veya başka bir kamu kurumuna devrederek onun kullanılmasını sağlar. (2) Uluslararası kuruluştan borçlanacak olan kamu kurumuna garanti vermek suretiyle, bu kurumun borçlanmasını mümkün kılar.

Hazine'nin dış borçlanmasında önemli bir kaynak da dış piyasalardan borçlanmadır. Bu borçlanma iki ayrı şekilde yürütülebilir. İlkinde, doğrudan doğruya bankalardan kredi talebinde bulunulur. Bu talebin karşılığı tek bir bankanın kredi vermesi şeklinde olabileceği gibi, birden çok bankanın veya kredi kuruluşunun bir araya gelerek ortaklaşa kredi vermesi şeklinde de olabilir. Birden çok banka ve/veya kredi kuruluşunun bir araya gelerek, çeşitli hükümler çerçevesinde hem borçlunun yapacağı geri ödemeleri hem de kredinin koşullarındaki değişimleri birlikte kararlaştıracak şekilde ortaklaşa kredi açmaları işlemine "sendikasyon" bu tür kredilere de "sendikasyon kredisi" adı verilir.

Hazine'nin dış piyasalardan borçlanmasının ikinci şekli uluslararası sermaye piyasalarına tahvil ihraç etmek şeklinde yürütülür. Bu yöntemde ülkenin kredi değerliliği, piyasanın yapısı ve koşullarına ek olarak borçlanmanın zamanı, miktarı ve maliyetini büyük ölçüde etkiler. Uluslararası sermaye hareketlerinin hızlanması ve derinleşmesiyle birlikte, devletlerin sermaye piyasalarından borçlanmaları daha sık görülmektedir.

Borçlanma politikası da gelir ve harcamalar politikalarına benzer etkiler yapar. Ne var ki onlar gibi kesin değil geçici fon aktarımına yol açtığı için geri ödenmesi halinde ilk etkinin tersi bir etki yaratır. Ekonomide ortaya çıkan tüketim artışını borçlanma politikası uygulayarak düşürmeye karar verdiğimizizi varsayalım. Bu durumda çıkaracağımız tahvil veya bonolarla kişilerin ve kurumların ellerindeki likidite fazlası çekilecek demektir. 3 aylık bonolar çıkararak bunun yapıldığını düşünelim. Eğer ekonomideki talep artışı geçici bir eğilimden kaynaklanmış ve o eğilim söz konusu 3 ay içinde geçmişse o zaman bono geri alınıp da kişilere paraları ödendiğinde bir sorun olmayacak demektir. Yok, eğer bu eğilim geçici değil de kalıcı ise o zaman bonoların alınıp paraların iade edilmesi halinde aynı eğilim yeniden ortaya çıkacak, üstelik bu kez kişilerin elinde 3 aylık faiz kadar daha fazla bir likidite bulunuyor olacaktır. Borçlanma politikası genellikle geçici sorunları çözmek için kullanılmaya başlansa da sonuçta kalıcı bir eylem haline gelir ve sonuçta politika aracı olmaktan çıkarak bir çeşit finansmana aracılık eden bir araç haline dönüşür, başlangıçtaki yararını yitirir.

7.2.3. Destekleme Politikası

Destekleme politikası harcamalar politikasının özel bir biçimidir. Burada esas olarak bazı ürünlerin desteklenmesi için yapılan sübvansiyon harcamaları söz konusudur. Bu politikayla kamu otoritesi gelirin dağılımını etkilemeyi ya da belirli ürünlerin üretimini artırmayı hedeflemektedir.

Varsayalım ki hükümet buğday üretimini destekleme kararı almış ve buğday üreticisine dünya fiyatlarının üzerinde bir fiyat vermiş olsun. Bu durumda kamu harcamaları (G) artar. Buna ek olarak tarım kesiminde bu ek geliri elde edenlerin tüketim harcamaları (C) ve yatırım harcamaları da (I) artar. Ayrıca bu karar bir sonraki yıl aynı kararın devam edeceğini varsayan çiftçilerin yaklaşımı nedeniyle tarımsal üretimin de artmasına yol açar. Tarım, büyük ölçüde hava koşullarına bağlı olduğu için bu her zaman üretim artışı sonucunu vermez.

7.2.4. Teşvik Politikası

Harcamalar politikası ya da vergi politikasının bir parçası olarak uygulanan teşvik politikasında amaç belirli malların, belirli sektörlerin ya da ileri üretim teknolojilerinin desteklenmesi suretiyle üretimin kalitesinin veya rekabet gücünün artırılmasını sağlamaktır.

Teşvik uygulaması çeşitli şekillerde politikaya dönüştürülebilir. Bunlardan ilki yatırım teşviklerinde ya da istihdam teşviklerinde olduğu gibi vergilerde yapılan indirimlerdir. Örneğin bazı bölgelerde yapılacak yatırımlar için vergi indirimi sağlanır. Diyelim ki güneydoğuya yapılan yatırımlarda kurumlar vergisinden belirli bir miktar ya da oran indirilmesine karar verilmişse bu

bölgesel teşviktir. Uçak motoru yapacak şirketlere kurumlar vergisi indirimi sağlanmışsa bu da sektörel teşviktir. Teşvikler sonuç olarak yatırımları (I) ve daha az vergi alınmasına yol açtıkları için de kamu harcamalarını (G) etkiler. Eğer ihracatla uğraşan firmalar için birtakım teşvikler sağlanmışsa bu da ihracatı (X) artırırken kamu harcamalarının (G) (daha az vergi alınacağı için) azalmasına yol açar.

7.2.5. Dış Ticaret Politikası

Mali araçların bir bölümünü ve kur politikasını kullanmak suretiyle varılması hedeflenen dış ticaret amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmak biçimindeki uygulamalara dış ticaret politikası adı veriliyor. Dikkat edilecek olursa burada da kullanılan araçlar mali araçlardır. Yani vergi ve kamu harcamalarıdır. Özellikle ihracat politikası kamu harcamalarıyla, ithalat politikası ise vergilerle yakından ilgilidir. Öte yandan eğer dalgalı kur yöntemi dışında bir kur yöntemi izleniyorsa o takdirde kur yöntemi de dış ticaret politikasının bir parçası haline gelebilir.

1. İhracat politikası
 1. İhracata prim
 2. İhracatta vergi iadesi
 3. Ucuz girdi desteği
2. İthalat politikası
 1. Tarifeler
 2. Kotalar
 3. Anti damping
 4. Dengeleyici vergi (*counterweiling tax*)
 5. Diğer tarife dışı engeller

İhracat politikası genellikle ihracat yapanlara verilen teşvikler biçiminde uygulanır. Örneğin ihracatçıya, ihracatı karşılığında getirdiği her 1 dolar için 1 cent ödeme yapılması kararlaştırılması genel bir prim uygulamasıdır. Bazı hallerde belirli malların ihracı karşılığında prim uygulanabileceği gibi belirli ülkelere yönelik ihracata özel prim verilmesi tercih edilebilir.

İhracatta vergi iadesi de prim uygulamasının bir başka çeşididir. Bu uygulamada ihracatçıya, ihraç ettiği malı üretirken ya da hazırlarken katlandığı satış vergilerinin (KDV gibi) tamamı ya da belirli bir oranı iade edilir. Böylece ihracatçının vergi yükü hafifletilerek ihracata yönelmesi özendirilmiş olur.

Ucuz girdi desteği birçok alanda uygulanabilir. Örneğin ihracatçının ihraç ettiği malın üretiminde kullandığı elektrik ucuz tarifeye fiyatlandırılıyorsa ya da istihdam ettiği işçiler için ödemek zorunda olduğu gelir vergisi daha düşük oranla vergilendiriliyorsa böyle bir uygulama söz konusu demektir. İhracat politikasının temel amacı ihracatçının yükünü hafifletip üretici ve imalatçıları

ihracata özendirmeektir.

İthalat politikası başlığı altında toplanan alt politikalarından ilki olan gümrük tarifeleri ya da kısaca tarifeler, aslında ithal mallara uygulanan gümrük vergilerinden ibarettir. Yurtdışından ithal edilen mallara en azından yurtiçinde uygulanan satış vergisi kadar bir vergi uygulanması son derecede doğaldır. Bu, yerli yabancı ayırımını ortadan kaldırma amacını güder. Buna karşılık çoğu ülke ithal mallara bu dediğimiz üzerinde tarifeler uygulayarak vergi alır.

Tarife uygulamanın 4 temel amacı vardır: (1) Tüketimi, dolayısıyla talebi denetlemek ve bu yolla ekonomiyi dengede tutmayı amaçlayan tüketim etkisi. (2) Yurtiçinde benzer üretimi yapanları ya da yapmayı planlayanları teşvik etmek amacını güden koruma etkisi. (3) Devletin gelirlerini artırmayı amaçlayan gelir etkisi. (4) Tüketiciden alınan verginin toplumun genel kullanımına sunulmasını amaçlayan dağıtım etkisi.

Kotalar aslında tarife dışı engellerin en tipik örneğidir. Eğer ülkenin ithal talebi esnek değilse, yani tarifeye engellenemeyecek kadar katı bir talep söz konusuysa o zaman kota uygulamasına gidilir. Kota, belirli bir mal için belirli miktarda ithalat yapılmasına izin verilmesi uygulamasıdır. Diyelim ki Türkiye'nin A malı talebi katı bir talep eğrisi durumu gösteriyor olsun. Yani satış fiyatı, tarife uygulamasıyla ne kadar artırılsa artırılsın talepte ciddi bir düşüş olmuyorsa o zaman A malı ithalatı kotayla sınırlanabilir. Buna göre örneğin A malına 1000 adet ithal edilebilme sınırı getirilirse 1000 adetlik kota dolduktan sonra A malının ithali mümkün olmayacak demektir. Kota, dış ticaret politikasının öteki politikalara benzemeyen bir yönünü temsil eder. Çünkü burada fiziksel bir sınırlama söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında kota bir anlamda heterodoks maliye politikasını andırır.

Maliye politikasına ilişkin açıklamalar sırasında Verilen uygulamaların pek çoğu dış ticaret politikası uygulamaları için de geçerlidir. Örneğin ihracatın desteklenmesi için prim vermek veya ucuz girdi desteği sağlamak ya da ihracatta vergi iadesi yapmak gibi uygulamaların tümü kamu giderlerinin artmasına yol açar. Bu durumda bu amaçla uygulanan dış ticaret politikası harcamalar politikasının spesifik bir amaca uygulanması biçiminde formüle edilmiş olur. Benzer biçimde ithalat politikalarının bir bölümü de maliye politikasının alt politikalarından biri olan vergi politikasının uygulama alanına girer. Örneğin gümrük tarifelerinin veya fonların (bunlar ek vergi, *surcharge* olarak da adlandırılır) yükseltilmesi ya da düşürülmesi ithalatın azalması ya da artması sonucunu getirirken vergi tahsilatını ve dolayısıyla bütçeyi etkiler.

Dış ticaret politikasının, kota uygulaması yanında, öteki politikalara benzemeyen alt politikaları anti dumping, dengeleyici vergi ve diğer tarife dışı engeller uygulamasıdır. Anti dumping, ülkenin belirli bir pazarını ele geçirmek

üzere çeşitli teşviklerle desteklenerek ucuza mal ihraç eden ülkelere karşı uygulanır. Yukarıda ihracat politikası başlığı altında ele aldığımız bütün uygulamalara karşı ileri sürülebilir. Bir çeşit ithalat engellemesidir. Yani ihracatı teşvik edene karşı ithalatı dengelemeye yöneliktir. Dengeleyici vergi yine aynı şekilde pazarı ele geçirmek için maliyetinin altında satılan malların ülkeye girişinde uygulanacak ek vergilerle fiyatının dengelenmesi ve bu yolla haksız rekabetin önlenmesine yönelik bir politikadır. Bu da ithalatı kısıtlayıcı bir uygulamadır. Diğer tarife dışı engeller ise bunlardan farklı olarak ithalatı zorlaştırarak düşürmeyi hedefleyen bir alt politikadır. Örneğin artan otomobil ithalatının ülkenin kendi otomotiv üreticilerini rahatsız etmesi sonucu otomobil ithalatının bütün gümrük kapıları yerine tek kapıdan yapılmasına ilişkin karar alınması bu tür bir engeldir. Tek kapıdan ithalat sıkışıklık yaratacağı için gecikmelere ve dolayısıyla talebin düşmesine yol açar. Buna ek olarak çevre önlemlerini artırıp ithal otomobillerde ek bazı özellikler (daha sıkı emisyon kontrol sistemleri gibi) aranmaya başlanması da tarife dışı engeller için tipik bir örnektir.

Bu sayılanlara ek olarak günümüzde pek çok farklı dış ticaret uygulaması da politika niteliği kazanmaya başlamıştır. Bunların çoğu genellenabilir uygulamalar değildir. Örneğin ABD, Japonya ile arasında ortaya çıkan dış ticaret açığını düşürebilmek için politik gücünü kullanarak Japonya ile bir “gönüllü ihracat kısıtlama anlaşması” imzalamıştır. Böylece ABD, Japon otomobil ihracatına karşı tarife ya da kota uygulamak yerine Japonya'nın gönüllü olarak ihracatını düşürmesini sağlamıştır. Bu uygulama ABD'nin gücünden kaynaklanan bir uygulamadır ve o nedenle genellenebilir bir politika olmaktan uzaktır.

Günümüzde dış ticaret politikasının alt politikalarını uygulamak o kadar kolay değildir. Geçmişte çok rahatlıkla yapılan tarife artırımları ya da kota uygulamaları günümüzde giderek küreselleşmiş ve birbirine bağlı hale gelmiş olan dünya sistemi içinde kolaylıkla uygulanamamaktadır. Uygulama daha çok anti dumping ve dengeleyici vergi uygulamasında yoğunlaşmakta, o da ancak uluslararası başvuruların sonuçlanmasına bağlı bulunmaktadır. Son 20 yılda ortaya çıkmaya başlayan bu gelişme, dış ticaret politikası olarak yukarıda sayılan pek çok alt politikanın yerini kur politikasının almasına yol açmıştır. Son 20 yılda birçok ülke, kur politikasını yani yerli paranın değerini düşük tutarak ihracatı artırma ve ithalatı kısıtlama politikasını etkin biçimde kullanmıştır. Ne var ki günümüz küresel dünyasında bu da kolay kolay uygulanamamakta, ekonomiler ister istemez dalgalı kur politikasına geçmek durumunda kalmaktadır. Türkiye, 1980'ler ve 90'lar boyunca kur politikası yoluyla TL'yi değersiz tutmuş ve ihracatını artırırken ithalatını kısıtlamıştır. Bugün bu

politikayı en yaygın uygulayan ülke Çin'dir. Buna karşılık ABD, Çin'e parasını revalüe etmesi için baskı yapmaktadır.

Özet olarak günümüzde dış ticaret politikasının giderek etkinliğini kaybetmekte olduğunu söyleyebiliriz.

7.3. MALİYE POLİTİKASI UYGULAMALARI

7.3.1. Sıkı Ve Gevşek Maliye Politikası Uygulaması

Maliye politikası, ekonominin içinde bulunduğu duruma göre sıkı ya da gevşek olarak uygulanabilir. Sıkı maliye politikası deyimiyle kastedilen uygulama, harcamaların limitli tutulduğu ve vergilerin de yüksek alınmaya devam ettiği uygulamadır. Bu uygulamada bütçede faiz dışı fazla verilmesi hedeflenir. Genellikle ekonomide enflasyonist eğilimlerin yükseldiği, bütçe açıklarının artmaya yöneldiği ortamlarda başvurulan bir uygulama biçimidir.

Eğer ekonomide resesyon, depresyon veya deflasyon koşulları varsa ya da ekonomi stagflasyon içine girmişse o zaman bu uygulamaların tersi yapılır. Kamu harcamaları artırılır, vergi gelirleri düşürülür, bütçede faiz dışı açık verilmesi hedeflenir. Bu yolla ekonomide likidite artışı ve dolayısıyla talep canlılığı yaratılmaya çalışılır. Bu uygulamaya gevşek maliye politikası ya da maliye politikasının gevşetilmesi adı veriliyor.

7.3.2. Keynesyen Maliye Politikası

Keynes'in ünlü kitabı *Para, İstihdam ve Faiz Genel Teorisi*, 1930'ların Büyük Depresyon ortamının hemen ertesinde yayınlandı. Keynes bu kitabında depresyona girmiş ekonomilerde yapılması gerekenleri ele alır. Esas olarak anlattıkları talebi güçlendirecek önlemlerdir. Dolayısıyla Keynes, depresyon gibi istikrarsızlık hallerinden çıkış için gevşek maliye politikası izlenmesini savunur.

Keynesyen maliye politikası aşağı yukarı 1970'lere kadar bütün Batı dünyasında yaygın bir uygulama alanı bulmuştur. Maliye politikasından istenilen sonuçların alınabilmesi için vergiler üzerinde sürekli ayarlama yapabilmek yetkisinin gündeme gelmesine neden olan ince ayar yaklaşımı da bu dönemde ekonomi literatürüne girmiştir. 1970'lerde yaşanan ilk petrol şoku sonrasında ABD ve Avrupa'da enflasyonun yükselişi Keynesyen maliye politikasının yerini yavaş yavaş para politikası önlemlerinin almasına yolaçmıştır.

7.4. MAKALELER

Otomatik Stabilizatörler Ve Türkiye'deki Durum

Mahfi Eğilmez (www.mahfiegilmez.com) 05.10.2012

Başlıktaki otomatik sözcüğünü Türkçede "kendiliğinden, kendi başına", stabilizatör sözcüğünü "dengeleyici" olarak karşılamak mümkün. Buna göre

otomatik stabilizatörün anlamı “kendiliğinden denge sağlayıcı (mekanizma)” oluyor.

Bu deyim daha çok kamu maliyesi ve maliye politikasında geçiyor. Enflasyon, deflasyon, durgunluk, daralma gibi ekonomik sıkıntı ya da krizlerde bunalımın daha da büyümemesi için kendiliğinde devreye giren bazı düzeltici mekanizmaları anlatmak amacıyla kullanılıyor.

Otomatik stabilizatör olarak kullanılan uygulamalara, biri kamu harcamaları yönünden öteki de kamu gelirleri yönünden iki örnek vereyim. Ekonomide durgunluk ya da daralma başladığında kârlar düşmeye ve dolayısıyla maliyet denetimi nedeniyle işten çıkarmalar da artmaya başlar. Ekonomide başlayan talep düşüşü, işten çıkarmaların artmaya başlamasıyla hızlanır. Çünkü işsiz kalanlar gelirden mahrum kalınca harcama da yapamazlar ve talep daha da düşer. Bu durumda ekonomideki daralma daha da hızlanır. İşsizlik sigortası bu bozulmayı frenleyecek bir düzenlemedir. Eğer ülkede işsizlik sigortası uygulaması varsa işsiz kalan insanlar bu imkândan yararlanmaya ve çalıştıkları dönemdeki kadar olmasa da belirli düzeyde harcama yapacak bir işsizlik sigortası ödemesi alırlar. Bu paraları harcadıkları için de talep daralmasındaki hızlanmayı frenlemiş olurlar. İşsizlik sigortası kimsenin ek bir karar almasına gerek kalmadan devreye girer ve ekonomideki daralmayı frenleyici biçimde otomatik stabilizatör görevi yapar.

Vergide uygulanan oranlar yani vergi tarifesi başlıca iki biçimde olabiliyor: Düz tarife, artan oranlı tarife (müterakki tarife). Eğer gelirin tutarına bakılmaksızın aynı tarife uygulanıyorsa buna düz tarife deniyor. Düz tarife yönteminde vergi oranı örneğin yüzde 20 ise geliri 100 TL olan da, 50.000 TL olan da yüzde 20 oranında gelir vergisi öder. Gelirin tutarı arttıkça vergi oranı artıyorsa buna da artan oranlı tarife deniyor. Örneğin 10.000 TL gelire yüzde 10, sonraki 10.000 TL’lik gelire yüzde 15, sonraki 10.000 TL gelire yüzde 20 ve sonraki bölümlerin tamamına yüzde 30 vergi oranı uygulanıyorsa artan oranlı tarife söz konusu demektir. Dünya uygulamasında genellikle artan oranlı (müterakki) tarife uygulanır. 50.000 TL yıllık geliri olan bir kişi düşünelim. Vergi tarifesi düz oranlı ve yüzde 20 olsun. Bu durumda bu kişinin yıllık gelir vergisi 10.000 TL olacaktır. Ekonomide daralma olduğunu ve bu kişinin gelirinin 30.000 TL’ye düştüğünü varsayalım. Bu durumda yıllık vergisi 6000 TL’ye düşecektir. Aynı ekonomide yukarıda verdiğimiz örnekteki gibi artan oranlı tarife uygulanıyorsa 50.000 TL gelirden toplam 10.500 TL gelir vergisi alınacak demektir (İlk 10.000 TL’den 1000 TL, ikinci 10.000 TL’den 1500 TL, üçüncü 10.000 TL’den 2000 TL ve geri kalan 20.000 TL’den 6000 TL olmak üzere toplam 10.500 TL). Kişinin geliri 30.000 TL’ye düştüğünde artan oranlı tarife geri çalışır ve ödeyeceği vergi tutarı 4500 TL’ye düşer. Oysa düz oranlı tarifede

bu miktar 6000 TL oluyordu. Artan oranlı tarifede gelirdeki düşüğe paralel olarak kişi daha az vergi ödeyeceği için harcamalarında düşüş olsa da düz oranlı tarifedeki kadar olmaz. Bu, vergi tarifesinin getirdiği bir otomatik stabilizatördür, kimsenin ek bir karar almasına gerek kalmadan uygulamaya geçer ve sistemdeki bozulmanın daha ileri gitmesinde fren görevi görür.

Türkiye 2012 yılında daralan bir ekonomik görünüm içinde bulunuyor. Talep düşüyor, ekonomi küçülüyor. Buna karşılık işsizlik oranı artmak bir yana azalıyor, yani işsizlik sigortasının bir otomatik stabilizatör olarak devreye girmesine gerek bulunmuyor. Gelir vergisine baktığımızda orada da artış görülüyor. Yani orada da otomatik stabilizatöre gerek bulunmuyor. Türk vergi sisteminin ağırlığı KDV ve ÖTV gibi düz tarifeli dolaylı vergilere dayanıyor. Talep düştüğünde düşen harcama miktarına paralel olarak bu vergilerin oranı da düşmediği için bu vergilerin otomatik stabilizatör olarak çalışması söz konusu değil. Eğer ileriki aylarda işsizlik oranı artarsa o zaman işsizlik sigortası devreye girerek otomatik stabilizatör görevi görmeye başlayabilir. Buna karşılık Türkiye’de gelir vergisinin genel vergi toplamı içinde payı oldukça düşük olduğu ve dolaylı vergilerin böyle bir işlev görmesi söz konusu olmadığı için vergi tarafının otomatik stabilizatör işlevi yapması zor görünüyor.

Büyümenin düştüğü bir ortamda otomatik stabilizatörlere ihtiyaç olmayacak bir görünümün varlığı önemli bir şanstır. Buna karşılık böyle bir ortamda bütçe açığını düşürmek için vergilerin artırılması doğru bir yaklaşım gibi durmamaktadır.

Kriz Bildiklerimizi Unutturmamalı

Ercan Kumcu, *Haber Türk*, 25.04.2010

Küresel krizin darbe vurduğu alanlardan biri ekonomi bilimi oldu. Ekonomideki temel öğretiler küresel krizin oluşumunu da, sonuçlarını da açıklamakta yetersiz kaldı. Finansal piyasaların işleyişini daha anlamlı bir biçimde içeren ekonomik modellemeye ihtiyaç var. Bu açıdan, para ve maliye politikalarının işleyişini daha iyi analiz edebilmeliyiz. Yeni yaklaşımlar benimsemeliyiz.

Küresel krizden öğrendiklerimiz, daha önce bildiklerimizin doğru olmadığı ya da bildiklerimizin modasının geçtiği anlamına gelmiyor. Eski bildiklerimiz hâlâ geçerli. Bildiklerimizin üzerine yenilerini eklemeliyiz. Bildiklerimizle, ekonomi bilimi politika yapımcılarına hâlâ yol gösterici. Sil baştan diye bir şey söz konusu değil.

Gelişmiş ülkelerdeki finans piyasalarının çökmesi çok kısa sürede tüm dünyada korkutucu boyutta üretim kayıplarına neden oldu. Ekonomi politikaları yapımcıları “olağanüstü durumlarda olağanüstü önlemler alınır” yaklaşımıyla

maliye ve para politikalarını olağanüstü boyutlarda gevşettiler. Olası üretim kayıplarının boyutları hesaba katıldığında, geçici olmak kaydıyla takınılan tavrın şaşılacak bir tarafı yok gibi görünebilir.

Halbuki ekonomi öğretisi, gevşek maliye politikasını özel kesimin önündeki fırsatları körelterek, gevşek para politikasını ise enflasyon yoluyla yaratılan belirsizliklerle ekonomik büyümenin önündeki en büyük engeller olarak görür. Bu yaklaşımın şimdi geçerli olmadığını iddia edemeyiz. Üretim kayıpları durup ekonomiler toparlanmaya başladığında, devam ettiği takdirde, gevşek maliye ve para politikaları ülkelerin en büyük ekonomik sorunu olacaktır.

Maliye politikalarının gevşekliğiyle ortaya çıkan “borç sorunu”yla aslında beklenenden çok daha erken karşılaştık. Şimdi, küresel toparlanmanın önündeki en büyük risk olarak bazı ülkelerdeki büyüyen kamu borçları gösteriliyor.

“Ekonomik büyüme olsun da, biraz enflasyona razıyız” yaklaşımı da uzun süre uygulanabilir olamaz. Para politikası tüm dünyada yeniden fiyat istikrarına odaklanmak zorunda. Aksi takdirde, artan enflasyonla mücadelenin maliyeti, gelişmiş ülkelerde 1980’li yılların başında olduğu gibi, yeniden üretim kaybı olabilecek. Ekonomi henüz toparlanmamışken, enflasyonun İngiltere’de yüzde 3,4’e tırmanmış olması (hedef yüzde 2) bu açıdan düşündürücüdür.

Türkiye ekonomisi önündeki en büyük riskler kamu açıkları ve enflasyondur. Geçmişte ikisinden de çok çekmiş bir ülke olduğumuzdan, bu riskleri hafife almak gibi bir lüksümüz yok. Maliyet çok yüksek. 2009 yılında fırlayan kamu açıklarıyla karşılaştırıp bu yılın ilk üç ayındaki gelişmelerle yetinmeyiz. Bugünkü kamu açıklarını 2006 ya da 2007 yıllarındaki performansla karşılaştırarak değerlendirmeliyiz. Daha alacak çok yolumuz var.

Aynı şekilde, şimdi yıllık yüzde 10’a varan, önümüzdeki aylarda daha da yükselmesi beklenen enflasyonun baz etkisiyle yılın sonuna doğru düşeceğini bekleyerek fiyat istikrarını hedeflediğimiz konusunda ekonomik birimleri ikna etmek olanaksız. Geçmişte yüzde 70 olan enflasyonun şimdi yüzde 10'lara inmiş olmasıyla da yetinmeyiz. Yıllık yüzde 6 enflasyon dahi çok yüksek enflasyondur. Yüksek enflasyon er ya da geç daha da yükselir.

Küresel kriz ekonomi biliminde çok iyi bilemediğimiz konulardan kaynaklandı diye bildiklerimizi küçümsemeyelim. Ekonomik sorunların çok büyük bir bölümü bilinenlerin hafife alınmasından kaynaklanır.

7.5. SORULAR

1. Maliye politikası neyi amaçlar?
2. Maliye politikasının amaçlarına ulaşabilmek için kullandığı araçları sayın.
3. Harcamalar politikası hangi hallerde uygulanabilir?
4. Enflasyonist bir ortamda vergi politikası uygulanırken dolaylı vergilere mi

- yoksa dolaysız vergilere mi ağırlık verilmesi gerekir? Nedenlerini anlatın.
5. Kamu borçlanması bir ekonomi politikası aracı olarak kullanılabilir mi? Vadesi gelmemiş kamu borçlarını geri ödemek bazı hallerde doğru bir yaklaşım olabilir mi?
 6. Destekleme politikasının esaslarını anlatın. Bütçe üzerinde nasıl bir etki yaratır?
 7. Teşvik politikasının kamu maliyesine maliyeti nedir? Tartışın.
 8. Dış ticaret politikasının ana hatlarını anlatın. Bu politikanın kullanacağı araçlar içinde kur politikası da olabilir mi? Tartışın.
 9. Sıkı maliye politikasıyla hedeflenen nedir?
 10. Eğer ekonomide daralma söz konusuysa hükümete nasıl bir maliye politikası izlemesini önerirdiniz? Nedenlerine değinerek anlatın.

8. Parasal Yapı

Kapitalist sistemi yıkmamanın en iyi yolu paranın değerini düşürmektir. Sürekli enflasyon yoluyla devlet gizlice ve fark ettirmeden vatandaşlarının servetlerinin önemli bölümüne el koyar.

VLADİMİR İLYİÇ LENİN

8.1. PARANIN ÖNEMİ VE AYRICALIKLARI

Merkez bankalarını ekonomideki diğer birimlerden ayıran en büyük özellik, ekonomideki herkes tarafından kabul edilen ulusal parayı basmaktaki tekel yetkisidir. Burada ulusal para sözcüğünden, ulusal ekonomide (1) Mal ve hizmetlerin değişiminde aracılık hizmeti veren, (2) Mal ve hizmetlerin değerinin tespitinde değer ölçüsü olarak kullanılan, (3) Bir tasarruf aracı olarak kullanılabilen her şeyi anlıyoruz.

Tekel yetkisi merkez bankalarına diğer şirket ya da bankalarda olmayan şu kolaylıkları sağlıyor: (1) Merkez bankaları başkalarından borç almak zorunda değiller. Para basarlar. (2) Paraya ihtiyaçları olduğunda borç senedi imzalamak yerine bastıkları parayı kullanırlar. (3) Merkez bankalarının yarattığı para aslında bilançolarında bir yükümlülük kalemidir ama bu yükümlülüğün ne vadesi vardır ne de geri ödenmesi (bir başka şeyle değiştirilmesi) söz konusudur. Dolayısıyla, yaratılan para karşılıksızdır.

Bastıkları parayı bir başka şeyle değiştirmek zorunluluğunda olmayan merkez bankaları yarattıkları paranın “para” olarak tedavül etmesi (talep edilmesi) için paranın değerini korumaya çalışırlar. Paranın değeri, mal ve hizmetler cinsinden değeridir. Yani paranın değerinin korunması, aslında ekonomideki ortalama fiyatların istikrarıdır.

Herhangi bir şekilde altın ya da reel bir değere bağlanmayan “para”nın piyasada talep görebilmesi paranın iç ve dış değerindeki istikrarı yanında devletin de tüm iç ekonomik faaliyetlerini tekel ayrıcalığı verdiği merkez bankasının bastığı para cinsinden yapmasına bağlıdır. Aksi takdirde, merkez bankalarının yarattığı “para”nın ekonomideki başka birimlerce yaratılan borç senetlerinden hiçbir farkı kalmaz. Örneğin devletin, vergileri ulusal para cinsinden değil de, herhangi bir ulusun parası cinsinden (örneğin Amerikan doları) de ödenebileceğini açıklaması, ulusal paranın “para” olma özelliğini büyük ölçüde azaltacaktır. Çünkü bu şekilde devlet, vatandaşlarının kendisine

olan yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde başka ülkelerin paralarını kabul ederek ulusal paranın tekel konumunu zayıflatmış olmaktadır. Keza, devletin kendi açtığı ya da açılmasına izin verdiği işyerlerinde ulusal para yerine başka ulusların parasının değiştokuş aracı olarak kullanılmasına izin vermesi, ulusal paranın tekel konumunu zayıflatır. Parayı “para” yapan, çeşitli hukuki düzenlemelerin yanında, paranın basıldığı ülkede tekel olmasıdır.

Ulusal paranın tekel konumu zayıfladığında ya da kaldırıldığında, özellikle paranın iç ve dış değerinin istikrarlı olmadığı ülkelerde, ulusal paranın “para” olarak değerlendirilmesinin fazla bir anlamı yoktur. Merkez bankaları tarafından hiçbir karşılığa dayandırılmadan çıkarılan ulusal para, ancak sözü edilen hukuki çerçeve içinde ve ekonomik istikrarın devamı yoluyla “para” olma özelliğini koruyabilir. Ekonomik istikrara sahip olmayan ülkelerde, istikrarsızlıkla yaşamayı kolaylaştırmaya yönelik olarak ulusal paranın hukuki egemenliğini azaltıcı uygulamalara gidilebilmektedir. Örneğin yüksek enflasyon ortamında, ulusal paranın “para” olma özelliğinin yıprandığı ülkelerde başka ülkelerin paralarının yaygın bir biçimde kullanıldığı (para ikamesi) gözlenir.

Türkiye’de 1970’li yıllarda başlayan enflasyon ortamı Türk Lirası’nın “para” olma özelliğini büyük ölçüde yıpratmıştır. 2001 yılından sonra uygulamaya konan istikrar önlemleriyle beraber enflasyon tek haneli rakamlara indirilmiş olsa da, geçmişten gelen tortu hâlâ vardır. Örneğin, Türkiye’deki toplam tasarruf mevduatlarının üçte biri hâlâ çeşitli dövizler cinsindedir. Yüksek enflasyon ortamında bu oranın yüzde 50’yi geçtiği dönemler olmuştur.

Ekonomik istikrarsızlık ortamında devletin ulusal paranın hukuki egemenliğini yıkacak ya da zayıflatacak birçok uygulamalarına şahit olunabilir. Bunlara örnek olarak şu uygulamaları sıralayabiliriz: (1) Yabancı para üzerinden bankacılık sisteminde tasarruf yapılabilmesi. (2) Devletin özelleştirme faaliyetlerinde yabancı paralar üzerinden değerleme yapması. (3) Ödemeyi yabancı para cinsinden kabul etmesi. (4) Devletin yurtiçindeki yerleşiklerden yabancı paralar üzerinden borçlanması. (5) Yerleşikler arasında ileriye dönük yükümlülüklerde yabancı para üzerinden yapılan sözleşmelerin devletçe geçerli kabul edilmesi. (6) Yerleşikler arasındaki yükümlülüklerin nominal değerinin yabancı paralara endekslenmesi.

Bu çeşit uygulamalar yaşamı kolaylaştırsa da ekonomik istikrara ulaşılmasını güçleştirir.

8.2. MERKEZ BANKASI

Ekonomideki her şirket gibi, merkez bankaları da yükümlülükler yaratıp elde ettiği kaynaklarla yatırım (plasman) yaparlar. Ticari bankaların en önemli yükümlülükleri özkaynakları (sermaye) ve halktan topladıkları mevduatlardır.

Merkez bankalarının en önemli yükümlülükleri ise piyasaya çıkardıkları “ulusal para”dır (emisyon). Merkez bankalarında sermaye çok önemli değildir. Merkez bankaları yarattıkları kaynakla ekonomide genellikle iki kesime ulusal para cinsinden kredi verir: Devlet ve bankacılık sektörü. Birçok ülkede merkez bankasının devlete vereceği kredinin miktarı yasayla kısıtlanmıştır. Bankacılık sektörüne vereceği kredi miktarı ise merkez bankasının yaratmak istediği paranın miktarıyla ilgilidir. Türkiye’de Merkez Bankası’nın devlete doğrudan kredi vermesi 2001’den itibaren yasaklanmıştır. Merkez bankalarının devlete kredi vermesinin kısıtlanmasının ya da yasaklanmasının tek nedeni vardır: Devlet piyasadaki cari faiz oranlarına duyarsızdır; finansman açığı kadar borçlanma ihtiyacı içindedir; cari faiz oranları devletin finansman açıklarının düşürülmesi ya da artırılması konusunda bir etken değildir. Buna karşılık, bankacılık sektörü kâr amaçlı kuruluşlar olduğundan, merkez bankasından aldığı kaynakları kâr amaçlı bir biçimde kullanmak ister. Dolayısıyla, merkez bankaları bankacılık sektörüne açacağı kredileri miktar değil, faiz yoluyla kontrol edebilir.

Merkez bankalarının bir diğer işlevi bastığı paranın dış değerinin istikrarını sağlamaktır. Bu amaçtan yola çıkarak merkez bankaları uluslararası kabul görmüş ödeme araçlarını, altın ve diğer merkez bankalarının bastıkları paraları kendi rezervlerinde bulundurmaya stratejilerinin bir parçası yaparlar. Altın ve yabancı paraları merkez bankaları kendi kaynaklarından, bastıkları ulusal para karşılığında satın alırlar. Yani, emisyon karşılığında altın ve döviz biriktirirler. Türkiye gibi ülkelerde merkez bankası, döviz borçlanarak da döviz varlıkları biriktirme çabası içine girmiştir. Örneğin, 1976 yılında uygulamaya konan, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının merkez bankasına mevduat yapabilmesini sağlayan kredi mektuplu döviz tevdiat hesapları (*Dresdner hasabı*) uygulaması halen yürürlüktedir.

Bu açıklamalardan tipik bir merkez bankası bilançosu en basit biçimiyle Tablo 10’daki gibidir.

**Tablo 10: Merkez Bankası Bilançosu
Temel Kalemler I**

Varlıklar	Yükümlülükler
A. Dış Varlıklar	A. Dış Yükümlülükler
1. Altın	B. Emisyon
2. Döviz rezervleri	C. Özvarlıklar
	1. Sermaye
B. İç Varlıklar	2. Kâr
1. Kamu kredileri	
2. Bankalara krediler	

Bu şekilde bir merkez bankasının bilançosunun varlıklar tarafını “iç

varlıklar” ve “dış varlıklar” olarak ikiye ayırabiliyoruz. Varlıkları bu şekilde ikiye ayırmak analitik olarak bir merkez bankasının yarattığı ulusal parayla yurtiçinde kredi mi verdiği yoksa başka ülkelerin paralarına mı yatırım yaptığı anlaşılabilir.

Merkez bankalarının para basarak dış varlık biriktirmesi mali piyasalarda cari kur düzeyinde döviz talebinin düşük, ulusal para talebinin güçlü olduğunun göstergesidir. Buna karşılık, bir merkez bankasının ulusal para karşılığında dış varlıklarını satması cari kur düzeyinde ulusal paraya olan talebin zayıf, döviz talebinin güçlü olduğu anlamına gelir. Merkez bankalarının kredi vererek iç varlıklarını artırması kısa süre için mal ve hizmetlerde talep uyandırıcı bir etki yapar. Dolayısıyla, bu ayırım para politikasını analiz edebilme açısından önemlidir.

Merkez bankalarının ulusal parayı yaratmadaki tekel konumu nedeniyle bir başka işlevi de devletin haznedarlığını yapmaktır. Bu işlev çerçevesinde, devletin her türlü gelirleri merkez bankasına yatar ve devlet her türlü harcamasını merkez bankasındaki mevduatlarından yapar. Devlet hizmetlerinin ulusal düzeyde yaygınlığı, buna karşılık merkez bankasının kısıtlı şube sayısı olması nedeniyle merkez bankasının belirleyeceği bir ticari banka da onun adına devletin ödemelerini yapabilir, gelirlerini toplayabilir. Türkiye’de bu görevi yapan banka Ziraat Bankası’dır.

Ulusal parayı yaratmadaki tekel konumu nedeniyle merkez bankalarının bir başka işlevi de bankaların bankası olmak işlevidir. Merkez bankaları bankalara belli bir faiz oranından kredi verebilir. Bankalardan mevduat kabul edebilir. Ticari bankaların merkez bankasında serbest mevduat bulundurmaları bankalararası ödemelerde kolaylık yaratır. Nasıl ki, ekonomik birimler bankalardaki mevduatları yoluyla para alışverişini kolayca yapabiliyorsa, bankalar da merkez bankasındaki mevduatları yoluyla elektronik fon transfer sistemini kullanarak kendi aralarındaki para alışverişini kolayca yapabilir. Merkez bankalarının yukarıdaki işlevlerini de gösteren bilançosu aşağıda sunulan tablodaki gibi olur:

Tablo 11: Merkez Bankası Bilançosu
Temel Kalemler II

Varlıklar	Yükümlülükler
A. Dış Varlıklar	A. Dış Yükümlülükler
1. Altın	B. Emisyon
2. Döviz rezervleri	C. Banka Mevduatları
	D. Kamu Mevduatları
B. İç Varlıklar	E. Özvarlıklar
1. Kamu kredileri	1. Sermaye

Yine ulusal para yaratmadaki konumunun bir uzantısı olarak merkez bankalarının açıkça belirtilmeyen fakat uluslararası kabul görmüş bir diğer işlevi de “son ödeme mercii” (*lender of last resort*) olmasıdır. Bu görev Merkez Bankası yasasında açıkça belirtilmiştir.

Bu görev çerçevesinde, ulusal para cinsinden ödemeler sistemindeki tıkanıklık ya da piyasada sisteme olan güvensizlik nedenleriyle bankacılık sisteminin yükümlülüklerini ulusal para cinsinden ödeyememesi durumunda, merkez bankaları “son ödeme mercii” olarak devreye girerek bankalara borç verme (likidite) yoluyla olası krizleri önler. ABD’deki Büyük Depresyon’un nedeni olarak bazı bilim adamları, ABD Merkez Bankası’nın (FED) bu rolünü oynamaktan kaçınmasını gösterir. Eğer FED piyasanın likidite ihtiyacını “son ödeme mercii” olarak yerine getirseydi, Büyük Depresyon çıkmazdı ya da yaşandığı kadar derin olmazdı biçiminde iddialar vardır. 2008 yılında derinleşen küresel kriz esnasında FED aynı yanlışa düşmemiş ve “son ödeme mercii” olarak mali piyasalara gerekli likiditeyi vererek Amerika’da tüm bankacılık sisteminin batmasını engellemiştir.

Benzer bir durum ülkemizde de yaşanmıştır. Türk Lirası’nın diğer paralar karşısında hızla değer kaybetmesinin yarattığı panik içinde, 1994 ve 2000 yıllarında bankacılık sistemine olan güvensizliğin oluşmasıyla Merkez Bankası’nın “son ödeme mercii” rolünü oynamaktan kaçınması birkaç bankanın ödeme krizine girmesine neden olmuştur. 1994 yılında devletin bankalar sistemindeki tüm tasarruf mevduatlarına tam güvence vermesi yasasına bu çerçevede bir hüküm konulduktan sonra zaten doğal görevi olarak Merkez Bankası’nın “son borç verme mercii” rolünü oynaması tüm bankacılık sisteminin felç olmasını önlemiştir.

Merkez bankaları, bankacılık sisteminin mevduat-kredi zinciri içinde kaydi para yaratmasını sınırlamaya yönelik olarak bankaların topladığı mevduatların belli bir bölümünün kendilerinde tutulmasını şart koşar. Bankaların mevduatlarının belli bölümünü merkez bankalarına mevduat yapmasına “mevduat munzam karşılıkları” denir. Bir para politikası aracı olarak mevduat munzam karşılıkları (zorunlu karşılıklar) uygulaması giderek önemini yitirmiştir. Örneğin, İngiltere’de böyle bir uygulama artık yoktur. Bu rolünü de eklediğimizde bir merkez bankasının bilançosu aşağıdaki tablodaki gibi olmaktadır.

Tablo 12: Merkez Bankası Bilançosu
Temel Kalemler III

Varlıklar	Yükümlülükler
A. Dış Varlıklar	A. Dış Yükümlülükler

1. Altın	B. İç Yükümlülükler
2. Döviz rezervleri	1. Rezerv Para
	a. Emisyon
B. İç Varlıklar	b. Zorunlu Karşılıklar
1. Kamu kredileri	c. Banka Mevduatları
2. Bankalara krediler	2. Kamu Mevduatları
3. Diğer Kalemler (net)	

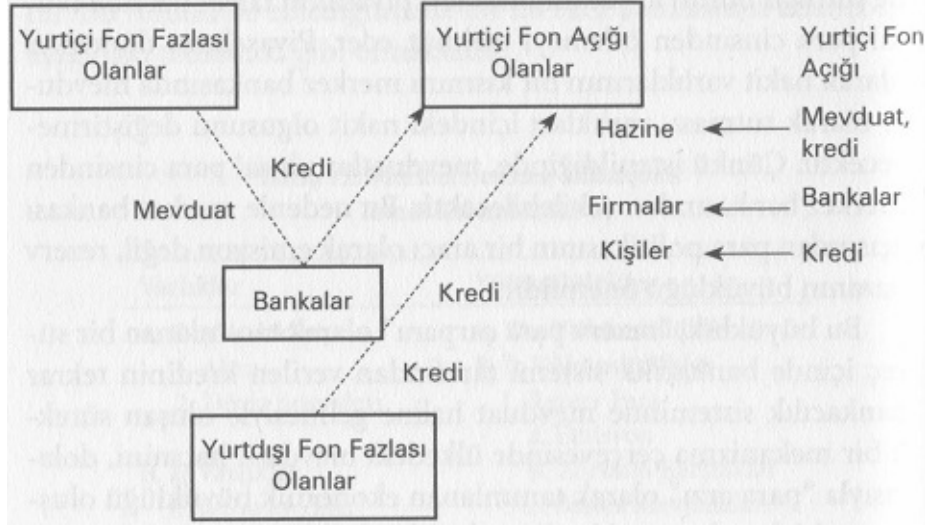
Merkez bankası bilançosunu bu şekilde yazmamızın diğerlerinden önemli bir farkı özkaynak kaleminin yükümlülüklerde değil, ters işaretle varlıklar kısmının “iç varlıklar” alt kaleminde “diğer kalemler” başlığı altında gösterilmiş olmasıdır. Bu şekilde, toplam iç varlıklardan merkez bankasının özvarlıkları çıkararak merkez bankasının borçlanma yoluyla (para basarak) yarattığı net iç varlıkları görebilmekteyiz. Bir diğer husus ise, zorunlu karşılıkları bilançonun yükümlülükler kısmında açıkça göstermenin yanında, emisyon, zorunlu karşılıklar ve bankaların yaptığı serbest mevduatların toplamını “rezerv para” olarak adlandırmamızdır.

Rezerv para, merkez bankasının bastığı parayı ve haznedarlık görevi olmayan (Hazine gibi) kesimlerle olan yükümlülük ilişkisini gösterir. Merkez bankasının yarattığı bu büyüklük emisyonundan farklıdır, ama emisyonu da içerir. Ekonomide bankacılık sisteminin kredi-mevduat zinciri içinde kaydı para yaratmasının gücü de “rezerv para” denilen bu büyüklükten kaynaklanır. Merkez bankasındaki mevduatların ya da daha geniş olarak merkez bankasının ulusal para cinsinden yükümlülüklerinin emisyonundan fazla bir farkı yoktur. Şöyle ki, merkez bankası kendinde tuttuğu bütün iç yükümlülükleri piyasanın talebi üzerine ulusal para cinsinden ödemeyi taahhüt eder. Piyasaların dönemsel olarak nakit varlıklarının bir kısmını merkez bankasında mevduat olarak tutması, varlıkları içindeki nakit olgusunu değiştirmeyecektir. Çünkü istenildiğinde, mevduatlar ulusal para cinsinden merkez bankasından çekilebilecektir. Bu nedenle merkez bankası açısından para politikasının bir aracı olarak emisyon değil, rezerv paranın büyüklüğü önemlidir.

Bu büyüklük, “rezerv para çarpanı” olarak tanımlanan bir süreç içinde bankacılık sistemi tarafından verilen kredinin tekrar bankacılık sisteminde mevduat haline gelmesiyle oluşan sürekli bir mekanizma çerçevesinde ülkedeki mevduat hacmini, dolayısıyla “para arzı” olarak tanımlanan ekonomik büyüklüğü oluşturur. Makroekonomide, diğer değişkenleri (üretim, istihdam, fiyat düzeyi, faizler) etkileyen değişken geniş anlamli para arzı ise, merkez bankalarının bu değişkeni kontrol etme mekanizması doğrudan değil, dolaylı olmaktadır. Buna karşılık, teorik olarak, merkez bankalarının kendi bilanço

büyükükleri üzerinde, hatta bilançolarının çeşitli kalemleri arasındaki dağılımı konusunda bir politika aracı olarak tam kontrolleri vardır.

8.3. BANKALAR

Para piyasasının en önemli kuruluşları bankalardır. Bankaların devreye girdiği fon aktarımı mekanizması yukarıdaki şemada yer alan dolaylı finansmanın bir biçimidir. Yani bankalar, ellerinde fon fazlası (tasarruf) bulunanların tasarruflarını alarak, fon talep edenlere kredi açarlar. Bankaların yalnızca yurtiçindeki tasarruf sahiplerinden değil aynı zamanda yurtdışındaki fon sahiplerinden de fon sağlamaları mümkündür. Bu durumda şemanın alt tarafı bankalar açısından yeni bir görünüm alır.

Bankaların yurtdışından elde ettikleri fonları (krediler), yurtiçinden topladıkları fonlarda (mevduat) olduğu gibi çeşitli biçimlerde kullanmaları mümkündür. Bunlar, (1) Hazine'ye kredi (Hazine kâğıtlarının alınması), (2) Yurtiçindeki kişi ve kuruluşlara kredi, (3) Diğer, biçiminde sıralanabilir.

Bankalar topladıkları fonları kredi olarak kullanırken çeşitli risklerle karşı karşıyadırlar. Bunların başlıcaları şunlardır: (1) Kredi riski: Bunun anlamı verilen kredinin geri alınıp alınamayacağıdır. Yani kredi verilen firmanın durumu burada önem kazanır. (2) Piyasa riski: Kredi verilen firmanın durumu iyi olabilir ama piyasaların kötü gitmesi sonucu kredi fiyatlaması değişebilir ya da yatırım yapılan bononun fiyatı yatırımcı aleyhine gelişebilir. (3) Operasyonel risk: Kredi veya piyasa riskleri altında sınıflandırılmayan diğer tüm risklere verilen genel addır. Genellikle kayıt hatalarını ve olağanüstü şartların oluşmasıyla yapılabilecek olası hataları içerir.

Kredi riski, bankaların açtığı kredilerin yöneldiği şirketlerin gücüyle ilgilidir. Eğer kredi verilen şirketin durumu kötüye gidiyorsa o zaman açılan kredinin geri

alınması riski giderek artar. O nedenle kredinin karşılığı bir başka deyişle güvencesi önemlidir. Güvencenin en kolay nakde dönüşebileni Hazine kâğıtları ve bir başka bankanın teminat mektubudur. Ondan sonra gayrimenkul ipoteği gelir. Eğer bu teminatlar varsa, kredinin zamanında ödenmemesi halinde banka, teminatı nakde çevirerek alacağını tahsil edebilir.

Piyasa riski, bankaların karşı karşıya bulunduğu önemli risklerden biridir. Banka sağlam olabilir. Kredi risklerini iyi düzenlemiş olabilir. Ama piyasalarda ortaya çıkabilecek karışıklıklar faiz yükselmesine ya da devalüasyona neden olursa banka, kendisini etkileyecek bir riskle karşı karşıya kalmış olacaktır. Örneğin faizlerde kötümser beklentilerin hızla yükselmesi sonucunda ortaya çıkan artışların kredilere yansıtılmaması halinde banka güç duruma düşebilir. Bunu önlemek için mevduat faizlerini yükseltmezse mevduat çekilişiyile karşı karşıya kalabilir. Öte yandan mevduat faizini yükseltirse kârlılığı tehlikeye girebilir. Bunlar önemli risklerdir.

Mevduat-kredi zaman riski, bu iki büyüklük arasında ortaya çıkabilecek vade uyumsuzluğunun yaratacağı riski ifade etmektedir. Bir bankanın 3 ayrı kişiden mevduat topladığını varsayalım.

- A'nın 100.000 TL mevduatı 1 ay vadeli,
 - B'nin 50.000 TL mevduatı 3 ay vadeli,
 - C'nin 75.000 TL mevduatı 6 ay vadeli olsun.
- Bu bankanın kredileri de şöyle olsun:
- D'ye açılan kredi 80.000 TL, 12 ay vadeli,
 - E'ye açılan kredi 30.000 TL, 6 ay vadeli,
 - F'ye açılan kredi 60.000 TL, 3 ay vadeli.

Bankanın 55.000 TL parası da kasasında ve başka bankalarda bulunuyor olsun. A'nın bir aylık vadesi dolduğunda mevduatını geri istemesi halinde bankanın bunun tümünü kasasındaki, mevcut parayla ödeyecek imkânı yoktur. Bu durumda banka, vadesi dolmadan diğer kredilerinden bir bölümünü geri çağırarak zorunda kalacaktır.

Yukarıdaki örnekte fonların ortalama vadesinin 3,3 ay, kredilerin vadesinin ise 7 ay olduğu görülmektedir. Mevduat-kredi zaman riski böylece ortaya çıkar. İdeal durum bankaların fonlarına verdikleri vade ile bu fonların kullanımının vadesi arasında birebir ya da birebire çok yakın bir ilişkinin olmasıdır. Bu orandan ne kadar uzaklaşırsa risk o kadar büyür.

Kur riski, başlıca açık pozisyon uygulamasından ortaya çıkar. Bankaların yurtdışından elde ettikleri fonların kullanımında önemli noktalardan biri, fonlar ve yükümlülükler arasında miktar uyumunun kurulmasıdır. Yükümlülük (yurtdışından alınan kredi) ile kullanım (açılan kredi) aynı para biriminden değilse karşımıza açık pozisyon olarak adlandırılan konu çıkar. Bunu bir örnekle

açıklayalım.

Bir bankanın yurtdışından bir yıl vadeli ve % 5 faizli 100 milyon dolar kredi aldığını, bunu 1 USD = 1,5 TL kuruyla Türk Lirasına çevirerek aynı gün 1 yıl vadeli ve yıllık % 8 faizli devlet tahviline yatırdığını düşünelim. Bir yılın sonunda 1 USD = 1,8 TL'lik bir kur oluştuğunu varsayalım.

$$100.000.000 \text{ USD} \times 1,5 = 150.000.000 \text{ TL}$$

$$150.000.000 \text{ TL} \times 0,08 = 12.000.000 \text{ TL faiz geliri}$$

$$150.000.000 \text{ TL} + 12.000.000 = 162.000.000 \text{ TL anapara + faiz}$$

$$162.000.000 \text{ TL} / 1,8 = 90.000.000 \text{ USD}$$

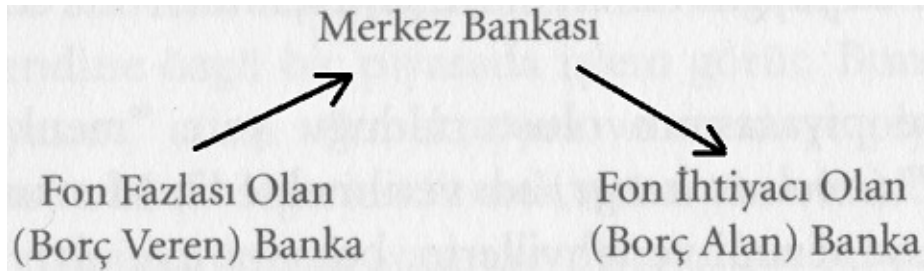
$100.000.000 \text{ USD} - 90.000.000 \text{ USD} = 10.000.000 \text{ USD zarar doğmuş}$ olmaktadır.

Görüleceği üzere açık pozisyonun en önemli riski devalüasyon riskidir. O nedenle bankaların açık pozisyonlarının özkaynaklarının belirli bir oranını aşmamasını düzenleyen yasal düzenlemeler yapılmaktadır.

Bankaların bu riskleri iyi değerlendirmesi sağlıklı bir finansal yapı oluşturabilmeleri için önemli olduğu kadar, ülkenin mali sisteminin sağlıklı olabilmesi açısından da önemlidir.

Bankalararası para piyasası normal olarak bankaların kendi aralarında kurmaları gereken bir piyasadır. Ne var ki Türkiye'de bankalararası para piyasası güven ortamının da kurulması gerektiği gerekçesiyle ilk başta Merkez Bankası tarafından organize edildi.

Sistem şematik olarak şöyle işler:

Bankalararası Para Piyasasının İşleyişi

Aslında birbiriyle ilişkiye geçebilecek olan iki banka, bu şemada gösterildiği gibi Merkez Bankası aracılığıyla ilişkiye geçmektedir. Böyle fon fazlası olan banka fon fazlasını, üzerinde anlaşılan gecelik faizle Merkez Bankası'na vermekte, fon ihtiyacı olan banka da yine aynı faizle ihtiyacını Merkez Bankası'ndan karşılamış olmaktadır.

Merkez Bankası, bu işlemi yapmak isteyen bankalardan önceden yeteri miktarda Hazine kâğıdını teminat olarak almaktadır.

Eğer Merkez Bankası bu piyasada oluşan faizi düşük ya da yüksek bulursa kendi kotasyonunu da ekrana girebilmektedir. Merkez Bankası bu kotasyonun

kendisine ait olduğunu göstermek zorundadır. O nedenle bu kotasyonun yanına yıldız (*) konulmaktadır.

Bankalar çift taraflı kotasyon da verebilirler. Eğer O / N 8 / 8,5 gibi bir kotasyon varsa bu, ilgili bankanın % 8 faizle fon almak ve 8,5 faizle fon satmak istediğini gösterir.

Para piyasası geliştikçe bankalar Merkez Bankası'nın aracılığı olmaksızın kendi aralarında para alışverişi yapmaktadır. Bu alışverişle birbirlerinin riskini üstlenmek durumunda kalırlar.

8.4. SERMAYE PİYASASI

Sermaye piyasası, bir yıldan daha uzun süreli borç verilebilir fonları arz edenler ile bu tür uzun süreli fonları talep edenleri bir araya getiren bir piyasadır. Sermaye piyasası, para piyasasına göre daha resmi bir şekilde oluşturulmuş ve genelde belirli bir yeri olan bir piyasadır. Bununla birlikte söz konusu belirli yerin dışında da yaygın bir sermaye piyasasından söz etmek mümkündür.

Sermaye piyasasının oluşturulduğu yere “menkul kıymetler borsası” (*stock exchange*) adı verilmektedir. Menkul kıymetler borsası, hisse senedi ve tahvillerin, borsaya üye olan kişiler arasında alım satımının gerçekleştirildiği yerdir. Dünyadaki önemli menkul kıymetler borsaları arasında Tokyo Stock Exchange, New York Stock Exchange ve London Stock Exchange yer almaktadır.

Bazı ülkelerde ilk kez satışa sunulan tahvil, bono ve hisse senetleri borsa dışında kayıt alarak işlem görürler. Bu durumda borsa, ikinci elden satış işlemleriyle ilgilenir. Bazı ülkelerde ise borsa ilk elden satış işlemlerinin de yürütüldüğü yer olarak görev yapar.

Borsalar kendilerine ait ayrı bir binada çalışmalarına karşılık, sermaye piyasası işlemlerinin tümünün bu binalarda yürütülmesi söz konusu değildir. “Tezgâh dışı piyasa” (*over the counter market*) belirli bir yerde toplanmaz. Telefon ve bilgisayar bağlantılarıyla anında haberleşme ve işlem yapma imkânı bulunan piyasa üyeleri (brokerlar), bir araya gelmelerine gerek kalmadan da hisse senedi ve tahvillerin alım satımını gerçekleştirebilirler. Böyle piyasalarda el değiştiren para ve sermaye piyasası araçlarının yapılabilmesi için clearing kurumları olması gerekir.

Sermaye piyasasında borç verilebilir fonların, bu fonları arz edenlerden talep edenlere devri, tahvil, bono ve hisse senedi gibi kâğıtlar aracılığıyla gerçekleşir.

Sermaye piyasasının temel kurumları kişiler, özel ve kamusal kurumlar, bankalar, sigorta şirketleri, sosyal güvenlik kurumları, Hazine ve Merkez Bankası'dır. Hazine bu piyasayı bir yıl ve daha uzun vadeli tahvil ihraçlarıyla, Merkez Bankası ise yukarıda para piyasasıyla ilgili açıklamalarda değinilen

konulara ek olarak açık piyasa işlemleri yoluyla alıp sattığı tahvil ve hisse senetleriyle etkiler.

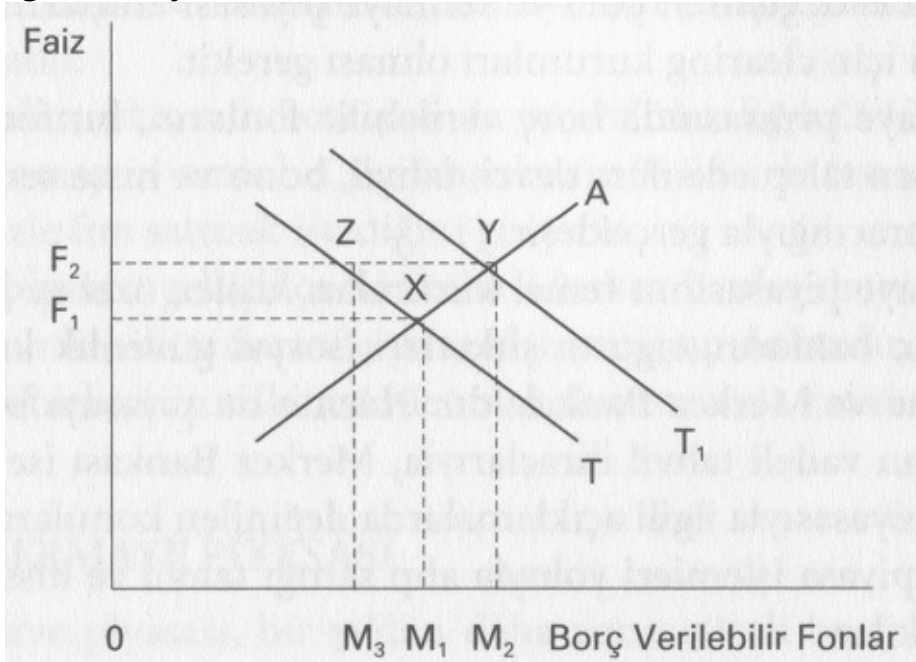
Sermaye piyasasında borç verilebilir fonlar arzı ile bu fonlara yönelik talebi dengeleyen unsurlar, faiz ve temettü gelirleri gibi ölçülerdir.

Hazine'nin kamu açıklarını finanse edebilmek amacıyla çıkardığı tahvil ve bonolar, taşıdıkları nitelikler ve hitap ettiği alıcılar itibariyle kendine özgü bir piyasada işlem görür. Buna "Hazine kâğıtları piyasası" adını vermek, para ve sermaye piyasasından ayrı bir piyasa olarak değerlendirmek mümkün olmakla birlikte, genel eğilim bu işlemleri de sermaye piyasasının bir parçası olarak kabul etme yönündedir.

8.5. ÖZEL KESİMİN DIŞLANMASI OLGUSU

Borç verilebilir fonlar piyasasında yalnızca özel kesimin talepte bulunduğu, bir başka deyişle hazinenin piyasadan borç talep etmediği durumda borç arzı (A) ile borç talebi (T), iki eğrinin kesiştiği X noktasında dengeye geleceklerdir. Bu noktanın dışında arz ile talep kesişmediği için denge gerçekleşmemektedir. X noktasında OM_1 miktarındaki fon, OF_1 faiz oranından borç olarak verilmiş (ya da borç olarak alınmış) olmaktadır.

Hazinenin, ortaya çıkan bütçe açığını finanse edebilmek amacıyla özel kesimin talebine ek bir taleple borç verilebilir fon talebinde bulunarak piyasaya girdiğini varsayalım.

Şekil 12: Hazinenin Borç Verilebilir Fonlar Piyasası'na Girişi ve Özel Kesimi Piyasanın Dışına İtmesi

Şekilde T özel kesimin talebini, X noktası yalnızca özel kesimin piyasada

bulunduğu durumun dengesini ifade etmektedir.

Hazine'nin piyasaya ek bir taleple girmesi halinde yalnızca özel kesimin talebini temsil eden T talep eğrisi sağa doğru kayacaktır (T_1 eğrisi). T_1 eğrisi özel kesim ve Hazine'nin, borç verilebilir fonlara olan talep toplamını temsil etmektedir. Bu durumda yeni denge noktası, diğer koşullar değişmediği sürece, T_1 talep eğrisinin arz eğrisiyle (A) kesiştiği Y noktası olacaktır. Bu yeni denge noktasında borç verilebilir fonların kullanım miktarı M_1-M_2 kadar artarak OM_1 'den OM_2 'ye kaymış, buna karşılık arzda bir değişiklik olmadığı için faiz oranları talep artışına F_2-F_1 kadar artışla karşılık vererek OF_1 'den OF_2 'ye yükselmiştir.

Hazine ile özel kesimin borç verilebilir fonlar piyasasından talepte bulunma nedenleri farklıdır. Hazine bu piyasadaki bütçenin finansman gereksinimini karşılamak için borç talep ettiği için faiz artışına özel kesim kadar duyarlı değildir. Buna karşılık özel kesim, piyasadaki, ileride kâr sağlayacağı yatırım projelerini finanse etmek amacıyla borçlandığı için faiz artışlarına karşı son derecede duyarlıdır. Faizlerde ortaya çıkacak artışlar özel kesimin yatırım maliyetlerini ve dolayısıyla ilerideki kârlılığını etkileyeceği için, böyle bir durumda özel kesimin yatırım projelerinden bir bölümünü erteleme ve dolayısıyla piyasadaki borçlanma talebini düşürmesi normaldir.

Amaçlardaki bu farklılık nedeniyle faizlerde, hazinenin piyasaya girişi nedeniyle ortaya çıkan F_1-F_2 artışı, özel kesimin, borç verilebilir fonlar piyasasındaki talebinde düşmeye neden olur. Bu nedenle özel kesim T_1 eğrisi üzerine geçmez ve T eğrisi üzerinde sola doğru kayarak borçlanma talebini azaltır. Bu durumda özel kesim için yeni denge noktası Z noktası olur. Z noktasında özel kesim, yeni faiz oranı olan OF_2 oranında eskiden olduğu gibi OM_1 kadar değil fakat bundan M_1-M_3 kadar daha düşük olan OM_3 miktarı kadar borçlanabilmektedir.

Hazine'nin yarattığı ek taleple, faizlerin yükselmesine ve özel kesimin borçlanma miktarını düşürmesine "özel kesimin piyasa dışına itilmesi olgusu" (*crowding-out effect*) adı verilmektedir.

Bu gelişme, GSYH'yı büyütüp, işsizliği azaltacak yatırımlar için finansman arayan özel kesimin kullanabileceği imkânların önemli bir bölümünün, genellikle personel ve destekleme gibi yatırıma göre daha verimsiz kabul edilebilecek giderleri karşılamayı planlayan Hazine'ye aktarılmasına ve dolayısıyla genel olarak toplumun aleyhine bir sonucun doğmasına yol açar.

Bu analizden de görüleceği gibi Hazine'nin, para ve sermaye piyasalarının bir araya gelmesiyle oluşan borç verilebilir fonlar piyasası üzerinde hukuksal

yetki kullanımının yaratacağı etkilerin dışında çok geniş bir ekonomik etkisi bulunmaktadır.

8.6. TÜRKİYE'DE BANKACILIK KESİMİ

2000'lere gelinceye kadar bankacılık sektörünün denetim ve gözetimi Türkiye'de Hazine tarafından yapılıyordu. Hazine'nin siyasi otoritenin izin ve talimatlarıyla hareket etmesi bir ölçüde bankacılık sektörünün gözetim ve denetimine de siyasi tercihlerin etkili olmasına neden olmaktaydı. Zaman içinde gözetim ve denetim mekanizmasının objektif kriterlerle çalışmasının zorlaşması, çeşitli mali sorunlar yaşayan bankalar hakkında gerekli önlemlerin alınmasında gecikmelere yol açtı.

Yeni banka kurma konusunda siyasi tercihlere göre hareket ediliyordu. 1994 yılındaki krizle beraber bankalardaki tüm tasarruf mevduatlarına devletin sınırsız garanti vermesiyle birlikte bankacılıktaki rekabet şartları bozuldu. Bankaların sağlığı gözetilmeksizin, mevduat sahibi açısından hangi bankaya mevduat yapmak önemli olmaktan çıktı. En yüksek mevduat faizini veren banka mevduat sahipleri açısından en iyi banka konumuna geldi.

Türkiye'deki bankalar tarihsel olarak düşük sermayeyle çalışan kuruluşlardır. Her ne kadar 1988 yılında sermaye yeterliliği konusunda bir düzenleme getirildiyse de, bu sınıra uymayan bankalar hakkında caydırıcı önlemler alınmamıştır. Dolayısıyla, 2000'lere gelinceye kadar sermaye yeterliliği sınırının uygulamada bir anlamı olmamıştır.

Yetersiz sermayeyle çalışmanın yanında, bankacılık sektöründeki rekabet şartları bankacılık sektörünün kâr potansiyelini önemli ölçüde azaltmıştır. Bağlı oldukları grubun sanayi şirketlerine kredi açabilmek için bankaların büyüme arzusu rekabeti artırmış ve kâr marjlarını düşürmüştür. Daha çok kâr edebilmek ancak çok daha fazla risk alarak mümkün olmaya başlamıştır. Alınan en büyük risk de, "dövizde açık pozisyon" riskidir. Bankaların döviz borçlanıp Türk Lirasına döndükten sonra döviz kurlarının yavaş yükselmesi ve Türk Lirası faizlerinin görece olarak yüksek olması sonucu ek kârlar etmeleri mümkün olmuştur. Aynı dönemde, kamu borçlanma ihtiyacının hızla artması nedeniyle bankaların döviz satarak elde ettikleri Türk Lirası'nı plase etmeleri zor olmamıştır.

2000 yılındaki istikrar programı çerçevesinde döviz kurlarının gelişiminin önceden açıklanması bankaların dövizde açık pozisyon alma arzusunu daha da artırmıştır. Açık pozisyon riskinin yasal sınırları olduğu halde, bu sınıra da uyulmamıştır. Uymayanlara caydırıcı yaptırımlar uygulanmamıştır. Gözetim ve denetim otoritesi, mevzuatın etrafından dolaşmaya yönelik bu uygulamaları görmezden gelmiştir.

Bankaların mali gücünün iyi olmadığı bir ortamda, Türkiye ekonomisi, Asya ve Rusya krizlerinin (1997-1998) etkisi altında kalmıştır. Bu krizlerin etkisi, iç dinamiklerin de katkısıyla ekonominin yüzde 6'yı aşan bir oranda küçülmesine neden olmuştur. Bu süreçte birçok şirket bankalara kredilerini geri ödeyemez duruma gelmiştir. Bankalar batık kredileri nedeniyle bilançolarında zarar göstermemek için kredileri batmamış gibi göstermişlerdir. Ancak bu kredilerin faizlerini tahsil edemeyince de likidite sıkıntısına düşmüşlerdir.

2000 yılı ekonomik programı uygulamaya konulduğunda bankacılığın durumu kabaca bu şekildeydi. İstikrar programının bir bankacılık kriziyle kesintiye uğramaması için 1999 yılının ortasında yeni bir Bankalar Yasası yürürlüğe konmuş ve bu çerçevede bünyesi zayıflamış bazı bankalar Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) devredilmiştir. IMF'yle yapılan program çerçevesinde bankacılık sektörünün gözetim ve denetiminden sorumlu, hükümetten bağımsız bir kuruluşun işlemeye başlaması ise ancak 2000 yılının ekim ayında gerçekleşebilmiştir.

2000 yılı Kasım ayında faizlerin yükselmesiyle istikrar programının başarısız olabileceği beklentileri ve 2001 yılı başında yaşanan tarihin en büyük ekonomik kriziyle bankacılık sektörünün aldığı tüm riskler gerçekleşmiştir. Yüksek boyuttaki kur riskleri döviz kurlarının fırlamasıyla bankaların sermayelerinin çok üzerinde zarar etmelerine neden olmuştur. Aynı zamanda şirketler kesiminin işlerinin bozulmasıyla bankaların kredi portföyleri de sağlığını yitirmiş ve banka bilançolarında kötü krediler artmıştır. Bankacılık sektörünün yeniden yapılanmasına yönelik ilk ciddi adım 2000 yılı istikrar programının başlamasından önce Uluslararası Para Fonu'nun ön şart olarak öne sürdüğü için çıkarılan 18 Haziran 1999 tarih ve 4389 Sayılı Bankalar Kanunu'dur. Yeni yasada mali güçlükler içinde yaşayan bankaların nasıl ele alınacağı ayrıntılarıyla yer almış ve durumu düzeltilemeyecek hale gelmiş bankaların faaliyetlerinin nasıl durdurulacağı veya TMSF'nin bu çeşit bankalara hangi usullerle el koyabileceği hükme bağlanmıştır. Yasanın getirdiği en önemli yenilik, siyasi otoriteden idari ve mali olarak bağımsız işleyecek ve bankacılık sektörünün gözetim ve denetiminden sorumlu yeni bir kurumun, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun (BDDK) kurulmasıdır.

BDDK, kurulduğu ilk günden beri geçmişin sorunlarını kucağında bulmuş bir kurumdur. Kuruluşunun hemen ardında 2000 yılı Kasım kriziyle sektörde yaşanan likidite darlığının yarattığı sorunlarla karşı karşıya kalmış ve büyük bir bankaya TMSF tarafından el konulmasını kararlaştırmıştır. Ardından 2001 yılı Şubat Krizi yaşanmış ve bankacılık sektörü büyük bir enkazın altında kalmıştır.

Sektörün yeniden yapılanmasının ilk adımı olarak tüm bankaların 2001 yılı sonu itibarıyla bilançoları önce bankanın çalıştığı bağımsız denetim kuruluşuna

denetlenmiş, daha sonra, BDDK'nın atadığı bir başka bağımsız denetim kuruluşunca aynı bilançolar bir kez daha denetlendikten sonra sonuçlar BDDK bünyesinde çalışan Bankalar Yeminli Murakıplarına da denetlenmiştir. Bu çalışmalarla bankaların gerçek durumları tespit edilmeye çalışılmış ve sermaye yeterliliğini gerçekten tutturamayan bankaların hissedarlarından sermaye artışları talep edilmiştir. Sermaye yeterliliği noksanı büyük boyutlarda olan bankalarda hem devlet sermaye benzeri kredi yoluyla destek sağlamış hem de sermayedarın sermaye artırması talep edilmiştir.

2001 yılı sonu itibariyle bankacılık sektörünün cari yıl zararları toplam sermayelerinin yüzde 58'ine ulaşmıştı. Sektörün likit varlıkları toplam bilançolarının ancak yüzde 26'sı kadardı. Karşılığı ayrılmamış batık kredileri toplam kredilerinin yüzde 20'sine ulaşmıştı. 2001 kriziyle birlikte reel sektörün de içinde olduğu duruma dikkate alınarak bankalar yoluyla yaşayabilecek şirketlere nefes aldirmek amacıyla taşıyan İstanbul Yaklaşımı uygulamaya kondu. Bu yaklaşıma göre bankalar, kredilerini geri ödemekte zorlanan, fakat belli bir finansman olanağı sağlanırsa ayakta kalabilecek müşterileriyle yeni bir ödeme planı üzerinde anlaşacaklar ve kurtarılması olası sorunlu kredilerin tahsilatı zamana yayılacaktır. Yaklaşık 300 kadar şirket, 5 milyar doları bulan banka borçlarını bu yolla yeniden yapılandırma olanağına kavuşmuştur.

Ekonominin görece bir istikrara kavuşmasıyla, bankacılık sektörü de 2001 yılında aldığı ağır darbenin izlerini 2002 yılı içinde yavaş da olsa silmeye başlamıştır. Sektör 2002 yılında öz kaynaklarının yüzde 11'i kadar kâr edebilmiş ve İstanbul Yaklaşımı'nın bilançolarına yansımalarıyla, karşılığı ayrılmamış sorunlu kredilerin toplam krediler içindeki payı yüzde 7'ye düşmüştür.

2010 yılına gelindiğinde, yaşanan küresel krize rağmen, Türkiye'de bankacılık sistemi gelişmiş ülkelerdeki rakiplerine göre çok daha iyi bir durumdadır. Bankacılık sisteminin toplam bilançosu milli gelirin yüzde 85'ine ulaşmıştır. Öz kaynakların risk ağırlıklı varlıklara oranı (sermaye yeterlilik oranı) yüzde 19'un (alt sınır yüzde 8) üzerine gelmiştir. Geri dönmeyen kredilerin toplam krediler içindeki payı yüzde 4 civarındadır. Öz kaynakların yüzde 80'ine yakın bir bölümü serbest sermaye şeklindedir. Bu oranlar, Türk bankacılığının, 2001 krizinden sonra yaşadığı toparlanmayla oldukça iyi bir konuma ulaştığının göstergesidir.

2001 yılının deneyimleri ve BDDK'nın yürürlüğe koyduğu yeni kurullarla bankacılık sektörü, riski dikkate alan bir yaklaşım içine girmiştir. Artık bankaların risk yönetim ve denetim birimleri vardır. Bankaların BDDK tarafından yapılan denetlemeleri risk odaklı olmakta, banka idarelerinin iş kararlarının da risk odaklı olması istenmektedir. Bu amaca yönelik olarak, sermaye yeterliliği yalnızca kredi riskine bakılarak hesaplanmamakta, kur ve

piyasa riskleri de sermaye yeterliliği hesaplanmasında dikkate alınmaktadır. Bankalar bu konudaki raporlarını haftalık, aylık, üç aylık ve yıllık dönemlerde BDDK'ya göndermek zorundadır. Ayrıca, yarı yıl ve yıl sonu bilançoları, bağımsız denetim kuruluşları tarafından denetlendikten sonra BDDK'ya gönderilmektedir.

Bankacılık sektörünün ekonomide kendinden beklenen katkıyı yapabilmesi için en önemli unsurlardan biri bankaların kamuoyuna güven verecek bir ortamda çalışmalarıdır. BDDK bankaların sağlığı ve aldıkları riskler konusunda, bugün, geçmişe göre, çok daha bilgilidir. İdari olarak bağımsız bir konumda olması BDDK'nın aldığı kararları çabuklaştırmakta ve objektif kriterlerin uygulanmasını kolaylaştırmaktadır. Bankaların off-shore faaliyetleri çok daha yakından takip edilmekte ve "back-to-back" krediler ile hakim sermayedarın bankasından kullandığı kredilerin izlenmesi çok daha yakından yapılmaktadır.

Türkiye, yılların ihmaliyle bankacılık sektöründe biriken sorunları çözme yönünde çok önemli adımlar atmıştır. Fakat sorunların çözümü oldukça pahalıya mal olmuştur. Bankacılık sektörünü yeniden yapılandıran ülkeler arasında, milli gelire oranla, en büyük maliyeti yüklenenlerden biri Türkiye olmuştur.

8.7. TÜRKİYE'DE PARA VE SERMAYE PİYASASI

Türk mali sektörünün daha ileri noktalara götürülmesinin önünde bazı engeller bulunmaktadır. Bunların en başında yüksek, dalgalı ve sürekli enflasyonun geldiği açıktır. Sürekli yüksek enflasyon, mali piyasaların en temel unsuru olarak kabul edilen istikrar ortamını bozmakta, belirsizlikleri artırarak bu piyasalarda karar alıcı durumunda olanların kararlarını etkilemekte ve sonuçta yüksek marjlarla çalışan bir piyasa yapısı oluşmasına yol açmaktadır.

Mali sektörün gelişmesindeki bir başka engel, bu piyasayı geliştirmede büyük katkısı bulunan Hazine'nin bizzat kendisidir. Bu çelişkili durum Hazine'nin, kamu finansman açığını kapatmak için bu piyasaya daha fazla yüklenir hale gelmesinden ve dolayısıyla özel kesimi piyasa dışına itmesinden kaynaklanmaktadır. Son derece yüksek borçlanma talebiyle piyasada bulunan Hazine, bu tavırla bankaları da etkilemekte ve bankalar ellerindeki fonları özel kredilere dönüştürmek yerine daha az riskli gördükleri Hazine'ye aktarmayı tercih etmektedirler.

Bir başka önemli engel sosyal güvenlik kurumlarının durumudur. Bu kurumlar topladıkları büyük fonlara karşın, mali bunalım içindedir. Bu bunalımın geçmişteki popülist uygulamalardan kaynaklanan çeşitli nedenleri vardır. Bu da bu kurumların gelir-gider dengelerini bozmaktadır. Bu kurumların geçmişte nispeten iyi durumdayken ellerinde biriken fonları yatırdıkları alanlar, hızlı ve büyük getiri getirecek alanlar değildir. Bu durumun bir sonucu olarak bu

kurumlar, mali sektöre fon girişi yaparak sektörün ulaşması gereken büyüklüğe varmasına katkıda bulunamamakta, tam tersine Hazine aracılığıyla bu sektörden fon talep eder konumda bulunmaktadır. Oysa gelişmiş ülkelerde sosyal güvenlik kurumları, mali sektörün en önemli kaynakları arasında yer almaktadır.

Türkiye’de mali sektörün daha fazla geliştirilebilmesi, genelde yüksek kamu açıklarının neden olduğu iki olgunun önlenmesine bağılı bulunmaktadır: yüksek enflasyon ve Hazine’nin yüksek miktarlarda borçlanarak özel kesimi borç verilebilir fonlar piyasasının dışına itmesi. Her iki olgunun da önlenmesi, başta yüksek ve sürekli kamu finansman açıkları olmak üzere, iç ekonomik dengesizliklerin giderilmesi yolundaki istikrar politikası uygulamalarından sonuç alınmasından geçmektedir.

2001 yılında uygulamaya konan istikrar önlemleri ve yapısal reformlar sayesinde son yıllarda yıllık enflasyon tek hanelere gelmiş ve kamu finansman açıkları 2000’li yıllar öncesine göre ciddi bir biçimde düşürülmüştür. Bunun sonucunda, Türkiye’de mali piyasaların da giderek gelişip derinleştiğı gözlenmektedir.

8.8. PİYASALAR İLE EKONOMİ POLİTİKASI İLİŞKİSİ

Merkez Bankası, bankalararası para piyasasında gecelik faizlere kendi kotasyonunu vermek ve dolayısıyla faizleri istediğı yere çekmek yoluyla müdahalede bulunabilir. Böylece faiz politikasını oluşturur.

Hazine kâğıtları ilk elde ihale yoluyla satışa çıktıktan sonra İkinci el piyasada tekrar işlem görür. Merkez Bankası bu piyasada da açık piyasa işlemleri denilen yöntemle aktif rol alır. Merkez Bankası söz konusu kâğıtları alıp satarak, belli bir vadeyle elindeki Hazine kâğıtlarını nakit karşılığında bankalara borç vererek (repo) ya da bankalardan belli bir vadeyle borç alarak hem bu kâğıtların fiyatlarını etkiler hem de piyasaya para verir ya da piyasadın fazla parayı çeker. Türkiye’de Merkez Bankası bu operasyonları günlük bazda ihaleler yoluyla yapmaktadır.

Para ve sermaye piyasalarının gelişmişlik düzeyi, ekonomideki mali akımların da serbestlik derecesini ve ekonominin monetize olma derecesini verir. Dolayısıyla para ve sermaye piyasaları ne kadar derin, ne kadar sofistike ve düzenli ise uygulanacak ekonomi politikasının etkilerine ulaşmak da o kadar kolay olur.

Bütün dünyada ve Türkiye’de yaşanan mali kesim krizleri, bankacılık kesimine yalnızca bir ekonomi politikası aracı olarak bakılmaması, aynı zamanda bu kesimde oluşabilecek krizleri önleyecek biçimde denetlenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla ekonomi politikası bir yandan da bu kesimin sağlıklı olarak yaşamasını kollayacak biçimde yürütölmek zorundadır.

8.9. MAKALELER

Kâğıt Paranın Karşılığı Var Mı?

Mahfi Eğilmez (www.mahfiegilmezcom) 23.02.2012

Kâğıt para ilk kez, 7. yüzyılda Tang Hanedanının hükümrânlığı sırasında Çin’de kullanıldı. Madeni paralarını sürekli yanlarında taşımak zahmet ve riskinden kurtulmak isteyen tüccarlar paralarını güvenilir kişilere emanet olarak bırakıyor ve karşılığında yazılı bir senet alıyorlardı. Zaman içinde bu senetler arkalarına devir kayıtları ve mühürleri konularak, yani bir anlamda ciro edilerek, başkalarına devredilir oldular. Böylece malı alan kişi bunun karşılığında satıcıya bu emanet senedini devrettiğinde para el değiştirmiş oluyordu.

960 yılında, Çin’de Song Hanedanının hükümrânlığı sırasında bakır arzında ortaya çıkan düşüş madeni para basımını kısıtladı. Bu sıkıntıyı aşabilmek için bu kez hükümet kâğıt para basımına gitti. Bunlar geçici süreyle yürürlükte kalacak paralar olarak basılmıştı. Bu paralar maden karşılığı basılıyor ve parayı getirene karşılığı olan madenin ödeneceği sözünü taşıyordu. Jiaozi denilen bu kâğıt paralar madeni paralarla birlikte tedavülde kaldı.

Merkezi hükümet kâğıt paranın üstünlüklerini fark edince kâğıt para basımını tekel olarak üstlenmeye yöneldi ve 1120 yılından itibaren kâğıt devlet parasını basmaya başladı. Çin’e giden Venedikli tüccarlar devlet garantisi altında basılan ve kolaylık sağlayan kâğıt para düşüncesini batıya taşıdılar. Bugün banknot olarak bildiğimiz terim ilk kez İtalyanlar tarafından on dördüncü yüzyılda “Nota di Banco” olarak kullanılmaya başlandı. İtalyan bankaları kendilerine emanet edilen paralar karşılığında banknot düzenler oldular ve bu banknotlar elden ele dolaşarak, Çin’de Tang hanedanı zamanında olduğu gibi, kâğıt para işlevi görmeye yöneldi.

Madeni parayla ilişkisi koparılmış kâğıt parayı basan ilk kamu bankası, 1609 yılında kurulmuş olan ve merkez bankalarının ilk örneği olarak kabul edilen Amsterdam Bankası’dır. Merkez bankalarının en eski örnekleri arasında kabul edilen İsveç Merkez Bankası (Riksbank, 1664) ve İngiltere Merkez Bankası’nın (Bank of England, 1694) kuruluş amacı, devletin ihtiyacı olan borç parayı sağlamaktı.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde hemen her yerde hükümetler kâğıt para basımını tekel haline getirdi ve çoğu bu yetkiyi merkez bankasına verdi. Basılan kâğıt paraların, değerli maden (çoğunlukla altın) karşılığı vardı. Bu karşılığı bulundurmamakla, kâğıt parayı getirene o karşılığın ödenmesi sözü verilmiş oluyordu. Birinci Dünya Savaşı’yla birlikte bu söz rafa kaldırıldı ve kâğıt para yalnızca yasal bir zorunluluğa dayalı olarak kullanılır oldu. Savaştan sonra karşılık meselesi yeniden oturtulmaya çalışılsa da gerçekleşmedi.

Madeni para, üzerinde yazılı değer kadar olmasa bile bir değer taşır. Kâğıt paranın üzerinde taşıdığı değere karşılık gerçek değeri ise yalnızca kâğıt ve mürekkep değeridir. Buna "fiat para" deniyor. Fiat, Latince "öyle olması gereken" anlamını taşıyan bir sözcük. Yani kâğıt paranın üzerindeki değer, yalnızca hükümet veya yasalar öyle söylediği için var olan bir değerdir, başka bir karşılığı yoktur.

ABD, 1971 yılında doların altın karşılığını kaldırdınca dünyadaki bütün kâğıt paralar karşılıksız kalmış oldu. Bugün kâğıt paraları karşılığı yalnızca devletin itibarıdır. Buna karşılık sokaktaki insan, eski uygulamadan kalma alışkanlıkla kâğıt paranın hâlâ bir altın karşılığı olduğunu sanır.

Parayı Para Yapan Devlettir

Ercan Kumcu, *Hürriyet*, 16.03.2006

Para denilen değişim, tasarruf ve kıymet ifade etme aracı, aslında kendi başına değeri olmayan bir olgudur. Parayı para yapan çok önemli yan unsurlar vardır.

Eskiden, "altın standardı" döneminde paranın arkasında "altın" vardı. Yani, parayı devlete geri götürdüğünüzde, devletin, para karşılığında size altın vereceği konusunda zımni bir garantisi söz konusuydu. Şimdi ise, paraya olan güven parayı çıkartan kuruluşun ve bu kuruluşa para çıkarma yetkisi veren devletin itibarıyla ilgilidir.

Paranın para olarak kullanılmasının arkasındaki en önemli neden devletin ve hukuk sisteminin söz konusu parayı tanımasından ve tanımlamasından kaynaklanır. Yani, üzerine 100 YTL yazılmış bir kâğıt parçası vererek 100 YTL tutarındaki borcunuz ödenmiş sayılmaz. Hukuk böyle bir ödemeyi kabul etmez. Ancak yetkili kuruluşun çıkardığı, üzerinde yetkili imzaların bulunduğu kâğıt parçası verdiğinizde borcunuz hukuken ödenmiş sayılır.

Devlet, yasalar yoluyla uygulamaya koyduğu vergileri, kendinin yetkilendirdiği kurumun çıkardığı "para" ile ödenmesi durumunda ödenmiş sayar. Vergiler Amerika'da Euro ile ödenemez. Almanya. Amerikan dolarıyla vergi ödemelerini kabul etmez.

Parayı para yapan devletin kendi işlemlerinde o parayı kullanması ve başka hiçbir parayı kullanmayı kabul etmemesidir. Devletin kullanmadığı parayı hiç kimse kullanmaz.

Vergi olgusunun arkasında muhasebe ilkeleri yatar. Devlet, kendi yetkilendirdiği kuruluşun bastığı para cinsinden şirket muhasebelerinin tutulmasını zorunlu kılar. Bu şekilde, paranın kıymet ifade etme işlevi devreye girer. Fiyatlar o para cinsinden oluşur. Mal ve hizmet değişimde o para kullanılır.

Enflasyon dönemlerinde en önemli sorun, parayı çıkaran kuruluşa ve bu

kuruluşa yetki veren devlete olan güvensizliktir. Güvensizliğin artması paranın kendinden beklenen işlevlerini azaltır ve giderek yok eder. Bu süreçle mücadelede devlet yangına körükle gider. İşlerin kolaylaşması için devlet kendi parasının dışında para kabul etmeye başlar. Yani, parayı para yapan olgu ortadan kalkmaya başlar.

Örneğin Özelleştirme İdaresi, satışa çıkardığı kıymetlerin fiyatlarını genellikle bir döviz cinsi üzerinden ifade etmektedir. Yani, devlet açıkça, “Ben YTL kullanmıyorum, dolar kullanıyorum,” demektedir. Vadeli satışlar da döviz üzerinden yapılmaktadır. Doğal olarak, faizler de döviz üzerinden tespit edilmektedir. Tahsilat döviz üzerinden yapılmaktadır. Devlet bu yolla kendi parasını kullanmaktan kaçındığını açıkça ifade etmektedir.

Son olarak Türk Telekom’un sahibi olan şirketin döviz üzerinden muhasebesini tutmasına izin verildiğini öğrendik. Maliye Bakanlığı yetkilileri de bu uygulamayı gazetelerde bir güzel savunuyorlar. Halbuki, konunun savunulacak hiçbir tarafı yoktur. Uygulamanın yasada yerinin olması hiçbir şey ifade etmez. Yasa yanlıştır. Türk parasına hakaretin en büyüğü yapılmaktadır.

Bu çeşit uygulamalarla paranın itibarı zedelenmektedir. Fiyat istikrarı denen olgunun havada oluşan bir denge olduğu sanılmaktadır.

Fiyat istikrarı yalnızca para politikasının bir sonucu değildir. Fiyat istikrarı, para politikasının yanında “para” denen olguya devlet de dahil, toplumun tüm kesimlerince sahip çıkılıp korunmasıyla olur.

8.10. SORULAR

1. 1. Paranın ulusal ekonomi içinde gördüğü üç temel işlevi anlatın.
2. 2. Ulusal paranın hukuki egemenliğini sarsacak nedenler neler olabilir?
3. 3. Bir merkez bankası bilançosu hazırlayın ve tipik kalemleri gösterin.
4. 4. Merkez bankalarının günümüzde asıl görevi, ulusal paranın istikrarını korumak haline gelmiştir. Paranın iç değerini korumak için ister istemez dış değerini de korumak gerekir. Bu ifade doğru mudur? Tartışın.
5. 5. Bankaların fon aktarım mekanizmasını şema yardımıyla anlatın.
6. 6. Mevduat ile krediler arasında ortaya çıkabilecek vade uyumsuzluğu nedir? Bankalar açısından ne gibi sorunlar yaratabilir?
7. 7. Sermaye piyasasında hangi işlemler yapılır?
8. 8. Özel kesimin dışlanması olgusunu anlatın.
9. 9. Türkiye’de bankacılık kesiminin bugünkü durumunu, sağlıklı olup olmadığını tartışın.
10. 10. Ekonomi politikası açısından piyasaların ve piyasa yaklaşımlarının önemi nedir?

9. Para Politikası

İnsan, para ve kur sorunlarını tartışmakta gösterdiği yapay zekâ ve bilgiçliği başka hiçbir alanda bu kadar kolay sergileyemez.

WINSTON CHURCHILL

9.1. PARA ARZI VE PARASAL GÖSTERGELER

Para arzı en geniş anlamıyla bankacılık sisteminin yurtiçinde yaşayanlara karşı olan yükümlülüğüdür. Burada bankacılık sistemi derken ticari bankaları ve merkez bankasını birlikte düşünmeliyiz.

En basit haliyle bir merkez bankasının bilançosu aşağıdaki gibidir:

Tablo 13: Bir Merkez Bankası Bilançosu Örneği

Varlıklar	Yükümlülükler
Döviz mevcutları	Yabancı para borçları
	Emisyon
Krediler	Bankalar mevduatı
Banka kredileri	Mevduat munzam karşılıkları
Kamu kredileri	Serbest mevduat
Bono portföyü	Kamu sektörü mevduatı
	Özkaynak

Yine en basit şekliyle ticari bankacılık kesiminin konsolide bilançosu aşağıdaki gibidir:

Tablo 14: Ticari Bankacılık Kesimi Bilançosu

Varlıklar	Yükümlülükler
Döviz mevcutları	Yabancı para borçları
Nakit (TL)	Merkez bankasına borçlar
Krediler	Yurtiçi yerleşiklerden mevduatlar
Merkez bankasındaki mevduatlar	..Tasarruf mevduatları (TL ve döviz)
..Mevduat munzam karşılıklarıvadesiz
..Serbest mevduatvadeli
Bono portföyü	..Ticari mevduatlar (TL ve döviz)
vadesiz
vadeli
	..Kamu sektörü mevduatı

Yukarıdaki iki tablo birleştirildiğinde, merkez bankası da dahil tüm bankacılık sektörünün birleştirilmiş bilançosuna ulaşılır. Bu birleştirilmiş bilançoya ulaşırken, ilk iki tablodaki varlıklar varlıklarla, yükümlülükler de yükümlülüklerle toplanır. Tablonun birindeki varlık diğerindeki yükümlülükle aynıysa, birbirlerinden çıkarılır.

Örneğin, tablo birleştirilmiş bilançoya ulaşırken, banka sisteminin merkez bankasındaki varlıkları (merkez bankasındaki mevduatlar) merkez bankasının bankacılık sistemine olan yükümlülüklerinden (bankalar mevduatı) çıkarılmıştır.

Merkez bankasının dolanımına çıkardığı paraya emisyon denir. Kâğıt parayı doğrudan merkez bankası basarken, madeni parayı darphane (Hazine) basar. Toplulaştırılmış bilançodaki (emisyon-bankalardaki nakit) kalemi, madeni para stokuyla beraber, aslında bankacılık kesimi dışındaki ekonomik birimlerin elindeki parayı gösterir. Buna dolaşımdaki para denir.

Para arzı yurtiçinde yerleşik olanların bankalardan alacaklarının toplamıdır. Çeşitli ekonomik analizlerde kullanılmak üzere para arzı harcanabilme hızına göre çeşitlendirilir. En dar (en çabuk harcamaya dönüştürülebilecek) para arzı tanımını M_0 'dır.

$M_0 = \text{Emisyon} - \text{bankalardaki TL nakit} + \text{madeni para stoku} = \text{dolaşımdaki yerli para}$

Tablo 15: Bankacılık Kesimi Toplu Bilançosu

Varlıklar	Yükümlülükler
Döviz mevcutları	Yabancı para borçları
Krediler	Emisyon-bankalardaki TL nakit
Kamu kesimi kredileri	Yurtiçi yerleşiklerden mevduatlar
Ticari banka kredileri	Tasarruf mevduatları (TL ve döviz)
Bono portföyü	vadesiz
	vadeli
	Ticari mevduatlar (TL ve döviz)
	vadesiz
	vadeli
	Kamu sektörü mevduatı
	Özkaynak

Harcanabilme hızına göre diğer para arzları aşağıdaki gibidir:

$$M1 = M_0 + \text{TL ve YP vadesiz mevduatlar}$$

$$M2 = M_1 + \text{TL ve YP vadeli mevduatlar}$$

$$M3 = M_2 + \text{repo} + \text{B tipi likit fonlar}$$

Ülkedeki ulusal paranın basımında tekel olan merkez bankaları işlevlerinin bir sonucu olarak gerek bankalar konusunda gerekse devlet hazinesi hakkında

çok şey bilirler. Bu özel bilgileri saklamak zorundadırlar; bu nedenle de merkez bankaları sır küpü gibidir. Diğer taraftan, ülkedeki para politikasının yürütücüsü olarak merkez bankalarının para piyasalarındaki faaliyetleri ekonominin her kesimini ilgilendirdiğinden, şeffaf olmak zorundadırlar. Bu işlevsel şeffaflığın bir sonucu olarak merkez bankası bilançoları belli sıklıkta kamuoyuyla paylaşılır. (Türkiye’de Merkez Bankası’nın bilançosu www.tcmb.gov.tr web sitesinden günlük olarak takip edilebilir.) Merkez Bankası’nın haftalık vaziyeti her hafta Resmi Gazete’de yayınlanır.

9.2. PARA POLİTİKASININ AMAÇLARI

En geniş anlamda para politikası, merkez bankalarının para arzını etkilemeye çalışmasıdır. Merkez bankaları çeşitli araçları kullanarak kendi bilanço büyüklüğünün daha önceki bölümde söz edilen çeşitli para arzlarını etkilemeye çalışır. İç varlıklarını artırma yoluyla rezerv parayı ve bu yolla bankaların kullanabilecekleri kaynakları artırabilir. Artan banka kaynakları krediye, kredi mevduata dönüşerek geniş para arzları artabilir.

Para politikası toplumların geçirdiği evrime paralel bir evrim geçirmiştir. Kralların ya da padişahların kendi adına para bastığı dönemlerde hazine işleri ile (maliye politikası) para basma (para politikası) birbirlerini tamamlayan politikalar olarak algılanmıştır. Bütçe açıklarının finansmanı para basılarak sağlanmaya çalışılmıştır. Demokrasinin gelişmesiyle para politikasına biçilen rol farklılaşmaya başlamıştır. 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başlarında para basma yetkisi kral ya da padişahтан alınıp bir başka kuruluşa devredilmiştir. Bugünkü merkez bankacılığının temelleri bu gelişme sonunda atılmaya yönelmiştir. Buna karşılık önceleri parayı merkezi idarenin dışında başka bir kurum bassada, para politikasının maliye politikasının devamı gibi algılanması sürmüştür. 19. yüzyılın ikinci yarısında Amerika’da, 20. yüzyılın ilk yarısında Avrupa’da yaşanan çok yüksek enflasyonlar, para politikasının oluşturulması ve amacı konusunda yeni fikirlerin oluşmasına neden olmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerde bu evrim daha geç başladı. Hatta, evrimin hâlâ devam ettiğini söyleyebiliriz.

Para politikasının evrimi içinde en önemli dönüm noktası para politikasının fiyat istikrarına yönelik olarak kullanılması oldu. Çünkü görüldü ki, fiyat istikrarını gözetmeyen bir para politikası maliye politikasının çekim alanına girerek ekonomilerde dayanılamayacak yükseklikte enflasyon yaratabiliyor. Bu gözlemden hareket ederek, fiyat istikrarı, ekonomi politikalarının ve özellikle para politikasının gözetmesi gereken bir olgu oldu.

Basit bir anlatımla, para ile nominal GSYH arasındaki ilişkiyi vurgulayan miktar denklemini hatırlayalım: $M \times V = P \times Q$

Yüzde değişmeler olarak yazdığımızda bu eşitlik $m + v = p + q$ şekline dönüşür. Burada, yüzde değişme cinsinden m para arzını, v paranın dolaşım hızını, p fiyatı ve q reel milli geliri gösterir. Paranın dolaşım hızı ve reel milli gelirin değişmediği bir durumda, $m = p$ olur. Yani, klasik iktisatçıların iddia ettiği gibi, para arzının arttığı hızda enflasyon yaratılmış olur. Geçek hayatta v ve q 'nun sıfır olacağını düşünemesek de, bu eşitlik para arzı ile enflasyon arasında çok yakın bir ilişki olduğunu açıkça ortaya koyuyor.

Bu eşitlikten yola çıkarak fiyat istikrarına yönelik para politikasının para arzını kontrol etmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Önceleri, başta Almanya Merkez Bankası (Bundesbank) olmak üzere birçok merkez bankası para arzını hedefleyerek fiyat istikrarına odaklandı. Başlangıçta yukarıda tanımlanan M_1 hedeflendi. Hedeflemenin arzulandığı kadar başarılı olmadığı anlaşıldığında M_2 hedeflendi. O yaklaşım da çok başarılı olmadı. Bir ara M_0 emisyon hedeflendi. Onunda çok başarılı olmadığı anlaşıldı.

Dikkat edilirse, hedeflenen değişkenlerin hiçbiri (M_0 , M_1 veya M_2) tam olarak merkez bankalarının kontrolünde değildir. Belki M_0 'ı hedeflemek daha kolay ama o dahi merkez bankalarının tam kontrolünde bulunmuyor. Çünkü daha önce vurgulandığı gibi, merkez bankalarının kendi bastığı para cinsinden yarattığı toplam yükümlülükler içindeki emisyonun ne kadar olacağına piyasa karar vermektedir. Merkez bankaları ancak bilançolarının büyüklüğüne karar verebilirler. Ama bilanço içindeki kalemlerin dağılımı merkez bankalarının müşterilerinin bileceği bir konu olarak ortaya çıkıyor. Yukarıdaki tabloya bakarsak, sabit bir bilanço büyüklüğünde, her şey aynı kalmak şartıyla, bankaların merkez bankasında daha az serbest mevduat tutması, merkez bankasının daha fazla emisyon yapması (piyasaya banknot sürmesi) anlamına gelir.

Emisyonu dahi doğru dürüst hedefleyemeyen merkez bankaları, para arzından fiyat değişmelerine giden yolu nasıl etkileyebilirler? Bunun yanıtını vermek çok daha zor görünüyor. Çünkü paranın dolaşım hızı her zaman değişebilir. Ekonomik büyüme her zaman tahminlerden sapabilir. Deneyimler bize para arzını hedefleyen bir para politikasının arzulanan fiyat istikrarını oluşturmada yetersiz olabileceğini göstermiş bulunuyor.

1980'li yıllardan sonra para arzlarını hedeflemek yerine enflasyonun kendisinin hedeflenmesi gündeme geldi. Yani, para-fiyat eşitliğine sol taraftan yaklaşmak yerine, doğrudan sağ taraftan yaklaşılması fikri doğdu. Gelişmiş ülkeler içinde bu yola ilk giren yine Bundesbank oldu. Daha sonra İngiltere, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkeler bu kervana katıldı. Özellikle, 1990'lı yılların sonu ile 2000'li yılların başında, Türkiye gibi geçmişte

enflasyondan çok çekmiş gelişmekte olan ülkeler de enflasyon hedeflemesi politikasını uygulamaya koydular. Bu ülkeler arasında Brezilya, Meksika, Şili ve Güney Afrika gibi ülkeler var.

Türkiye’de 2001 yılında Merkez Bankası yasasında yapılan bir değişiklikle para politikasının oluşturulması ve uygulanmasına yönelik olarak “enflasyon hedeflemesi” ilkesi benimsendi. Yasaya göre, Merkez Bankası ve hükümetin beraberce belirleyecekleri enflasyon hedefi ve ekonomik büyüme tahminleri çerçevesinde para politikası, enflasyonun hedef doğrultusunda oluşturulmasına yönelik uygulanacak. Merkez Bankası’nın böyle bir görevi başarıyla yürütebilmesi için para politikasını enflasyondan başka hiçbir kaygısı olmadan yürütebilmesi gerekir. Buna yönelik olarak iki önemli şart vardır: (1) Merkez Bankası’nın kamu kesimine (Hazine) kredi vermemesi, (2) Dalgalı kur rejiminin uygulamada olması.

Birinci şart Merkez Bankası’nın iradesi dışında para arzını artırabilecek faaliyetlerden çekilmesini sağlıyor. İkinci şart ise, Merkez Bankası’nın döviz kurlarını kontrol edebilmek için enflasyon hedefi ile tutarlı olmayan para politikası uygulamasının önüne geçmeyi hedefliyor.

Merkez Bankası’nın enflasyon hedeflemesine odaklanması ekonomideki diğer değişkenlere kayıtsız kalacağı anlamına gelmez. Aksine, yasada da belirtildiği gibi, enflasyon hedefiyle çelişmediği takdirde, para politikası ekonomik büyümeye katkı sağlayabilecek bir biçimde kullanılabilir. Ne var ki Merkez Bankası açısından asıl hedef fiyat istikrarıdır.

9.3.PARA POLİTİKASININ ARAÇLARI

Para politikası denildiğinde üç grupta toplanabilecek alt politikalar anlaşılıyor. Birinci grupta dolaysız para politikası araçları yer alıyor. Dolaysız para politikası araçları fiyat ya da miktara, limit koyma gibi doğrudan müdahale yoluyla uygulanan araçlardır. Bunlar, kredi tavanı, faiz denetimi ve diğer araçlar olarak üç başlıkta ele alınabilir. Geçmişte bu araçlar yoğun bir biçimde kullanılırken, artık serbest piyasa ekonomilerinde önemini yitirdiler. Çin gibi kontrollü ekonomilerde ise bu araçlar hâlâ kullanılmaktadır. İkinci grupta dolaylı para politikası araçları yer alıyor. Bunları reeskont politikası, açık piyasa işlemleri (APİ), karşılıklar politikası, faiz politikası ve diğer politika araçları olarak sıralayabiliriz. Bu araçlar modern merkez bankacılığında bankacılık kesiminin elindeki serbest rezervlerin miktarını yönlendirmeye yönelik olarak kullanılmaktadır.

9.3.1. Dolaysız Para Politikası Araçları

9.3.1.1. Kredi Tavanı

Bankaların açabilecekleri kredilere konulan miktar limitine kredi tavanı deniyor. Örneğin Merkez Bankası bankalara, topladıkları mevduatın ya da tüm kaynaklarının (mevduat + özkaynak diğer kaynaklar) yüzde 80'i kadar kredi açabilecekleri talimatını vermişse buradaki yüzde 80 oranı kredi tavanını oluşturur. Bir bankanın toplam mevduatı 100 TL'yse açabileceği kredinin tavanı 80 TL olur. Böyle bir oran koymak yerine doğrudan miktar da konulabilir. Örneğin merkez bankaları bankalara her yıl X milyar TL'den fazla kredi açamamaları talimatı verebilir. Kredi tavanı banka özelinde de uygulanabilir. Merkez Bankası, bankacılık denetim otoritesinden aldığı raporlara göre bazı bankalara kredi tavanı getirebilir.

Kredi tavanı, zorunlu karşılık uygulamasıyla birleştğinde oldukça kısıtlayıcı bir önlem olabilir. Zorunlu karşılık oranının yüzde 10, kredi tavanının da mevduatın yüzde 80'i olarak belirlendiğini varsayalım. Bu durumda banka aldığı 100 TL'lik mevduatın 10 TL'sini Merkez Bankası'na karşılık olarak yatırdıktan sonra kalan 90 TL'nin yüzde 80'ini yani 72 TL'sini kredi olarak açabilecek demektir.

Bu politika aracının uygulanmasıyla iki kademeli etki yaratılabilir: (a) Doğrudan etki: Kredi genişlemesinin yarattığı talep fazlası bir ölçüde giderilir ve dolayısıyla ortaya çıkan enflasyonist baskı hafifletilebilir. (b) Kredi imkânı daralınca faizler yükselir ve kredi talebi biraz daha düşer.

Kredi tavanı politikası yalnızca toplam krediler üzerine değil, çeşitli sektörlerle açılacak krediler üzerine sınır getirmek için de kullanılabilir. Para otoritesi bir bankanın açabileceği kredileri hangi sektöre hangi oranda dağıtacağına karar verebilir. Bu uygulama aynı zamanda teşvik politikasının bir parçası olarak kullanılabilir.

Bunlar para politikası için kullanılabilir görünen alternatifler olsa da serbest piyasa ekonomilerinde bu çeşit uygulamalar kabul gören uygulamalar değildir.

9.3.1.2. Faiz Denetimi

Merkez Bankası, bankaların mevduat ve kredi için uyguladığı faiz oranlarına sınırlamalar getirebilir. Günümüzde uygulanan serbest faiz sistemi geçmişte birçok açıdan denetim altındaydı. Bugün de aynı denetimin uygulanması mümkündür. Merkez Bankası faize limit koyabilir, farklı vadeler için farklı faizler uygulatabilir. Hatta bu uygulamayı teşvik amaçlı olarak farklılaştırılmış olarak da uygulatabilir.

Geçmişte faiz oranları Merkez Bankası tarafından belirlenirken ya da denetlenirken Türkiye'de Ziraat Bankası tarım kesimine Halk Bankası da esnafa, mevduat maliyetinin altında düşük faizle kredi açıyor ve bu farklardan doğan zararlar da görev zararı olarak Hazine'ye fatura ediliyordu.

Bu tür müdahaleler mümkün olsa da günümüzdeki uygulama daha çok dolaylı politikalar aracılığıyla piyasa faizlerini etkilemeye yönelmiş, doğrudan faiz oranlarına müdahale yöntemi terk edilmiştir.

9.3.1.3. Diğer Dolaysız Para Politikası Araçları

Merkez Bankası, bankaların konumuna göre getirecekleri senetlere farklı reeskont faiz oranları uygulayabilir (farklılaştırılmış reeskont uygulaması), bankalara kredi kartları nedeniyle ödenecek asgari miktarın yükseltilmesi yoluyla talebin denetlenmesi (tüketici kredilerine uygulanan denetim) gibi değişik konularda para arzını denetlemeye yönelik çeşitli araçları kullanabilir.

Bu tür para politikası araçlarının günümüzde kullanım alanı çok daralmıştır. Aslında dolaysız para politikası araçlarının tümünün kullanımı günümüzde neredeyse ortadan kalkmış durumdadır. Kriz halinde bile Çin dışında belli başlı merkez bankaları bu politika araçlarına başvurmamışlardır.

9.3.2. Dolaylı Para Politikası Araçları

9.3.2.1. Reeskont Politikası

Bankaların nakit ihtiyaçlarını karşılamak üzere Merkez Bankası'ndan ellerindeki senetleri vererek ya da borçlu cari hesap şeklinde kullandıkları kredilere reeskont kredisi, bu krediye uygulanan faize de reeskont faizi adı verilir. Elinde bir ticari senet veya devlet tahvili olan bir kurum bunu vadesinden önce bir bankaya getirerek iskonto ettirir. Banka eğer likiditeye ihtiyacı varsa iskonto ederek aldığı bu senet ya da tahvili merkez bankasına verip yeniden iskonto ettirerek karşılığında nakit alır. Senedin bu şekilde ikinci kez iskonto edilmesine reeskont dendiği için bu işleme reeskont kredisi kırdırma, bedeline de reeskont faizi denir. Bu kredi, Merkez Bankası'nın son ödünç verme mercii olma işlevinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Reeskont politikasının iki amacı olabilir: (a) Bankaların elindeki kâğıtları alarak onlara para vermek ve piyasadaki likiditeyi düzenlemek. (b) Reeskont faizini değiştirerek piyasadaki faiz oranını etkilemeye çalışmak.

Merkez bankası, reeskont faizini azaltarak, bankaların kendisinden kullanım yapmalarını teşvik ederek likiditeyi artırabilir ya da faizi yükselterek likiditeyi azaltabilir. Böylece reeskont faizini etkin bir para politikası aracı olarak kullanabilir.

9.3.2.2. Açık Piyasa İşlemleri (APİ)

Merkez Bankası'nın bankalardan ve diğer kurumlardan tahvil, bono veya diğer menkul değerleri satın alması ya da tersine onlara tahvil, bono veya menkul değerleri satması eylemine açık piyasa işlemi adı veriliyor. Bu alım ve satımlar kesin alım veya satım olabileceği gibi geri alım veya satım vaadiyle (repo ve reverse repo) yapılan alım ve satımlar da olabilmektedir.

Merkez Bankası açık piyasa işlemlerine başvurmak suretiyle piyasadaki para miktarını (likiditeyi) ayarlayabilmektedir. Tahvil vb. kâğıtları satın aldığında piyasaya likidite vermiş, geri sattığında ise piyasadaki likidite çekmiş olur. Bu yolla piyasadaki para miktarını ve faizleri etkileyerek talep üzerinde oluşan baskıları denetleyebilmekte ve enflasyonist ya da deflasyonist gidişe müdahale edebilmektedir.

Bu araç Türkiye’de çok sık kullanılmaktadır. Merkez Bankası her gün farklı vadelerde repo ihalesi açıp bankalara likidite vermektedir.

9.3.2.3. Karşılıklar Politikası

Bankalar, topladıkları mevduatların ve diğer bazı yükümlülüklerin Merkez Bankası tarafından belirlenen oranda belirli bir miktarını, ileride karşılaşılabilecekleri zorluklarda talep edip kullanabilmek için Merkez Bankası’na yatırmak zorundadır. Buna zorunlu karşılıklar, bunun miktarını belirlemeye yarayan orana da karşılık oranı adı veriliyor. Merkez Bankası’nın, karşılık oranını artırıp azaltarak bankaların açabileceği kredi miktarını ve maliyetini etkilemesi eylemine de karşılıklar politikası adı veriliyor.

Aslında karşılıklar politikası, bankacılık sisteminin serbestçe kullanabileceği kaynakların miktarını düzenlemeye yönelik bir para politikası aracıdır. Modern merkez bankacılığında bu politikanın modası geçmiş olsa da, özellikle 2010 yılından sonra Türkiye’de Merkez Bankası bu politikayı sık ve etkin bir biçimde kullanıyor.

Merkez bankaları, bankalardan aldıkları bu karşılıklar için belirli bir faiz ödeyebilecekleri gibi herhangi bir ödeme yapmayabilirler.

Eğer bir ülkede para ikamesi (yani yabancı paraların da yerli parayla birlikte kullanımı ya da banka hesaplarında bulunması) yaygın ise merkez bankaları bu mevduatın karşılığını yerli parayla isteyebileceği gibi o para cinsinden de isteyebilir. Hatta yerli para cinsinden karşılıkların bir bölümü ya da tamamı için karşılıkları yabancı para cinsinden ödeme opsiyonu tanıyabilir.

Merkez Bankası’nın uyguladığı zorunlu karşılık oranları vadeye ve mevduat cinsine göre değişiklik gösteriyor. Merkez Bankası, bankaların, yatırmak zorunda olduğu TL cinsinden zorunlu karşılıkların bir bölümünü döviz ya da altın cinsinden yatırmalarına opsiyonel olarak izin veriyor. Bankaların TL karşılıkların bir bölümünü dövizle yatırmayı kabul etmeleri halinde bu bölüm için Merkez Bankası, Rezerv Opsiyon Katsayısı (ROK) adı verilen bir katsayı uyguluyor. ROK, yatırılacak dövizin piyasadaki kurdan daha ucuza Merkez Bankası’na geçmesini sağlıyor.

Bankaların TL mevduatına ödemek zorunda oldukları zorunlu karşılıkların bir bölümünü yabancı para veya altınla ödemelerine izin verilmesi, bankalar

açısından TL likiditesini artırmış oluyor. Günlük işlemlerini ağırlıklı olarak TL ile yapan bankalar açısından TL fonlama maliyeti de düşmüş oluyor.

Bu uygulamanın Merkez Bankası açısından yararı ise başlıca üç noktada toplanıyor: (1) Merkez Bankası'nın bu yolla döviz rezervlerini artırmış oluyor. (2) Döviz piyasasında likidite azaltılmış ve dolayısıyla para ikamesinin etkisi düşürülmüş oluyor. (3) Sermaye akımlarının gelişimine yanıt vermek kolaylaşıyor. Merkez Bankası bu aracı kullanarak Türkiye'ye giren sıcak parayı çekmiş ve döviz piyasasında fiyatları dengelemiş oluyor. Eğer sıcak para çıkışı söz konusu olursa uygulamayı tersine çevirerek döviz sıkıntısını hafifletme imkânına kavuşmuş oluyor.

9.3.2.4 Faiz Politikası

Merkez Bankası'nın bankalarla para alışverişinde uyguladığı faizleri değiştirerek piyasa faizlerini etkilemeyi hedeflemesine faiz politikası deniyor.

Bankanın çeşitli işlemler için uyguladığı farklı faiz oranları vardır. Bunları sıralayayım:

Bir hafta vadeli repo işlemlerine uygulanan faiz (politika faizi): Merkez Bankası, bir hafta vadeyle repo ihalesi açıyor, bankalar ellerindeki tahvil ve bonoları Merkez Bankası'na verip karşılığında para ve vade sonunda parayı iade edip kâğıtlarını geri alıyor. Merkez Bankası bu araçla banka ve finans kurumlarının piyasada uyguladığı faiz oranlarını, bankalardan alınan kredilerin miktarını, hisse senedi ve döviz gibi varlıkların fiyatlarını etkileyebiliyor.

Gecelik işlemlerde uygulanan faiz (gecelik faiz, fonlama faizi ya da koridor faizi): Merkez Bankası'nın, hesaplarını kapatabilmek için gecelik olarak borç almak ya da elinde kalan paraları gecelik olarak borç vermek isteyen bankalara uyguladığı faize bu adlar veriliyor. Merkez Bankası bu yolla, ikincil piyasada oluşan kısa vadeli faiz oranlarını, döviz kurlarını ve kredilerin büyüme hızını etkileyebiliyor.

Geç likidite penceresi faizi: Hesaplarını kapatmak ya da elinde bulunan parayı borç vermek için son ana kadar bekleyen bankalara uygulanan caydırıcı faiz oranlarını kapsayan bir uygulamadır.

Merkez Bankası'nın bu faiz oranlarında yapacağı değişiklikler bankaların fonlama maliyetleri üzerinde etki yapıyor ve sonuçta piyasa faizlerini etkiliyor. Gecelik fonlama faizi tavanının düşürülmesi, bankaların daha ucuza fon bulmasını sağladığı için onların maliyetini aşağıya çekiyor. Bu durumda da bankaların kredi faizlerini düşürmesi bekleniyor. Bununla birlikte Türkiye'de mevduatın ortalama vadesi ile kredinin ortalama vadesi arasında krediler lehine yaklaşık on kat fark olması kaynak maliyetindeki düşüşün kolayca kredi faizlerine yansımaları sağlayamıyor.

9.3.2.5. Diğer Politika Araçları

Kura Müdahale: Merkez Bankası'nın TL'nin dış değerini ayarlamaya yönelik olarak bir müdahalesi söz konusuysa kur politikasından söz edilebilir. Bu tür müdahaleler daha çok kurlarda yüksek oranlı dalgalanmalar ortaya çıktığı zaman gündeme geliyor.

Merkez Bankası, geçmiş uygulamalarında bu tür kur dalgalanmalarında piyasaya döviz satarak ya da piyasadan döviz alımı yaparak kura müdahale yoluna gitmiştir. Günümüzde karşılıklar politikasında ROK uygulaması yaparak döviz likiditesini düzenlemeyi tercih ediyor.

Para Basma: Merkez Bankası'nın, piyasadaki likiditeyi artırarak sorunları çözmeye yönelmesi halinde piyasaya yeni para sürmesi eylemini bir politika gibi kullanması söz konusu olabilir.

Bunlar geçmişin para politikası araçlarıdır. İçlerinde görece olarak yeni olanları açık sözlülük politikası ve faiz politikasının bugünkü uygulanma biçimidir. Geçmişte açık sözlülük politikası diye bir şey ne biliniyor ne de uygulanıyordu. Faiz politikası ise aşağı yukarı aynı amaca hizmet etse de bugünkünden daha farklı biçimde uygulanıyor ve reeskont politikası adını taşıyordu. Bugün artık merkez bankalarının politika faizi adını verdikleri bir uygulama var.

Niceliksel Gevşeme: Ekonominin yaygın uygulama alanı bulmuş para politikası araçlarıyla canlandırılmasının mümkün olmadığı hallerde uygulanan bir para politikası aracıdır. Bu politika çerçevesinde merkez bankaları, bankaların ve diğer kurumların ellerinde bulunan finansal varlıkları (tahvil, bono, varlığa dayalı menkul kıymet vb.) satın alarak karşılığında bu bankalara ve kurumlara para verirler. Böylece ekonomiye, karşılığı ve limiti teorik olarak belirli bir miktar yeni para enjekte edilmiş olur. Bu, Küresel Kriz boyunca ABD Merkez Bankası FED, Avrupa Merkez Bankası AMB ve İngiltere Merkez Bankası BOE tarafından uygulanmış bir politikadır.

Bunun para basmaktan tek farkı, limitinin ve tahvil, bono gibi bir karşılığının olmasıdır. Para basmanın bir limiti olmadığı gibi karşılığında verilen bir menkul kıymet de bulunmamaktadır. Dolayısıyla niceliksel gevşemenin para basmaya göre daha az enflasyonist etki yaratması beklenir.

Niceliksel gevşemenin APİ'den farkı, yine belirli bir süre ya da limitle bu işin yapılacağına bilinmesidir.

Açık Sözlülük Politikası: Merkez Bankası'nın ileride yapacaklarını açıklayıp beklentileri etkileyerek para politikasına yön vermesi hali olarak tanımlanabilir.

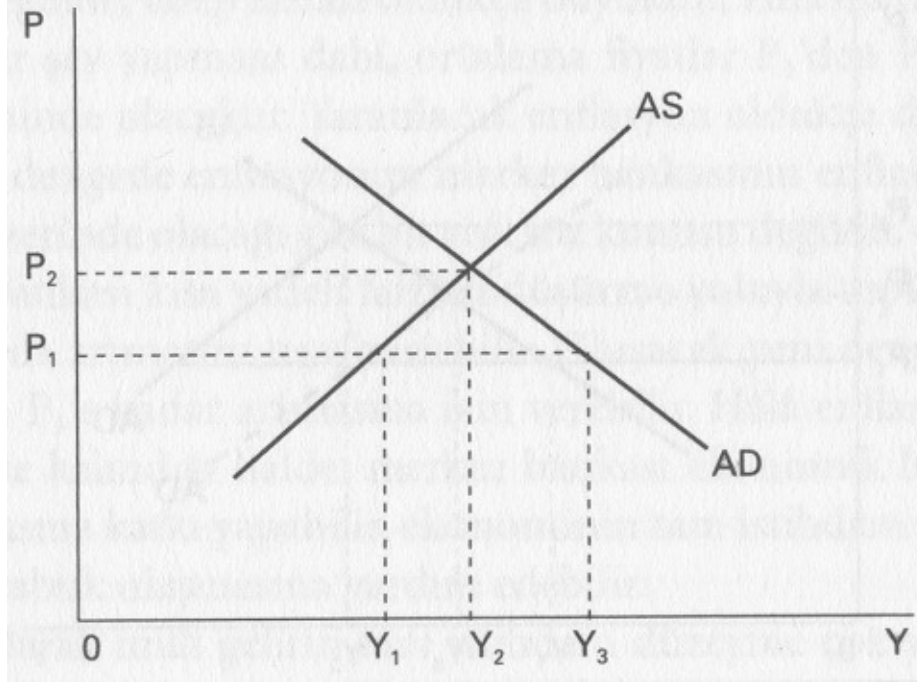
9.4. ENFLASYON HEDEFLEMESİ: ANALİTİK BİR YAKLAŞIM

Para politikası daha önceki bölümlerde de irdelendiği gibi ekonomideki toplam talebi etkileyen bir politikadır. Merkez Bankası'nın piyasaya para sürerek ya da piyasadandan para çekerek kısa vadeli faizleri etkileme gücü vardır. Aynı şeyi, kısa vadeli faizleri arzladığı düzeyde tespit edip o faizlerde piyasanın arzladığı parayı (likidite) vererek de yapabilir.

Kısa vadeli faizler, bankaların kaynak maliyetini belirleyen unsurlardandır. Dolayısıyla, Merkez Bankası'nın kısa vadeli faizleri artırması ya da düşürmesi bankaların kaynak maliyetini artıracığından ya da düşüreceğinden, banka kredilerinin faizleri (orta-uzun vadeli faizler) de artacak ya da düşecektir. Orta-uzun vadeli faizlerin değişmesi ekonomideki yatırım ve tüketim harcamalarını etkileyecektir. Faizler yükseldiğinde yatırım harcamaları düşecek, tüketici kredileri daha pahalılaşacağından, kredi yoluyla yapılan tüketim harcamaları da düşecektir. Faizlerin düşmesi ise tam tersi etkiye yol açar. Merkez Bankası'nın para politikasının bir aracı olarak kullandığı kısa vadeli faizlerden yatırım ve tüketim harcamalarının etkilenmesine kadar giden süreçte "aktarım mekanizması" denir. Aktarım mekanizması Merkez Bankası'nın ekonomideki toplam talebi etkilediği bir süreçtir.

Enflasyon dinamik bir değişkendir. Toplam arz ve talep eğrilerinin kesiştiği yerde dengedeki fiyat ve milli geliri buluruz. Toplam arz ya da talebin değişmesiyle, eski dengedeki fiyatlar yeni dengeye doğru değişme eğilimine girerken, eski dengedeki milli gelir de yeni dengeye doğru hareket etmeye başlar. Fiyatların bir dengeden diğerine zaman içindeki hareketine, artıyorsa enflasyon (ya da düşüyorsa deflasyon), milli gelirin bir dengeden diğerine zaman içindeki yaklaşmasına da, artıyorsa büyüme (ya da düşüyorsa resesyon) diyoruz.

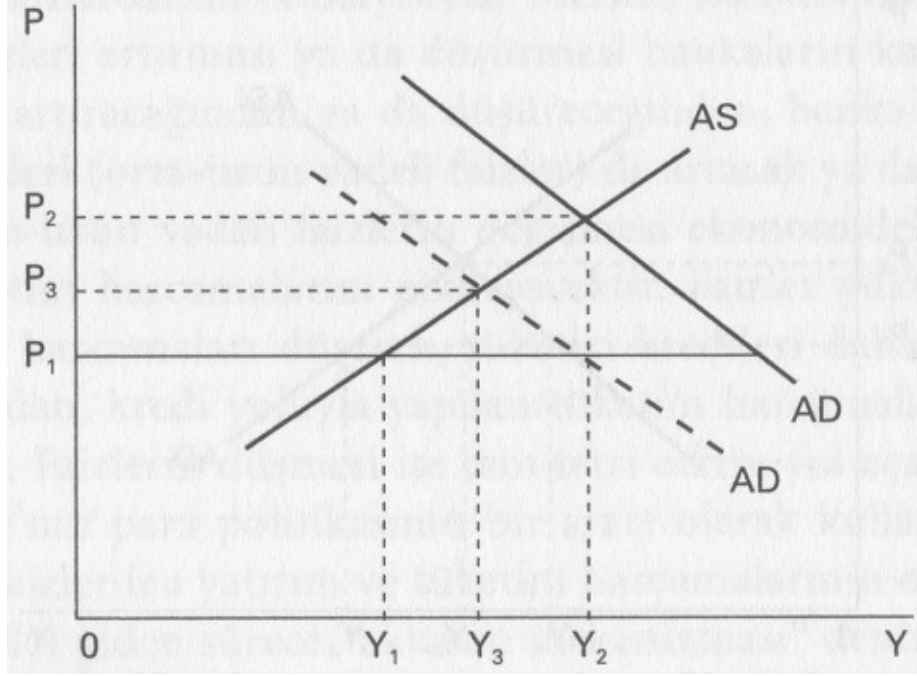
Bir ekonomide ortalama fiyatların devamlı artmasına enflasyon dendiğine göre, fiyat artışlarını gerektirecek bir arz-talep dengesizliğinden söz etmek zorundayız. Belli fiyat düzeyinde toplam talebin toplam arzdan daha büyük olması durumunda ekonomide ortalama fiyatlar artış eğilimine girecektir. Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi, toplam talep fazlasının olduğu P_1 fiyat düzeyi, arz-talep eşitliği sağlanana kadar zaman içinde arz ya da talepte dışsal bir değişme olmadığı takdirde, P_2 düzeyine doğru hareket edecektir.

Şekil 13: Toplam Talep Fazlası

Diyelim ki fiyatların P_1 'den P_2 'ye kadar gitmesi yüzde 5 enflasyon olacağı anlamına geliyor. Merkez Bankası'nın da enflasyon hedefi yüzde 5 olsun. Enflasyonun hedeften artı ya da eksi 1 puan sapması hedef içinde kalındığı şeklinde kabul ediliyor. Bu durumda, ekonomik dengeler enflasyonun Merkez Bankası'nın enflasyon hedefi doğrultusunda fiyat değişmesi yarattığı söz konusu oluyor. Dolayısıyla, Merkez Bankası'nın enflasyonun hedeflenen doğrultuda gitmesi için herhangi bir şey yapmasına gerek kalmıyor. Merkez bankalarının klasik ifadesiyle enflasyon, orta vadeli enflasyon hedefiyle uyumlu bir görüntü sergiliyor.

Yine aynı grafik üzerinde, bu kez P_1 fiyat düzeyinden P_2 fiyat düzeyine giderken yaratılacak enflasyonun yüzde 8 olacağını düşünelim. O takdirde, enflasyon görünümü hedefle uyumlu olmaktan uzak kalıyor. Merkez Bankası hiçbir şey yapmasa, diğer her şeyin aynı kalacağı varsayımıyla, gerçekleşecek enflasyon, hedeflenenin 3 puan üzerinde olacak. Bu durumda Merkez Bankası'nın, aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi, toplam talep eğrisini sola doğru kaydırması ve orta vadede yeni dengenin P_2 'de değil, P_3 gibi bir yerde, en azından hedefin 1 puan üzerinde oluşturmaya çalışması gerekiyor. Toplam talebin sola kaydırılması herhangi bir fiyat düzeyinde ekonomideki toplam talebin daha az olması anlamına geliyor. Merkez Bankası bunu kısa vadeli faizleri yükselterek başarabilir. Para arzının kısılmasıyla artan orta-uzun vadeli faizler yatırım ve tüketim talebini kısacak ve toplam talep eğrisi sola kayacaktır.

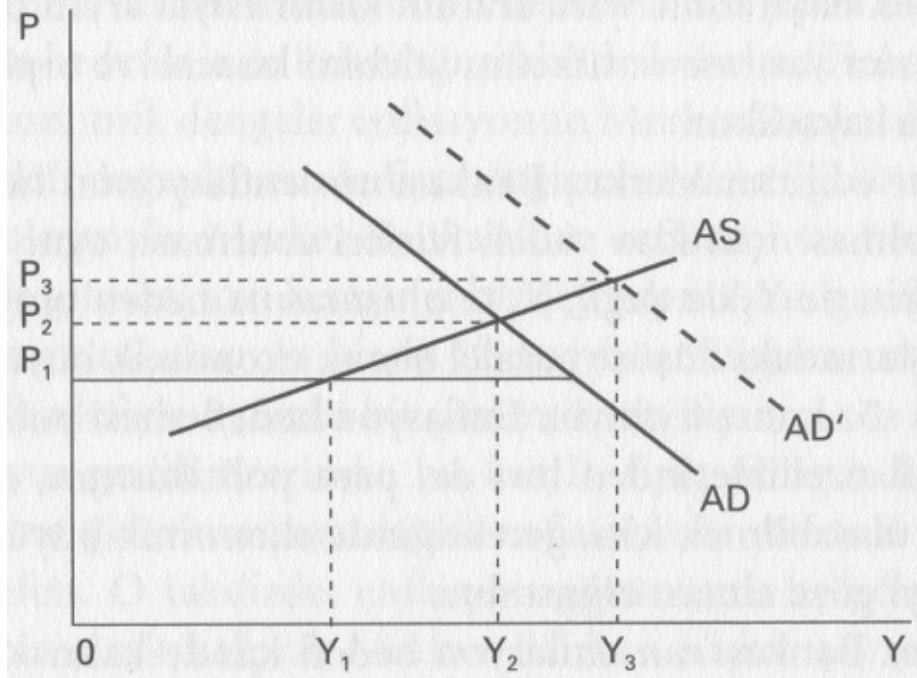
Şekil 14: Toplam Talebin Faiz Aracılığıyla Düşürülmesi

Dikkat edilirse, Merkez Bankası'nın enflasyonun hedeflenen aralıkta olması için kısa vadeli faizleri artırması, aynı zamanda milli gelirin de Y_2 'de değil, Y_3 'te oluşmasına neden oluyor. Yani, fiyat artışlarındaki düşüşe paralel olarak ekonomik büyümede de bir düşüş söz konusu oluyor. Enflasyon hedeflemesi politikasının en önemli özelliklerinden biri de, para politikasının, enflasyon hedefine ulaşabilmek için, gerektiğinde ekonomik büyümeyi yavaşlatmayı göze alması olgusudur.

Merkez Bankası'nın enflasyon hedefi içinde kalmak için her zaman ekonomik büyümeyi düşürmesi gerektiği anlamı da çıkarılmamalıdır. Aksine, bazı durumlarda Merkez Bankası, enflasyon hedefinden taviz vermeden de ekonomik büyümeyi teşvik edebilecek para politikası uygulayabilir.

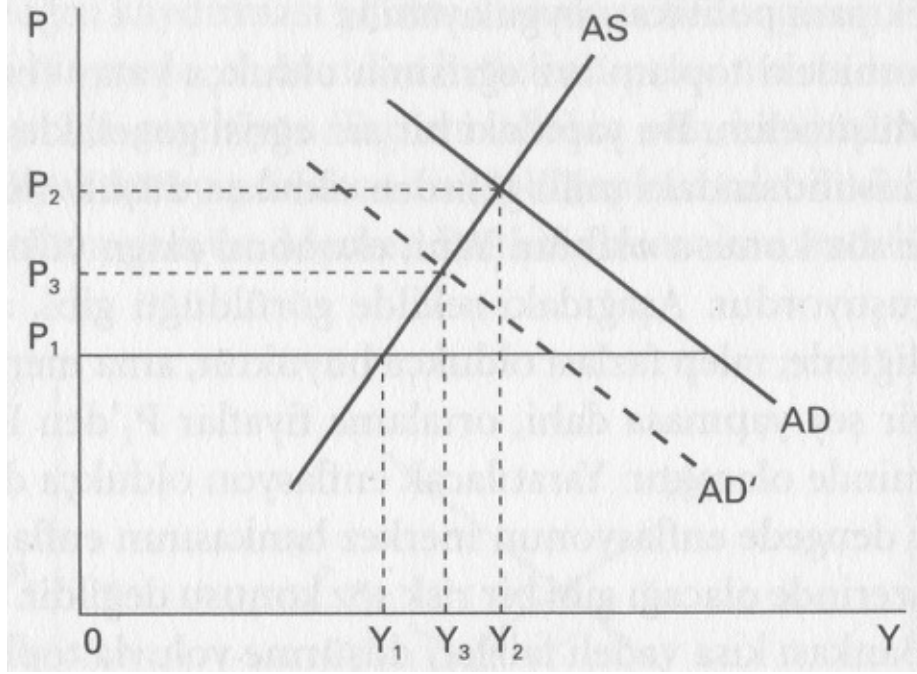
Ekonomideki toplam arz eğrisinin oldukça yatay (esnek) olduğunu düşünelim. Bu yapıdaki bir arz eğrisi genellikle milli gelirin, tam istihdamdaki milli gelirden oldukça düşük olduğu dönemlerde söz konusu olabilir. Yani, ekonomi zaten yüksek işsizlikle boğuşuyordur. Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi, arz-talep dengesizliğinde, talep fazlası oldukça büyüktür, ama merkez bankası hiçbir şey yapmasa dahi, ortalama fiyatlar P_1 'den P_2 'ye artma eğiliminde olacaktır. Yaratılacak enflasyon oldukça düşüktür. Böyle bir dengede enflasyonun merkez bankasının enflasyon hedefinin üzerinde olacağı gibi bir risk söz konusu değildir. O halde, Merkez Bankası kısa vadeli faizleri düşürme yoluyla toplam talebin daha da artmasını teşvik edebilir. Oluşacak yeni dengenin

fiyatlarının P_3 'e kadar artmasına izin verebilir. Hâlâ enflasyon hedefi içinde kaldığı halde, merkez bankası ekonomik büyümenin artmasına katkı yapabilir, ekonominin tam istihdam noktasına daha çabuk ulaşmasına yardım edebilir.

Şekil 15: Talep Fazlasının Yüksek Olması Durumu

Son olarak milli gelirin tam istihdam düzeyine çok yakın olduğunu düşünelim. Genellikle bu durumda arz eğrisi oldukça dik (esnek olmayan) bir konumda olacaktır. Aynı talep fazlası çok daha yüksek enflasyona neden olabilecek bir dengesizliktir. Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi, Y_1 ve Y_2 aralığı yukarıdaki şekildekiyle aynı olduğu halde, P_1 'den P_2 'ye gitmek çok daha yüksek bir enflasyon anlamına gelir. Merkez Bankası'nın kısa vadeli faizleri artırarak toplam talebi kısımaya çalışması enflasyonu dizginlediği gibi, ekonomik büyümeden de fazla bir fedakârlık söz konusu olmaz.

Şekil 16: Toplam Arzın Katı Olduğu Durum

Verilen örneklerden, tam istihdam düzeyindeki milli gelirden ne denli uzakta olunduğuna göre para politikasının manevra alanını değiştirebileceğini anlıyoruz. Tam istihdamdan uzaklaştıkça, para politikasının enflasyon hedefinden taviz vermeden ekonomik büyümeye destek sağlayabilme olasılığının arttığını görüyoruz. Tam istihdama yakın milli gelir düzeyinde ise, Merkez Bankası'nın enflasyona çok daha fazla dikkat etmesi gerektiğini anlıyoruz. Birçok merkez bankası, bu basit analizin gösterdiği gibi, para politikasının hangi yöne daha fazla ağırlık vereceğini “çıkıtı açığı” (*output gap*) analiziyle belirlemeye çalışır. En basit anlatımıyla çıkıtı açığı analizi, çeşitli yollarla hesaplanan tam istihdamdaki milli gelire göre şimdiki milli gelirin ne denli geride olduğunu bulmaya çalışmaktır.

9.5. MAKALELER

Türk'e Başka Yabancıya Başka Reel Faiz

Mahfi Eğilmez (www.mahfiegilmez.com) 25.09.2012

Faiz, bir kişi ya da kurumun tasarruf ettiği fonları, ihtiyacı olanlara belirli bir süre için ödünç vermesi karşılığında aldığı bedeldir. Bu ödünç verme işlemi bankalara tasarruf mevduatı yatırmak biçiminde olabileceği gibi, kurumların çıkardığı tahvil ve bonoları satın almak suretiyle de olabilir.

Bankaların bir yıllık mevduata verdiği yüzde 10 dolayındaki faiz nominal (görünürdeki, üstünde yazılı olan) faizdir. Nominal faizden Türkiye'de yüzde 15 gelir vergisi kesintisi (stopaj) yapılır. Bu durumda kişinin eline geçecek faiz

yüzde 8,5'e iner. Buna da net nominal faiz denir. Yani yılbaşında bankaya 100 TL yatıran bir kişi, yıl sonunda parasını 108,5 TL olarak geri alacak demektir.

Reel faiz, nominal faizden enflasyonun arındırılmasıyla bulunan faizdir. Şöyle bir formülle hesaplanır:

$$\text{Reel faiz} = (1 + \text{nominal faiz}) / (1 + \text{beklenen enflasyon}) - 1$$

Buradan çıkan sonucu 100'le çarparsak reel faizi yüzde cinsinden görmüş oluruz. Yukarıdaki örnekten gidersek, o yıl gerçekleşen enflasyon yüzde 7 ise, bu kişinin elde ettiği reel faiz yüzde 1,4 dolayında çıkacak demektir. Beklenen enflasyonun gerçekleşme sonucuna göre bu faiz sıfırdan büyük çıkabileceği gibi sıfır ya da sıfırdan küçük de çıkabilir.

Aşağıdaki tablo, 100 TL'sini bir yıl vadeyle ve yüzde 10 nominal faiz üzerinden bankaya yatıran bir Türk ile 55,6 dolarını getirip 1,8 TL'lik kurdan bozdurup elde ettiği 100 TL'yi aynı faizle bankaya yatıran Amerikalı'nın durumunu karşılaştırmalı olarak ortaya koymayı amaçlıyor (Varsayım: TL'nin değerinde, yani USD kurunda bir yıl boyunca değişiklik olmamıştır.)

	Türk (TL)	Amerikalı (USD)
Yılbaşı ve yıl sonu dolar kuru	1 USD=1,8 TL	1 USD=1,8 TL
Söz konusu tutar	100 TL	55,6 USD
Mevduat olarak yatırılan	100 TL	100 TL
Nominal faiz	% 10	% 10
Nominal faiz geliri	10 TL	10 TL
Nominal faizden GV stopajı	% 15	% 15
Net nominal faiz geliri	8,5 TL	4,7 USD
Toplam getiri	108,5 TL	60,3 USD
İlgili ülkedeki enflasyon	% 7	% 2
Reel faiz	% 1,4	% 2,6

Türk de Amerikalı da bir yılın sonunda 10 TL faiz elde etmiş olacak. Bu faiz gelirinden yüzde 15 gelir vergisi kesilecek ve her ikisinin de eline 8,5 TL faiz geliri geçecek. Her ikisinin de o aşamada parasını çektiğini düşünelim. İkisinin de elinde toplam 108,5 TL olacak demektir. Amerikalı'nın aynı gün parasını 1,8 TL'lik kurdan dolara çevirdiğini ve eline geçen 60,3 dolarla ülkesine döndüğünü düşünelim. Türkiye'de enflasyon yüzde 7 olduğu için Türk'ün bu işlemde elde ettiği reel faiz yüzde 1,4'te kalmıştır. ABD'de enflasyon yüzde 2 olduğu için Amerikalı'nın elde ettiği reel faiz ise yüzde 2,7 olarak gerçekleşmiştir. ABD'de faizler yüzde 1-2 dolayında olduğundan Amerikalı, kendi ülkesinde parasını bankaya yatırsa muhtemelen negatif reel faiz elde etmiş ya da en iyi olasılıkla parasının satın alma gücünü korumuş olacaktır.

Şimdi de Merkez Bankası'nın uyguladığı para politikasının piyasa faizini

yüzde 10'dan yüzde 8'e düşürdüğünü varsayalım ve yukarıdaki tabloyu buna göre yeniden yapalım.

	Türk (TL)	Amerikalı (USD)
Yılbaşı ve yıl sonu dolar kuru	1 USD=1,8 TL	1 USD=1,8 TL
Mevduat	100 TL	55,6 USD
Nominal faiz	% 8	% 8
Nominal faiz geliri	8 TL	8 TL
Nominal faizden GV stopajı	% 15	% 15
Net nominal faiz geliri	6,8 TL	3,8 USD
Toplam getiri	106,8 TL	59,4 USD
İlgili ülkedeki enflasyon	% 7	% 2
Reel faiz	% -0,2	% 1,8

Bu yeni değerlere göre yaptığımız tablo bize şunu anlatıyor: Enflasyon Türkiye'de ABD'den yüksek olduğu ve TL, USD'ye göre değer kazanmadığı sürece Amerikalı yatırımcı kazançlı çıkmaya devam eder. Buna karşılık Türk zarar eder. Tabloda faizin yüzde 8'e düşmesi yerli tasarruf sahibini negatif reel faize sürüklerken Amerikalı yatırımcı yüzde 2'ye yakın reel faiz elde etmeye devam etmektedir.

Bu ayrımı gözden geçirir ve Amerikalı'nın da bizdeki enflasyonla hesaplanmış bir reel faiz elde ettiğini düşünürsek yanlış yaparız. O nedenle de yabancı faiz geliri sahibine parasını yurtdışına çıkarırken ek bir vergi uygulamadığımız sürece faizi fazla düşürme imkânı yoktur. Aksi takdirde yerli yatırımcı negatif reel faiz almaktansa parasını bankadan çeker.

Bu hesapta Amerikalı'nın ek kazanç piyangosu TL'nin USD karşısında değer kazanmasıdır. Eğer vade sonunda TL - USD kuru örneğin 1,6'ya yükselmişse bu durumda (ilk tablodaki örneği kullanıyoruz) Amerikalı'nın vade sonunda faiz dahil elde ettiği 108,5 TL'yi dolara çevirdiğinde eline geçecek tutar 60,3 USD değil, 67,8 USD olacaktır. Yani TL'nin değer kazanmasıyla Amerikalı yatırımcı ek 7,5 USD kazanç sağlamış olmaktadır. Bu hesapta Amerikalı'nın riski ise TL'nin değer kaybetmesidir. Eğer vade sonunda TL - USD kuru örneğin 2'ye yükselmişse bu durumda (ilk tablodaki örneği kullanıyoruz) Amerikalı'nın vade sonunda faiz dahil elde ettiği 108,5 TL'yi dolara çevirdiğinde eline geçecek tutar 60,3 USD değil, 54,3 USD olacaktır. Yani TL'nin değer kaybıyla Amerikalı yatırımcı 6 dolar kayba uğramış olacaktır.

TL'nin değer kazanması olasılığı sıcak para açısından Türkiye'yi çekici hale getirirken, değer kaybetmesi olasılığı da riskleri artırmaktadır. O nedenle ki Türkiye'ye para, sıcak para yani kısa vadeli para olarak gelmektedir.

Merkez Bankası'nın faiz konusundaki açmazı buradadır. Faizi düşürüp de

piyasadaki TL mevduat, tahvil ve bono faizinin düşmesine yol açsa Türk tasarruf sahiplerinin paralarını bankada ya da tahvil bonoda tutmalarının pek anlamı kalmayacak, bu durumda paralarını ya tüketim harcamalarına ya da gayrimenkule yatıracaklar. Buna karşılık yabancılar açısından reel faiz sıfıra yaklaşırken çekici olmaktan çıkacak, riskler ön plana gelmeye başlayacak ve sıcak para girişi azalacaktır. Cari açığı küçülse de hâlâ yüksek olan ve bu açığı dış finansmanla karşılamak durumunda olan bir ülkede faiz ilginç bir denge oluşturmaktadır. Merkez Bankası'nın faiz dışında karşılık oranlarıyla oynamasının, ROK adı altında uygulamalar icat etmesinin nedeni budur.

Merkez Bankacılığında Paradigma Mı Değişiyor?

Ercan Kumcu, *Haber Türk*, 26.12.2012

Para basmanın ekonomik sorunlara deva olmadığı neredeyse para icat edildiğinden bu yana iyi bilinen bir konu. Tarih boyunca dünyanın dört bir yanında çok acı deneyimler yaşandı. İlgilenenler Türkçesi de basılan Niall Ferguson'un *Paranın Yükselişi*(*The Ascent of Money: A Financial History of the World*, 2009) kitabından faydalanabilirler. Bizim tarihimizdeki paranın yeri için de Şevket Pamuk'un *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*(*A Monetary History of Ottoman Empire*, 2004) kitabına bakabilirler.

Önce para basan bir tekel yaratılması gündeme geldi. Bir biçimde merkez bankacılığı başladı. Para basımını tek bir kuruluşa vermek yetmedi. Birinci Dünya Savaşı sonrasında başta Almanya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinde yaşanan hiperenflasyon para basmanın bir yarası olması gerektiğini gösterdi. O da yetmedi. Petrol fiyatlarının artmasıyla 1970'li yılların ilk yarısında yaşanmaya başlayıp ikinci yarısında derinleşen enflasyon içinde durgunluk, para otoritesinin siyasi kararların dışına çıkarılması fikrine daha çok taraftar bulunmasına neden oldu. 1980'li ve 1990'lı yıllar belli başlı tüm merkez bankalarının kâğıt üzerinde Almanya Merkez Bankası'nı (Bundesbank) kabul etmesine sahne oldu.

Bundesbank merkez bankacılığında bir efsanedir. Bundesbank para politikasının siyasetten bağımsız olmasının bir sembolüdür. Aynı zamanda, Bundesbank para politikasının bir çapaya bağlanarak yürütülmesi ilkesinin mimarıdır. Emisyondan başlayıp çeşitli para arzlarını hedefleyen para politikası deneyimlerinden sonra, "enflasyon hedeflemesi" para politikasının kılavuzu oldu.

1980'li ve 1990'lı yıllarda siyasetten bağımsızlaşan birçok merkez bankası aynı zamanda, özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısından sonra açık ya da kapalı "enflasyon hedeflemesi" politikasını benimsedi. Avrupa Merkez Bankası da bu merkez bankalarından biri oldu. Biz de bu trene 2001 krizinden sonra bindik.

Amerikan Merkez Bankası (FED) dahi açıkça olmasa da kafasındaki bir enflasyon oranı etrafında para politikasını şekillendirmeye başladı. Küresel kriz çıkmadan az önce FED açık enflasyon hedeflemesine geçip geçmemeyi tartışmaya başladı.

Küresel kriz ve birçok gelişmiş ülkede yaşanan ekonomik durgunluk ya da ekonomik büyümedeki soluksuzluk paradigmanın değişebileceği sinyallerini vermeye başladı. Merkez bankaları önce sanık sandalyesine oturtuldular. İddia edildi ki, kendilerini enflasyona kilitleyen merkez bankaları gelen krizi göremediler ve dolayısıyla krizi önlemeye yönelik herhangi bir önlem alamadılar. Finansal krizi görmüş olsalar dahi, enflasyonu birinci öncelik olarak algıladıklarından, krize kayıtsız kaldılar.

Bu suçlama merkez bankalarının bir anlamda kimyasını bozdu. Kriz süresince ve sonrasında merkez bankalarının çok daha aktif olmalarına yol açtı. O kadar ki, enflasyon hedeflemesi yapan merkez bankaları enflasyonu hedeflemeyi açıkça bırakmayı dahi tartışmaya başladılar. Bu yönde kamuoyuna yansıyan belki de ilk işaret şu anda Kanada Merkez Bankası başkanı olan Mark Carney'den geldi. Carney gelecek yıl Kanada Merkez Bankası'nı bırakıp İngiltere Merkez Bankası başkanlığı koltuğuna oturacak.

Bir konuşmasında Mark Carney Kanada Merkez Bankası'nın Para Kurulu'nda enflasyon hedeflemesini açıkça bırakıp bırakmamayı tartıştıklarını, ama bırakmama kararı aldıklarını dile getirdi. Altı ay sonra İngiltere Merkez Bankası'nın başına geçeceğinden, söyledikleri İngiltere'de anında yankı buldu. Son yıllarda başarısız da olsa, şimdi enflasyon hedeflemesi yapan İngiltere'de de mi bu gündeme gelecekti?

Bütün bunlardan para politikasında paradigmanın değişmekte olduğunu mu anlıyoruz?

Değişen Paradigmanın Aktörleri

Ercan Kumcu, *Haber Türk*, 27.12.2012

Merkez bankaları son beş yıldır iyice dağıldılar dersek, çok abartmış olmayız. Her işe koşar oldular. Her işi üstlenmeye rıza göstermeye başladılar. Ekonomik büyüme için merkez bankaları koşturuyor. Bankaların sağlıklı çalışmaları için merkez bankaları dümene geçiyor. İşsizliği azaltmak merkez bankalarının görevi oldu. Kısacası, birçok ülkede merkez bankası çoklu hedefe yöneldi. Bu arada enflasyonun bir risk değilmiş gibi görünmesi merkez bankalarını daha da cesaretlendirdi.

Tüm finansal sistemin gözetim ve denetimini tek elde ve merkez bankasının dışında toplayan İngiltere birçok ülkeye örnek oluyordu. Şimdi bu sistemden vazgeçildi. Bankaların gözetim ve denetiminin önemli bir bölümü İngiltere

Merkez Bankası'na veriliyor. Amerikan Merkez Bankası (FED) bankaların gözetim ve denetimindeki ağırlığını artırıyor. Tüketicilerin korunması dahi FED'in yetki alanına verildi. Avrupa Merkez Bankası Avrupa Birliği'ndeki bankaların gözetim ve denetiminden sorumlu olmaya hazırlanıyor.

Paradigma değıştikçe, aktörler de değışiyor. Değişen aktörler paradigma değişimini hızlandırıyor. Benzer bir gelişmeyi kendi ülkemizde de yakından görüyoruz.

Tüm eleştirilere rağmen, FED eski Başkanı Greenspan fiyat istikrarından ödün vermemek için FED'i siyasi müdahalelerden uzak tutmayı başarmıştı. Kendinden önceki başkan Volcker'ın diktiği bayrağı yukarıda tutmayı başarmıştı. Greenspan'den sonra gelen Bernanke son iki başkanla karşılaştırıldığında, çok farklı bir yaklaşım sergiliyor.

Avrupa Merkez Bankası başkanı Draghi de çok farklı bir uygulama içinde. İlk başkan Wim Duisenberg ve ikinci başkan Jean-Claude Trichet Euro'ya itibar kazandırmanın tek yolunun fiyat istikrarı olduğundan yola çıkarak Avrupa Merkez Bankası'nı her türlü baskının dışında tutmayı başarmışlardı. Trichet'nin son döneminde artan baskılar Almanya'nın dahi başa çıkamayacağı düzeye geldiğinde, Avrupa, Almanya'nın etki alanının dışında birini, biraz da çaresizlikten, Avrupa Merkez Bankası başkanı yapmayı başardı. Draghi Avrupa Merkez Bankası'nı yarı maliye (quasi-fiscal) politikaları uygulayan bir kuruma dönüştürdü.

İngiltere de benzer bir deneyimden geçiyor. Enflasyon konusunda çok başarılı olduğu iddia edilemese de, Avrupa'da enflasyona odaklanmış merkez bankacılığının son kalelerinden biri İngiltere Merkez Bankası Başkanı Mervyn King idi. Gelecek yılın ortasında görev süresi doluyor. Yerine Kanada Merkez Bankası Başkanı Mark Carney geliyor. Mark Carney, enflasyona odaklı para politikasında değil, bankacılık sektörünün gözetim ve denetimindeki tecrübesi sayesinde bu göreve getiriliyor.

Değişen paradigma içinde hiç değişmeyen tek merkez bankası Bundesbank kaldı. Yeni ortama alışmakta zorluk çektiklerinden Almanlar da, kişisel itibarlarının değişen düzen içinde yıpranmasından çekinerek yavaşça sahneden ayrılıyorlar. Avrupa Merkez Bankası Başkanlığı için en güçlü adayken, Bundesbank başkanı Axel Weber istifa etti. Draghi'nin yolu açılmış oldu. Bundesbank'ın eski başkan yardımcısı Jürgen Stark Avrupa Merkez Bankası İdare Kurulu üyesi olmuştu. Maliye benzeri politikalar konusunda baskı artınca, o da istifa etti. Bundesbank'ın şimdiki Başkanı Jens Weidmann değişen paradigmayla tek başına mücadele ediyor. Onun da arada bir istifa edebileceği haberleri çıkıyor.

Değişen paradigma aktörleri de değıştiriyor. Yeni paradigma enflasyon

yaratmadan ekonomik büyümeye destek verebildiği ölçüde başarılı olacak. Küresel krizin yaralarının hâlâ tam olarak sarılamadığı bir ortamda yeni paradigma bir süre başarılıymış gibi görünebilir. Ama orta-uzun dönemde merkez bankacılığında eskiye, yani aslına dönüş hiç şaşırtıcı olmaz.

Paradigma Değişmesinin Arkası

Ercan Kumcu, *Haber Türk*, 21.01.2013

Geçen yılın sonuna doğru birkaç yazıda merkez bankacılığın da bir paradigma değişmesi yaşandığını ve değişen paradigmayla beraber belli başlı merkez bankalarında aktörlerin de değişmekte olduğunu vurgulamıştım. Paradigma değişmesi elbette boşlukta oluşmuyor. Birçok nedeni var. Nedenlerden en önemlisi birçok ülkede bozulan ya da zaten bozukken daha da bozulan kamu finansman dengesi.

Kamu finansman dengesi sürdürülebilir olmayan hiçbir ülkede merkez bankası bağımsız olamaz. Para politikası asli görevi olan fiyat istikrarına odaklanamaz. İster istemez, kamu finansman dengesi sürdürülebilir olmayan ülkelerde para politikası kamu finansman dengesini sürdürülebilir yapabilecek finansal şartları oluşturmaya odaklanmak zorundadır. Bu şartları oluşturmak ise para politikasını asli görevinden giderek uzaklaştırır.

Türkiye bu olguyu yirmi yıldan fazla neredeyse kesintisiz yaşadı. 1980'li ve 1990'lı yıllarda para politikasının dillendirilmeyen amacı Hazine'nin borçlanabilme kabiliyetini kaybetmemesiydi. Artan kamu borçlanma ihtiyacı doğal olarak borçlanma ihtiyacına paralel nominal olarak artan bir finansal sistemi gerektiriyordu. Finansal sistemin nominal boyutunu kısa sürede artıracak tek araç para politikasıydı. Para politikası finansal sistemin nominal büyüklüğünü artırdıkça enflasyon yarattı. Enflasyon aynı zamanda finansal sistemin nominal büyümesine de katkı yaptı.

Kısırdöngü 2001 yılında Merkez Bankası'nın yasasının değiştirilip Hazine'ye borç vermesinin yasaklanmasıyla kırılmadı. Değişen yasayla Merkez Bankası para politikasını oluşturup uygulamakta bağımsız hale geldi ama elde ettiği bağımsızlığı uygulamaya koyabilmesi ancak kamu finansman dengesinin düzelmesiyle mümkün oldu. Yasa değişimiyle para politikası bağımsız olmuyor. Kamu finansman dengesi izin verdiği sürece para politikası bağımsız olabiliyor.

Avrupa ve Amerika'da küresel krizden bu yana para politikasının eskiye göre bağımsız olduğunu iddia etmek giderek zorlaşıyor. Paradigma değişimi de zaten bu. Finansal sistemin kendisi ve kamu finansman ihtiyacı artık merkez bankalarının bağımsızca para politikalarını oluşturmalarını ve uygulamaya koymalarını engelliyor.

2007 yılının haziran ayında Amerikan Merkez Bankası'nın (FED) bilanço

büyüklüğü Amerikan milli gelirinin yüzde 6,2'si kadardı. 2012 yılı sonu itibariyle bu oran yüzde 18 civarına geldi. Milli gelire oranı olarak FED bilançosu üç kat arttı. Artışın neredeyse tümü FED'in ek hazine bonusu alımlarından ve konut kredilerine dayalı menkul kıymetleri piyasadan almasından kaynaklandı. Emisyon FED'in bilançosunda giderek önemini yitirdi. 2007 yılının ortasında emisyonun toplam yükümlülükler içindeki payı yüzde 90 civarındayken 2012 yılı sonunda yüzde 40'ın altına geldi. Bunların hepsi FED'in para politikasında ipleri başkalarına teslim ettiğinin göstergesi.

Avrupa Merkez Bankası'nın (ECB) bilançosu kriz öncesinden bu yana 1,2 trilyon Euro'dan 3 trilyon Euro'ya geldi. Artışın hemen hepsi euro bölgesindeki bankalara verilen kredilerden ve Euro ülkelerinin devlet bonolarını almasından kaynaklandı. ECB bilançosu içinde emisyonun payı kriz öncesinde yüzde 50'nin üzerindeydi, şimdi yüzde 30 civarında.

İngiltere Merkez Bankası'nda (BOE) da durum farklı değil. Bilanço büyümesi 3 kat civarında. Büyümenin kaynağı bankalarla yapılan repolar. Emisyonun bilanço içindeki payı yüzde 50'lerden yüzde 20'ye gerilemiş.

Bu bilançolarla para politikasının bağımsızlığından söz edilemez. Bilançolar temizlenip para politikası yeniden bağımsızlığına kavuşur mu? Belki, ama uzun zaman sonra.

9.6. SORULAR

1. Emisyon nedir?
2. M_1 , M_2 , M_3 para arzlarını tanımlayın.
3. Para politikasının esaslarını miktar denklemi çerçevesinde kısaca anlatın.
4. Enflasyon hedeflemesinin başarılı olması için gerekli asgari koşul nedir? Niçin?
5. GSYH'nın tam istihdam düzeyine yakın ya da uzak olması enflasyon hedeflemesi politikasını nasıl etkiler?
6. Merkez Bankası bilançosunu özetle gösterin ve iç varlıklar kalemini kısaca açıklayın.
7. Para politikası araçlarını kısaca anlatın. Siz Merkez Bankası başkanı olsaydınız deflasyonist bir ortamda hangi politikayı uygulamaya ağırlık verirdiniz?
8. Maliye politikasının gevşek tutulduğu bir dönemde para politikasının başarı şansı var mıdır? Tartışın.
9. Türkiye'de para politikası uygulaması nasıl yürütülmektedir?
10. Kamu borçlanma gereğinin yarattığı baskılar para politikasının etkinliğini ne yönde etkiler?

10. Alternatif Politika Araçları

*İktisatçı, gerçek yaşamda işlediğini
gördüğü bir şeyin prensipte de işleyip
işlemeyeceğini araştırır.*

S. GOLDFELD

10.1. HETERODOKS EKONOMİ POLİTİKALARI

Ortodoks, genel kabul görmüş yaklaşımlara verilen addır. Buna karşılık heterodoks, bu genel akımdan sapmış, farklı bir yöne girmiş olan akımlara verilen addır.

Buraya kadar anlattıklarımız, ortodoks ekonomi politikası olarak da adlandırılan politikaların özeti idi. Bunlara ek olarak geçmiş yıllarda özellikle Latin Amerika ülkelerinde yaşanan hiperenflasyon dönemlerinde uygulamaya konulan heterodoks ekonomi politikası önlemleri de söz konusudur.

10.1.1 Fiyat Ve Ücretlerin Dondurulması

Heterodoks politikaların en çok uygulanmış olanı gelirler politikasıdır (*incomes policy*) Bu politika, ekonomideki üretim faktörlerinin eline geçen bazı gelirlerin (ücret, rant, faiz, kâr gibi) ya da doğrudan doğruya fiyatların ve/veya faizlerin dondurulması şeklinde uygulanır. Diyelim ki ekonomide yüksek enflasyon söz konusu. Bu durumda ücretler, kiralar, fiyatlar, hatta faizler dondurulabilir. Bunun sonucunda içeriden kaynaklanan fiyat artışları durmuş olur. Eğer dışarıdan ithal edilen ve ülkenin denetimi dışında oluşan fiyat artışları söz konusu değilse o takdirde fiyat artışları durur. Eğer dışarıdan ithal edilen malların fiyatları artıyorsa o zaman bu önlemin fazlaca bir yararı olmayabilir.

10.1.2 Döviz Kurunu Sabitleme

Ekonomik istikrarsızlığın önde gelen öğelerinden biri yüksek enflasyon, diğeri de paranın diğer paralar karşısında devamlı değer kaybetmesidir. Hatta, hiperenflasyon dönemlerinde döviz kurundaki artışlar enflasyonun çok üzerinde olabilmektedir. Bu dönemlerde ekonomi bir kısır döngüye girer. Enflasyon olduğu için döviz kurları artar. Döviz kurları arttığında, ithal malların yerli para cinsinden fiyatları artıp enflasyona olumsuz katkı yapar. Yükselen enflasyonla ücret ayarlamaları yüksek olur. Sonuçta, ekonomideki tüm nominal fiyatlar artar.

Bir başka heterodoks politika olarak yakın geçmişte, özellikle Latin Amerika ülkelerinde bu kısır döngüyü kırabilmeye yönelik olarak artan fiyatların birini

durdurarak tüm fiyatların artacağı beklentisini kırma yöntemi denendi. Döviz kuru sabitlenip merkez bankalarının yalnızca döviz alımı karşılığında para basması ya da yalnızca döviz satışları yoluyla piyasadan para çekmesi kuralı getirildi. O ülkelerde merkez bankası, teknik deyişle “para kurulu” (*currency board*) gibi çalıştı. Bulgaristan serbest piyasa ekonomisine geçiş sırasında uygulamaya koyduğu bu politikayı hâlâ sürdürmektedir.

Döviz kuru politikasının bir başka çeşidi 2000 yılında Türkiye’de de uygulandı. Merkez Bankası, dolar ve eurodan oluşan döviz kuru sepetinin alacağı değeri tüm işgünleri için önceden açıkladı. Enflasyonun yıllık yüzde 60 olduğu bir ortamda yıllık döviz kuru artışlarının yüzde 30 civarında olması sağlanarak enflasyonun da döviz kurlarındaki artışı takip etmesi hedeflendi. Uygulama başarısızlıkla sonuçlandı ve 2001 yılının başında Merkez Bankası bu politikayı terk ederek piyasada belirlenen dalgalı kur sistemine geçti. Türk Lirası bir ay içinde neredeyse yarı yarıya değer yitirdi. Tarihin en derin krizlerinden biri başlamış oldu.

10.1.3. Heterodoks Politikaların Başarısı

Heterodoks politikalar kalıcı olarak uygulanamaz. Çünkü sonuçta piyasadaki oluşumlara müdahale edilmiş ve karaborsanın önü açılmış olur. O nedenle bu uygulamalar sınırlı süreleri kapsarsa ve ortodoks politikaların yanında istikrarın oluşmasını engelleyen olumsuz beklentileri kırmaya yönelik olarak tamamlayıcı politika aracı olarak uygulanırsa etkili olabilir.

Şimdiye kadar ortodoks politikalarından kopuk olarak uygulanan heterodoks politikaların kalıcı bir başarısı söz konusu olmamıştır.

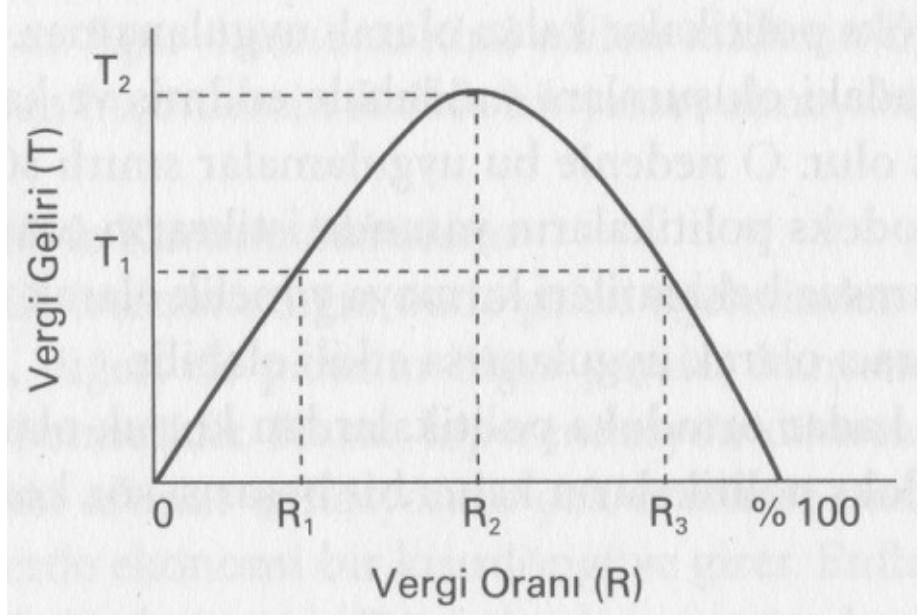
10.2. ARZ YÖNLÜ EKONOMİ POLİTİKASI

Buraya kadar ele alıp tartıştığımız maliye ve para politikası araçları daha çok Keynesyen talep yönetimini yönlendirmeye yönelik politika araçlarıdır. Arz yönlü ekonomi bu politikaya tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu görüşün savunucuları talebin kısıtlanmasını ya da denetim altına alınmasının ekonomiyi denetlemeye yaramakla birlikte üretim ve yatırımı da kısıtladığı görüşündeler. Onlara göre asıl olan ekonomik dengeyi ve istikrarı sağlamanın yanı sıra üretimin de artırılması yoluyla toplumsal refahı yaygın hale getirmektir. Çünkü sonuçta ekonominin amacı toplumun refahını arttırmak ve yaygınlaştırmaktır.

Arz yönlü iktisatçılar, üretimi artırmak için vergilerde indirim yapılmasını, üretimi engelleme noktasına varmış bulunan çevre standartlarının hafifletilmesini, kuralların gevşetilmesini ve deregülasyona gidilmesini önermekte, bu yolla üretimin artacağını ve ucuzlayacağını ileri sürmektedir. Onlara göre talep denetimi yoluyla sağlanacak enflasyonla mücadele

politikasının yerini arzı artırmak suretiyle yaratılacak fiyat ucuzluğu politikası almalıdır.

Görüleceği üzere arz yönlü ekonomi yaklaşımı bir ekonomik teori olmaktan daha çok bir ekonomi politikası uygulama aracı görünümündedir. İşin vergiyle ilgili yönünü ilk ortaya atan ABD'li iktisatçı Arthur Laffer'in kendi adıyla anılan yaklaşımını bir şekil yardımıyla ortaya koymaya çalışalım.

Şekil 17: Lafer Eğrisi

Laffer Eğrisi'nin ortaya koymaya çalıştığı şey şudur: Vergi oranı 0 ya da % 100 olduğunda hiç vergi toplanamaz. Çünkü sıfır oranlı bir vergi toplanamayacağı gibi bütün kazancını vergi olarak verecek olan kişiler de çalışmamayı tercih eder. Vergi oranının R_1 'den R_2 'ye artırıldığını varsayalım. Bu durumda vergi gelirleri T_1 'den T_2 'ye yükselmektedir. Vergi oranının R_2 'den R_3 'e artırıldığını varsayalım. Bu durumda kişiler elde ettikleri gelirin çoğunu vergi olarak ödeyeceklerini gördükleri için çalışma saatlerini azaltacak ve vergi tahsilatı artmayacak, tam tersine T_2 'den T_1 'e gerileyecektir. Dolayısıyla bu teze göre aşırı yüksek olan vergi oranlarında yapılacak indirimler, bir yandan insanların daha fazla çalışmasını teşvik ederken bir yandan da vergi kaçırma arzularının düşmesine yol açacak ve vergi tahsilatını azaltmak bir yana artıracaktır.

Arz yönlü ekonominin özellikle vergiyle ilgili önermeleri ABD'de Reagan, İngiltere'de Thatcher ve Türkiye'de Özal zamanında uygulanmış, fakat iddia edildiği gibi vergi oranı indirimleri vergi tahsilatını artırmamıştır. Bunun nedenleri üzerine yapılan çalışmalar vergi oranlarının Laffer'in iddia ettiği kadar yüksek olmadığı ya da durumun bir çan eğrisiyle temsil edilmesinin yanlış

olduğu yolunda sonuçlara ulaşmıştır.

10.3. TARİFE DIŞI ENGELLER

Gümrük tarifesi (yani gümrüklerde uygulanan vergi sistemi) dışında, uluslararası mal ve hizmet akımlarının serbest ticaret koşulları çerçevesinde gerçekleşmesine engel olan her türlü araç ve politikaya tarife dışı engel adı veriliyor.

Tarife dışı engellerin en bilinen biçimi kotalar yani miktar kısıtlamalarıdır. Burada belirli malların ya da bütün malların ülkeye ithalatı için miktar kısıtlamaları getirilir ve buna göre ithalatçılara kotalar dağıtılır. Örneğın bir yıl içinde ülkeye 1200 cc hacminde motor gücüne sahip 3000 araç ithal edilebileceğı kararı alınmışsa ithalatçılara bu 3000 araç ithal yetkisi kota dağıtılarak paylaşılır. Buna ithalatta miktar kısıtlaması ya da kota uygulaması deniyor. Bu uygulamadan amaç yerli sanayiye korumak ama bir yandan da rekabete açmaktır.

İthalatta ek vergi uygulaması da oldukça yaygın kullanılan bir tarife dışı engel örneğidir. Bu uygulamada ithalattan normal gümrük vergisinin yanında ek vergi ya da fon adı altında bir ek ödeme alınarak ithalat pahalı hale getirilmeye çalışılır. Bunda da amaç yine yerli sanayiye korumaktır.

Bir başka uygulama, ithalatı çeşitli denetimler yoluyla kısıtlamaktır. Örneğın ithal edilen otomobillerin emisyon denetimleri bu iş için tahsis edilen tek bir gümrükte yapılmaya başlanırsa orada bir yığılma olur ve inceleme uzadıkça ithalat gecikmeye başlar. Bu uygulama ithalatı geciktirerek ve zorlaştırarak bir çeşit yıldırma politikası izlenmesine yol açmış olur.

Uluslararası kuruluşlar, uygulamaları bakımından tarife dışı kısıtlamaları on iki grupta toplamaktadır. Bu gruplar şöyle sıralanıyor:

1. Devletin dış ticarete müdahale politikası yoluyla bazı belirli mallarda dış ticarete tekel oluşturması ve bu malların ticaretini doğrudan kendi yürütmesi.
2. İhracatçı üreticilere maliyet azaltıcı yardımlar ve sübvansiyonlar yapılması.
3. Hükümetlerin ve özel kuruluşların ithalatı kısıtlayıcı bürokratik engellemelere başvurmaları.
4. Selektif dolaysız vergiler.
5. Anti dumping düzenlemeleri.
6. Kısıtlayıcı idari ve teknik düzenlemeler.
7. İşletmelerin faaliyetlerini kısıtlayıcı uygulamalar.
8. Yabancı yatırımlar üzerindeki denetimler.
9. Uluslararası emek ve sermaye hareketlerini kısıtlayıcı politikalar.

10. Selektif parasal kontroller ve ayırıcı döviz kuru politikaları.
11. Selektif dahili yardımlar.
12. Kısıtlayıcı gümrük işlemleri.

10.4. PLANLAMA

Ekonomik faaliyetlerin planlanması, bir anlamda piyasa sisteminin alternatifi olmaya kadar gidebilecek bir uygulamadır. Planlama, merkezi bir otorite eliyle ekonomik faaliyetlerin bir bölümünün ya da tümünün şekillendirilmesi anlamına gelir. Örneğin yıkılmadan önce Sovyet sistemi bu tür bir merkezi planlamayla piyasa sisteminin neredeyse tümünün yerini tutuyordu. Buna karşılık Türkiye’de uygulanan planlama modeli “kamu kesimi için zorunlu, özel kesim için yol gösterici” olduğu için piyasanın yerini tutmaya değil kamu kesiminin koordine edilmesini sağlamaya yönelik çok daha kısıtlı bir planlama biçimidir.

Planlamanın dozu artırılarak ekonomi politikasının oluşturulmasında piyasaya karşı bir alternatif yaratmak mümkün olabilir.

10.5. MAKALELER

Kayıt Dışı Ekonomi

Mahfi Eğilmez (www.mahfiegilmez.com) 25.05.2012

Kayıt dışı ekonomi hesapları yine güncel konu oldu. Bazılarına göre Türkiye’de kayıt dışılık öylesine büyük ki GSYH’mız gerçeğin yarısını bile göstermiyor. Gerçekten böyle bir şey söz konusu olabilir mi? Bu soruya yanıt ararken öncelikle kavramların neyi ifade ettiğine bakmamız gerekiyor. Çünkü Türkiye’de kayıt dışılık sözüyle kastedilen şeyler farklı. Büyük çoğunluk kayıt dışılıkla, GSYH hesapları dışında kalmış geliri kastetmekte ve fakat bunu vergi kaydına girmemiş kazançla özdeşleştirmektedir. Çoğu kez akım ve stok kavramları da birbirine karıştırılmaktadır. Birbirine çok yakın kavramlar olan ve o nedenle sık sık birbiri yerine kullanılan milli gelir, GSYH, GSMH gibi kavramlar akım kavramlardır. Yani üç ay ya da bir yıl gibi bir sürede bir ekonomide yapılan üretimi veya harcamaları ya da gelirleri gösterir. Bunlar stoku göstermezler. Stok olan şey ülkenin servetidir. Kayıt dışı ekonomi, milli gelir hesaplarına girmemiş miktarı ölçmeyi hedeflediği için o da akım kavramdır. Eğer bu tür kayıt dışı üretim ya da gelir yine kayıt dışı olarak biriktirilip servete eklenmiş ve buna karşın kayıt dışı kalmaya devam etmişse o zaman kayıt dışı servet stokundan da söz etmek mümkündür.

Milli gelir başlıca üç biçimde hesaplanır. İlkinde üretim değerleri fiyat cinsinden toplanarak bir hesaplama yapılır. Ülkede belirli bir dönem içinde üretilen bütün mal ve hizmetleri fiyatları cinsinden toplarsanız milli gelire ulaşırsınız. İkincisinde üretim faktörlerinin (emek, doğal kaynaklar, sermaye ve

teşebbüs gücü) bir yıl içinde elde ettiği gelirler (ücret, rant, faiz ve kâr) toplanarak sonuca ulaşılır. (Sonra bunun üzerine bazı ekleme ve çıkarmalar yapılarak GSYH'ya varılır. Şimdi bunu denklemlerle ifade etmeye çalışalım: Ücretler + Rant + Faiz + Kâr = Milli Gelir - Dolaylı Vergiler + Subvansiyolar = Safi Milli Hasıla + Amortismanlar = GSYH + Yurtdışı Net Faktör Gelirleri = GSMH.) Milli gelirin üçüncü hesaplanma yönteminde harcamalardan giderek hesaplama yapılır. Önce ekonomide bir yıl içinde yapılmış tüketim (C), yatırım (I), devlet (G) harcamaları ve net ihracat geliri (X - M) toplanarak GSMH bulunur. Buradan bu kez yukarıdaki işlemlerin tersi yapılarak milli gelire ulaşılır. Bunu da denklemler yardımıyla gösterelim: $C + I + G + (X - M) = \text{GSMH} - \text{Yurtdışı Net Faktör Gelirleri} = \text{GSYH} - \text{Amortismanlar} = \text{Safi Milli Hasıla} + \text{Subvansiyonlar} - \text{Dolaylı Vergiler} = \text{Milli Gelir}$

Milli gelirin üretim faktörlerinin gelirinden giderek hesaplanan ilk şeklini ele alalım: Milli Gelir = Ücretler + Rant + Faiz + Kâr. Buradan kayıt dışılığı formüle etmemiz mümkün. Her bir kalemi kayıt içi (Kİ) ve kayıt dışı (KD) olarak ikiye ayıralım. Bu durumda denkleminiz şöyle olacak: Milli Gelir (Kİ) + MG (KD) = Ücretler (Kİ) + Ücretler (KD) + Rant(Kİ) + Rant(KD) + Faiz(Kİ) + Faiz(KD) + Kâr(Kİ) + Kâr(KD)

Şimdi bu denklemde kayıt dışı olabilecek gelir unsurlarına bakalım. Kamu görevlilerinin ücretlerinde söz konusu olmayan kayıt dışılık özel kesimde iki türlü olabilir: (1) Çalışanın kayıt dışı tutulması yoluyla hem vergi hem de sosyal güvenlik priminin GSMH hesabı dışında bırakılması ya da (2) Çalışanın ücretinin bir bölümünün kayıt dışı bırakılması sonucu vergi kaybına ve bu yolla GSYH'nın düşük gösterilmesine neden olunması. Rant gelirlerinde kayıt dışılık büyük ölçüde ev sahiplerinin evlerini kiraya verdikleri halde bunu vergi dairesine beyan etmemeleri sonucu doğar. Bunun Türkiye gibi vergi denetiminin zayıf olduğu ülkelerde yüksek tutarlara varması söz konusudur. Bu denklemde en düşük kayıt dışılık faiz kaleminde. Çünkü faizler bankalarca ödenirken stopaja tabi tutulmakta ve vergisi yatırılmaktadır. Buradaki kayıt dışılık yalnızca tefecilik olaylarında ortaya çıkar, o da sınırlıdır. Kâr kaleminde de kayıt dışılık yüksektir. Burada da tümüyle kayıt dışı kalmak söz konusu olabileceği gibi kayıt içindkilerin kayıt dışı işlemleri de söz konusu olabilmektedir. Demek ki kayıt dışı ekonomi açısından en masum kalem, her konuda en fazla lanetlediğimiz faiz kalemidir.

Şimdi gelelim bu kayıt dışılıkların nasıl kayda girdiğine. Herhangi bir işyerinde çalışan bir ücretlinin yarı ücretini kayıt içi yarı ücretini de kayıt dışı olarak aldığı, kendisine kayıt dışı olarak verilen ücret bölümünün patronu tarafından kayıt dışı kârla sağlandığını varsayalım. Ve yine düşünelim ki bu ücretli her ay kayıtlı olarak aldığı paranın tümünü harcıyor, kayıt dışı olarak

aldığı paranın tümünü de tasarruf ediyor. Bu durumda tasarruf ettiği parasını nerede sakladığı önem kazanır. Bu ücretli, tasarrufunu bankaya yatırıyorsa bu aşamada o para kayda giriyor ve ücret olarak elde edilene göre daha düşük miktarda faiz olarak milli gelir hesaplarına yansıyor demektir.

Ücret için yaptığımız bu kurgulama, aynı şekilde diğer gelir türleri için de geçerli. Dolayısıyla herhangi bir üretim faktörünün gelirini elde ederken kayıt dışı kalması söz konusu olsa bile o geliri harcarken ve onun harcamasını gelir olarak elde eden üretim faktörünün bu geliri harcarken kayda girmesi söz konusu.

GSYH harcamalar yönünden hesaplandığında karşımıza $Y = C + I + G + (X - M)$ denklemi çıkar ve burada gelir olarak kayda girmemiş olan kazançlar harcama olarak kayda girer. Milli gelir hesapları harcamalar yöntemiyle tahmin edilen bir ekonomide, kayıt dışılık, iddia edildiği kadar büyük olamaz. Bunun aksini ortaya koyan iddiaların dayanağı olan anketler, işin hep gelir yönünden kayıt dışılığı üzerine kuruludur. Oysa milli gelir harcamalar yönünden hesaplandığı sürece kayıt dışılık, milli gelir hesaplarına çok daha az yansır. Kayıt dışılık, bu anlamda, kayıt dışı olarak elde edilen gelirin yurtiçi bankalar dışında tutulan bölümüyle sınırlı kalır.

Özetle şunu söylemek istiyorum: Harcamalar üzerinden de GSYH hesabı yapan bir ekonomide milli gelir açısından kayıt dışılık hiçbir zaman söylendiği kadar yüksek olamaz. Yüksek olan vergi dışılıktır. Bu ikisini birbiriyle karıştırmamak gerekir.

Programın Ana Hatları

Ercan Kumcu, *İstikrar Arayışları*, s. 383-385, Nisan 2001

IMF ile üzerinde uzlaşılan istikrar programı iki önemli temel üzerinde oturtulmuş bulunmaktadır. Birincisi, oldukça kısa sayılabilecek bir sürede kamu sektörü finansman açığının ciddi sayılabilecek boyutlarda düşürülmesi olarak öngörülmektedir. Tablodan da görüleceği gibi, kamu sektörünün temel dengesi (faiz harcamaları dışındaki gelir-gider dengesi) Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYH) %5'i kadar iyileştirilecektir. Bir başka deyişle, konsolide kamu sektörü temel dengesi 1999 yılında GSYH'nın % 2,8'i kadar açık verirken, 2000 yılında GSYH'nın % 2,2'si kadar fazla vermesi hedeflenmektedir.

Para ve Para Politikası bölümünde üzerinde durulduğu gibi, azalan kamu finansmanı borçlanma gereği mali sistemin nominal olarak büyümesi konusundaki baskıları azaltacak ve para arzının aşırı büyümesinin gereği ortadan kalkacaktır. Program hedeflerine göre, kamu sektörünün toplam borcu (iç ve dış borçlar dahil) 2000 yılında GSYH'nın yüzde 58'i düzeyinde istikrara kavuşacak, daha sonraki yıllarda ise her yıl yaklaşık %1,5-2 düzeyinde düşüşe geçecektir.

Kamu sektörü dengesi (1999-2002)

(GSYH'nın %'si)

	1999	2000	2001	2002
Temel fazla-	2,8	2,2	3,7	3,7
Operasyonel denge*	-13,8	-9,9	-4,6	-3,0
Kamu sektörü borç stoğu	58,0	57,9	56,6	54,7

*Faiz harcamaları dahil denge
Kaynak: IMF

Programın üzerine oturduğu ikinci temel unsur, Merkez Bankası'nın uygulayacağı para ve kur stratejisidir. Merkez Bankası 2000 yılı boyunca uygulayacağı kurları günlük olarak ilan etmiştir. Türk Lirası'nın döviz sepeti karşısında 2000 yılındaki değer kaybı enflasyon hedefi olan yüzde 20'le sınırlandırılmıştır. Merkez Bankası her gün açıklayacağı kurlardan isteyene istediği kadar döviz satarken, isteyenden istediği kadar döviz alacaktır.

Merkez Bankası bilançosundaki net iç varlıklar kalemine bir tavan getirilmiştir. Bir başka deyişle, Merkez Bankası, kredi ya da açık piyasa işlemleri yoluyla, program başında piyasalara verdiği likiditeden daha fazla likidite vermeyecektir. Merkez Bankası ancak döviz alımları yoluyla piyasaya likidite verebilecektir. Bu likiditenin miktarı da Merkez Bankası'na döviz satmak isteyen piyasalar tarafından tespit edilecektir.

Kamu borçlanma gereğinin azalmasıyla piyasaların Merkez Bankası'ndan talep edecekleri likidite azalacaktır. Faizler düşecektir. Piyasaların likidite talebi arttığında faizler yükselecek ve ülkeye yurtdışından döviz girişi olacaktır. Yeni döviz girişi, piyasaların Merkez Bankası'ndan likidite talep etmesinin yoluna açacaktır.

Merkez Bankası'nın günlük kurları açıklaması piyasalara belli bir belirlilik kazandırmaktadır. Bu yolla gelirler politikası uygulaması da kolaylaşacaktır. Ekonomide fiyatlar belirlenirken döviz kurlarındaki artışlar bir referans görevi yapacaktır. Teknik deyimle, kurlar bu programda nominal çapa olarak kullanılmaktadır. Merkez Bankası'nın yalnızca döviz alımları yoluyla likidite yaratması da Merkez Bankası'nın bir para kurulu gibi çalışacağını göstermektedir.

10.6. SORULAR

1. Alternatif politika araçları denildiğinde ne anlıyorsunuz? Bunlar hangi yaklaşımın alternatifidir?
2. Heterodoks ekonomi politikası ne demektir? Onu ortodoks ekonomi politikasından ayıran ölçü nedir?
3. "Gelirler politikası ile vergi politikası aynı şeydir ya da ilki biraz daha geniş bir politikadır" biçimindeki bir ifade doğru mudur? Tartışın.

4. Arz yönlü ekonomi politikasının en önemli aracı olan vergi indirimlerinin ekonomiye etkisi konusundaki yaklaşımını şekil eşliğinde anlatın.
5. Tarife dışı engeller bir politika aracı olarak kullanılabilir mi?
6. Başlıca tarife dışı engelleri sayın.
7. Planlama bir alternatif politika aracı olarak kabul edilebilir mi? Tartışın.
8. Alternatif politika araçları tek başlarına yararlı olabilir mi? Yoksa tamamlayıcı politika aracı olarak mı kullanılmalıdır? Tartışın.

11. Beklentiler Ve Beklenti Yönetimi

Yüksek beklenti her şeyin anahtarıdır.

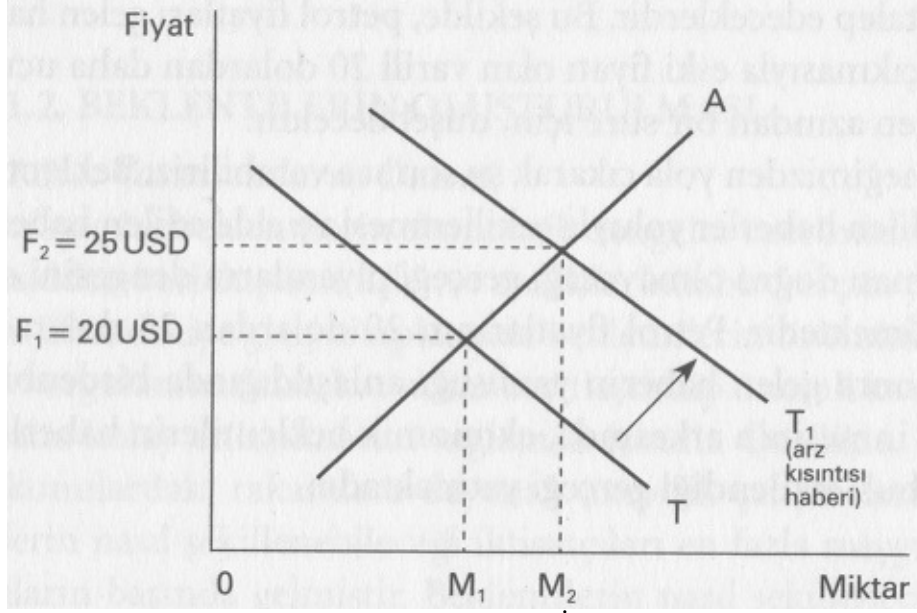
SAM M. WALTON

11.1. BEKLENTİLER VE KARAR ALICILAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Ekonomik dengenin oluşmasında ekonomik bireylerin çeşitli değişkenler üzerinde ileriye dönük beklentileri çok önemli bir rol oynar. Ekonomik değişkenlerdeki ileriye dönük beklentiler geçmiş deneyimler ve ekonomik yapıdan (tüketim ve yatırım eğilimleri gibi) önemli ölçüde etkilenmektedir.

Futboldan bir örnek verelim. Hakem çift vuruş vermiş olsun. Atışın çift vuruş şeklinde olması kalecide topun doğrudan kaleye atılmayacağı konusunda bir beklenti yaratır. Çünkü çift vuruşta gol olabilmesi için topun atışı yapanın dışında bir oyuncuya daha değmesi gereklidir. Oysa atışın çift vuruş yerine serbest vuruş olması durumunda, kalecinin beklentisi topun doğrudan kaleye doğru vurulabileceği olacaktır. Çünkü serbest vuruşta topun başka birine değmesi şartı yoktur.

Ekonomideki beklentiler futboldaki gibi yalnızca oyunun kurallarından kaynaklanmaz. Karar alma sürecinde edinilen bilgiler de beklentilerin oluşturulması açısından çok önemlidir. Örneğin, varili 20 dolar olan dengedeki bir petrol piyasasında petrol üreten bazı ülkelerin üretimi kısıacaklarına yönelik bir haber piyasadaki dengeyi alt-üst edecektir. Petrol arzının azalmasına yönelik böyle bir beklentinin doğması, ekonomik aktörleri, petrol fiyatının artacağını düşünmeye itecektir. Petrol fiyatları artmadan önce düşük fiyattan stok yapmak isteyen bazı alıcılar petrol talebini artıracığından, daha petrol üretimi kısıntısına gidilmeden petrol fiyatlarının artması sonucu ortaya çıkacaktır.

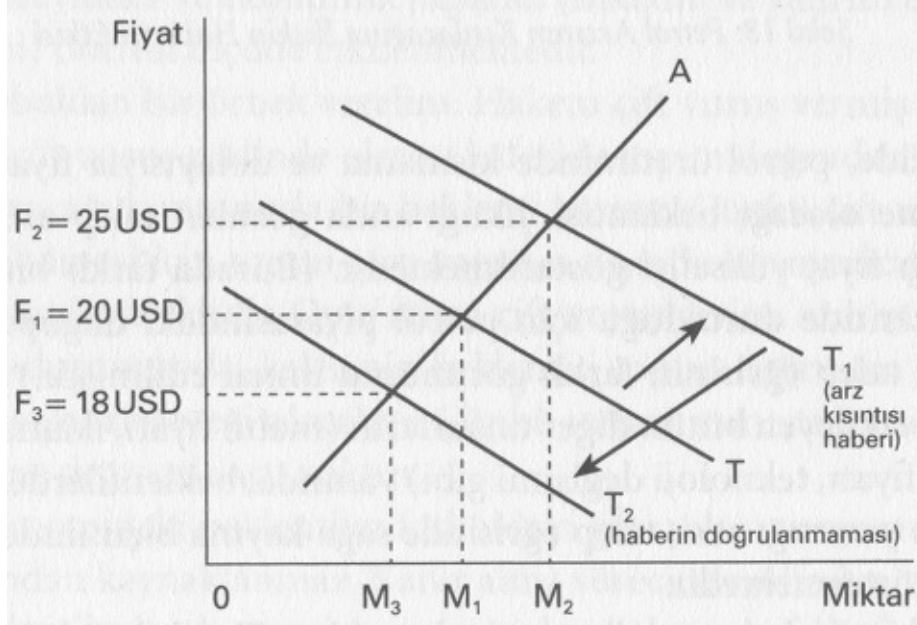

Şekil 18: Petrol Arzının Kısılacağına İlişkin Haberin Etkisi

Şekilde, petrol üretiminde kısıtlama ve dolayısıyla fiyatlarda yükselme olacağı beklentisi çıktığı anda görülen talep artışının yarattığı fiyat yükselişi gösterilmektedir. (Burada farklı bir kavram üzerinde durulduğu için petrol piyasasındaki oligopolistik yapı ve talep eğrisinin farklı görünümü ihmal edilmiştir.) Talep artışını etkileyen bütün diğer unsurların (malın fiyatı, ikame mallarının fiyatı, teknoloji değişimi gibi) yanında, beklentilerdeki değişimin yarattığı etki, talep eğrisinde sağa kayma biçiminde kendisini göstermektedir.

Beklentileri ekonomik yapı kadar, elde edilen bilgiler de yönlendirmektedir. Elde edilen her bilgi doğru olmayabilir. Elde edilen bir haber piyasaları bir yönde hareketlendirirken, bir süre sonra bu haberin yanlış çıkması, piyasaları bu kez ters yönde de hareketlendirecektir.

Yukarıdaki örneğimizden hareket edecek olursak, petrol üretiminin kısılacağı haberi petrol fiyatlarını artırmıştı. Haberin yanlış olduğu anlaşılırsa, stok etmek için petrol alanlar taleplerini eski düzeyine getirecekler, hatta, taleplerini eskiye göre daha da kısıcaklardır. Çünkü ellerinde yanlış habere dayanarak aldıkları fazla stok vardır. Stokların erimesi amacıyla eskisinden daha da az petrol talep edeceklerdir. Bu şekilde, petrol fiyatları gelen haberin yanlış çıkmasıyla eski fiyatı olan varili 20 dolardan daha ucuz bir fiyata, en azından bir süre için, düşebilecektir.

Şekil 19: Petrol Arzının Kısıllacağına İlişkin Haberin Yanlış Olduğunun Anlaşılması

Örneğimizden yola çıkarak şu sonuca varabiliriz: Beklentilerin elde edilen haberler yoluyla şekillenmesi ve elde edilen haberlerin her zaman doğru olmayacağı gerçeği piyasaların dengesini oynak yapabilmektedir. Petrol fiyatlarının 20 dolardan 25 dolara çıkıp daha sonra gelen haberin yanlışlığı anlaşıldığında birdenbire 18 dolara inmesinin arkasında, ekonomik beklentilerin haberlerden çok çabuk etkilendiği gerçeği yatmaktadır.

Ekonomide mal piyasalarının dengeye gelmesi zaman alan bir süreçtir. Çünkü, üretim kararı alıp üretimi gerçekleştirmek zaman alır. Fakat, mali piyasaların dengeye gelmesi anlık bir sorundur. Mali piyasalarda arz-talep dengesi ödeme teknolojisinin gelişmesiyle birlikte anlık bir olgu haline gelmiştir. Dolayısıyla, haber yoluyla beklentilerin etkilenmesi ve mali piyasaların yeni dengelere gelmesi çok çabuk gerçekleşmektedir. Bunun doğal sonucu, mali piyasalardaki dengenin çok oynak bir hale gelmesidir.

11.2. BEKLENTİLERİN OLUŞTURULMASI

11.2.1. Varsayımların Önemi

İktisatçılar beklentilerin ekonomik dengeler üzerindeki etkilerini eskiden beri düşünmüşler ve analizlerinin bir parçası yapmışlardır. Ekonomiye giriş kitaplarında beklentilerin öneminin yeterince vurgulanmaması, konunun basitleştirilip önemli kavramların daha kolay anlaşılmasını sağlamak içindir. Özellikle, ekonomik konulardaki rakamlara dayanan ampirik çalışmalarda beklentilerin nasıl şekillenebileceği iktisatçıları en fazla meşgul eden konuların başında gelmiştir. Beklentilerin nasıl şekilleneceği konusunda yapılan

varsayımlar analizlerin sonucunu da çok yakından etkilemektedir.

Ekonomide varsayımlara göre üç farklı tür beklenti biçimlenmesi söz konusudur: Durağan beklentiler, uyarlanmış beklentiler ve rasyonel beklentiler.

11.2.2. Durağan Beklentiler

Beklentilerin nasıl şekillenebileceği konusundaki en basit yaklaşım durağan beklentiler yaklaşımıdır. En basit tanımıyla yarın oluşacak durumun bugünküyle aynı olacağını beklemek olarak tanımlanabilir. Örneğin, gelecek ay gerçekleşecek enflasyon beklentisinin bu ayki enflasyonla aynı olacağını söylemek durağan beklentidir. Daha açık bir ifadeyle şöyle söylenebilir:

$$EP_{t+1} = P_t \quad (1)$$

Burada EP_{t+1} , t+1 zamanındaki enflasyon beklentisinin, P_t , t zamanındaki gözlenen enflasyon ile aynı olacağı ifade edilmiş olmaktadır.

Beklentilerin bu şekilde oluşması ekonomik birimlerin ne gördülerse ileride de aynı şeyleri bekledikleri anlamına gelmektedir.

Elbette, beklentiler ile gerçekleştirmeler arasında bir fark olacaktır. Gerçekleşmeleri tam olarak bilebildiğimiz bir durumda, beklenti değil, falcılık (müneccimlik) söz konusu olacaktır. Yukarıdaki (1) no'lu eşitlikten yola çıkarsak, gerçek hayatta hep şu eşitlikle karşı karşıya kalacağız:

$$P_{t+1} = EP_{t+1} + e_{t+1} \quad (2)$$

(2) no'lu eşitliğin söylediği beklentiler ile gerçekleştirmeler arasında daima bir hata payı (e_{t+1}) vardır. Yapılan hata eldeki bilgilerin tümüyle az da olsa açıklanamıyorsa söz konusu değişkene tesadüfi değişken denir.

Daha açık bir ifadeyle söyleyelim:

$$P_{t+1} = P_t + e_{t+1} \quad (3)$$

Gelecek dönemdeki enflasyon ancak bu dönemdeki enflasyonla açıklanabilmektedir. Yani, enflasyon değişkeni tesadüfi bir değişkendir. Ampirik analizlerde, (3) no'lu eşitlikteki gibi, bazı makro ekonomik değişkenlerin tesadüfi olduğu bulunabilmektedir. Bunun anlamı tesadüfi bir değişkeni bildiğimiz politikalarla etkilemenin kolay olmadığıdır. Çeşitli analizlerde Türkiye'de enflasyon değişkeninin tesadüfi olduğu bulunmuştur. Bu durumda, enflasyonun kendinden başka bir değişkenle açıklanması zordur. Enflasyonu indirmek, politika yapımcıları için gerçekleştirilmesi o kadar kolay olmayan bir iştir.

Sayısal Örnek: Ekonomide enflasyon beklentilerinin durağan olduğunu varsayalım.

Aşağıdaki verileri kullanarak 2012 yılının ilk dört ayındaki enflasyon beklentilerinin ne olduğunu ve gerçekleşen enflasyonla beklentiler arasındaki

sapmaları bulalım.

Tarih	Gerçekleşen Enflasyon (%)
01/2012	0,56
02/2012	0,56
03/2012	0,41
04/2012	1,52

Durağan beklentiler altında, 2012 yılı Şubat ayında enflasyon beklentisi bir önceki ayın gerçekleşen enflasyonuna eşit olacaktır. Dolayısıyla, şubat ayı enflasyon beklentisi yüzde 0,56'dır. Şubat ayında enflasyon tam da beklendiği gibi 0,56 çıkmış ve beklentiler tutmuştur.

Bu durumda mart ayı enflasyon beklentisi de 0,56 olacaktır. Oysa mart ayı enflasyon gerçekleşmesi 0,41 çıkmış yani beklentiye göre eksi yönde 0,15 puanlık bir sapma meydana gelmiştir. Nisan ayı beklentisi mart ayı gerçekleşmesiyle yani 0,41'le aynı olacaktır. Oysa nisan ayında gerçekleşme 1,52 olmuş ve beklentiler artı yönde 1,11 puan sapmıştır.

Tarih	Gerçekleşen Enflasyon (%)
02/2012	0,00
03/2012	-0,15
04/2012	+1,11

11.2.3. Uyarlanmış Beklentiler

Gelecekte bir değişkenin alacağı değerlerin aynı değişkenin geçmişteki değerleri yoluyla oluştuğu durumlarda oluşacağını beklenmesi halinde söz konusu olan uyarlanmış beklentidir. Örneğin, enflasyon beklentisi geçmiş dönemlerdeki enflasyonun bir fonksiyonu ise şöyle bir denklem yazılabilir:

$$EP_{t+1} = a_1P_t + a_2P_{t-1} + a_3P_{t-2} + \dots + a_{n-1}P_{t-n} + e_{t+1} \quad (4)$$

Bu eşitlikte a_n bir katsayıdır. Büyük bir olasılıkla n büyüdükçe a_n küçülmektedir. Bu şekilde geriye gittikçe, geçmişte gözlenen enflasyonun gelecekteki enflasyon beklentileri üzerindeki etkisi azalmaktadır.

Uyarlanmış beklentilerde n 'in değerine göre, yakın geçmişte gözlenen enflasyon hep aynı kalsa dahi, çok daha evvel yaşanan enflasyon nedeniyle, enflasyon beklentileri yakın geçmişte gözlenen enflasyondan farklı olabilmektedir.

Bu çeşit bir yaklaşım ampirik çalışmalar için kolaylaştırıcı bir yol olsa da, geçerliliği zayıftır. Çünkü enflasyon gibi bir değişkende yalnızca kendisinin geçmişine bakılarak geleceğe yönelik beklenti oluşturmak fazla anlamlı

olmamaktadır.

Yine de, (4) numaralı eşitlikten yola çıkarak beklenti formülünün uzun vadedeki dengesini yazmak mümkündür. Uzun vadede ekonominin ulaşacağı denge P_t 'nin zaman içinde değişmeyeceği gerçeğini hesaba katarak şöyle yazılabilir:

$$P_t = -e_t / (1-a_1-a_2-\dots-a_n)$$

Uyarlanmış beklentiler durağan beklentilerin daha geniş bir şeklidir. Yalnızca geçmişte son görülenin ileride beklenmesi değildir. Uyarlanmış beklentiler teorisi, geçmişte daha uzun süre görülenlerin ileride beklenmesidir.

Sayısal Örnek: Ekonomide enflasyon beklentilerinin uyarlanmış beklentiler varsayımı altında son iki dönemde gerçekleşen enflasyonun ağırlıklı bir ortalaması olarak şekillendiğini düşünelim. Örneğin,

$$EP_{t+1} = 0,8 P_t + 0,2 P_{t-1}$$

Bu denklemde bir sonraki dönemdeki fiyat beklentisi, bu ve bundan bir önceki dönemde gözlenen fiyatların ağırlıklı bir ortalaması olmaktadır. Bir başka deyişle, yukarıdaki (4) no'lu denklemde $n=2$, $a_1=0,8$ ve $a_2=0,2$ olmaktadır.

Durağan beklentiler bölümündeki örnekten yola çıkarsak, 2002 yılı Aralık ayındaki enflasyon beklentisi Ekim ve Kasım aylarında gözlenen enflasyonların ağırlıklı ortalaması olacaktır. Yani Aralık enflasyon beklentisi = $0,8 \times 3,4 + 0,2 \times 3,1 = 3,34$ olmaktadır. Dikkat edilirse, bir sonraki döneme ilişkin enflasyon beklentisi şekillenirken en son dönemdeki gerçekleşen enflasyon rakamına daha fazla ağırlık verilmektedir. Dolayısıyla, en son döneme ilişkin gözlenen enflasyona ağırlık olarak 1 verildiğinde, uyarlanmış beklentiler durağan beklentilere dönüşmektedir. Kısacası, durağan beklentiler uyarlanmış beklentilerin özel bir durumudur.

11.2.4. Rasyonel Beklentiler

Rasyonel beklentiler teorisinin kökleri modern ekonomi biliminin kurucusu Adam Smith'e kadar gider. Fakat bu teoriyi güncelleştirip ekonomik analizin yeniden şekillenmesine yol açan ilk iktisatçı 1961 yılında yayınlanan bir makalesiyle J.F. Muth'dur. Daha sonra, 1970'li yıllarda, Milton Friedman'ın da felsefi katkılarıyla rasyonel beklentiler teorisi Robert Lucas Jr., Thomas Sargent ve Neil Wallace gibi iktisatçılar tarafından ekonomik analizde bir devrim niteliğine kavuşturulmuştur. Robert Lucas Jr., ekonomik analize bu yolla yaptığı katkılar nedeniyle 1995 yılında Nobel ekonomi ödülünü almıştır.

Rasyonel beklentiler teorisi ekonomik değişkenlerin ilerdeki tarihlerde alacağı değerler konusundaki beklentilerin, o değişkenleri belirleyen ekonomik yapının ve bilgilerin tümünün herkes tarafından bilindiğini varsayar. Bu şekilde, ekonomik beklentilerin doğru ya da yanlış olabileceği konusunda ekonomide

hiçbir birimin diğer birimlerden bir üstünlüğü yoktur. O konuda bilinebilecek her şey herkes tarafından bilinmektedir.

Dolayısıyla, yukarıdaki enflasyon beklentileri eşitliğimiz, rasyonel beklentiler altında şöyle olacaktır:

$$P_{t+1} = EP_{t+1} + e_{t+1} \quad (5)$$

(5) no'lu eşitlikte e_{t+1} , hiçbir şekilde önceden tahmin edilemeyecek tesadüfi bir değişken olacaktır. Eğer e_{t+1} başka değişkenlerle tahmin edilebilecek bir değişken olsaydı, zaten ekonomik birimler o değişkenleri de hesaba katıp beklentilerini ona göre şekillendireceklerdi. Bekleyişlerin şekillendirilmesi sürecinde ekonomik birimler tarafından elde edilebilecek tüm bilgiler kullanıldığından e_{t+1} zorunlu olarak önceden tahmin edilemeyen bir tesadüfi değişken olacaktır.

Ekonomideki beklentilerin yukarıda açıklanan biçimiyle rasyonel olması, ekonomi politikalarının etkileri konusunda önemli sonuçlar doğurmaktadır. Kitabın diğer bölümlerinde söz edilen ekonomik modellerden yola çıkarak, basitleştirmek için verginin (T) ve yatırımların (I) olmadığı bir ekonomide, rasyonel beklentilerin ekonomi politikalarının etkileri konusunda şu analizi yapabiliriz:

$$y_t = C_t + G_t \quad (6)$$

$$C_t = a + b Ey_t \quad (7)$$

G_t , t zamanındaki devlet harcamalarının ancak g_t kadar yanılma ile tahmin edilebilen bir değişken olarak kabul edilsin. Yani, $G_t = EG_t + g_t$ olduğunu kabul edelim. Ey_t , t zamanında sahip olacağımız kullanılabilir gelir beklentisidir.

(6) ve (7) no'lu eşitlikler, $Ey_t = y_t + e_t$ eşitliği kullanılarak çözüldüğünde,

$$y_t = a/(1-b) + G_t/(1-b) + b/(1-b) e_t \quad (8)$$

olmaktadır. Ekonomideki bireyler, kullanılabilir gelir beklentilerini (8) no'lu denklemi kullanarak şekillendireceklerdir. Bu durumda,

$$Ey_t = a/(1-b) + 1/(1-b) - EG_t \quad (9)$$

olacaktır. Çünkü, e_t 'nin beklenen değeri sıfırdır. (9) no'lu eşitlik kullanılarak (6) ve (7) no'lu eşitliklerin oluşturduğu makro model y_t için çözüldüğünde,

$$y_t = a/(1-b) + 1/(1-b)G_t + b/(1-b)g_t \quad (10)$$

bulunur. (10) no'lu denklem yoluyla beklenen kullanılabilir gelir ile gerçekleşen kullanılabilir gelir arasındaki farkın ancak devlet harcamalarındaki (G) beklenmeyen değişmelerden kaynaklanabileceğini göstermektedir.

Bir başka ifadeyle,

$$y_t - Ey_t = g_t \quad (11)$$

olmaktadır. Devlet, (11) no'lu eşitlikten de anlaşılacağı gibi, ancak ekonomik bireyleri şaşırtarak milli geliri tahminlerin ötesinde değiştirebilme imkânına sahip olmaktadır.

Rasyonel beklentiler teorisinin en önemli önermelerinden biri budur. Devletin aktif bir ekonomi politikası uygulayabilme olanağı yoktur. Devlet, ancak kamuoyunu şaşırtarak ekonomik dengeleri etkileyebilme şansına sahiptir.

Rasyonel beklentileri savunan iktisatçıların Milton Friedman'ın fikirlerinden esinlenerek geliştirdikleri işsizliğin aktif ekonomi politikalarıyla değiştirilemeyeceği ama kısa dönemde "doğal işsizlik oranı"ndan sapılabileceği hipotezi ekonomi literatüründe önemli bir yer tutmuştur.

Rasyonel beklentiler zaman içinde başlı başına bir ekonomi teorisine dönüşmüştür. Daha doğru bir deyimle, rasyonel beklentiler teorisi ekonomik düşüncede bir "ekol" haline gelmiştir. Bu okulun liderleri konumundaki Robert Lucas ve Thomas Sargent şu görüşleri savunmaktadırlar:

1. Bir ekonomi teorisi olarak rasyonel beklentiler ekonomik birimlerin ellerindeki tüm bilgileri eksiksiz ve en uygun şekilde kullanacağını varsayar. Ekonomik bireyler beklentilerinde sistematik bir biçimde yanlış yapmazlar. Bir ekonomik bireyin diğerlerine göre beklentileri oluşturmakta bir eksiği ya da fazlası yoktur. Dolayısıyla, iktisat politikalarını şekillendirenler ve uygulayanlar ekonomik bireyleri bazen aldatırsalar da her zaman aldatamazlar.
2. Rasyonel Beklentiler Okulu'na bağlı iktisatçılar piyasaların daima dengede olduğunu varsayar. Bu şekilde, ekonomideki tüm fiyatlar, mal fiyatları, ücretler ve faiz oranları bilinenlerin ışığında her zaman kâr ve fayda maksimizasyonu sağlayacak bir biçimde piyasalarda belirlenir.

Savunulan birinci görüş çok tartışmalı değildir. Çünkü ekonomik birimler yanlışlarından bir şeyler öğreneceklerdir. Dolayısıyla, zaman içinde ekonomik birimlerin beklentilerini değiştirerek, geçmişte yaptıkları hataları bir daha yapmayacak şekilde oluşturmaları normal karşılanacaktır. Bu yaklaşım da Rasyonel Beklentiler Okulu'nun önermelerindedir.

Rasyonel Beklentiler Okulu'nun ikinci önermesini kısa dönemde birçok piyasada gözlemek mümkün değildir. Piyasalar her zaman kısa dönemlerde dengeye gelmeyebilir. Mali piyasalar işleyiş tarzı nedeniyle çok çabuk dengeye gelebilirler de, mal piyasaları genellikle belli bir süre geçtikten sonra dengeye gelebilmektedir. Çünkü karar alma ile alınan kararların uygulamaya konup sonuç alınması zaman almaktadır.

Eksikliklerine karşın 1980'lerden sonra rasyonel beklentiler teorisinin iktisadi politikaların oluşturulmasında ve uygulamalarında önemli etkileri olmuştur.

Özellikle 1980'lerde Latin Amerika ülkelerinde yaşanan hiperenflasyon olgusunun çözümünde rasyonel beklentiler teorisinin önermeleri kullanılmıştır. Bu çerçevede, para arzının herkesin bilgisi çerçevesinde kısılması ve sabit bir parasal genişleme yoluyla enflasyon beklentilerinin kalıcı olarak düşürülmesi denenmiş ve birçok ülkede en azından belli bir süre başarılı da olunmuştur.

Türkiye'de uygulanan 2000 yılı istikrar programı çerçevesinde kur artışlarının zaman içinde daha önceden açıklanarak sabitlenmesi olgusu da, rasyonel beklentiler teorisi kapsamında, kur artışları ile enflasyon beklentilerinin etkilenebilmesi ilkesine dayanıyordu.

Rasyonel beklentiler teorisinin eleştirilecek yanları olsa da, iktisat düşüncesinde kalıcı bir etki bıraktığı gerçeğini inkâr edebilmek mümkün değildir.

11.3. BEKLENTİLERİN EKONOMİ POLİTİKASINDAKİ ÖNEMİ VE BEKLENTİ YÖNETİMİ

Ekonomi politikasını oluştururken beklentiler iki açıdan önem taşır: Birincisi, gözlenen ekonomik dengeler, birçok etkenin yanında, beklentilerden de etkilenmektedir. İkincisi, ekonomi politikasını oluştururken, politika araçlarının etkinliğinin öteki etkenlerin yanında beklentilerden de etkilenmesi söz konusudur.

Bu konuda Türkiye'nin çok önemli deneyimleri olmuştur. Örneğin, 2000'ler öncesinde enflasyonu indirmeye yönelik politikalar uygulamaya konulduğunda, uygulanan politikalar doğru olsa bile, kamuoyunun enflasyonun düşeceğine yönelik beklentisi oluşmamıştır. O nedenle de kamuoyu uygulanan politikalara inanmamış ve politikalar da başarılı olamamıştır.

2000 yılında uygulanan istikrar programının önündeki en büyük engellerden biri buydu. Kamuoyu döviz kurlarının Merkez Bankası'nın açıkladığı şekilde oluşacağına inanmış ve faiz oranları hızla düşmüştü. Ancak, enflasyonun düşeceğine yönelik beklentiler yeteri kadar oluşturulamadığından, enflasyondaki düşüş yavaş kalmış ve 2000 yılı boyunca kur değişimleri gerçekleşen enflasyonun altında kalmıştı. Sonuçta, Türk Lirası yabancı paralar karşısında reel olarak değerlendirilmişti. Oysa 2000 yılı istikrar programının yapımcıları kısa bir süre içinde enflasyon oranının önceden açıklanan kur değişimlerine yaklaşacağını düşünmüşlerdi. Beklentilerde yeterli iyileştirme gerçekleşemediğinden, istikrar programı bir süre sonra terk edilmek zorunda kaldı.

İleriye dönük beklentilerin uygulanan politikalar yoluyla istenen yönde etkilenebilmesi doğal olarak uygulayıcıların ve ekonomi politikalarının kamuoyu önünde "itibar"ının olmasını gerektirmektedir. Aksi takdirde, uygulanan

politikalar arzulan sonuçları doğurmayabilir. Ekonomi politikalarının, beklenen sonuçları doğurabilmesi yönünde uygulanabilirliğinin koşullarından biri ekonomik çevrenin uygunluğu olmaktadır. Ekonomik çevrenin en önemli unsurlarından biri ise ileriye dönük olarak kamuoyunun beklentileridir. Beklentiler, yalnızca uygulanan politikaların yeterliliği ya da yetersizliğiyle sınanmamakta, aynı zamanda uygulayanların da “itibar”ıyla yakından ilgili olmaktadır.

Örneğin, otuz yıldır enflasyonla mücadele ettiklerini söyledikleri halde enflasyonu indiremeyen politikacıların, bir kez daha enflasyonu indireceklerini söylemeleri kamuoyunun enflasyon beklentilerinin değişmesini sağlayamamaktadır.

Bu çerçevede yeterli itibara sahip bir yönetim tarafından ortaya konulan ekonomi politikası önlemleriyle oluşturulan beklentiler gerçekleştirilebilirse bir süre sonra açıklanan yeni politikalara yaratılan beklentiler yani beklenti yönetimi başlı başına bir ekonomi politikası aracı haline gelebilmektedir.

Beklenti yönetimi bir ekonomi politikası aracı olarak kullanılabilir olsa da bu konuda dikkatli olmak gereklidir. Önceden açıklanmış bir politika uygulamasında beklenti yönetimi yoluyla yaratılan beklentilerin aşırıya gitmesi halinde karşımıza “beklenti tuzağı” denilen olgu çıkar.

Beklenti tuzağı, teoride özel bir durum için kullanılan bir ifadedir. Özel kişi ve kurumların enflasyonla ilgili beklentilerinde artış yönünde bir eğilim varsa bu olgu merkez bankasını gerçekleştiren enflasyonu yükseltmeye yöneltebilir. Buna, beklenti tuzağı hipotezi adı veriliyor. Merkez Bankası, uzunca bir süredir “enflasyon hedeflemesi” uyguluyor. Bu hedeflemede enflasyon için bir alt bir de üst limit belirleniyor. Uygulamanın daha uzun süresinde gerçekleşen enflasyon, Merkez Bankası’nın belirlediği üst sınırın da üstünde gerçekleşti. O nedenle özel kişi ve kurumlar, Merkez Bankası bir sonraki yıla ilişkin hedef aralığını belirleyip açıkladığında alt limiti değil hep üst limiti dikkate almaya başladılar. Bunun yukarıda değindiğimiz anlamda bir beklenti tuzağı yarattığı düşünülebilir. Bu çerçevede beklenti tuzağının önlenmesi için birkaç yıl enflasyonun Merkez Bankası’nın belirlediği hedefin alt limiti dolayında gerçekleşmesi gerekmektedir.

11.4. MAKALELER

Döviz Ve Altın Rezervleri Ne İşe Yarar?

Mahfi Eğilmez (www.mahfiegilmez.com) 20.03.2012

Dış ticarete, günlük hayatta dünya çapında alışverişte kullanılan ve herkes tarafından kabul gören paralara rezerv para deniyor. Kâğıt para altın karşılığı olarak basılırken kâğıt paranın altınla olan bu ilişkisine konvertibilite

(dönüştürülebilirlik) denirdi. 1971’de doların da altın karşılığı kaldırılınca dünyadaki bütün paralar karşılıksız kaldı. O zaman konvertibilitenin tanımı da değişti ve merkez bankalarının kendi bastığı parayı getirene açıklanmış kur üzerinden istediği parayı vermeyi kabul ve taahhüt etmesi konvertibilite olarak tanımlanır oldu.

Günümüzde merkez bankaları altın ve yabancı para bulunduruyorlar. Bu para ve altınlar uluslararası rezerv adı veriliyor. Bu rezervleri, bir çeşit ekonomik sıkıntı hallerinde başvurmak üzere biriktirilmiş tasarruflar olarak düşünmek mümkündür. Örneğin ekonomik sıkıntılar nedeniyle döviz gelirinde aksama olan bir ekonomi, bu rezervlere başvurarak ithalatını bir süre daha sürdürebilir.

Döviz rezervi en fazla olan 5 ülke şunlardır (*The Economist* verileri):

Ülke	Döviz Rezervi (Milyar USD)
Çin	3.181
Suudi Arabistan	542
Rusya	454
Tayvan	386
Brezilya	350

Altın rezervi en fazla olan 5 ülke de şunlardır (*World Gold Council* verileri):

Ülke	Altın Rezervi (Ton)
ABD	8.133
Almanya	3.400
İtalya	2.450
Fransa	2.435
Çin	1.054

Türkiye’nin döviz rezervi 79 milyar dolar, altın rezervi de 180 tondun

Çin’i bir yana bırakırsak uluslararası rezervler konusunda gelişme yolundaki ekonomilerin dövizini, gelişmiş ekonomilerin ise altını rezerv olarak tercih ettiklerini görürüz.

Bunun nedeni çok açıktır. Gelişme yolundaki ekonomilerin parası rezerv para değildir, yani dünya ticaretinde veya alışverişlerde kullanılmaz. O nedenle başlarına bir sıkıntı geldiğinde kullanılmak üzere dolar, euro gibi rezerv paraları biriktirirler. Gelişmiş ekonomiler ise kendi paraları ya rezerv para ya da en azından dünya ticaretinde geçerli para olduğu ve o parayı basma yetkisi de kendilerin de olduğu için parasal rezerv tutmaya ihtiyaç duymazlar. Buna karşılık onların altın rezervlerinin yüksekliği geçmişte kâğıt parayı altın karşılığı basmalarından dolayı ellerinde biriken altın stokundan kaynaklanır.

Günümüzde rezervi yüksek olan gelişme yolundaki ekonomiler riski daha düşük kabul edildiğinden uluslararası yatırımları daha kolay çekebiliyor. Gelişme yolundaki ekonomiler arasında yaşanan rezerv artırma yarışının temel nedeni budur.

Döviz rezervlerinin bir bölümü para olarak tutulsa da asıl büyük bölümü yabancı ülke tahvillerine yatırılır. Örneğin Türkiye'nin döviz rezervlerinin dörtte üçü dolayında bir tutar, ihtiyaç olduğunda hemen paraya çevrilebilecek olan ABD hazine tahvillerine yatırılmış bulunuyor. Ocak ayında ödemeler dengesinde görülen 2,7 milyar dolarlık menkul kıymet azalışı bu tür tahvil satışını ifade ediyor.

Beklentiler Ve Temel Enflasyon

Ercan Kumcu, *Haber Türk*, 06.01.2010

Türkiye ekonomisi belli bir büyüme sürecine girdi. Büyüme az ya da çok olabilir. Küresel krizden çıkış geciktikçe, bizdeki ekonomik büyüme az olur. Küresel krizden çıkış hızlandıkça, bizim büyümemiz daha da hızlı olur.

Büyüme başladığı halde, çöküntü döneminde büyümeyi ateşlemeye ve desteklemeye yönelik uygulamaya konan ekonomik politikalar hâlâ uygulamada. Maliye politikaları gevşek olmaya devam ediyor. Hatta, siyasi konjonktüre göre, daha da gevşeme riski var. Emekli maaş artışı bu riski daha da artırdı. Para politikası gevşek olmaya devam ediyor. Siyasilere bakılırsa, para politikasının daha da gevşemesi için yer var!

Harcamalarını kısımayan devlet, kamu açıklarının iyice elden kaçmaması için yönettiği ve yönlendirdiği mal ve hizmetlerin fiyatlarını artırıyor ya da artmasına aracı oluyor. Devlet dolaylı vergi oranlarını ya da vergi düzeyini artırıyor. Merkez Bankası'nın açıklamasına göre, vergi artışları ve diğer zamlar yalnızca ocak ayında ortalama tüketici fiyatlarının bir önceki aya göre yüzde 1,5 civarında artmasına yol açacak.

Dünya ekonomileri toparlandıkça, emtia fiyatları artış eğilimine giriyor. Küresel krizin en derin noktasında 30 dolara kadar inen bir varil petrol 60-70 dolar civarında gezindikten sonra şimdi 80 dolar civarında geziniyor. Gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümenin kalıcı olduğu anlaşılıp gelişmekte olan ülkeler yüksek büyüme rakamları açıkladıkça, petrol fiyatlarının daha da artacağı kesin gibi görünüyor. Yani, kendi iç dinamiklerimizin yanında, yurtdışından enflasyon ithal etmeye başlayacağız.

Bu gelişmeler karşısında Merkez Bankası yeniden "temel enflasyon" kavramını öne çıkarmaya başladı. Ortalama enflasyonun önümüzdeki dönemde artacağı, ama temel enflasyonun makul sınırlar içinde kalacağı vurgulandı. Temel enflasyon, para politikasının doğrudan etkili olabildiği malların

fiyatlarındaki artışlar olarak tanımlanıyor. Temel enflasyon sepetinde gıda maddeleri, enerji, alkolsüz içecekler, alkollü içkiler, tütün mamulleri yok. Yani temel enflasyonu içeren maddelerden oluşan sepetin, ortalama tüketicinin tüketim sepetiyle alakası yok.

Ekonomik birimler, “manşet enflasyon” denen ortalama tüketici fiyatlarındaki artışa bakarlar. Ekonomik kararlarını bu veriye ve bu veri hakkındaki ileriye dönük beklentilerine bakarak verirler. Farklı malların fiyatlandırılmasında maliyet, arz ve talep şartları kadar, ortalama enflasyonun geldiği düzey de önemlidir.

Ücret artışları temel enflasyona ya da itibarı zedelenmiş temel enflasyona göre değil, ortalama enflasyona ya da ortalama enflasyondaki beklentilere göre şekillenir. Ekonominin reel olarak yüzde 6 civarında daraldığı bir yılın hemen ardından, düzeyi ne denli düşük olursa olsun, yılın ilk altı ayı için en düşük emekli aylığı yüzde 20,4, en yüksek emekli aylığı yüzde 4,5 artırılsa, bu yıl enflasyon beklentisinin enflasyon hedefi olan yüzde 6,5 olabileceğini en azını dan hükümet düşünmüyor demektir. Merkez Bankası, hükümetin düşünmediğini diğer ekonomik birimlerden düşünmesini bekleyebilir mi? Bu verilerle Merkez Bankası enflasyon beklentilerini yönetebilir mi?

Enflasyon, “yükseleceğim” diye avazı çıktığı kadar bağıyor. Temel enflasyona odaklanmak kısa dönemde bu sese kulak tıkamak anlamına geliyor. Merkez Bankası’nın umduğunun aksine, ortalama enflasyon temel enflasyona değil, altı-yedi ay sonra temel enflasyon ortalama enflasyona yaklaşacaktır. Ama geç kalınmış olacaktır.

11.5. SORULAR

1. Ekonomi politikası açısından beklenti ne demektir? Örneğin petrol arzının kısılacağı beklentisi nasıl sonuçlar yaratır?
2. Beklentiler açısından varsayımlar nasıl oluşturulur ve niçin önemlidir?
3. Kaç tür beklenti vardır?
4. Beklenti türleri arasındaki farkları anlatın.
5. Durağan beklentiler için bir örnek vererek beklentinin oluşmasını anlatın.
6. Uyarlanmış beklentileri denklemler eşliğinde açıklayın.
7. Rasyonel beklentiler teorisinin ana temasını anlatın.
8. Rasyonel beklentiler teorisinin kurucularının savduklarını kısaca açıklayın.
9. Beklentilerin ekonomi politikası oluşturmaktaki önemini tartışın.
10. Beklenti tuzağı nedir? Nasıl önlenir?

12. Ekonomi Politikasına Çerçeve Oluşturulması

Balık tutmak için suya dalmaya uğraşma, evine dön ve ağ ör.

Çin atasözü

12.1. EKONOMİ POLİTİKASI UYGULAMANIN ZORLUKLARI

12.1.1. Siyasal Ve Bürokratik Zorluklar

Siyasal iktidarlar çoğu kez bir ekonomik istikrar programıyla çözümlenebilecek gibi görünen ekonomik sorunları çözmek için önlem almak yerine, tersine, sorunu daha da ağırlaştırabilecek olan sübvansiyon artırımları, enflasyonun üzerinde ücret artışları, kamu teşebbüslerinin fiyat artışlarının ertelenmesi gibi istikrarı daha da bozacak yaklaşımları niçin tercih ederler? Bu sorunun cevabını, kurucuları arasında James Buchanan gibi Nobel ödülü sahibi bir iktisatçının da bulunduğu Kamu Tercih Okulu (Public Choice School) değişik bir şekilde vermektedir. Bu okulun temsilcilerine göre, iş dünyasına uygulanan kurallar, siyasal partiler ve siyasetçiler için de geçerlidir. Nasıl şirketler kârlarını azamileştirmek için çaba harcarsa, siyasetçiler de en fazla çabayı oylarını azamileştirmek için harcarlar. Toplumun pek çok kesimi, siyasal partilere, siyasal iktidara ve siyasetçilere kendi yararlarını yükseltebilmek için baskı yapar. Eğer bir toplumda sübvansiyonların artırılması, enflasyonun üzerinde ücret artırımları vb., siyasal iktidara oylarını artırma imkânı verecekse, iktidarın o yönde davranması en akılcı yoldur. Aynı şey muhalefet partilerinin iktidara yönelttikleri eleştiriler için de geçerlidir.

Her bir milletvekilinin kendi seçim bölgesinden alabileceği oy sayısını azamileştirme çabasının da dayanağı, söz konusu bölgenin çıkarlarına göre (bazen ülkenin genel çıkarlarıyla çelişse bile) davranmaktan geçmektedir. Böylece her bir milletvekili kendi partisine o çıkarlar yönünde baskı yapma görevini üstlenmiş olur. Dolayısıyla siyasal partiler ve siyasetçilerin bir ekonomik istikrar programını yürürlüğe koymaları zor bir iştir.

Kamu Tercih Okulu'nun bürokrasiye yaklaşımı da ilginçtir. Bürokrasi kâr veya oy azamileştirilmesi konusuyla pek fazla ilgili değildir. Buna karşılık temel amacı maaşlarını, emeklilik ücretlerini ve belki de daha önemlisi yetkilerini azamileştirmektir. Bunun da yolu kuşkusuz kamu giderlerinin artırılması ya da

daha doğru bir ifadeyle bütçenin büyütülmesinden geçmektedir. Dolayısıyla bürokrasi de ekonomik istikrar politikası uygulamaları için önemli bir engel oluşturabilir.

Kamu Tercih Okulu'nun yaklaşımları özellikle Türkiye gibi ekonomik istikrar önlemlerinin oy kaybına neden olacağı görüşünün siyaset ortamında yaygın olduğu ve kamu kesiminin kapladığı geniş yer dolayısıyla bürokrasisinin de geniş olduğu ülkelerde daha da önemlidir. Gerçekten de bir bölgenin suyunun dağıtımı veya çöpünün toplanması karşılığında oluşturulacak tarifeler, örneğin ABD'de tümüyle özel şirketler kanalıyla yapıldığı için herhangi bir siyasal yaklaşımla değil ekonomik olarak belirlenir. Oysa Türkiye'de bu işleri yapan işletmeler belediyelere bağlı olduğundan, tarife belirlemelerini bağlı buldukları belediyelerin siyasal kaygılarına göre yaparlar. Bu nedenle söz konusu işletmeler zarar etme gerçeğiyle karşılaşır. Bunun sonucunda bu kez belediyeler siyasal iktidara baskı yaparak devlet bütçesinden yardım talep ederler. Bu açıdan özelleştirmenin belki de en önemli yararlarından biri ekonomik bir işin fiyatının siyasal yaklaşımla değil ekonomik olarak belirlenebilmesine imkân sağlamasıdır.

12.1.2. Gecikmeler Ve Zaman Kayıpları

Ekonomik istikrar politikalarının uygulanmasında bir başka önemli engel, gecikme ya da zaman kayıplarıdır. Bunlar üç aşamada ortaya çıkar: sorunun teşhisi, tedavinin belirlenmesi ve karar alınması, uygulama gecikmeleri.

Sorunun teşhisinde ortaya çıkan gecikmeler: Makroekonomik koşulların değişmeye başladığı ve dolayısıyla belirli bozulmaların ya da sapmaların ortaya çıktığının politikacılar tarafından anlaşılması belirli bir zamana gereksinim gösterir. Politikacıların sorunu kabul etmeleri, genellikle, teknisyenlerin teşhisinden daha uzun bir zaman gerektirir.

Örneğin toplam talepte bir artış ya da azalma birdenbire büyük miktarlarda ortaya çıkmaz. Bu gelişme yavaş yavaş kendini gösterir. Dolayısıyla toplam talepte başlayan canlanmanın enflasyonist baskılar yaratacağının anlaşılması ve buna karşılık derhal bir önlem alınması çoğu kez mümkün olmaz. Sorun politikacılar tarafından teşhis edildiğinde genellikle belirli bir boyuta ulaşmış olur. Bu durumda alınacak önlemler, sorunun ilk ortaya çıktığı boyutun gereklerine göre daha fazla ciddileşmiş hale gelir. Teşhis ve kabuldeki gecikmelerle sorunun büyümesi, uygulamaya konulması zaten belirli sıkıntılara dayanan istikrar programı için ek bir engel oluşturur.

Sorunun çözümü için karar oluşturmada gecikmeler: Sorun bir kez teşhis edildikten sonra hangi makroekonomik politikanın uygulamaya konulması yoluyla çözüme gidileceğinin kararlaştırılması ve eğer gerekiyorsa bu kararın

uygulamaya konulabilmesi için yasama organından yetki alınması gecikmeyi artıran unsurlar olarak karşımıza çıkar.

Örneğin toplam talepte ortaya çıkan artışın yarattığı enflasyonist baskıları düşürmeyi planlayan bir siyasal iktidarın gereken kanunları hazırlayıp parlamentoya göndermesi ve kanunlaşmasını sağlaması için zaman harcaması gereklidir.

Bunu da teşhisten sonra, tedavi için hangi ilaçların hangi dozlarda kullanılacağına belirlenmesi aşaması olarak düşünmek gerekir.

Uygulamada gecikmeler: Ekonomik sorunun tedavisi için uygulamaya konulan yeni politikaların ekonomi üzerinde gerekli etkiyi göstermesi de önceki aşamalarda olduğu gibi belirli gecikmelerle ortaya çıkar. Örneğin kamu giderlerinin kısılmasına karar verilmiş olması halinde dahi hukuki nedenlerle uygulamada olan sözleşmelerin iptal edilmesi mümkün olmaz. Bu durumda geçmişte bağlanmış sözleşmelerin etkisi sürerken yeni sözleşmelere girmeyerek kamu giderlerinin kısılması gerekir. Bunun etkisi ise mevcut sözleşmelerin iptali gibi derhal sonuç vermektan çok ileriye yönelik olarak sonuç vermek şeklinde ve dolayısıyla gecikmeli olarak ortaya çıkar. Enflasyonist sorunun vergi artırımıyla çözümlenmesinin tercih edilmesi halinde ise yürürlüğe konulacak vergi kanunlarının etkileri, geriye dönük uygulanamayacağına göre ancak ileriki dönemleri etkileyecek sonuçlar yaratır. Bu gecikmeyi kısaltmanın tek yolu satış vergisi, katma değer vergisi gibi dolaylı vergilerle bir düzenlemeye girmek olabilir. Çünkü bu vergilerde yapılan değişikliklerin etkisi tüketim üzerinde kısa zamanda ortaya çıkar.

ABD’de 1994 yılı boyunca ekonominin canlandığını ve bunun enflasyonist baskı yaratacağını önceden gören FED (ABD Merkez Bankası) para politikası önlemlerini alarak sorunun önüne geçebilmiştir. Eğer para politikası araçları yerine aynı amaca yönelik maliye politikası araçları yürürlüğe konulmaya çalışılsaydı, ABD kongresinden kanun geçirmenin zorluğu ve zaman alıcılığı uygulamada gecikmeye ve dolayısıyla çözümün uzamasına yol açabilecekti. Gerçekten de ABD yasama meclisi üyelerinin bir bölümü FED’nin uyguladığı politikalara karşı çıkmaktadır. 1995 yılında bu kez ABD kongresi bütçe açığının kapatılması için kanun çıkarma girişimine geçmiştir. Böylece enflasyonda ortaya çıkabilecek artışları politikacılar maliye politikası araçlarıyla ve fakat FED’nin önlem almaya başlamasından yaklaşık bir yıl sonra çözümlenme amacına yönelmişlerdir. Bu, ekonomik sorunu teknik kişilerin politikacılardan daha önce ve açık şekilde görüp çözüm aramaları ile politikacıların konuyu kabul etmeleri arasındaki gecikmenin tipik bir örneğidir.

İşte bu nedenledir ki mali altyapısını kurmuş, vergi, kamu gideri gibi alanlarda disiplin sağlamış olan ülkelerde gecikmeleri en aza indiren ve

uygulama kolaylığı olan para politikası, maliye politikasına tercih edilir hale gelmiştir. Ancak Türkiye gibi mali altyapısını henüz kuramamış, mali disiplini tam olarak sağlayamamış ülkelerde para politikası tek başına yeterli olamamaktadır.

Ekonomi politikalarında gecikme olgusunun en çarpıcı biçimde yaşandığı örneklerden biri de 2009 yılında Yunanistan'da yaşanan borç krizinde Avrupa Birliği'nin tavrıdır. Başta Almanya olmak üzere, Avrupa Birliği Yunanistan'ın borç krizinin Yunanistan'la sınırlı bir sorun olduğunu düşünmüş ve soruna müdahale etmekte geç kalmıştır. Gecikme, Yunanistan gibi borcu ve bütçe açığı yüksek ülkelerin de piyasalardan borçlanmasını zorlaştırmış ve Yunanistan krizi Avrupa Birliği krizine dönüşmüştür. Gecikme, beklentilerin hızla bozulmasına neden olabilmektedir.

12.1.3. Kişi Ve Kurumlardan Kaynaklanan Sorunlar

Ekonomi teorisinde, uygulanacak ekonomik istikrar politikasına ilişkin olarak kişi ve kurumların beklentileriyle ilgili iki tür yaklaşım vardır. İlki uyarlanmış beklentiler (*adaptive expectations*) diye anılan ve kişi ve kurumların, uygulanacak ekonomi politikalarına ilişkin beklentilerinin geçmişte uygulanmış politikalara göre şekilleneceğini ileri süren bir yaklaşımdır. Buna göre kişiler ve kurumlar, siyasal iktidarın uygulamaya koyacağı yeni ekonomi politikası önlemlerini, geçmiş uygulamaları göz önünde tutarak tahmin ederler ve ona göre bir davranış içine girerler. Bu yaklaşım çerçevesinde beklenen enflasyon, geçmiş enflasyon oranlarının bir ortalamasından ibarettir. Böyle bir ortalamaya ulaşılrken çoğu kez yapılan, çok yakın geçmişteki fiyat düzeyi değışildiklerine daha fazla ağırlık vermek yönündedir. Eğer ekonomi bir durgunluk içine girmiş ve geçmişte yaşanmış benzeri durumlarda hükümetler yatırımları artırmak suretiyle durgunluğu aşmayı denemişlerse, bu yeni dönemde de aynı önlemlerin alınacağı beklenir ve kişi ve kurumlar davranışlarını bu beklenti çerçevesinde oluştururlar. Geçmiş deneyimlere dayanan bu yaklaşım, içinde bulunulan andaki olayların analize katılmaması gibi bir eksiklik taşır. Oysa geçmişte durgunluk içine girildiğinde hükümet yatırımları artıracak parasal politikalar uyguladığı halde bu kez vergilerle ilgili bir maliye politikası uygulamaya girişebilir. Bu durumda geçmiş uygulamalar üzerine inşa edilmiş bulunan uyarlanmış beklentiler pek fazla yol gösterici bir işlev göremez.

İkinci yaklaşım olan rasyonel beklentiler teorisi (*rational expectations*), uyarlanmış beklentiler yaklaşımının geçmiş veri ve kararlara dayanması ve açıklanacak kararlara hesaba katmaması nedeniyle gerçeği yansıtmamasından dolayı geliştirilmiştir. Yeni klasikler adıyla anılan bir grup iktisatçı tarafından geliştirilen bu teoriye göre, ekonomideki veri ve bilgilerin yaygın ve bilindir

olmasının yanı sıra alınacak önlemleri uygulamaya geçirmenin zaman alıcı bir iş olması kişi ve kurumların geçmiş deneyimlere göre beklenti içine girmelerine gerek olmaksızın alınan önlemlere göre karar vermelerini mümkün kılar. Kaldı ki toplumdaki bütün ekonomik aktörler ekonominin gidişi ve mevcut veriler hakkında hükümet kadar bilgi sahibidir. Dolayısıyla geçmiş deneyimlere dayanarak karar alıp sonradan bir sürprizle karşılaşılması olasılığı yoktur. Bu nedenle, bu teorinin savunucularına göre, yürürlüğe konulacak ekonomi politikaları umulan etkiyi gösteremez. Hükümetlerin ekonomiye müdahaleleri hayal âlemine hitap etmekten başka bir işe yaramaz.

12.1.4. Diğer Sorunlar

Her şeyden önce uygulamaya konulacak bir ekonomik istikrar programı, orta-uzun vadeli olmak zorundadır. Hatta belki biraz daha ileri giderek bir istikrar programının zaman zaman yoğunlaştırılıp zaman zaman hafifletilmek suretiyle sürekli olarak gündemde tutulması gerektiğini ileri sürebiliriz. Aslında kısa dönemli yaklaşım sorunu yalnızca Türkiye’de değil, bütün demokratik ülkelerde siyasal rejimin getirdiği kısa aralıklı seçim süreleri ile ekonomik istikrar programlarının gerektirdiği orta-uzun süre çelişkisinden doğan bir sorundur. Bu ülkelerde siyasal iktidarların iktidar süreleri, genellikle 4-5 yıllık seçim süreleriyle kısıtlıdır. Bir ekonomik istikrar programının uygulanma süresi, özellikle henüz mali piyasaları tam gelişmemiş, piyasaları serbestleştirme konusunda temel uygulamaları henüz tamamlanmamış, diğer ülkelerle rekabeti tam gerçekleştirememiş ülkelerde, daha uzun süreleri gerektirebilmektedir. Bu genel altyapıyı tamamlamış ülkelerdeki istikrarsızlıkların çözümü bir siyasal iktidarın iktidar süresinin belirli bir bölümünü gerektirdiği halde, söz konusu altyapıyı da istikrarsızlık sorunuyla birlikte ele almak zorunda olan Türkiye gibi ülkelerde bu süre, bir siyasal iktidarın iktidar süresine sığmayabilmektedir. Siyaset ile ekonomi arasındaki bu süre çelişkisi orta-uzun dönemli ekonomik istikrar programlarının uygulanmasında en önemli engeli oluşturmakta, yürürlüğe konulan istikrar programları seçimlere yaklaşıırken çeşitli siyasal endişeler sonucu gevşetilmeye başlanmaktadır. Bu konu, Türkiye açısından bakıldığında son derecede tipik bir uygulamadır. Üstelik Türkiye yakın geçmişte sık sık erken genel seçim ve genel seçimlerden farklı tarihlerde yerel seçim yapmak durumunda kaldığı için ekonomik istikrar programlarından kolayca vazgeçebilmektedir. Bu süre tutarsızlığı çerçevesinde siyasal hedeflerle ekonomik hedeflerin genelde birbirleriyle çeliştiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Ekonomik istikrar programlarının tam sonuçları alınmadan yapılacak gevşetmeler yalnızca bu programlarla hedeflenen makroekonomik dengelerin

yeniden bozulmasına değil fakat onun yanı sıra mali liberalizasyon hareketlerine de zarar verebilmekte ve bu konuda alınan yoldan geri dönmeye neden olabilmektedir.

Ekonomik istikrarın sağlanmasına ve mali disiplinin oluşturulmasına yönelik uygulamalar, ülke içinde geniş bir uzlaşma zeminine ihtiyaç göstermektedir. Bu nedenle bir istikrar programının başarılı olabilmesi için, üzerinde toplumun bütün kesimlerinin, hiç değilse asgari ortak noktalarda, uzlaştığı bir program olması gerekmektedir. Bu açıdan siyasal iktidarların belirli konularda muhalefet ile anlaşmaları zorunlu görülmektedir. Buna benzer bir uygulama, ABD’de iktidar ve muhalefet partilerinin anlaşması ve ortak hareket etmesi sonucu, bütçe dengesizliklerinin giderilmesi konusunda gerçekleştirilmiştir. Bu tür uzlaşmalar Türkiye için çok daha fazla gerekli görülmektedir. Aksi takdirde seçimler dolayısıyla verilen aşırı sözlerin tutulamaması siyasal iktidarı, bu gibi sözlerin tutulmaya çalışılması ise ülke ekonomisini yıpratmaktadır.

Siyasal iktidarların, seçecekleri ekonomi politikası araçlarının diğer hedefler üzerinde yan etkileri olduğunu bilmeleri şarttır. Gerçekten de daha önce değindiğimiz gibi makroekonomik hedeflerin pek çoğu birbiriyle çelişkili sonuçlar yaratabilir. Örneğin istihdamı artırmaya yönelik otoyol yapımları, havaalanı inşaatları, baraj yapımları gibi işler, enflasyonist etkiler yaratır. Bu nedenle bir ekonomik istikrar programı uygulanırken amacın ne olduğunun iyi tanımlanması gerekir. Amaç eğer yüksek enflasyonu düşürmekse kamu yatırımlarının asgariye indirilip vergi çabasının azamiye çıkarılması bir zorunluluktur. Hem enflasyonla mücadele programı hem de arz yönlü ekonomi bir arada uygulanamaz. Böyle bir uygulama, ekonomideki hastalığın tam olarak teşhis edilemediği ya da enflasyonla gerçekten mücadele edilmediği anlamına gelir.

Gerek para politikası gerekse maliye politikası, siyasal iktidarların toplam talebi denetlemek için kullandıkları temel tekniklerdir. Bugün varılan nokta, para ve maliye politikalarının birlikte uygulanmasının en doğru yol olduğudur. Bu sentezi destekleyen iktisatçıların sayısı giderek artmaktadır. ABD Merkez Bankası Başkanı Alan Greenspan’ın bu yaklaşımı destekleyen bir açıklamasında söylediği, “Keynes’in başını Milton Friedman’ın omuzlarının üstüne koymak” sözü, bu sentez için güzel bir benzetmedir.

Maliye politikasının gerçek boyutlarıyla uygulanabilmesi için, izlenmekte olan maliye politikasının sonuçlarını sağlıklı bir şekilde irdeleyebilmek gerektir. Bunun da temel yolu, bütçelerin gerçekçi yapılmasıdır. Gerçekçi yapılmayan bütçeler, uygulanan maliye politikasının ne kadar doğru olduğunun algılanmasına ve aksaklıkları gidermek ve dolayısıyla doğru bir maliye politikası uygulamak için engel oluşturur.

Siyasal partilerin üzerinde titizlikle uzlaşmaya varmaları gereken konulardan biri, bütçe denkleğinden çok bütçenin gerçekçi yapılmasıdır.

12.2. KURUMSAL DÜZENLEMELERİN GEREKLİLİĞİ

Bir ekonomik istikrar politikasını yürürlüğe koymak kadar onu başarıyla sürdürmek de büyük önem taşımaktadır. İstikrar, bir kez ulaşıldıktan sonra otomatik olarak korunabilecek bir nokta değildir. Bu nedenle istikrarın sürdürülebilir olması, istikrarı önleyen bazı kurumsal sorunların çözümlenmesiyle yakından ilgilidir.

Kamu maliyesi alanında görev yapan kamu kurumlarının görev, yetki ve sorumlulukları yeniden ve geniş şekilde elden geçirilerek aynı konuda iki ayrı kuruma aynı yetkileri veren ve bu şekilde kurumlararası gereksiz görev çatışmalarına neden olan hükümler ayıklanmalı ve o konuda hangi kuruma yetki verilmek isteniyorsa diğesindeki benzeri yetki kaldırılmalıdır.

Belirli sürelerde oluşmuş ekonomik geleneklerin değiştirilmesi düşünülüyorsa bu değişiklik orta-uzun dönemde ve mutlaka amaçları ve ayrıntıları önceden açıklanarak yapılmalıdır. Örneğın Hazine kâğıtları satışında, çoklu fiyattan vade ve miktarın önceden ilanı şekline dayalı ihale yöntemi uygulanıyor ve bunun bir başka ihale yöntemiyle değiştirilmesi isteniyorsa söz konusu değişiklik önceden kamuoyuna açıklanmalıdır. Ani ve açıklamasız değişiklikler piyasalarda şok etkisi yaratmakta ve ortaya çıkan belirsizlik, güven ortamını zedeleyerek riski ve dolayısıyla maliyetleri artırmaktadır.

12.3. EKONOMİK Dengeyi SAĞLAMANNIN GÜÇLÜĞÜ

Ekonomik istikrar politikasından, ekonominin dengelerinin ne şekilde değiştirilmek istendiğı anlaşılmalıdır. Bir başka deyişle fizik bilimlerden farklı olarak, değer yargılarının etkisi altında objektif bir sonucu bir başka sonuç hedefleyerek değiştirme çabasıdır.

Ekonomide istikrar politikası uygulamanın temel amacı, istikrarsız olan ekonomik dengeyi istikrarlı hale getirmektir. Bunu yaparken de yalnızca istikrarlı değil aynı zamanda arzu edilen bir dengeyi gerçekleştirmek söz konusudur. Ekonomiyi hem arzu edilen hem de istikrarlı bir dengeye oturtmak da yeterli değildir. Bütün bunların yanında istikrarlı dengeyi, giderek daha yüksek tatmin sağlayan dengelere doğru ilerletmek de söz konusudur.

Böylece ekonomi politikasının uğraştığı denge fizik dengelerden iki noktada ayrılır:

1. Reel denge ile normatif (arzu edilen) dengeyi bir arada yerleştirmeye çalışmak.
2. Böyle bir dengeyi istikrarda tutarken bir yandan da bu istikrarı bozmadan,

söz konusu dengeyi daha yüksek toplumsal tatmin sağlayacak yeni ve istikrarlı dengelere doğru yürütmek (ekonomik büyüme).

Dış dünyaya açık bir serbest piyasa ekonomisinin üç temel dengesi vardır: Mal ve hizmetler piyasasında denge, döviz piyasasında denge, borç verilebilir fonlar piyasasında denge.

Mal ve hizmetler piyasasında dengeyi sağlayan öge fiyattır. Denge fiyatının değişmesi dengeden sapmaları getirir. Bu piyasada dengeden sapma iki türlü olur: Enflasyon ya da deflasyon. Bu sapmaları gidermenin yolu para ve maliye politikalarından geçer.

Döviz piyasasında dengeyi sağlayan öge paritedir. Parite değişiklikleri dengeden sapmalar getirir. Döviz piyasasında dengeden sapma iki türlü olur: Devalüasyon ya da revalüasyon. Bu sapmayı gidermekte ağırlıklı olarak kullanılacak ekonomi politikası aracı kur politikasıdır.

Borç verilebilir fonlar piyasasında dengeyi sağlayan öge faizdir. Denge faizinin değişmesi dengeden sapmalar getirir. Borç verilebilir fonlar piyasasında dengeden sapmanın iki sonucu olabilir: Faizler yükselir ya da alçalır. Bu sapmayı gidermekte kullanılacak araç faiz politikasıdır.

Açık ekonomilerde bu üçlü dengenin birbiriyle uyumunun sağlanması çok önemlidir. Çünkü bunlardan birinde ortaya çıkan sapma sonuçta ötekilerin de sapmasına yol açar. Örneğin hızlı bir enflasyon sürecine girilmişse paritenin yükselmesi ve faizlerin yükselmesi bunu izler.

Açık ekonomide dışsal etkiler de dengeden sapmaları getirebilir. Örneğin diğer ekonomilerdeki hızlı büyümenin yabancı paralarda getirdiği değer artışları iç paranın paritesinde sapmalar getirebilir. Ya da uluslararası borç verilebilir fonlar piyasasında oluşan faiz yükselmeleri içeride de faiz artışlarına yol açabilir.

Dolayısıyla ekonomiyi dengede tutabilmek tek başına o ekonominin dengesiyle ilgili değildir. Denge sağlanırken dünya ekonomilerindeki dengeye de paralel bir dengeyi sağlamak ya da onların ekonomisinden daha güçlü bir değişim içine girmek gerekir.

Fiyatların serbestçe belirlendiği dışa açık bir piyasa ekonomisinde sermaye hareketleri serbestse o zaman denetlenebilecek olan göstergeler faiz veya döviz kurudur. Bu ikisinin aynı anda denetlenmesi mali sermayenin dışarıya kaçmasına neden olur.

Uygulanacak ekonomik istikrar politikasının seçimi sanıldığı kadar kolay bir iş değildir. Bunun temel nedeni makroekonomik amaçlar arasında çelişkiler bulunmasıdır.

Çoğu makroekonomik konuda karşımıza ekonominin temel sorunu olan kıtlık çıkar. Kıtlık sorununun ortaya çıktığı her konuda olduğu gibi makroekonomik hedeflerde de tercih yapmak, bir başka deyişle bir hedefi

seçerken diğerini feda etmek kaçınılmaz hale gelir. Bu nedenle iktisatçının görevi, siyasetçiye ulaşılabilecek hedefleri, bunlara ulaşmak için gerekli politika araçlarını ve bu araçların uygulanması sırasında veya sonucunda diğer hedeflerden nasıl sapmalar olacağını açıklamaktan ibarettir. Bundan sonrası, bir başka deyişle tercihin ortaya konması siyasal bir sorundur.

Tablo 16'da makroekonomik amaçlar ve bunlara ulaşmak için kullanılacak makroekonomik politika araçlarına yer verilmektedir.

Tablo 16: Makroekonomik Amaçlar ve Araçlar

MAKROEKONOMİK AMAÇLAR	MAKROEKONOMİK ARAÇLAR
Üretimin Arttırılması Yüksek ve sürekli bir GSYH büyümesi	Maliye Politikası Araçları Kamu giderleri ve vergi araçları
İşsizliğin Azaltılması Yüksek ve sürekli bir istihdam	Para Politikası Araçları Para arzı ve faiz oranının denetimi
Enflasyonun Giderilmesi Fiyatlar genel düzeyinin istikrarının sağlanması	Gelirler Politikası Araçları Heterodoks şok Önlemler
Ödemeler Dengesinin İstikrarı Dış ticaret ve cari işlemler dengelerinin ve döviz kuru istikrarının sağlanması	Dış Ticaret Politikası Araçları Tarifeler, kotalar v.b. ile dış ticaretin caydırılması veya özendirilmesi, kur yönetimi

(Kaynak: Paul A. Samuelson ve William D. Nordhaus, *Economics*, 1992, s. 397)

Yukarıdaki tabloda özetlenen makroekonomik amaçların birbirleriyle olan çelişkilerini genel olarak şöylece özetleyebiliriz:

Tablo 17: Ekonomi Politikasının Amaç ve Araçları Arasındaki Çelişkiler

AMAÇ	OLASI SONUÇLAR
Yüksek GSYH büyümesi	Enflasyonda yükselme, istihdam artışı
Enflasyonun düşürülmesi	GSYH gerilemesi, yüksek oranlı işsizlik
İşsizliğin azaltılması	GSYH büyümesi, enflasyonda yükselme
Dış ticaret açığının düşürülmesi	İç tüketimde, yatırımda (GSYH'da) düşme

Bu sonuçların her zaman aynı şekilde ortaya çıkmayacağı açıktır. Bununla birlikte Türkiye uygulaması bu şemada yer verilen olası sonuçlara büyük ölçüde uygundur. Görülen odur ki makroekonomik amaçlar arasında çok önemli çelişkiler bulunmaktadır. Bu nedenle bu hedeflerin hepsini aynı anda gerçekleştirmek mümkün değildir. Mümkün olan, ekonominin birincil öncelikli sorununu belirleyip bunu önlemeye yönelik istikrar önlemlerini alabilmektir. Aslında bu da yeterli değildir. Çünkü birincil öncelik olarak belirlenen sorunun çözümü için alınacak önlemler başka sorunları beraberinde getirecektir. Örneğin yüksek enflasyonla mücadele önlemleri bir süre sonra ekonominin durgunluk ya da stagflasyon içine girmesine yol açabilir. Bu nedenle uygulanacak istikrar politikası bir sorunu çözerken başka bir sorun yaratmamaya göre şekillendirilmek zorundadır.

Makroekonomik amaçlar arasındaki bu çelişkiler genellikle kısa dönemde çok daha açık bir şekilde ortaya çıkar. Zaman geçtikçe, bir başka deyişle kısa dönemden uzun döneme geçilmeye başlandıkça çelişkiler yumuşamaya başlar. Bunun en tipik örneği, enflasyon ile işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu orta ya koyan A. W. Phillips'in İngiltere ekonomisi üzerine yaptığı bir araştırma sonucunda ortaya koyduğu düşünceler çerçevesinde geliştirilen Phillips Eğrisi analizinde görülebilir. Uzun yıllar enflasyon arttıkça işsizliğin azalacağı ya da işsizlik arttıkça enflasyonun düşeceği şeklindeki Phillips Eğrisi analizi ekonomik istikrar politikalarının önündeki en önemli engeli oluşturmuştur. Daha sonra yapılan araştırma ve katkılar söz konusu ilişkinin uzun dönemde bu kadar tersine bir görünüm içinde olmadığını ortaya koyunca enflasyonla mücadelede daha kararlı önlemler alınmasına yol açmıştır.

Son yıllarda ekonomi biliminde kısa dönem-uzun dönem farklılıklarının daha belirgin bir teorik yapıya ulaşması ve özellikle doğal işsizlik oranı teorisinin getirdiği katkılar sonucunda, beklentilerin ekonomik karar ve uygulamaların sonuçlarını sanıldığından daha fazla etkilediği görüşünün de yaygınlık kazanmasıyla Phillips Eğrisi analizi yeniden ele alınarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu yeni yaklaşım kısa dönemde ortaya çıkan enflasyon ile işsizlik arasındaki çelişkili ilişkinin (*trade-off*) uzun dönemde ortaya çıkmayacağını, doğal işsizlik oranı teorisi çerçevesinde uzun dönemde bu ilişkinin yalnızca enflasyonda artışa yol açacağını ve işsizliği doğal işsizlik oranının altına çekemeyeceğini göstermektedir. O halde bunun tersi olan talep daraltıcı politikaların sonucunda enflasyonda ortaya çıkacak gerilemelerin kısa dönemde neden olacağı geçici istihdam azalmalarının uzun dönemde yine doğal işsizlik oranı etrafında dengeye kavuşacağını söylemek mümkündür.

Bütün sorun burada konu edilen uzun dönemin ne kadar uzun bir dönem olduğu konusunda düğümlenmektedir. Siyasal iktidar kısa dönemde kendisi açısından negatif puan getirecek olan bir uygulamanın olumlu sonuçlarını alabilecek kadar iktidarda kalacak mıdır? Uzun dönemin süresini tam olarak vermek mümkün olmamakla birlikte iktisatçıların kabulünün en az 5-10 yıl arasında bir süre olduğunu vurgulayabiliriz. Uzun dönem böyle ortaya konunca bu sürenin demokrasiyle yönetilen ülkelerde siyasal iktidar süresiyle bağdaşmadığı anlaşılmaktadır. O nedenledir ki Phillips Eğrisi analizi enflasyon ile işsizlik arasındaki çelişkiden çok, siyasal iktidarın kendi oy oranı ile ülkenin çıkarları arasındaki çelişkinin açıklanmasına yarayan bir araç halini almaktadır.

Her ne kadar rasyonel beklentiler teorisi, ekonomiye, yeni makroekonomik politikaları uygulamaya sokmak suretiyle devlet müdahalesinin yararlı olmayacağını hatta tam tersine zararlı sonuçlar doğurabileceğini ileri sürüyorsa da yukarıda ortaya koyduğumuz itiraz ve ayrıca henüz mali disipline yönelik

altyapının tam oluşturulmadığı gerekçesiyle, Türkiye ekonomisi açısından biz aksini düşünüyoruz. Üstelik geçmişteki sürprizlerden farklı olarak doğru politikaları uygulamaya koymak Türkiye açısından yeni bir sürpriz oluşturacağından, rasyonel beklentiler teorisinin doğruluğu kabul edilse bile, ekonomik istikrar politikalarından bu sürpriz çerçevesinde sonuç almak mümkün olabilecektir.

Türkiye'nin bugün önünde bulunan birincil ekonomik sorun enflasyondur. O halde Türkiye bu sorunun çözümü için önlemler almak ve diğer makroekonomik hedeflerini bir süre feda etmek zorundadır. Bununla birlikte kamu açıklarını azaltma ve enflasyonu düşürme yönündeki önlemlerin, durgunluğa yol açmaması için son derecede dikkatli uygulanması gerekmektedir.

Türkiye'nin temel ekonomik sorununu enflasyon olarak belirledikten sonra, bu sorunla mücadele için uygulanacak ekonomik istikrar programının genel çerçevesini çizmeden önce, çeşitli ekonomi okullarının enflasyonla mücadelede uygulanacak istikrar politikalarıyla ilgili önerilerini kısaca ele almak yararlı olacaktır.

Klasik iktisatçılar ekonomide tam istihdam dengesini genel durum olarak ele aldıkları için ekonomik dengesizlik hallerini geçici olgular olarak kabul etmektedirler. Klasik ekonomi teorisinin temel postülalarından biri olan Say Kanunu'na göre her arz kendi talebini yaratacağı için, dengesizlik halleri genelde arz yönlü bazı sorunlardan doğmaktadır. Piyasa kendi haline bırakıldığında, arz yönünde ortaya çıkacak değişiklikler "görünmez elin" yardımıyla piyasanın yeniden tam istihdam dengesine gelmesini kendiliğinden sağlayacaktır. Ekonominin ve piyasaların yaşadığı dengesizliklere devletin, düzeltme amacıyla müdahale etmesi doğru değildir. Bu tür müdahaleler piyasanın kendiliğinden dengeye gelmesi yerine, zorlamayla dengeye gelmesine yol açacağı için bu tür zoraki dengeler yeniden bozulmaya mahkumdur. Klasik iktisatçılar, piyasanın ve ekonominin bütününe dengeye gelebilmesine engel oluşturabilecek her türlü koşulun ortadan kaldırılmasından ve devletin nötr bir ekonomi politikası izlemesinden yanadır. Buna göre en iyi bütçe denk bütçe ve en iyi vergi politikası nötr vergi politikasıdır. Klasik ekonomi teorisinin piyasaları kendiliğinden dengeye getirdiğine inanılan anahtar postülası, ücret ve fiyatların kolayca uyumlaşabilen esnek bir yapıda olduğu görüşüdür.

Keynesyen iktisatçılar, klasik iktisatçıların aksine, tam istihdam dengesinin özel bir durum olduğunu, ücret ve fiyatların klasik iktisatçıların iddia ettiği gibi kolayca uyum gösteren bir yapıda olmadığını, dolayısıyla dengesizlik hallerinin kalıcı olabileceğini ve devlet karışımının gerekli olduğunu iddia etmektedir. Keynesyenlere göre enflasyonla mücadelede en etkin yol, vergilerin artırılması ve kamu giderlerinin azaltılmasıyla ulaşılabilecek bütçe fazlası yönünde bir maliye

politikası izlenmesidir. Keynesyen ekonomi, ekonomideki dengesizliklerin arz yönünden çok talep yönünde ortaya çıkacağını ve bu nedenle talep yönetimi ağırlıklı bir maliye politikası izlemek gerektiğini öne sürmektedir. Böylelikle ekonomide enflasyona yol açan aşırı talep giderilmiş ve fiyat artışları denetim altına alınmış olacaktır.

Monetaristler, daha çok klasik ekonominin postülalarından hareketle denk bütçe ve onun kadar önemlisi sabit bir parasal büyüme oranını kural haline getirmeyi önermektedir. Madem para arzındaki artışlar (diğer değişkenler sabit tutulduğunda) fiyatlar genel düzeyini fonksiyonel olarak etkilemektedir [$P=f(M)$], o halde para arzı artışı durdurulur ve para arzı artışına neden olan bütçe açıkları denk bütçe uygulamasıyla giderilirse, fiyatlar genel düzeyinin yükselmemesi sağlanmış olur. Enflasyonun temel nedenini para arzı artışının yarattığı talep artışına bağlayan monetaristler, bu sorunla mücadelede temel ağırlığı talebi denetlemeye yönelik para politikasına vermektedirler.

Arz yönlü ekonomi görüşünü savunan iktisatçılar, konuya tümüyle arz yönünden yaklaşmakta ve ekonomik dengesizlik durumu ne olursa olsun (enflasyon, durgunluk, stagflasyon) ekonominin canlandırılması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu görüşü savunanlara göre örneğin vergi indirimleri yapılmak suretiyle üretim artırılırsa, hem durgunluk giderilmiş olacak, hem de talep fazlası emilerek fiyatların düşmesine yol açılacaktır. Görüleceği gibi arz yönlü ekonominin, Say Kanunu'na dayalı klasik ekonomi teorisinin değişik bir ifade şekli olduğu açıktır.

Yeni klasik iktisatçılar, koşullar ne olursa olsun sabit bir parasal büyüme kuralı ve sabit vergi oranları konulmasını, devletin izleyeceği bütün politikaları önceden açıklamasını ve açıkladığı gibi izlemesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Yeni klasik iktisatçılar, klasik ekonominin temel postülalarını monetarist okulun görüşleriyle bir araya getirerek yeni bir çerçeve içinde sunmakta ve devletin ekonomiyeye ani müdahaleler yapmak yerine izleyeceği politikaları açıklayarak ekonomik birimleri rasyonel kararlar alan ve ekonomiyeye yönlendiren birimler haline getirmenin gereğini ortaya koymaktadırlar. Çünkü ekonomide beklentiler son derecede önemlidir ve beklenti ne yönde ise genellikle gerçekleşme de o yönde çıkar. O halde beklentilerin hiçbir sürprize yer vermeyecek şekilde politikalarla yönlendirilmesi gerektir. Ekonomiyeye devletin ani ve aktif olarak müdahalesine karşı olan yeni klasik iktisatçılar bu tür irrasyonel davranışlara yol açabilecek müdahaleler yapmaya yönelik bir politika uygulamaktansa hiçbir politika uygulanmamasının daha tercih edilir bir yol olduğunu savunmaktadır.

Yeni Keynesyen okulun temsilcileri arasında en ön sıraları alan James Tobin, Robert Solow ve Franco Modigliani bütün bu klasik ekonomi dayanaklı eleştirilere karşın vergi ve kamu giderlerinde değişiklikler yapılmak suretiyle

ekonomiye devlet karışımının zorunlu olduğu görüşünü savunmaya devam etmektedir. monetarist ve yeni klasiklerin bir parasal büyüme oranı belirlenip ona sadık kalınması şeklindeki pasif parasal müdahale politikasını eleştiren yeni Keynesyenler, devletin para politikasını ekonomiye aktif müdahalenin bir aracı olarak kullanması gerektiği görüşündedir.

Yukarıda özetle sunduğumuz görüşler iki kategoride toplanabilir:

1. Klasik ekonomi okulu ve onun değişik çeşitleri (monetarist okul, arz yönlü ekonomi ve yeni klasik okul)
2. Keynesyen okul (ve tamamlayıcısı olan yeni Keynesyenler)

İlk kategoriye girenler ekonomiye devlet müdahalesinin mümkün olan en düşük düzeyde tutulmasını ve ekonominin kendi dengesini kendisinin bulmasını değişik yaklaşımlar altında savunurlarken Keynesyen okul, ekonomide dengesizlik (ve bunun bir türü olan enflasyon) ortaya çıkması halinde devletin dengesizliği giderme yolunda ekonomiye aktif müdahalesini savunmaktadır.

Acaba bu yaklaşımların hangisi doğrudur? Türkiye için enflasyonla mücadeleyi hedef alan bir ekonomik istikrar programı önerirken bu görüşlerin hangisine dayanmak gereklidir? Bizim cevabımız hem çok basit hem de çok karmaşık olacaktır: Hepsini dikkate almak gereklidir. Her ülkenin, kendi koşullarına göre ekonomi politikaları geliştirmesi gereklidir. Gerçekten de örneğin kamu kesiminin çok dar olduğu, mali disiplinin geniş ölçüde sağlandığı ABD'nin enflasyonla mücadelesi ile kamu kesiminin geniş olduğu, mali disiplini gerçekleştirememiş olan Türkiye'nin enflasyonla mücadelesi farklı politikalara dayanmak zorundadır. ABD'de yalnızca para politikası araçlarıyla sonuç alınabilmesi mümkün görünürken, Türkiye'de uygulanacak politikalar Keynesyen maliye politikası araçlarının yanı sıra para ve kur politikası araçlarını da aktif biçimde kullanmak zorundadır.

12.4. EKONOMİ POLİTİKASININ BİÇİMLENDİRİLMESİ

Ekonomi biliminin içinde yer aldığı pozitif ekonomiden farklı olarak ekonomi politikası, ekonominin normatif yönünü temsil eder. Yani neyin nasıl olduğunu değil, neyin nasıl olması gerektiğini tanımlamaya çalışır. Enflasyonun para arzındaki artıştan mı yoksa maliyetlerdeki yükselmeden mi kaynaklandığını araştırmak ekonomi biliminin konusuna girer. Buna karşılık enflasyonu önlemek için para arzını kısıtlamayı denemek ekonomi politikasının konusuna girer. İşte bu nedenledir ki "Ekonomi politikası, bilim ile sanatın bir karışımıdır," denir.

Ekonomi politikası, bir ekonominin istenilen yönde ilerlemesini sağlamak amacıyla birtakım araçların kullanılması demektir. Burada değinilen kullanım genel anlamdadır. Yoksa kullanımın biçimleri, yönü ve ağırlığı da ekonomi politikasının biçimini belirleyen unsurlar arasındadır. Bu araçların tümüne ve

kullanım biçimine ekonomi politikası denir.

Ekonomi her zaman dengededir. Genel olarak ekonomik dengeyi temsil etmek üzere şöyle bir denklem kullanılır:

$$(S-I) + (T-G) = (X-M)$$

Yani özel kesimin tasarrufları ve yatırımları arasındaki fark (S - I) ile birçok ülkede bütçe dengesini ifade eden kamu kesiminin gelirleri ve giderleri arasındaki farkın (T - G) toplamı cari dengeye (X - M) eşittir. Özel kesimin tasarrufları ile yatırımları arasındaki fark (S - I) ile kamu kesiminin gelir ve giderleri arasındaki farkın (T - G) toplamı iç ekonomik dengeyi, cari denge de (X - M) dış ekonomik dengeyi gösterdiğine göre bir ekonominin iç ve dış dengeleri toplamı birbirine eşit demektir. Yani her ekonomi her zaman dengededir. Buradaki kritik soru şudur:

Bu, arzu edilen bir denge midir? İşte ekonomi politikasının amacı bu soruya verilen yanıtı göre bu dengeyi korumaya ya da daha iyiye götürmeye yönelik araçları uygulamaya koymaktan ibarettir.

Ekonomi politikası birtakım alt politikalara ayrılır. Bunlar para politikası, maliye politikası ve dış ticaret politikasıdır. Bu sayılanlar ortodoks ekonomi politikasının alt dallarını oluşturur. Bunların yanı sıra bir de heterodoks ekonomi politikası vardır. Bu daha çok ücret, fiyat, kira vb. dondurma biçiminde uygulanır. Birçok yerde de gelirler politikası *incomes policy* adıyla anılır. Heterodoks politika da dahil olmak üzere burada sayılanların hepsi talep yönetimine ilişkin politikalardır. Her ne kadar para politikası para arzı üzerine yoğunlaşmış gibi görünse de asıl olan yine talebin denetlenmesidir. Ekonominin arz tarafının yani üretimin yönlendirilmesine ilişkin politikalara da arz yönlü ekonomi adı verilmektedir.

Bir ekonomide herhangi bir anda oluşan makro dengeyi ifade etmenin yukarıda yer verilen denklemle ifade edilenden farklı olarak gösterilebilecek çeşitli biçimleri vardır. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

1. Harcamalar yönünden $Y = C + I + G + (X - M)$
2. Parasal yönden $MV = PQ$ ($PQ = Y$ olduğuna göre) $MV = Y$
3. Üretim yönünden $Y = A_p + I_p + S_p$
4. Üretim faktörlerinin gelirleri yönünden $Y = w + p + r + i + \text{diğer}$

Bu denklemlerin hepsi Y'ye yani GSYH'ya eşit olduğuna göre birbirlerine de eşitler demektir.

$$MV = C + I + G + (X - M)$$

$$= A_p + I_p + S_p$$

$$= w + p + r + i + \text{diğer}$$

Türkiye'de geniş para arzı (M) genellikle M_2 döviz tevdiat hesaplarının da

(DTH) dahil olduğu büyüklük olarak ifade edilmektedir. Bu durumda denklemi yeniden yazarsak şöyle olur:

$$(M_2)V = C + I + G + (X - M)$$

$$= A_p + I_p + S_p$$

$$= w + p + r + i + \text{diğer}$$

Yani geniş para arzı toplamı ile paranın dolanım hızının çarpımı ekonomideki harcamaların toplamına, o da ekonomideki sektörlerde yapılan üretimin parasal değerleri toplamına, o da ekonomide istihdam edilen üretim faktörlerinin elde ettiği gelirler toplamı ile diğer kalemlerin toplamına eşit olmaktadır.

12.5. ALT POLİTİKALARIN ÖNCELİKLERİ

Genel makroekonomik denge denklemi üzerinden giderek politikaların önceliğini ele alalım:

$$(S-I) + (T-G) = (X-M)$$

Bu denklemin içindeki dengeleri ayrı ayrı bir tabloda göstererek hangi politikaların öncelik alacağını belirtelim.

Tablo 18: Politikalarda Tercih Önceliği

Denge	Birincil tercih	Destekleyici politika
(S-I)	Para politikası	Maliye politikası
(T-G)	Maliye politikası	Para politikası
(X-M)	Dış ticaret politikası	Maliye politikası

Tablodan giderek şunu söyleyebiliriz: Ekonomi politikası uygulamadan önce en kritik dengenin hangisi olduğunu belirlemek gerekir. Diyelim ki ekonomideki en kritik denge olarak cari denge (X - M) belirlenmiş olsun. Bu durumda eğer imkânı varsa uygulanacak ilk politika dış ticaret politikası olmalıdır. Eğer onu uygulamaya imkân yoksa o zaman maliye politikası devreye sokulmalıdır. Eğer ekonomide enflasyonist eğilimler ortaya çıkmışsa yani (S - I) dengesi bozulmaya yüz tutmuşsa o zaman para politikası önceliği alacak, ona destek olarak maliye politikası da kullanılabilecektir.

12.6. MAKALELER

Ekonomi Politikasını Kim Belirler?

Mahfi Eğilmez, *Radikal*, 27.12.2005

Piyasa ekonomisinin en belirgin özelliği, kamu kesiminin, üretim araçlarının sahipliği üzerindeki ağırlığının kalkması sonucu ekonomi politikasını belirlemedeki yetkisinin de azalmasıdır. 1980'lerden beri piyasa ekonomisi sistemine geçişi gerçekleştirmeye çalışan Türkiye'de son birkaç yılda bu süreç

hız kazandı. Bu sürecin önemli adımlarından biri Merkez Bankası'nın bağımsızlaştırılması çabasıydı. Merkez Bankası'nın bağımsızlığı demek, para politikasının hükümetin yetkisinden çıkması, hatta para politikasının ekonomi politikasının alt politikaları içinde önceliği alması demektir. Piyasa ekonomisinin gereği budur. Enflasyon hedeflemesine geçmiş bulunan Merkez Bankası'nın, bu hedefte bir sapma ortaya çıkarsa ve bu sapma hükümetin uyguladığı maliye politikası ya da diğer alt politikalardan kaynaklarsa, bunu kamuoyuna duyurma görevi vardır. Bu anlamda önümüzdeki yıl Merkez Bankası'nın bağımsızlığının test edileceği bir yıl olacak. Merkez Bankası'nın bu noktaya gelmesi aşağı yukarı 20 yıl sürdü. Bu noktadan geri gidilmezse piyasa ekonomisinin yerleşmesi için atılmış en önemli adımlardan biri kökleşmiş olacak. Ne var ki bu o kadar kolay değil. Örneğin aslında piyasa ekonomisinin başlangıç noktası olması gereken ve piyasa ekonomisi geliştikçe daha da bağımsızlaşması beklenen İMKB, tuhaf bir biçimde bir kamu kurumu haline dönüşüverdi. Oraya bakınca iyimserlik yerini kuşkuya terk ediyor.

Piyasa ekonomisine geçiş için atılan önemli adımlardan biri de özelleştirmeydi. Piyasa ekonomisinin temel özelliklerinden biri kamu kesiminin mal ve hizmet üretiminden çekilmesidir. Bu açıdan bakılınca kamu kesiminin üretimden çıkması bir gelir sağlama sorunu değil, piyasa ekonomisi sistemi için bir zorunluluktur. Kamu kesiminin, özel kesimle birlikte üretimin içinde bulunması halinde kamu kesiminin üretim üzerindeki denetimi doğru yapamadığı, istihdama ve fiyatlara karışmaktan uzak duramadığı geçmiş deneyimlerle kanıtlanmış bir gerçektir. Bu yaklaşım türü kamu kesimini ekonomi politikasının tek belirleyicisi konumuna getirerek piyasa güçlerinin yerini almasına yol açmakta, bu da piyasa ekonomisinin işlemlerini olanaksız kılmaktadır. O halde eğer piyasa ekonomisi sistemi benimsenmişse yapılacak şey kamu kesimini üreticilikten çıkarıp denetleyici konumuna getirmektir. Bunun temel yolu olarak kabul edilen özelleştirmeler son bir yılda ulaştığı hızla devam ederse bir süre sonra kamu kesimi mal ve hizmet üretiminden büyük ölçüde çekilmiş, kamu kesiminin ekonomi politikası belirleyiciliği iyiden iyiye sınırlanmış, Merkez Bankası ve piyasa öne çıkmış olacak.

Yıllar öncesindeki bir makalemde gelişmiş piyasa ekonomilerinde önem sıralamasının “Piyasa, Bürokrasi ve Siyaset”, buna karşılık Türkiye’de bu sıralamanın “Siyaset, Bürokrasi ve Piyasa” biçiminde olduğunu yazmıştım. Ekonomi politikasının belirlenme ve uygulanması aşağı yukarı bu sıralamaya göre oluyor. Yani Türkiye’de ekonomi politikasını siyaset ve bürokrasi belirliyor, piyasanın katılımı son derecede sınırlı oluyordu. Şimdi bu sıralama yavaş yavaş yer değiştirmeye ve piyasa ekonomilerindeki sıralamaya dönüşmeye başladı. Kuşkusuz bunun tam olarak oturması daha zaman alacak ama gidüş o yönde.

Bu gelişmeye karşın, eski alışkanlıklar nedeniyle bir çok kişi hükümetin kurlara, faizlere, yani kısacası piyasaya müdahale etmesini istiyor. Oysa piyasa ekonomisinde bu tür müdahaleler, kriz halleri dışında, artık söz konusu değil. Bu sistemde ekonomi politikasını artık hükümetler belirlemiyor. Hükümetin belirlediği yalnızca maliye politikası. O da para politikasıyla uyumlu olmak zorunda. Dolayısıyla tartışılması gereken şey müdahalenin niçin yapılmadığı değil, piyasa ekonomisi ve kumanda ekonomisi arasındaki tercih. Piyasa ekonomisi tercihinin itiraz yoksa müdahale itirazları anlamsız kalıyor.

Ekonomiyi Yönlendiren Politika Araçları

Ercan Kumcu, *Haber Türk*, 23.01.2013

Dün Çin ekonomisinden söz ederken ekonomik dengelerin para arzını genişletmek ya da daraltmak, altyapı yatırımlarını hızlandırmak ya da yavaşlatmak gibi politika araçlarına görece olarak duyarlı olduğu vurgulanmıştı. Türkiye ekonomisi için aynı vurguyu yapmak söz konusu değil.

Türkiye ekonomisini birçok ülke ekonomisinden ayıran en önemli özelliklerden biri hâlâ para ikamesinin oldukça güçlü olması. Bir diğer özelliği de ekonomik faaliyetlerin döviz girişlerine endeksli olması. Bu iki özellik diğer politika araçlarının ekonomik dengeler üzerinde etkilerini azaltıyor. Belli başlı politika araçlarının ekonomik dengeler üzerindeki gücü, bu politikaların döviz kuru ve döviz girişlerine arzulan yöndeki etki gücüne bağlı oluyor. Kısacası, temel politikalarının ekonomik dengeler üzerine etkisi dolaylı, doğrudan değil.

2011 yılı sonlarına doğru ekonominin çok ısındığı ve dolayısıyla cari işlemler açığının (dış borçlanma gereğinin) sürdürülemez düzeylere geldiği teşhisi konmuştu. Ekonominin soğutulması hedeflendi. Soğutma ekonomik büyümenin düşürülmesiydi. Ekonomik büyüme düştü.

Düşüşün en büyük nedeni ne daraltıcı maliye politikalarıydı ne de sıkı para politikası; ekonomik büyümedeki yavaşlamanın arkasında döviz piyasasında yaratılan tedirginlikle Türk Lirası'nın 2011 yılı sonunda sepet kura (yarım dolar + yarım euro) göre yıllık bazda yüzde 25 kadar nominal değer kaybıydı.

Dövizin pahalılaşması yatırım ve tüketim talebinin gerilemesine neden oldu. Doğal olarak ithalat talebindeki büyüme durdu. İhracat arttı. Net dış talep ekonomik büyümeye olumlu katkı yaparken, daralan iç talep ekonomik büyümeye olumsuz katkı yapmaya başladı.

İhracat artışı kurtarmayınca, iç talep büyümesiyle büyüyen Türkiye ekonomisinde büyüme yavaşladı. Yavaşlama politika yapımcılarının düşündüğünden daha sert oldu denebilir. 2012 yılının ortasına gelindiğinde, artık ayak freninden çekildi dendi, ama büyüme yılın üçüncü üç ayında daha da yavaşladı. Fren, döviz kurlarının fırlamasına izin verildiğinde yapılmıştı.

Türkiye ekonomisinde ayağın frenden çekilmesi döviz girişlerinin olduğu bir ortamda Türk Lirası'nın değerlenmesine izin verilmesi anlamını taşır. Bu anlamda ayak frenden çekilmedi. Döviz girişleri piyasaya değil Merkez Bankası'nın döviz rezervlerine gitti. Döviz kurlarının döviz girişlerine paralel düşmesine izin verilmedi, hâlâ da verilmiyor. 2011 yılının Kasım ayı itibariyle Türk Lirası'nın nominal değer kaybı yıllık bazda yüzde 25'e varmışken, geçen yıl sonu itibariyle Türk Lirası'nın yıllık nominal değer kazancı ancak yüzde 5 civarında oldu.

Dolayısıyla, yatırım ve tüketim yabancı paralar bazında görece olarak pahalı kalmaya devam etti. Reel ekonomik faaliyetler aydan aya zikzaklar çizmeye başladı.

Bundan sonra da Türk Lirası'nın döviz girişi paralelinde değerlenmesine izin verilmeyeceği anlaşılıyor. Dün açıklanan para politikası kararları bu yönde bir izlenim veriyor. Öyle anlaşılıyor ki, Merkez Bankası Türk Lirası'nın değer kazanımını sınırlı tutma çabasında. Reel efektif kur cinsinden müsamaha gösterilebilecek bir aralık dahi telaffuz edildi. Herhalde, o sınırlar içinde yüzde 4 civarında bir ekonomik büyümenin sağlanabileceği düşünülüyor. Sağlanamazsa, ekonomik büyüme daha öncelikli hale geldiği takdirde, Türk Lirası'nın daha hızlı değer kazanmasına izin verilmek zorunda. Yeter ki, döviz girişlerinde bir sorun olmasın!

Maliye ya da para politikalarının sıklığı ya da gevşekliği değil, Türkiye ekonomisinde bu politikaların döviz kurları üzerindeki etkileri ile yurtdışından kaynak girişinin boyutları çok daha önemli.

12.7. SORULAR

1. Ekonomi politikası uygulamanın karşısındaki başlıca zorluklar nelerdir? Sıralayın.
2. Ekonomi politikası uygulamanın önündeki siyasal zorluklar nelerdir? Bunların aşılması konusunda ne düşünüyorsunuz?
3. Kamu Tercihi Okulunun yaklaşımlarını tartışın.
4. Alınan politika önlemlerinin karşılaştığı zaman kayıpları ekonomi politikasını nasıl etkiler?
5. Karar alınmasında yaşanabilecek gecikmelerin ekonomi politikasının etkisini azaltacağı görüşüne katılır mısınız? Nedenlerine değinerek tartışın.
6. Kişi ve kurumların tepkisi ekonomi politikasını olumsuz etkilerse bunların çözümü için neler önerirsiniz?
7. "Ekonomi politikasının başarısı için kurumsal düzenlemeler gereklidir" ifadesinde ne gibi kurumsal düzenlemeler kastedilmektedir?

8. Ekonomik dengeyi sağlamak niçin kolay değildir?
9. Enflasyon ekonomin en önemli sorunu haline gelmişse hangi ekonomi politikası öncelikli olarak uygulanmalıdır? Nedenlerine değinerek tartişın.
10. Bütçe açığı söz konusuysa öncelik hangi politika aracında olmalıdır? Nedenlerini belirterek tartişın.

13. Türkiye’de Ekonomi Politikası Uygulamaları

*Ekonomik kalkınma Türkiye’nin
özgür, bağımsız ve her zaman daha
güçlü, daha refah içinde olma
idealinin belkemiğidir.*

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

13.1. LİBERAL POLİTİKALAR (1923-1929)

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunu izleyen yıllarda, Lozan Antlaşması’nda öngörülen serbest ticaret politikası çerçevesinde liberal politikalar izlemiştir. Antlaşmanın ekinde yer alan ticaret sözleşmesinde Osmanlı gümrük tarifelerinin 5 yıl süreyle yürürlükte kalması öngörülmüş bulunuyordu.

Bu dönemde izlenecek ekonomi politikası İzmir İktisat Kongresi’yle biçimlendirilmiştir. Kongrenin temel amacı, Osmanlı İmparatorluğu’ndan devralınan harap olmuş ekonomik yapının toparlanması ve yeni bir ekonomik yapının kurulmasıydı. Kongrenin temel hedefleri siyasal bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla tamamlanması ve Türk girişimcilerin güçlendirilmesiydi. Bu çerçeveyi milliyetçi-liberal bir ekonomi politikası çerçevesi olarak tanımlamak yanlış olmaz.

Devlet bu dönemde özel kesimi teşvik etmiş, Türk girişimcilerin güçlenmesi için özel çaba harcamıştır. Bu çabaların başında Teşvik-i Sanayi Kanunu geliyor. Kamu iktisadi teşebbüslerinin kurulması da bu yıllarda başlamıştır. Devlet bu teşebbüsleri kurarak özel kesime nitelikli hammadde ve işgücü sağlamayı planlamıştır.

Bütün çabalara karşın özel kesimin beklenen gelişmeyi sağlaması gerçekleşmemiştir. Dönemin sonu 1929 yılında başlayan ve Batı dünyasını geniş ölçüde etkileyen Büyük Depresyon’la sona ermiştir.

Bu dönemin ekonomi politikasını dışa açık, içeride sanayileşmeyi teşvik eden, ekonomik büyümeyi sağlamaya çalışan bir politika bütünü olarak tanımlamak mümkündür. Döneme damgasını vuran politika maliye politikası, kullanılan en önemli araç da teşvik politikası aracı olmuştur.

Ekonomik göstergeler açısından genel bir değerlendirme yapıldığında dönemin oldukça başarılı bir gelişmeye sahne olduğunu söylemek mümkündür.

Dolar kuru 1923'te 1,7 iken 1929'da 2'ye yükselmiştir. Yani TL, dolar karşısında yüzde 18'e yakın değer kaybına uğramıştır. Buna karşın GSYH 570 milyon dolardan 1.001 milyon dolara yükselmiş yani iki kat artış sergilemiştir. Dönemin büyüme oranı (ilk yılı başlangıç olarak almamız nedeniyle sıfır kabul etmemize karşın) yüzde 9,4 olmuştur. Dönem boyunca bir kez bütçe açığı yaşanmış, dönem ortalamasında yüzde 0,2 oranında bütçe fazlası verilmiştir. Dönemin dış ticaret açığı ortalama yüzde 4 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın ortaya çıkmasında Lozan Antlaşması'nın getirdiği Osmanlı gümrük tarife sisteminin 5 yıl süreyle uygulanma zorunluluğunun etkili olduğu anlaşılmaktadır.

1923-1929 dönemine ilişkin istatistikler, bütün varlığını önce peş peşe yaşanan savaşlarda, sonra Birinci Dünya Savaşı'nda ve en sonunda da Kurtuluş Savaşı'nda tüketmiş yeni bir devletin başarı öyküsünü anlatmaktadır.

13.2. DEVLETÇİ POLİTİKALAR (1930-1949)

1929 yılının sonlarına doğru Batı dünyasında yayılmaya başlayan Büyük Depresyon'dan Türkiye de ciddi biçimde etkilenmiş ve ekonomi politikasında değişikliğe gitmiştir. Önceki dönemde özel kesime yapılan teşviklerin yeterince başarıya dönüşmemesi nedeniyle Türkiye, devletçi politikalara geçmeye başlamıştır.

1930 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın kurulması iki açıdan önemlidir: (1) Türkiye artık kendi parasını kendi Merkez Bankası kanalıyla basabilecektir. (2) Para politikasını yönlendirecek bir kurum ortaya çıkmaktadır. Aynı yıl Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun, sabit döviz kuru rejimini benimseyen bir kanundur ve uzun yıllar Türk Lirası'nın yabancı paralarla olan kur ilişkisini bu çerçevede biçimlendirmiştir.

1933 yılında Sümerbank'ın kurulmasıyla başlayan ve devletin ilk kez faiz oranını belirlemesiyle doruk noktasına çıkan ekonomiye müdahale, ondan sonra hızla devam etmiştir. 1934-1938 yıllarını kapsayan ilk beş yıllık sanayi planı bu dönemde hazırlanıp uygulamaya konulmuştur. Bunu 1938 yılında yürürlüğe konulan ikinci beş yıllık sanayi planı izlemiştir.

1940 yılında Milli Korunma Kanunu çıkarılmış, bu yolla fiyatların ve diğer ekonomik göstergelerin bir bölümünün devlet tarafından saptanmasının esasları belirlenmiştir. Devletçi politikaları ekonomi politikasının temeline oturtmayı güçlendiren bu kanun aynı zamanda karaborsa gibi piyasa dışı eylemlere karşı cezalar öngören bir ceza kanunu niteliği de taşımaktaydı. Aynı yıl Milli Korunma Kanunu'na dayanılarak Varlık Vergisi Kanunu çıkarılmış ve başta azınlıklar olmak üzere varlıklı kesimden servet vergisi niteliğinde bir vergi alınması yoluna gidilmiştir.

Dönemin en önemli özelliklerinden biri İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanması

ve bütün dünyayı olduğu gibi Türkiye'yi de etkilemesidir.

Türkiye, 1947 yılında IMF ve Dünya Bankası'na üye olmuştur.

1930 yılında dolar kuru 2,1 iken dönem içinde 1,3'e kadar gerilemiş fakat İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru yeniden artmaya başlamış ve dönem sonu olarak kabul ettiğimiz 1949 yılında 2,8 olarak gerçekleşmiştir. 1929 yılında 1.001 milyon dolar olan GSYH Büyük Depresyon'un etkisiyle 746 milyon dolara gerilemiş, 1949 yılında ise 3.234 milyon dolara ulaşmıştır. GSYH, dönem başına göre 3,2 kat artmıştır. Dönemin büyüme ortalaması yüzde 2,6 olarak gerçekleşmiştir. Dönem boyunca ekonomi yedi kez küçülme yaşamış, buna karşılık üç kez de yüzde 15,8, yüzde 23,2 ve yüzde 31,9 gibi çok yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştır. Dönemin bütçe dengesi bazı yıllarda açık, bazı yıllarda fazla vermiş ve ortalamada bir önceki dönemde olduğu gibi yüzde 0,2'lik bütçe fazlasıyla sonuçlanmıştır. Bu dönemin bir önceki dönemden en belirgin farkı dönem ortalaması olarak yüzde 0,6 oranında dış ticaret fazlası vermiş olmasıdır. Türkiye, Lozan Antlaşması'nın getirdiği Osmanlı gümrük tarifelerini 5 yıl süreyle uygulama yükümlülüğünden kurtulup da ithal ikamesi politikası izlemeye yönelince, dış ticaret açıklarını kapatıp fazla vermeye başlamıştır. 1939 yılından itibaren toptan eşya fiyatları endeksi adıyla oluşturulan üretici fiyat endeksiyle enflasyon ölçülmeye başlanmıştır. 1939 ile 1949 arasındaki enflasyon ortalaması yüzde 25,3'tür. İkinci Dünya Savaşı'nın en belirgin etkisi fiyatlar üzerinde görülmüştür. 1945 yılında deflasyon yaşanmış, fiyat endeksi yüzde 54,1 oranında eksi çıkmış, savaşın bitişinden hemen sonra endeks yüzde 104,4'e yükselmiştir.

1930-49 döneminde uygulanan politikaların başarısını tam ve sağlıklı olarak ölçmek mümkün değildir. Çünkü İkinci Dünya Savaşı ve ona bağlı gelişmeler bütün ülkeleri olduğu gibi Türkiye ekonomisini de ciddi biçimde etkilemiştir. Buna karşılık GSYH artışı çok önemli bir gelişmeyi işaret etmektedir. Bu dönemde ağırlıklı olarak kur politikası, dış ticaret politikası, maliye politikasının temel araçları kullanılmıştır.

13.3. LİBERAL POLİTİKALARA DÖNÜŞ (1950-1960)

1950 yılında seçimleri kazanan Demokrat Parti, Türkiye'nin yeniden liberal politikalara dönüşü hamlesine başlamıştır. Bu dönemde yabancı sermayenin de Türkiye'de faaliyette bulunabilmesi ve ekonomik kalkınmaya katkı yapabilmesi için Petrol Kanunu ve Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır.

Dönemin ilk yıllarında tarım başta olmak üzere bütün kesimlerde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Uygulanan ekonomi politikasının temel taşları şunlardır:

1. Tarımın makineleşmesi ve bu konuda teşvik politikası uygulanması
2. Kredi olanaklarının artırılması ve bu amaçla para arzının genişletilmesi

3. İthalatın sınırlandırılması ve yerli sanayinin korunması,
4. Altyapı yatırımlarına girişilmesi
5. Dış yardım sağlanması ve bunların kalkınma amaçlı kullanılması (Marshall yardımı gibi.)

Uygulanan bu politikalar başlangıçta ani ve hızlı biçimde olumlu sonuçlar vermiş olsa da parasal genişlemenin yarattığı enflasyonun olumsuz etkileri bir süre sonra ortaya çıkmaya ve TL hem iç hem de dış değerini kaybetmeye başlamıştır. 1958 yılında devalüasyon yapılması zorunluluğuyla karşılaşmıştır.

Böylece Türkiye'nin liberal politikalara dönüş macerası biraz da plansız ve programsız politika uygulamaları sonucunda önemli bir ekonomik çöküşle sonuçlanmıştır.

1950 yılında 3.462 milyon dolar olan GSYH dönem sonu olan 1959 yılında 15.596 milyon dolara yükselerek aşağı yukarı 4,5 kat tutarında bir artış sergilemiştir. Ekonomi, dönemin ilk dört yılında yüzde 11,3 oranında ortalama büyüme hızına ulaşmış ve dönemin bütününün büyüme ortalaması yüzde 7 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde dış ticaret yeniden açık vermeye yönelmiş ve ortalama olarak yıllık yüzde 1,8 oranında olmuştur. Bütçe açığı da dış ticaret açığına eşlik etmiş, dönemin bütçe açığı, yıllık ortalaması yüzde 0,5 olarak gerçekleşmiştir. Demokrat Parti iktidarı döneminin yıllık ortalama enflasyon oranı da yüzde 8,8 olarak gerçekleşmiştir.

1950-59 döneminde uygulanan temel ekonomi politikası araçları arasında baş sırayı teşvik politikası alır. Buna ek olarak kur politikası, ithal ikamesi politikası oldukça etkin biçimde kullanılmıştır.

13.4. PLANLI KARMA EKONOMİ DÖNEMİ (1961-1979)

1961 Anayasası planlama ve planlı ekonomi kavramlarını anayasa kuralı haline getirdi. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-67 yılları arasında uygulandı ve başarılı oldu. Ondan sonraki dönemlerde de planlama modeli uygulanmaya devam etti. Planların ilk ve temel hedefi, yıllık ortalama yüzde 7 dolayında bir büyüme hızına ulaşarak gelişmiş ekonomilerle aradaki farkın kapatılmasıydı. Bu temel amaç çerçevesinde yapılması gerekenler, uygulanması gereken diğer politika araçları sıralanıyordu.

Türk plan modeli, “kamu kesimi için zorunlu, özel kesim için yol gösterici” bir modeldir. Buna göre planda öngörülen hedefler ve bu hedeflere ulaşmak için belirlenen araçlar kamu kesimi için emir niteliğindedi ve bunlara uyulması gerekiyordu. Özel kesim açısından ise bu hedef ve araçlar yol göstermeyi amaçlıyor, uyulmaması halinde herhangi bir zorlayıcılık ya da yaptırım içermiyordu.

1968-72 yıllarını kapsayan ikinci beş yıllık kalkınma planında sanayi kesimi

ekonomik büyüme açısından lokomotif kesim olarak tanımlandı. Bu dönemde ithalat ikamesi, ihracatın teşviki gibi politika önlemleri ön plana çıktı.

Bu dönemin en önemli dış şoku 1974 yılında yaşanan petrol krizidir. Petrol fiyatının 4 misli artması, Türkiye gibi petrol ithal etmek zorunda olan bir ekonomiyi büyük ölçüde etkiledi. Sanayileşmenin temel taşlarından biri olan enerji fiyatlarındaki artış bütün ekonomi üzerinde zincirleme etkiler yarattı. Türkiye aynı dönemde Kıbrıs harekâtı nedeniyle ekonomik ambargoya karşılaştı. Bu ambargo Türkiye'nin bütün planlarını altüst etti. Yine aynı dönemde yurtdışında çalışan işçilerin ülkeye gönderdiği dövizler, ambargo nedeniyle dış ilişkilerde pek kullanılamadığı için içeride sorun yarattı ve Türkiye ekonomisi stagflasyon olgusuyla karşılaştı.

Dönemin bitişi, Türkiye'nin "70 cente muhtaç hale" düşmesiyle ve 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar kararlarıyla oldu. Türkiye bir kez daha devalüasyon yapmak zorunda kaldı.

1958 devalüasyonu sonucunda 2,8 TL'den 4,7 TL'ye çıkmış olan dolar kuru, 1961 yılında 9,8 TL'ye yükselmiş, dönem sonu olarak kabul edilen 1979 yılında 35,2 TL'ye sıçramıştır. 1959 yılında 15,6 milyar dolar olan GSYH, yapılan devalüasyon sonucunda 1960 yılında 9,9 milyar dolara, 1961 yılındaki devalüasyon sonucunda da 5,5 milyar dolara gerilemiştir. 1979 yılında 81,7 milyar dolara yükselen GSYH dönem boyunca 8,2 kat artmıştır. Dönemin yıllık ortalama dış ticaret açığı yüzde 3 olmuştur. Bütçe açığı ise daha düşük düzeylerde seyretmiş ve dönem ortalaması olarak yıllık yüzde 1 oranında kalmıştır. Bu dönemin enflasyon oranı yüzde 15 gibi yüksek bir oranda gerçekleşmiştir.

Planlı kalkınma uygulanmasına karşın dönem içinde birçok dalgalanma yaşanmış görünüyor. Bu dalgalanmaların da özellikle TL'nin dış değeri üzerinde etkili olduğu ve değer değişimlerinin öteki değişimleri tekrar olumsuz biçimde etkilediği gözlenebiliyor. Türkiye bu dönemde piyasaya müdahaleye devam eden devlet ağırlıklı politikalar uygulamıştır. Maliye politikası ağırlıklı olarak kur politikası ve hatta bir ölçüde heterodoks ekonomi politikası da uygulamada kalmıştır. Fiyatlar, kiralar ve bazı ekonomik göstergeler üzerine limitler konulmuş ve bu yolla piyasa denetlenmeye çalışılmıştır.

13.5. PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ (1980-2001)

24 Ocak istikrar önlemleri başlıca şu hedeflere yönelikti: Döviz gelirlerini artırmak, ithalatı serbestleştirmek, fiyatların müdahaleler dışında piyasada oluşmasını sağlamak, yabancı sermaye girişini artırmak, para politikası önlemlerini ekonomide istikrarı sağlayacak biçimde kullanmak.

1984 yılında Türkiye, kur politikasında değişikliğe giderek sabit kur

sisteminden döviz kurunun piyasada belirlenmesine geçiş için ilk adımı attı. Bankalar, Merkez Bankası'nın günlük olarak belirlediği kurun belirli oranlar içinde altında veya üstünde bir kur uygulayarak işlem yapabileceklerdi. Bir yıl sonra bu düzenleme de kaldırılarak kurun piyasada belirlenmesi sistemine geçildi. 1989 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çerçevesinde 32 sayılı karar yürürlüğe konuldu, kambiyo rejimi iyiden iyiye serbest bir hale getirildi.

Dönem boyunca ihracatın desteklenmesi amacıyla kurulan Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu aracılığıyla ihracata ek teşvikler verildi.

Bu dönemde iki büyük ekonomik kriz yaşandı: 1994 ve 2001 krizleri.

1994 yılının başlarında ekonominin neredeyse bütün dengeleri bozulmuş durumdaydı. Uygulanan yanlış para ve maliye politikası da bu dengelerin düzeltilmesine imkân tanımayacak nitelikteydi. Enflasyonun ulaştığı yüksek boyuttan yüksek faizi sorumlu tutan bir yaklaşımıyla oluşturulmuş bir "faizleri düşürmeye yönelik" politika bütünü uygulanmaya çalışılıyor ve bu çerçevede Hazine'nin iç borçlanma ihaleleri peş peşe iptal ediliyordu. Sonuçta beklentiler de tümüyle bozulunca ekonomik kriz çıktı. Ardından Türkiye 5 Nisan 1994 kararları denilen bir dizi ekonomik önlemi alıp hayata geçirmek zorunda kaldı.

İkinci önemli kriz 2001 yılında yaşanandır. Bu konuda ayrıntılı bilgiye Krizler ve Ekonomi Politikası başlıklı bölümde yer verildiği için burada sadece değinilmekle yetinilecektir.

24 Ocak 1980 kararları 35,2 TL olan dolar kuru paritesini 77,5 TL'ye yükseltince 1979 yılında 81,7 milyar dolar olan GSYH 1980 yılı sonunda 68,4 milyar dolara gerilemiş oldu. Dönem boyunca sabit kur rejiminin yerini müdahaleli esnek kur rejimi aldığı için her yıl TL'nin değeri dolar karşısında geriledi. 2001 yılı sonunda dolar kuru 1.230.000 TL idi. 1980 yılında 68,9 milyar dolar olan GSYH 2001 yılı sonunda 197 milyar dolardı. GSYH'da önemli bir artış var gibi görünse de asıl artış 2000 yılına kadar olan dönemde gerçekleşti. 2000 yılı sonunda 265 milyar dolar olan GSYH, 2001 kriziyle birlikte bir yıl içinde 197 milyar dolara geriledi. TL'nin bu kadar değer kaybına uğramasına karşın dış ticaret açığı yıllık ortalaması yüzde 6 gibi yüksek bir oranda kaldı. Dönemin en ciddi ekonomik sorunu, yıllık yüzde 5 ortalama ulaşmış olan bütçe açığıdır. Özellikle artan altyapı yatırımlarını karşılamak için yetersiz kalan gelir yapısını vergiyle desteklemek yerine borçlanmaya dayalı bir maliye politikası izlenmiş ve bir yandan kamu borç stoku artarken bir yandan da bütçe açıkları büyümüştür. Bugün enflasyonu izlemekte kullandığımız asıl endeks olan Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) 1983'te izlenmeye başlamıştır. 1983-2001 arasında TÜFE ortalaması, yüzde 66 oranında bir ortalama enflasyon oluştuğunu gösteriyor. Öteki dönemlerde olduğu gibi üretici fiyat endeksine bakarsak

enflasyonun yüzde 62 olduğunu görüyoruz. Dönemin en başarısız olduğu konu fiyat istikrarı konusudur.

Türkiye bu dönemde borçlanmaya ağırlık veren, arz yönlü ekonomi politikası modasının etkisinde kalan, para politikasını belirli bir programa tabi tutmaya çalışan bir genel ekonomi politikası izlemiştir. Bu politikanın altında TL'nin en az enflasyon kadar değer kaybetmesine dayalı bir dış ticareti destekleyen kur politikası ve piyasalara yönelik serbestleştirme politikaları uygulanmıştır. İthal ikamesi politikasının yerini büyük ölçüde dış ticarete dayalı sanayileşme politikası almıştır.

13.6. PİYASA EKONOMİSİ (2002 VE SONRASI)

Türkiye 2001 yılında tarihinin en büyük ekonomik krizlerinden birine girmiştir. Buna karşılık krizden çıkışı oldukça hızlı olmuş ve bir yıl sonra yeniden büyümeye geri dönmüştür. Krizden çıkış amacıyla 2001 ve 2002 yıllarında istikrar politikası uygulanmıştır. IMF, bu politikayı madden ve program yapımına katkıda bulunarak ciddi biçimde desteklemiştir.

2002 yılı sonunda yapılan seçimleri AKP kazanmış ve iktidara gelerek yeni bir ekonomi politikası uygulamaya başlamıştır. Bu uygulamanın temel taşları sıkı maliye politikası ve düşük bütçe açığı, sıkı para politikası ve enflasyonla mücadele, müdahaleli esnek döviz kuru rejiminden dalgalı kur rejimine geçiş politikasıdır.

Türkiye 1980'lere gelinceye kadar kamu kesimi ağırlıklı bir ekonomi politikası yürütmüştür. 1980'lerde kamu kesiminin yanına özel kesim konulmakla birlikte bütçe açıklarına dayalı bir kamu maliyesi izlenerek büyüme sağlanmaya çalışılmıştır. 2000'li yıllar bütçe açıklarının azaldığı, dış ticaret açığı ve cari açığın arttığı yıllar olmuştur. Büyümede ağırlık özel kesime, finansmanda ise bütçeden ödemeler dengesine kaymıştır.

AKP iktidarının on yıllık geçmişine bakıldığında birçok makroekonomik göstergede düzelme olduğu görülmektedir.

2002 yılında 1,51 olan dolar kuru 2011 yılı sonunda 1,91 olmuştur. Dönem içinde kur büyük ölçüde 1,50 dolayında sabit kalma eğilimi göstermiştir. 231 milyar dolar olan GSYH dönem boyunca yaklaşık 3,3 kat artarak 2011 sonunda 772 milyar dolara yükselmiştir. Dönemin belki de en çarpıcı göstergelerinden biri, kişi başına yıllık ortalama gelirin 2.619 dolardan 10.444 dolara yükselmiş olmasıdır. 2002-2011 döneminde yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 5,4 olarak gerçekleşmiştir. Başlangıçta yüzde 11,2 gibi çok yüksek olan bütçe açıkları zaman içinde yüzde 0,5'e kadar düşüp tekrar yükselse de dönemin ortalama yıllık bütçe açığı yüzde 4,1 olarak gerçekleşmiştir. Dönem boyunca enflasyonla mücadele edilmiş olsa da dönemin yıllık ortalama enflasyonu (TÜFE) yüzde

11,7 gibi yüksek bir oranda oluşmuştur.

Bu dönemde maliye politikasının yerini para politikası almış ve para politikası bütün araçlarıyla etkin biçimde kullanılmıştır. Bununla birlikte para politikasına biçilen ilk ve en önemli hedef olan enflasyonu yüzde 5'e düşürme misyonu gerçekleştirilememiştir. Teşvik politikası daha çok dış ticaret ağırlıklı olarak uygulanırken destekleme politikası ağırlıklı bir uygulamaya sahne olmamıştır. Dönem içinde tarife dışı engeller (anti dumping) uygulamasına da başvurulmuş ve özellikle Uzakdoğu'dan gelen ucuz ithalatı kısıtlayıcı önlemler alınmıştır. Maliye politikası kısmen vergiler fakat daha çok vergi dışı bir defaya özgü gelirlere dayanarak yürütülmeye çalışılmıştır. Özelleştirme gelirleri gibi gelirler bütçe dengesine önemli katkı sağlamıştır.

Dönemin en önemli özelliklerinden biri de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında rekor girişler sağlanmış olmasıdır.

13.7. DÖNEMLER ARASI KARŞILAŞTIRMA

Yukarıda değindiğimiz dönemler itibariyle uygulanan politika ve kullanılan araçların en önemlilerini aşağıdaki tabloda gösterelim.

Tablo 19: Türkiye'de Dönemler İtibariyle Uygulanan Ekonomi Politikası ve Kullanılan Araçların Özet Görünümü

Dönemler	Maliye pol.	Para pol.	Kur rejimi
1923-29	Vergi+ Harcama	Etkin değil	Sabit kur
1930-1949	Vergi+ Harcama+ Teşvik+ Destekleme	Etkin değil	Sabit kur+ Sıkı döviz politikası
1950-59	Teşvik+ Destekleme+ Harcama	Genişletici para politikası	Sabit kur
1960-79	Harcama+ Teşvik+ Destekleme	Genişletici para politikası	Sabit kur
1980-2001	Borçlanma+ Dış ticaret teşviki+ Arz yönlü politikalar	Programlı para politikası	Müdahaleli esnek kur
2002+	Sıkı maliye politikası+ Yabancı sermaye+ Özelleştirme	Sıkı para politikası+ Enflasyon Hedeflemesi	Dalgalı kur

13.8. MAKALELER

Cumhuriyet Ekonomisi

Mahfi Eğilmez (www.mahfiegilmez.com) 20.02.2012

Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı ekonomik yapı tam bir faciaydı. Sanayi diye bir şey yoktu. Üretimin büyük bölümü tarıma, o da hava koşullarına bağlıydı. Kapitülasyonlar ve dış borçlar ülkeyi tam bir açmazda bırakmıştı. 1923 yılında milli gelir 570 milyon dolar, kişi başına düşen milli gelir yıllık 48 dolar, ihracat 51 milyon dolar, ithalat 87 milyon dolar, GSYH'da sanayinin payı %11 idi. Bütün ülkede 13.000 adet telefon vardı. Doktor başına düşen hasta sayısı 13.000 dolayındaydı. Üniversite ve

yüksekokullarda 3.000 dolayında öğrenci okuyordu. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'ndan, GSYH'nın yüzde 65'i tutarında (yaklaşık olarak 370 milyon dolar ediyor) Düyun-u Umumiye borcunu devralmıştı.

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından girdiği Kurtuluş Savaşı'ndan yeni çıkmış olan Türkiye'de, insanlar yorgun, bitkin, fakir ve dünyadan soyutlanmışlardı. Bütün dünya Türkiye'nin karşısına dikilmiş, batmasını bekliyordu. Bütün bu yorgunluk, bitkinlik, fakirlik ve yalnızlığa karşın Cumhuriyeti kuranlar, onurlu, gururlu ve her şeyden önemlisi umutluydular. Umutluydular, çünkü Türk halkı inanılmaz bir kurtuluş mucizesi gerçekleştirmişti ve Atatürk'ün önderliğinde ekonomik mucizeyi de gerçekleştireceklerine inanıyorlardı.

Beklendiği gibi de oldu. Türkiye Cumhuriyeti, ilk dönemde büyük atılımlar yaptı, milli gelirini hızla büyüttü, sanayisini, ihracatını geliştirdi, bütün fakirliğine karşın sırtına yüklenen Osmanlı borçlarını son kuruşuna kadar ödedi ve bugünlere geldi.

Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin GSYH'sı 780 milyar dolar dolayındadır. Kişi başına yıllık geliri 10.000 doları, ihracatı 140 milyar doları, ithalatı 230 milyar doları aşmıştır. GSYH'da sanayinin payı başlangıçtaki üç katına yaklaşmıştır. Ülkede cep telefonu abonesi sayısı 66 milyonu bulmuş, doktor başına düşen hasta sayısı 650'ye inmiş, üniversite ve yüksekokullarda okuyan öğrenci sayısı 2 milyonun üzerine çıkmıştır. Türkiye, 88 yılda kişi başına gelirini 200 kattan fazla artırmıştır.

Uzunca sayılabilecek bu yolculukta Türkiye önce liberal ekonomiyi denedi. Bunu yürütebilecek kaynakları olmadığını görünce devletçiliğe yöneldi. Türk parasının kıymetini koruma mevzuatına dayalı en katı döviz rejimlerinden birini uzun süre uygulamada tuttu. Tekrar liberal ekonomiye döndü. Kaynaklarını boşa harcayınca planlı ekonomiye geçti. Fiyatları, ücretleri, kiralari kontrol etmeye çalıştı. Sermaye hareketlerinin son derecede kısıtlı olduğu bir ortamda sabit döviz kuru ve sabit faiz uygulaması yaptı. Sonra yeniden liberal ekonomiyi denemeye başladı. Deregeülasyon ve arz yönlü ekonomiyi uygulamaya başladı. Bütün bu aşamaları geçerken birçok kez ekonomik kriz yaşamış ama bunların hepsini de kısa sayılabilecek sürelerde atlatmayı başarmıştır. Bugün gelinen aşamada Türkiye, dalgalı döviz kuru, serbest faiz, serbest piyasa sistemine yakın bir uygulama içinde bulunuyor.

Cumhuriyet'in ekonomi alanında başarısız olduğunu, bazı uygulamalara girişmekte geç kaldığını öne süren yorumcular var. Oysa her dönemi, kendine özgü koşulları ve kısıtlarıyla birlikte değerlendirmek gerekir. Osmanlı tarihinde parayı en fazla tağış eden (paranın değerini düşüren) padişah Fatih Sultan

Mehmet'tir. Bugünkü koşullarla bakıp Fatih'e başarısız demek ne kadar yanlışsa, bugünkü koşulları esas alıp Cumhuriyet'in ekonomi alanında başarısız olduğunu ileri sürmek o derecede yanlıştır.

Model Farklı Ama Sorun Aynı

Ercan Kumcu, *Hürriyet*, 01.12.2006

1980'li yıllarla beraber Türkiye, içe kapanık sabit kur rejimine dayanan ekonomik modeli bırakıp daha esnek bir kur rejimi altında dışa açılmaya başladı. Dışa açılmanın geleneksel döviz sorununu çözeceği düşünülüyor.

Ama olmadı. Sorun, döviz miktarı sorunu olmaktan çıkıp döviz kuru sorununa dönüştü. Ödemeler dengesi kısıtı ekonomik büyümenin önündeki en önemli engel olarak kaldı. Böyle bir engel olmasaydı, geleneksel olarak "büyüyebildiğimiz kadar büyüelim" anlayışındaki siyasetçilerimiz fiyat istikrarını gözetmeksizin ekonomiyi büyötmeye çalışabilirdiler. Siyasetçilerimiz, ayağını gaz pedalından kaldırmak istemeyen sürücü gibidirler. Bu nedenle Türkiye ekonomisini ödemeler dengesi kısıtına çarpmaktan kurtarabilme olasılığı azdır.

1970'lerde işçi dövizlerini keşfeden Türkiye, 1980'lerle beraber turizm gelirlerini keşfetti. Dış ticaret açığı 1980'li yıllarda ortalama yıllık 3 milyar doları geçtiği halde, 1980-84 döneminde cari işlemler açığı yıllık ortalama 2 milyar doların altında kaldı. 1985-89 döneminde cari işlemler açığı yok denecek kadar az oldu. Çünkü, turizm gelirleri sayesinde hizmetler dengesi (cari transferler dahil) giderek daha büyük fazla vermeye başladı. 1980'li yılların ikinci yarısında ciddi bir ödemeler dengesi sorunuyla karşılaşmadan genel seçimlerden sonra iç talebi kesici politikaların uygulanması da etkili oldu.

Cari Denge ve Bileşenleri (Yıllık Ortalama, Milyon USD)

Dönem	Cari Denge	Dış ticaret Dengesi	Hizmetler Dengesi
1950-54	-137	-117	-20
1955-59	-105	-105	0
1960-64	-192	-199	7
1965-69	-160	-206	46
1970-74	-105	-909	805
1975-79	-1.899	-2.880	981
1980-84	-1.932	-3.405	1.474
1985-89	-145	-3.056	2.911
1990-94	-1.426	-8.694	7.268
1995-99	-1.358	-12.763	11.405
2000-04	-6.369	-14.669	8.300

1990'lı yıllarda dış ticaret açığı yeni rekorlara koşmaya başladı. Dış ticaret açığı 1990-94 döneminde 8,7 milyar dolara, 1995-99 döneminde 12,8 milyar dolara ulaştı. Dış ticaret açığının geldiği noktada cari işlemler dengesi turizm ve diğer transferlerdeki ciddi artışlarla kurtarıldı. Bu dönemde de yıllık ortalama cari işlemler açığı 1,5 milyar doların altında kaldı. İki dönemde de yol kazaları yaşandı.

2000'li yıllarda işçi dövizleri önemini kaybetti. Turizm gelirlerindeki hızlı artış da yavaşlama eğilimine girdi. Ama, dış ticaret açığı hızlanarak büyüdü.

2000-2004 döneminde dış ticaret açığı yıllık ortalama 14,7 milyar dolar olurken, son iki yılda açığın 38 milyar dolara yaklaştığı tahmin ediliyor. Bu büyüklükleri 2000'li yıllarda 10 milyar doların altında kalan hizmetler dengesindeki fazla da taşıyamamaya başladı.

Cari işlemler açığı, 2000-2004 döneminde, 2001 krizine rağmen, yıllık ortalama 6,4 milyar dolar olarak gerçekleşirken, son iki yılda da 28,6 milyar dolar olduğu tahmini yapılıyor.

Bu boyuttaki bir cari işlemler açığının finansmanı her zaman kolay olmayabilecektir. Uluslararası finansman olanakları kısıldığında, ekonomik büyümenin önünde bir kez daha ödemeler dengesi kısıtını görebileceğiz.

Not: 2006 yılı için 34 milyar dolar cari açık, 42,5 milyar dolar dış ticaret açığı ile 8,5 milyar dolar hizmetler (cari transferler dahil) kalemi fazlası tahmini kullanılmıştır.

13.9. SORULAR

1. Türkiye, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında niçin liberal dış ticaret politikası izlemiştir?
2. Devletçi politikaların izlenmeye başlamasıyla Türkiye'nin ekonomi politikası ne yönde değişmiştir?
3. 1950-59 arası dönemin büyüme başarısının altında yatan unsur nedir?
4. Planlı ekonomik sistem piyasa sistemiyle bir arada uygulanabilir mi? Bunun kriterleri sizce nelerdir?
5. Piyasa ekonomisine geçiş dönemi olan 1980 yılı sonrası uygulamalarında kritik dönüşümler hangileridir? Tartışın.
6. Türkiye'de enflasyonun en yüksek olduğu dönem hangisidir? Bunun nedenleri nedir?
7. 2002 yılından sonra uygulanan maliye ve para politikalarının ortak özelliği nedir?
8. 2002 sonrasında para politikasının maliye politikasına tercih edilmesinin

altında hangi nedenler yatmaktadır? Nedenleriyle birlikte tartışın.

9. Sizce dönemler içinde hangisinde ekonomi politikası daha başarılı olmuş görünüyor?
10. Türkiye’de arz yönlü ekonomi politikası uygulaması yapıldı mı? Başarı durumu nedir?

14. Krizler Ve Ekonomi Politikası

*Komşunuzun işini kaybetmesi
resesyon, sizin işinizi kaybetmeniz
ise depresyondan*

HARRY S. TRUMAN

14.1. İÇİNDE YAŞADIĞIMIZ EKONOMİK SİSTEM

1800'lere gelinceye kadar egemen olan ekonomik sistem merkantilizmdi. Buna karşın o dönemde dünyada uygulanan sistemin merkantilizm olduğu biçiminde bir genelleme yapmamız o kadar da kolay değil. Çünkü dünyanın çeşitli köşelerinde bugün anladığımız anlamdakine benzer biçimde örgütlenememiş çok sayıda kabile ve topluluğun ekonomi modeli de kumanda sistemiydi. Bu tür kabile ve topluluklar bugün de var ama sayıları artık oldukça azalmış durumda. O nedenle bugün bugünkü küresel sistemin kapitalist sistem olduğunu söylememiz daha kolay. Kapitalizmin ortaya çıkışı aslında 15. yüzyılda gelişen merkantilizmle başladı. Merkantilizm ticari kapitalizmin bir ifadesidir. Ne var ki tam anlamıyla bir piyasa ekonomisiyle desteklenmemiş olması kapitalizmin bütün kurumlarıyla yerleşmiş bir sistem olarak ortaya çıkmasına engel oluşturuyordu. 17 ve 18. yüzyıllarda merkantilizmle birlikte fizyokrasi akımı gelişmeye başladı. Bu akım da tarımsal kapitalizmin ifadesidir. Yani kapitalizm, genel kanıdan farklı olarak sanayi devriminden çok önce tohumları atılmış ve gelişmiş bir sistemdir. Ne var ki kapitalizmin asıl çıkışı ve yükselişi yaklaşık 200 yıl önce sanayi devrimiyle birlikte oldu. Sanayi devrimi Avrupa'da yeni buluşların ve buhar gücüyle çalışan makinelerin üretime uygulanmasıyla ortaya çıktı ve bu gelişmeler Avrupa'daki sermaye birikiminin artmasına yol açtı. Sermaye birikiminin artması kapitalizm denilen sistemi yaratırken bir yandan da yeni buluşların ve sanayiye uygulanmasının artmasına yardımcı oldu. Sanayi devrimi sonrasında sanayi kapitalizmi gelişmeye başladı. Böylece kapitalizm ticaret ve tarımdan sonra sanayi alanında da yaygınlaştı.

Kitlesel fabrika üretiminin yolunu açan sanayi devrimine kadar üretim bireysel olanaklarla ve ağırlıklı olarak el emeğine dayalı araçlarla atölyelerde yapılıyordu. Atölyelerin bazıları küçük bazıları büyüktü ama hiçbiri fabrika düzeyinde değildi. Dönemin ekonomik modeli ise dışa kapalı, korumacı ve müdahaleci merkantilist modeldi. Sanayi devrimiyle birlikte önce atölyeler sonra da merkantilist sistem dağılıp gitti. Atölye sahiplerinin bir bölümü yeni dönemin

sanayicisi olmayı başardıysa da bir bölümü onların fabrikalarında işçi oldu.

Aşağıdaki tablo kapitalizmin dünya gelirine ve kişi başına düşen gelire yaptığı katkıyı gösteriyor. Tablodaki veriler 1990 uluslararası Geary-Khamis Doları'yla hesaplanmıştır. (Geary-Khamis doları, 1990 yılında ABD Doları'nın ABD'deki satın alma gücü esas alınarak hesaplanmış hipotetik bir ölçü birimidir. İki kavrama dayanmaktadır: Satın alma gücü paritesi ve malların uluslararası ortalama fiyatları.)

**Tablo 20: Sanayileşmiş Ülkelerin GSYH Gelişimleri
(1850-2006) (Milyar USD)**

	1850	1873	1914	1919	1929	1932	1950	2006
GSYH								
Fransa	58,0	72,8	134,2	108,8	194,2	165,7	220,5	1.442,2
Almanya	48,2	79,9	202,2	156,6	262,3	220,9	265,4	1.647,8
İtalya	33,0	43,3	95,4	106,0	125,2	122,1	165,0	1.151,1
İngiltere	63,3	108,3	226,9	226,6	251,4	238,5	347,9	1.394,8
Kanada	3,3	7,3	32,6	34,4	52,2	39,6	102,2	814,8
ABD	42,6	112,4	477,6	599,1	843,3	615,7	1.455,9	9.266,4
Kişi Başına GSYH								
Fransa	1.597	1.922	3.236	2.811	4.710	3.959	5.186	22.786
Almanya	1.428	1.999	3.059	2.586	4.051	3.362	3.881	19.993
İtalya	1.350	1.524	2.543	2.845	3.093	2.948	3.502	19.802
İngiltere	2.330	3.365	4.927	4.870	5.503	5.148	6.939	23.013
Kanada	1.330	1.842	4.025	4.019	5.065	3.671	7.291	24.951
ABD	1.806	2.604	4.799	5.680	6.899	4.908	9.561	31.049

(Kaynak: Angus Maddison <http://www.ggdc.net/maddison/>)

Tablo bize, günümüzün en önemli sanayi ülkelerindeki verilere dayanarak, sanayi devrimi ve onunla birlikte egemen olan kapitalist sistemin dünyanın ekonomik gelişmesine yaptığı katkıyı göstermektedir. 1850 yılını kabaca sanayi devriminin başlangıcı olarak alırsak milattan itibaren 1850 yıldaki gelişmenin sonraki 160 yılda katlanarak arttığını ve özellikle de son 60 yılda çok daha fazla hızlandığını görebiliriz. İlk 1500 yılda yalnızca 4-5 kat artmış bulunan kişi başına gelir, sanayi devrimiyle kapitalizm işbirliğinin gerçekleştiğini varsaydığımız 1850 yılından bu yana (yani 160 yılda) 10-15 kat artmış görünüyor.

Özetle sanayi devrimi ve kapitalizm işbirliğinin dünya ekonomik gelişmesini son derecede hızlandırdığını söylememiz mümkündür. (Bu hızlı gelişimin çevre koşullarını ve sosyal yaşamı bozucu etkileri bu kitabın konusunu oluşturmamaktadır. Ama bu gerçeklerin de teslim edilmesi gerekir.)

14.2. KAPİTALİZMİN ÜÇ BÜYÜK KRİZİ

14.2.1. Uzun Depresyon

Her ne kadar kapitalizmin bir ekonomik sistem olarak ortaya çıkışını 150-200 yıl kadar geriye taşıyıp sanayi devriminin çıkışına bağlasak da bir dünya sistemi haline gelişini özellikle son 100-125 yıla sığdırmamız mümkündür. Böyle bir geçmişe baktığımızda sistemin yaşadığı irili ufaklı krizler arasında üç tanesi dikkati çekiyor. İlk kriz “Uzun Depresyon” adıyla anılan ve 1873’te başlayıp 1896’ya kadar uzanan, hatta birçok yorumcuya göre Birinci Dünya Savaşı’na neden olacak kadar uzun süren krizdir. 1873 yılının 9 Mayıs’ında Viyana Borsası’nın çöküşüyle başlayan panik kısa sürede bir sistem krizine dönüştü. Ekonomi tarihi yorumcularının önemli bir bölümü krizin çıkış nedeninin temelinde Fransız-Prusya savaşının ertesinde Fransa’nın Almanya’ya ödemek zorunda kaldığı büyük savaş tazminatının rol oynadığını öne sürüyor. Bazı yorumcular krizin ABD’yi de etkilemesini iç savaştan sonra ABD’nin izlediği altına bağlı sıkı para politikası olduğunu iddia ediyorlar. Monetaristler krizin kökeninde, o dönemde paranın değerini belirleyen altın miktarında yaşanan kıtlık olduğu görüşünü savunuyorlar. Bu görüşlerin hepsinde doğruluk payı olduğunu kabul etmek belki de en mantıklı yaklaşım. Nedeni ne olursa olsun kapitalizmin yaşadığı ilk ciddi kriz budur.

Uzun Depresyon 1914 yılında çıkan Birinci Dünya Savaşı’na kadar sürmüştür. Savaşın çıkış nedenleri arasında Fransa’ya yüklenen savaş tazminatının önemli bir yer tuttuğu dikkatten kaçmamalıdır.

14.2.2. Büyük Depresyon

“Büyük Bunalım” ya da “Büyük Depresyon” adıyla anılan ikinci kriz, 1929 yılında başlayıp 1935’e kadar sürmüştür. Birinci Dünya Savaşı’na girilirken ülkelerin çoğu altın standardı denilen bir para sistemine sahipti. Kâğıt para, altın karşılığı olarak basılıyor ve dolayısıyla döviz kuru da altın kuru üzerinden oluşuyordu. Dünya savaşı çıktıktan sonra paraya şiddetle ihtiyaç duyan Avrupa ülkeleri altın standardını terk ederek karşılıksız para basmaya başladılar. Karşılıksız para basımı enflasyona neden oldu. Avrupa ülkelerinin paralarının karşılıksız kalması ve enflasyonun hızlanması yatırımcıların paralarını ve altınlarını, altın karşılığı para basmayı sürdüren ABD’nin bankalarına yollamalarına ve bu gelişim de New York’un dünya finans merkezi unvanını Londra’nın elinden almasına neden oldu. Bu dönemde dünyadaki altın servetinin aşığı yukarı yüzde 40’ı ABD’de toplanmıştı.

ABD’de biriken bu büyük servet müthiş bir ekonomik sıçramaya yol açtı. Değerler şişmeye, balonlar oluşmaya başladı. Borsada değerler astronomik hızlarla yükseldi. Herkes varını yoğunu bu alanlara yatırmaya başladı. Hükümetler altın girişini özendirmek için altın standardını sürdürdüler ve

deflasyonist politikalar izlediler. Bu politikalar sonucunda fiyatların düşüşü nedeniyle ekonomik faaliyetler gerilemeye başladı. Bu gelişimin devamı sonucunda 1929 yılının Ekim ayında ABD borsasında aşağıya doğru gidiş başladı. 24 Ekim 1929'da ekonomi tarihine Kara Perşembe olarak geçen seanslarda borsa tam anlamıyla çöktü. Bir gün içinde borsada 4 milyar doların üzerinde kayıp yaşandı. Krizde 4.000 dolayında banka battı. Çöküş, kısa sürede dünyaya yayıldı ve büyük dünya krizi adı verilen ve yaklaşık on yıl süren bir krize dönüştü. Kriz ABD'de Avrupa ülkelerinden daha kısa sürdü. ABD'nin GSYH'sı 1929'da 315 milyar dolar iken 1933'de 216 milyar dolara düşmüş, işsizlik oranı 1929'da yüzde 3,2 iken 1933'te yüzde 25'e yükselmiştir. Aynı dönemde fiyatlar yüzde 25 düşüş göstermiştir (deflasyon).

Büyük Depresyon'un birçok nedeni var. Bunların en önemlileri şöyle sıralanabilir: (1) ABD'de üretimin sayılı holdingin elinde toplanmış olması ciddi sorunlar yaratmıştır. Bunlardan birkaçının bunalıma girmesi genel bir krize yol açabilecek ortamı yaratacak durumdaydı. (2) Bankalarla ilgili bugünkü gibi kapsamlı kurallar, denetim mekanizmaları ve mevduat sigortası sistemi mevcut değildi. (3) Ekonomi politikası bugün klasik ekonomi politikası olarak adlandırılan ve ekonomiye devlet müdahalesi yapılmaması esasına dayanan yöntemle yürütülüyor, ekonomideki bozulmaya karşın altın standardına ve para basmamaya dayalı politika sürdürülüyordu. Adeta Adam Smith'in görünmez elinin gelip ekonomiyi kurtarması bekleniyordu.

Büyük Depresyon, kapitalist sistemin karşılaştığı en büyük krizdir. Milyonlarca insan işini kaybetmiş, ülkelerin milli gelirleri gerilemiş, ekonomiler küçülmüş, karşılıklı ticaret büyük ölçüde sekteye uğramıştır. Pek çok ülke altın ve döviz rezervlerini koruyabilmek için ithalat kısıtlamalarına ve paralarını devalüe etmeye yönelmişlerdir. Bazı ülkeler yabancı parayla işlem yapılmasını yasaklamışlardır. Sonuçta uluslararası ticaret hızla daralmış, istihdam ve yaşam standartları düşmeye başlamıştır.

Dünya ekonomisinin bu büyük bunalımdan çıkışı büyük ölçüde İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes'in formüle ettiği devlet müdahaleleri yoluyla olmuştur. Keynes 1936 yılında yayınladığı *Genel Teori (İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi)* adlı kitabında, sonradan Keynesyen ekonomi ya da karma ekonomi adıyla anılacak olan devlet müdahalelerinin formülünü ortaya koymuştur. Deflasyonist bir gelişmeden depresyona geçen kapitalist dünya ülkeleri ekonomiye devlet müdahalesi yapmak suretiyle ekonomilerini canlandırmıştır.

Canlanmanın ilk sonuçlarının alınmaya başlandığı sıralarda II. Dünya Savaşı çıkmıştır. Savaşın çıkışı büyük ölçüde Almanya'nın ekonomik bunalımdan gördüğü zararın nedenlerine dayalıdır. Savaşın sonlarına doğru dünya

kapitalizminin karşılaştacağı bu tür bunalımları daha kolay atlatabilmek için uluslararası bir işbirliğine gitmenin ve bunu kurumsallaştırmanın gerekli olduğu anlaşılmıştır.

14.2.3. Küresel Kriz

Üçüncü büyük kriz, içinde yaşadığımız “Küresel Kriz”dir. Her ne kadar ilk aşamada finans sözcüğü için katılmış olsa da sonrasında geline noktada konu finans krizi olmaktan çıkmış bir ekonomik krize dönüşmüştür. Bu krizin çıkışı büyük ölçüde emlak fiyatlarının mortgage kredileriyle şişirilmesine ve çoğunluğu bu tür değerlere dayalı kâğıtların satılmasına dayanmaktadır.

Dünyadaki birçok ülke birçok değişik önleme başvurmuş olsa da kriz halen devam etmektedir.

Ekonomik sistem büyük ölçekli dönüşümlerin içine girdiğinde bir süre sonra krize neden olmaktadır. 1873 tarihli Uzun Depresyon, merkantilizmden sanayi kapitalizmine geçişin sancuları sonucunda çıkmıştır. Ticaret kapitalizminden sanayi kapitalizmine geçiş kuralları ve denetimiyle birlikte uygulanması gereken büyük bir dönüşümdür. Ne var ki uygulama böyle olmamış, kurallar ve denetim hep çok gecikmeli olarak gelmiş, gelene kadar da kriz yaratan ortam gelişmiştir. Sanayi kapitalizminin yarattığı aşırı üretimin denizaşırı ülkelere pazarlanmasıyla sorun aşılabilmıştır. Lenin bu aşamayı emperyalizm olarak adlandırıyor.

1929 tarihli Büyük Depresyon, ticaretin bütün dünyada serbestleştiği ve finansal kapitalizme geçiş aşamasının yaşandığı bir dönemde çıkmıştır. Ekonomik sistemde yine büyük bir dönüşüm yaşanmaya başlamış, uygulama, yine kuralları ve denetimi beklemeksizin ilerlemiş ve sonuçta kriz yaratmıştır.

2008 Küresel Krizi ise kapitalizmin küreselleşmesinin ardından çıkmıştır. Bu kez yaşanan büyük dönüşüm sermaye hareketlerinin serbest kalması ve bütün dünyanın tek bir oyun alanına dönmesi aşamasında ortaya çıkmıştır. Kurallar ve denetim yine bu yeni dönüşüme ayak uyduramamış ve başboş kalan sistem yine kriz yaratmıştır.

14.3. 2001 TÜRKİYE KRİZİ

14.3.1. Krizin Öncesi

Türkiye 1999 yılının sonuna doğru ekonomik açıdan son derecede karamsar bir görünüm içindeydi. Ekonomik büyüme %-6,1 olmuş, yani ekonomi yüzde 6,1 oranında küçülmüş, enflasyon (TEFE) %70'e ulaşmış, bütçe açıkları büyümüş ve taşınamaz noktaya gelmiş, Hazine faizlerinin yıllık ortalama bileşik oranı %106'ya ulaşmıştı. Yaklaşık 30 yıldır iki haneli yüksek enflasyon yaşayan Türkiye'nin sonraki aşamada hiperenflasyona geçmesi beklenmeye başlamıştı.

Bu aşamada hükümet yeni bir üç yıllık istikrar programı açıkladı. Üç yıllık

bir perspektif içinde hazırlanan ekonomik istikrar programı birinci yılın sonunda enflasyonu yüzde 60'lardan yüzde 20'ye, ikinci yılın sonunda yüzde 10'a ve üçüncü yılın sonunda tek haneli rakamlara indirmeyi hedefliyordu. Hedefler iddialıydı, fakat küçük sapmalarla erişilemez değillerdi. Programın açıklanmasının yarattığı olumlu etkiler sonucunda 1999 yılında ortalama %106'ya ulaşmış olan Hazine iç borçlanma yıllık bileşik faiz oranı Ocak 2000'de %37'ye, interbank piyasası gecelik faiz oranı ortalaması ise Aralık 1999'da ulaşmış olduğu %67'den yüzde 34'e düştü. Programın bir başka önemli etkisi geleceğe ilişkin kur gelişmeleri belirlenmiş olduğu, bir başka deyişle devalüasyon riski ortadan kalktığı için, bankaların açık pozisyonlarını yükseltmeleriydi.

IMF'nin desteklediği istikrar programı birbiriyle yakın ilişkili üç temel üzerine oturtulmuştu. Birincisi kamu finansman açıklarının düşürülmesiydi. Bu çerçevede, sıkı bir bütçe uygulaması, KİT açıklarının azaltılması ve tarım kesimine verilen destekleme fiyatlarının hedeflenen enflasyon oranında artırılması amaçlanıyordu.

Programın ikinci temeli kamu finansman açıklarında elde edilecek düzelmelerin kalıcı olmasının sağlanması ve bu amaçla kamu açıklarını kapatmaya yönelik olarak bir dizi yapısal reformun yapılması ve özelleştirmenin tamamlanmasıydı. Bu amaca yönelik olarak, tarım kesiminin desteklenmesi daha akılcı bir sisteme oturtulacak, elektrik üretim ve dağıtımını özelleştirilecek, sosyal güvenlik sistemi yeniden gözden geçirilerek özel emeklilik sistemi kurulacak, bütçe dışı fonlar kapatılıp bütçeye aktarılacak ve siyasi etkilerden arındırılmaları için kamu bankaları yeni bir yapılanma içine sokulacaktı. Kısacası, çeşitli yollarla siyasetçinin elindeki kamu finansmanını bozucu ve çok da şeffaf olmayan araçların alınması hedeflenmişti.

Üçüncü temel, ilk ikisi eksiksiz bir biçimde uygulandığı takdirde sürdürülebilecek bir politikaydı. Merkez Bankası döviz kurunu önceden açıklayarak beklenen enflasyon kadar yükselmesine izin verecekti. Bu şekilde, geçmiş enflasyona göre çok yavaş artan döviz kuru "nominal çapa" olarak görev yaparak enflasyon beklentilerini düşürecekti. İlk iki ayakla beraber, kur politikası, Merkez Bankası'nın borç verme yoluyla piyasaya verdiği likiditenin göstergesi olan net iç varlıklar kaleminin gelişmesine bir limit konarak sürdürülebilir bir hale sokuluyordu. Programa göre, Merkez Bankası ancak döviz alımı ya da satımı yoluyla piyasaya likidite verebilecekti. Piyasaların Merkez Bankası'na döviz satması ya da döviz talep etmesi faizler yoluyla belirlenecekti. Bir başka deyişle, kur kontrol altında olacak, faizler serbest kalacaktı.

Merkez Bankası'nın döviz kurlarını açıkladığı biçimde tespit edebileceğine olan güven tamdı. Piyasalardaki bu güven sayesinde, geçmiş enflasyon yüzde

70'e yakınken, faizler yüzde 90'lardan yüzde 50'lere, daha sonra da yüzde 30'lara düştü. Geriye dönük enflasyon ile karşılaştırıldığında, 2000 yılının büyük bir bölümünde reel faizler hep negatif oldu.

Hükümet de uygulamalarıyla kararlı bir tavır sergiliyordu. Zor diye düşünülen kararlar cesaretle alındı. Önce tütün desteklemesinde, daha sonra hububat taban fiyatlarında verilen sözler tutuldu. Dolar bazında tarım ürünlerinde iç fiyatlar dünya fiyatlarına mümkün olduğunca yaklaştırıldı. Geçmişte uygulamaya konulan istikrar çabalarının hep tarım konusundaki kararsızlıktan başarılı olamadıkları hatırlanırsa, 2000 yılının başında uygulamaya konulan istikrar programının çok başarılı bir şekilde götürüldüğü daha iyi anlaşılacaktır. Meclis yılın ortasında yaz tatiline girene kadar gece-gündüz çalıştı. Programlanan yasalar zamanında çıkarıldı. Meclis tatildayken birtakım yasaların da yürürlüğe konabilmesi için hükümet meclisten kanun hükmünde kararname çıkarabilme yetkisi aldı. Ne var ki bu yetki çerçevesinde, alınması gereken kararlar alınamadı.

14.3.2. Krize Giden Yol

Hükümet yılın ilk yarısında gösterdiği kararlılığı yılın ikinci yarısında kaybetti. Bir çeşit "reform yorgunu" oldu. Özelleştirmenin sembolü haline gelen Türk Telekom'un satışı hükümet içinde anlaşmazlık konusu haline geldi. Türk Hava Yolları'nın satışı gecikmeye başladı. Meclisten yetki alındığı halde, bütçe dışı fonların kapatılmalarına yönelik hazırlanan kanun hükmünde kararname bir türlü hükümet üyeleri tarafından imzalanmadı.

Ağustos ayında stand-by düzenlemesinin dördüncü gözden geçirmesini yapmak için Türkiye'de bulunan IMF heyeti söz verilenlerin yapılmadığını görünce, dördüncü gözden geçirmeyi erteleyip beşinci gözden geçirmeyle birleştirme kararı aldı. Hükümetteki reform yorgunluğu çok açık bir şekilde belli olmaya başlamıştı.

Eylül ayında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) resmen göreve başladı. Yeni olması dolayısıyla, BDDK bilinmeyen bir kurumdu. Geçmişte aynı konuda sorumlu olan Hazine'nin kurallara uymama durumundaki tavırları biliniyordu. BDDK'nın ne yapacağı ise uygulamada görülecekti. Bankaların kârlarını artırabilmek için kuralların dışında aldıkları risklere BDDK'nın bakışı bankalar açısından kaygılandırıcı bir konuydu. Verilen demeçlerle, BDDK ödün vermez bir tavır içinde olacağı izlenimini veriyordu. Aynı tavır Dünya Bankası'nın desteklediği Bankacılık Sektörü Reformu'nun zaman kaybetmeden uygulanması konusunda da göze çarpıyordu. Kısacası BDDK, bankacılık sektörünün kırk yıllık sorunlarını kırk günde çözecekmiş gibi bir izlenim veriyordu.

Bir yanda programlanmış reformlardaki gecikmeler, diğ er yanda BDDK'nın öd ün vermez tutum içinde olduğ u izlenimi piyasaları rahatsız etmeye başladı. Yıl sonunun da yaklaşması nedeniyle bankalar yavaş yavaş dövizdeki açık pozisyonlarını azaltma yoluna girdiler. Bankalardan gelen döviz talebi doğ al olarak Türk Lirası talebini artırdı ve faizler yükselme eğ ilimine girdi. Yükselen faizler, ellerinde yüksek hacimde Hazine bonosu olan bankaların risklerini yükseltti. Çünkü yükselen faizlerle beraber, ellerindeki bonoların değ eri düşüyor ve bankalar zarar ediyordu.

Net iç varlıklar hedefine kilitlenen Merkez Bankası faizlerdeki yükseliş e seyirci kaldı. Hazine bonosuna yüksek oranda yatırım yaptığ u bilinen bankalar ayrıştırılmaya başlandı. Bankalararası para piyasasında bu bankaların borç bulmaları zorlaştı. Piyasada likidite sıkışıklığ u başgösterdi. Likidite sıkışıklığıyla beraber faizler daha da artmaya başladı. Artan faizlere ilk tepki Hazine bonosuna yatırım yapmış yabancı yatırımcılardan geldi. İleride ellerindeki bonoları satamayabileceklerini düşünen yabancı yatırımcılar piyasadan çıkmaya başladı. Yabancı yatırımcıların bu tepkisi faizleri daha da yükseltirken döviz talebini de artırmaya başladı. Piyasalardan çıkabilecek toplam yabancı yatırım miktarı 2,5-3 milyar dolar civarındaydı. Merkez Bankası bu aşamada da piyasalardaki gelişmelere seyirci kaldı. Programın öngördüğ u gibi, faizlerin yükselmesiyle Merkez Bankası'na döviz satışı gerçekleşmedi, aksine döviz talebi daha da arttı. Çünkü, sistemin riski artmıştı.

Faizlerin yabancıların döviz talebiyle beraber daha da yükselmesi Hazine bonolarını teminat olarak kullanıldığ u yurtdışı borçlanmalarında (*structured finance*) bankaları zora soktu. Giderek değ eri düşen Hazine bonoları yurtdışından alınan borçlara karşılık teminat olabilme özelliklerini kaybetti. Dolayısıyla, bu yolla alınan dış borçlar geri ödenmek zorunda kaldı. Yurtdışı borçlanmalarını geri ödemek durumunda kalan bankalar döviz ve dolayısıyla TL taleplerini daha da artırdılar.

Piyasaya verilen TL likiditesinin dövize dönmesi olan bitenin Merkez Bankası tarafından "dövize hücum" (*currency attack*) olarak tanımlanmasına yol açtı. Piyasalardaki gelişmelerin bu şekilde yorumlanmasında IMF'nin de rolü büyüktü. Bu yorum altında, birkaç gün piyasaya sınırlı likidite veren Merkez Bankası bu uygulamayı durdurdu. Sonuçta, Kasım ayı sonunda faizler 1000'lerle telaffuz edilmeye başlandı.

Gelişmelerin IMF'nin de katkılarıyla "dövize hücum" olarak yorumlanması sonucunda Güneydoğ u Asya ve Latin Amerika'da başvurulmuş tedavi Türkiye'de de yürürlüğe kondu. Türkiye yeni taahhütlerin altına girerek stand-by'a ek olarak IMF'yle yeni bir düzenleme içine girdi. Ek Rezerv Kolaylığ u (*Supplemental Reserve Facility*) altında IMF'den 7,5 milyar dolar ek kolaylık sağlandı.

Kolaylığın ilk dilimi olan 1,1 milyar dolar ile stand-by düzenlemesinin dördüncü ve beşinci dilimlerinden gelen 600 milyon dolara yakın bir meblağ IMF tarafından Türkiye'ye verildi. Aynı dönemde, Dünya Bankası da Ülke Yardım Stratejisi programı (*Country Assistance Strategy*) altında üç yıl içinde Türkiye'ye 5 milyar dolar vereceğini açıkladı. Dövizle yönelik bu haberler mali piyasalardaki tedirginliği bir ölçüde azalttı.

14.3.3. Krizin Çıkışı

Kasım 2000 krizi ertesinde teşhis ve tedavi hatası devam ettiği için Türkiye ekonomisi yeni bir krize açık görünümünü sürdürdü. Bu kez Şubat ayının ikinci yarısında yaşanan bir siyasal kriz, ekonomik krize yol açtı. Mali kesimde yaşanan güvensizlik ortamı sürdüğü için Şubat ayı krizi bu ortamın pekişmesine ve likidite krizinin giderek bir dövizle hücum krizine dönüşmesine neden oldu.

Türkiye, bu krizden döviz kurlarını çapa olarak kullanmaktan vazgeçerek, bir başka deyişle döviz kurlarını dalgalanmaya bırakarak çıkmayı denedi. Ne var ki bu kez de döviz kurlarının, müdahalesiz esnek kur uygulamasından kaynaklanan aşırı dalgalanmaya açık hale gelmiş olması ortaya belirsizlikler çıkardı.

Dışa açık bir ekonomide faiz, döviz kuru ve sermaye hareketleri ilişkisi önemlidir. Eğer sermaye hareketleri serbestse faiz ya da döviz kurundan ancak birinin denetimi mümkündür. Yani faizler denetim altındayken sabit döviz kuru rejimi uygulanıyorsa sermaye dışarı kaçar. Şubat krizine kadar Türkiye, sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir ortamda faizleri de serbest bırakarak döviz kurunu bir ölçüde denetim altına almıştı (sürüklenen çapa uygulaması). Şubat krizinden sonra döviz kurlarını dalgalanmaya bırakarak müdahalesiz esnek döviz kuru sistemine geçen Türkiye, faizleri denetim altına aldı. Merkez Bankası, gecelik borçlanma faizlerini %80 düzeyinde tutmaya başladı. Bu denetim, faizlerin yukarı doğru hareketlenerek dövizle talebi önlemesine engel oldu. Bunun kaçınılmaz sonucu döviz kurlarının yükselmesiydi. Nitekim öyle oldu. Buna karşılık Türkiye, ilginç biçimde Şubat krizinden sonra sermaye hareketlerinde fiilen kısıtlama uygulamaya başladı. Sermaye hareketlerinin serbest olması Türk Lirası'nı getiren herkese Merkez Bankası'nın istediği dövizle vermesi dernektir. Oysa Merkez Bankası Şubat krizinden sonra bunu yapmamaya başladı; günlük ihaleyle döviz satması bu yaklaşımın bir sonucudur.

Krizle ilgili bazı ortak noktalara ulaşmak mümkün: Bu bir likidite krizidir. Likiditeyi bulan dövizle hücum etmemiştir. Tam tersine her yıl sonunda oluşan döviz talebinin yarattığı bir likidite sıkışıklığı sonuçta döviz talebinde sıçrama yaratmıştır. Nitekim krizin en yüksek düzeye çıktığı bir noktada bile gerçek kişilerin dövizle talebinde herhangi bir artış olmamıştır. Likidite krizinin çıkışına neden olan temel konu bankalarla ilgili düzenlemelerin çok kısa sürede

yapılacağına ilişkin beklentiden kaynaklanmıştır. Kriz, kamu otoritesince (ister IMF'nin etkisiyle ister herhangi bir etki olmaksızın) yanlış teşhis edilmiş ve dolayısıyla yanlış tedaviye gidilmiştir. Yanlış tedavi sonucunda faizler, daha makul bir düzeyde dengelenebilecekken çok yükseklerle çıkmıştır.

14.4. KRİZLER VE EKONOMİ POLİTİKASI

Bundan sonraki dönemlerde bu tür krizlerle karşılaşmamanın tek yolu bu tür büyük dönüşümlerde kuralları ve denetimi bu dönüşüme uygun olarak biçimlendirmekten geçiyor. Şimdilerde birçok kurum bu kurallar ve denetim üzerinde çalışıyor. Ne var ki olan olmuş, kriz çıkmış bulunuyor. Yani bu kez de dönüşümün gerektirdiği yeni kurallar ve denetim düzeltmeleri arkadan gelecek.

Çıkarabileceğimiz ortak sonuç bundan ibarettir. Ne yazık ki benzer teşhisler ve tedaviler geçerli değil. Çünkü kapitalist sistem her girdiği krizden önce önemli bir değişimden geçmiş bulunuyor. Kuş gribi ve domuz gribinden hareketle bir analiz yapmak mümkündür. İkisinin de adında grip olmasına karşın hem semptomları hem de tedavileri farklı. Yani kuş gribi için kullanılan tedavi yöntemi domuz gribinde yarar sağlayamayabiliyor. Bunlar da kriz olmakla birlikte hepsi de farklı semptomlar gösteriyor ve dolayısıyla farklı tedaviler gerektiriyor. Yapılacak en akıllıca şey, dönüşümün yönünü belirleyip ona göre kural ve denetim değişikliğine gitmek ve önleyici önlemleri baştan almak.

Makroekonomik politikaları istikrarlı ve istikrarsız iki ekonomi açısından ayrı ayrı ele aldığımızda, karşımıza farklı iki politika uygulaması çıkar. İstikrarlı ekonomide sorun, istikrarlı dengenin daha yüksek bir istikrarlı denge konumuna götürülerek toplumsal refahın artırılmasına yönelik bir politika izleyebilmektir. Buradaki temel amaç mevcut diğer dengeleri bozmadan ve gelir dağılımını iyileştirerek ekonomik büyümeyi sürekli kılabilmesidir. İstikrarsız ekonomide ise sorun öncelikle ekonominin istikrara kavuşturulabilmesidir.

Aslında $Y = C + I + G + (M - X)$ denklemi her zaman bir denge halini ifade eder. O halde makroekonomik istikrarsızlık denildiğinde anlaşılması gereken, üçüncü bölümde tanımlamaya çalıştığımız istikrarsız (kararsız) denge halidir.

$$Y = C + I + G + (X - M)$$

$$100 = 60 + 10 + 20 + (20 - 10) \quad (1)$$

$$100 = 70 + 5 + 30 + (5 - 10) \quad (2)$$

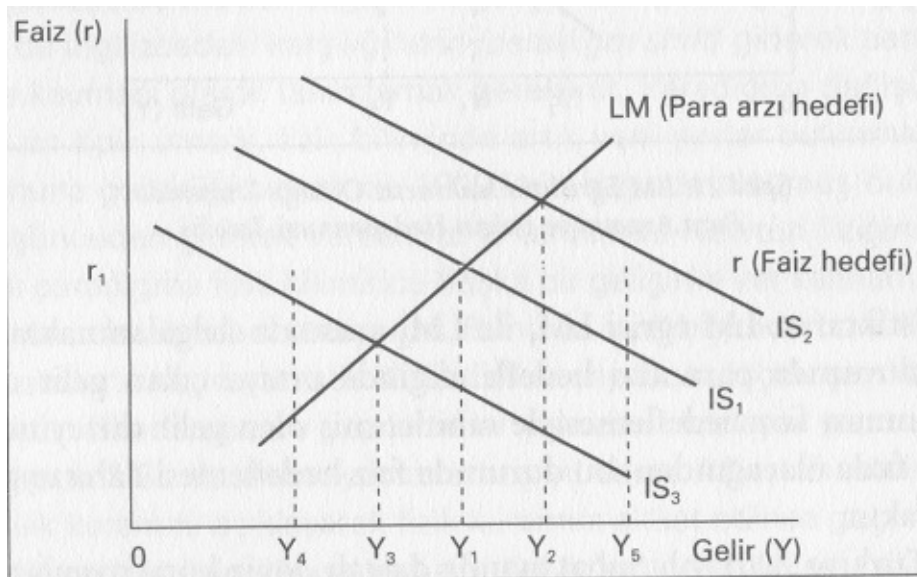
(1) numaralı ekonomide tüketim harcamaları ($C=60$), (2) numaralı ekonomideki tüketim harcamalarından ($C=70$) düşüktür. Bunun anlamı (1) numaralı ekonominin (2) numaralı ekonomiden daha fazla tasarruf ve dolayısıyla daha fazla yatırım harcaması yapmış olduğudur. Gerçekten de (1) numaralı ekonomide yatırım harcamaları ($I=10$), (2) numaralı ekonomideki yatırım harcamalarından ($I=5$) daha yüksektir. Bu durumda (1) numaralı ekonominin

büyümesi (2) numaralı ekonomiden daha hızlı olacak ve böylece (2) numaralı ekonomi bir sonraki dönemde daha yüksek bir GSMH'ya ulaşacaktır. Eğer her ikisinde de nüfus aynı sayıda ve aynı artış hızındaysa (1) numaralı ekonomide kişi başına düşen milli gelir daha hızlı artacak, yani refah daha yüksek noktaya ulaşacaktır.

(1) numaralı ekonomide dış ticaret fazlası ($X-M = 20-10$) söz konusuysen (2) numaralı ekonomide dış ticaret açığı ($X-M = 5-10$) vardır. Yani (2) numaralı ekonomi ihraç ettiğinden fazlasını ithal edip net döviz çıkışıyla karşılaşırken (1) numaralı ekonomi ithal ettiğinden fazlasını ihraç etmekte ve net döviz girişi sağlamaktadır. (2) numaralı ekonomi ithalata ağırlık veren bu tüketim ($C=70$) ve devlet harcamalarını ($G=30$) bir süre sonra karşılayamaz noktaya gelecektir. Çünkü bunu karşılayacak döviz kazancı bulunmamaktadır. Bu durumda (2) numaralı ekonominin dengesi istikrarsız bir dengeye işaret etmektedir. Burada yapılacak şey, bu istikrarsız dengeyi düzeltmeye yönelik bir istikrar politikası uygulamaktan ibarettir. Bu da büyük ölçüde tüketimi (C) ve devlet harcamalarını (G) kısmaktan geçmektedir. Bunun nasıl yürütüleceği maliye, para, faiz ve kur politikaları alt başlıklarında anlatıldığı için burada tekrarlanmayacaktır.

IS ve LM eğrilerinin denge noktasına bakacak olursak 2 durumun söz konusu olduğunu görürüz. İlkinde IS eğrisi istikrarsız fakat LM eğrisi istikrarlı, ikincisinde ise IS eğrisi istikrarlı, LM eğrisi istikrarsızdır.

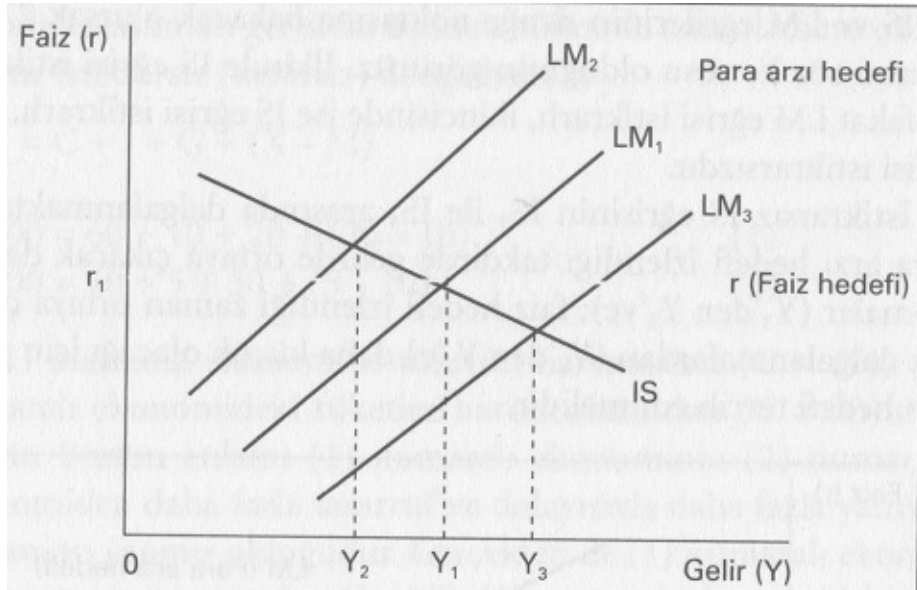
İstikrarsız IS eğrisinin IS_2 ile IS_3 arasında dalgalanmaktadır. Para arzı hedefi izlendiği takdirde gelirden ortaya çıkacak dalgalanmalar (Y_3 'den Y_2 'ye); faiz hedefi izlendiği zaman ortaya çıkacak dalgalanmalardan (Y_4 'den Y_5 'e) daha küçük olacağı için para arzı hedefi tercih edilmelidir.

Şekil 20: IS Eğrisinin İstikrarsız Olduğu Durumda Para Arzının ve Faizin Hedeflenmesi Tercihi

Bu durumda Merkez Bankası IS'deki oynaklıkları göz önüne alarak para arzını kısacak ya da genişletecek bir politika izleyecektir. Bunun temel yolu açık piyasa işlemleridir. Yani piyasada para arzı fazlası olduğuna inanan Merkez Bankası'nın elindeki senet ve bonoları satarak fazla parayı piyasadan çekmesi; piyasada para arzı darlığı olduğuna inanan Merkez Bankası'nın tam tersini yaparak senet ve bonoları kişi ve kurumların ellerinden alarak onlara para vermesi gerekmektedir.

Türkiye, 1988 yılında faizleri serbest bıraktıktan sonra 1990 yılında para arzını hedef alan bir para politikası izlemiştir.

Şekil 21: LM Eğrisinin İstikrarsız Olduğu Durumda Para Arzının ve Faizin Hedeflenmesi Tercih

İstikrarsız LM eğrisi LM₁ ile LM₂ arasında dalgalanmaktadır. Bu durumda para arzı hedeflendiğinde ortaya çıkan gelir dalgalanması faiz hedeflemesiyle sabitlenmiş olan gelir düzeyinden (Y₁) fazla olacağından, bu durumda faiz hedeflemesi daha uygun olacaktır.

Türkiye 2001 yılı Şubat ayında dalgalı döviz kuru uygulamasına geçtikten sonra bir yandan da dolaylı faiz hedeflemesi politikası izlemeye başladı. Türkiye'de faizlerin belirlenmesi serbest olmakla birlikte Merkez Bankası'nın gecelik faizleri önemli bir gösterge işlevi görmektedir. Merkez Bankası söz konusu faizleri reel büyüme ve enflasyondaki gelişmeleri gözetenek değiştirmekte ve piyasa faizlerini yönlendirerek dolaylı bir faiz hedeflemesi yapmaktadır.

14.5. MAKALELER

Paradigma Felci

Mahfi Eğilmez, *Radikal*, 04.02.2010

Yunanca *para* (benzer) ve *deiknunai* (göstermek) kelimelerinden türetilmiş olan paradigmayı bir alandaki yazılı ve yazılı olmayan kuralların tümü ya da daha basit biçimde, bir alandaki geçerli model olarak tanımlamak mümkün. Uzun süre yalnızca gramere yönelik teknik bir kavram olarak kullanılmış, sonra fizik bilimlerde kullanılmaya başlamış, ancak yirminci yüzyılının ikinci yarısında Thomas Kuhn tarafından sosyal bilimlere de yayılarak bugünkü geniş çerçeveye oturtulmuş.

Paradigma değişikliği de önceleri yalnızca fizik bilimlerinde kullanılmış. Mevcut ve geçerli modeli paradigma olarak tanımladığımızda bu modeli değiştiren gelişmeleri paradigma değişikliği ya da İngilizcedeki karşılığından (*paradigm shift*) giderek paradigma kayması olarak tanımlamak gerekiyor. Paradigma değişikliğine en tipik örneği, fizik biliminde artık yeni şeyler bulunmasının sonuna gelindiği biçiminde 1900'lerin başında oluşmuş bulunan düşünceden giderek verebiliriz. O tarihlerde Newton fiziğine dayalı paradigma fizik biliminde başka bir gelişime yer kalmamış bir durum olarak kabul ediliyordu. Bunu en açık biçimde Lord Kelvin şu sözlerle ifade etmişti: "Artık fizikte yapılacak hiçbir şey kalmamıştır. Bundan sonra yapılacaklar yalnızca ince ayar yapmaktan ibarettir." Bu ifadeden yalnızca beş yıl sonra Albert Einstein görelilik kuramını açıklayarak fizik kuramını altüst edince geçerli paradigma tümüyle değişti ve Lord Kelvin'in sözleri anlamını yitirdi.

Geçerli modele fazlasıyla bağlılık yeni bir modeli kabul edip ona geçmeye engel oluşturabilir. Yani bir anlamda düşünce felci, dolayısıyla yeni bir durumu düşünememe sonucunu yaratabilir. Buna da paradigma felci deniyor. Bunun tipik örneklerinden biri fizik biliminden, evrenin merkezi üzerine tartışmalardan verilebilir. Kopernik'e gelene kadar evrenin merkezinin dünya olduğu biçimindeki Aristoteles kuramı geçerliydi. Bütün fizik ve uzay anlayışı bu anlayışa dayandığı için geçerli paradigmanın temelinde bu kabul yatıyordu. Hatta bu kabul dinsel bir geçerlilik kazanmıştı. Kopernik evrenin merkezinin güneş olduğunu öne sürdüğünde eski paradigmayı savunanlar bu anlayışa karşı çıktılar. Zaman içinde eskiyi savunanların varlığı azaldı ve paradigma değişikliğiyle Kopernik düşüncesi yeni paradigmanın temeline oturdu. Sonra bu görüşün de doğru olmadığı ve evrenin merkezi diye bir kavramın tartışmalı olduğu yaklaşımı geçerlilik kazandı. Buna karşın bugün hâlâ çeşitli nedenlerle dünyanın evrenin merkezi olduğuna inananlar var. Bu kişiler paradigma değişimine ayak uyduramadıkları için düşünce sistemini ileri götüremiyorlar. Bu saplantı da yukarıda değindiğimiz paradigma felcini oluşturuyor.

Buraya kadar anlattıklarımı özetleyeyim. Paradigma, mevcut durumda bir alan için geçerli olan kural ve yaklaşımların tamamını ifade eden model. Eğer bu

kural ve yaklaşımlarda temelli bir değişiklik ortaya çıkmışsa buna paradigma değişikliği ya da paradigma kayması adı veriliyor. Böyle bir değişimin ortaya çıkmasına karşın eski modeli korumaya yönelik tavır içinde olanların durumuna da paradigma felci deniyor.

Türkiye açısından 2000'lere gelinceye kadar dış politika alanındaki paradigma ABD ve Avrupa'ya yönelik bir yaklaşım izlemekte. Ortadoğu bu politikanın kabul ettiği bir alan değildi. 1990'lardan itibaren Orta Asya bu modele eklenmeye başladı. Türk dış politikasında asıl paradigma değişikliği 2000'lerden itibaren oluştu ve Türkiye, ABD'nin teşvikiyle Ortadoğu ağırlıklı bir bölgesel liderliğe soyundu.

Değişiklikten yana olanlar eski modeli savunanların paradigma felcine yakalanmış olduğunu söylüyorlar. Eski modeli savunanlar ise böyle bir paradigma değişikliğinin sistemi felce götürebileceği uyarısını yapıyorlar. Kimin haklı olduğunu şıp diye söylemek kolay değil ama tarihin ilginç bir kesitine tanıklık ettiğimiz kesin.

Kriz Halinde Camı Kırmız

Mahfi Eğilmez (www.mahfiegilmez.com) 02.08.2012

Şimdiye kadar her büyük ekonomik dönüşüm kriz yarattı. Son iki yüzyıla bakarsak bunu açık olarak görebiliriz. 19. yüzyılın ortalarında başlayan ve kapitalizmin tarım ve ticaret ekseninden sanayi eksenine kaymasına yol açan sanayi devrimi, 1870'lerde başlayan ve 1890'lara kadar süren Uzun Depresyon'a neden oldu. Niçin? Çünkü sistem değişimine hazır bir altyapı yoktu. Ardından mal ticaretinde serbestlik en üst düzeye çıktı, serbest ticaret yeni itici güç oldu. Bu değişim 1930'larda Büyük Depresyon'a yol açtı. Niçin? Çünkü sistem bir kez daha değişmiş ama buna uygun altyapı geliştirilememişti. Bu kaostan çıkış büyük ölçüde Keynes tarafından formüle edildiği için Keynesyen sistem denilen yeni bir ekonomi politikası uygulamasıyla sağlandı. Politikanın özünde ekonomiyi ve dolayısıyla piyasaları canlandırmak için etkin kamu müdahalesi öngörülüyordu.

Binalarda bazı katların duvarlarında küçük bir cam kutu gömülüdür. İçinde bir düğme vardır, zemini genellikle kırmızıdır ve üzerinde, "Tehlike halinde kırınız" gibi bir ifade vardır. Yangın gibi hallerde camı kırıp içerideki düğmeye basarsanız alarm faaliyete geçer ve görevliler yetişir. En azından o görüntünün verdiği izlenim budur. Keynesyen politikalar da kapitalist sistem için aşağı yukarı aynı anlama geliyor. Kriz halinde camı kırılırsunuz ve kucağınıza Keynes'in *Genel Teori* kitabı düşüyor.

Büyük Depresyon'dan 2000'lere gelinceye kadar irili ufaklı birçok piyasa krizi yaşandı. Ve her seferinde Keynesyen politika uygulamaları imdada çağrıldı.

O kendi kendine düzeleceği varsayılan, görünmez elin düzenleyeceği düşünülen piyasa, Keynesyen müdahaleler olmaksızın kendi kendine hiç düzelemedi, görünmez el de görünmemeye devam etti. Her krizde camı kıran birileri oldu ve Keynes'in kitabını bir daha okuyarak krize müdahale edip çözüm sağladılar.

Kapitalizmin yarattığı ve içinde yaşamaya devam ettiğimiz son kriz olan Büyük Resesyon, bir başka sistemik dönüşümün sonrasında çıktı. 1980'lerden başlayan ve son 20 yılda doruk noktasına erişen kapitalizmin küreselleşmesinin temel dayanaklarından birisi sermaye hareketlerinin küresel çerçevede serbest kalmasıydı. Yani paranın dilediği gibi hareket edebilmesi, dilediği ülkeye yatırım yapabilmesi ve yine dilediği zaman geri dönebilmesi sistemi. Bu, çok önemli ve kapsamlı bir dönüşümdü ama başlangıçta kimse tam olarak olayın farkına varamadı. IMF, yarım yüzyıldır bu sisteme geçilmesini destekliyor ve üyesi olan ülkelere sermaye hareketlerini serbest bırakmalarını (konvertibileteye geçiş) öneriyordu. Sonunda bu önerilenler yaşama geçti ve küresel sistemde sermaye hareketleri serbest kaldı. Ne var ki altyapı yine bu büyük dönüşüme hazır hale getirilmemişti. Ve kriz çıktı.

Önceki krizleri anlamak biraz daha kolay. Çünkü o zamanlarda IMF gibi kurumlar yoktu. Sistem değişirken bunun altyapısını planlama imkânı çok daha kısıtlıydı. Ama bu kez bu krizin öngörülememesi ve önlenememesi gerçekten kabul edilebilir bir şey değil. 50 yıldan uzun süre bu sisteme geçilmesi için öneriler getiren IMF'nin, bu süre içinde bu dönüşümün altyapısının nasıl olması gerektiğine ve bu dönüşümün kötüye kullanılmasının nasıl önlenebileceğine ilişkin hiç bir görüş geliştirmemiş olduğu ortaya çıktı.

Sonuçta, ister Küresel Kriz diyelim ister Büyük Depresyon diyelim bu kez de kriz çıktı. Ve biz yine camı kırarak Keynes'in *Genel Teori* kitabını ellerimizin arasına aldık. Ne var ki bu kez anladık ki kitap bu kez o kadar yararlı olamıyor. Çünkü Keynesyen model, sermaye hareketlerinin bu kadar serbest olduğu bir sisteme göre dizayn edilmiş değil. Sermaye hareketleri bu çapta serbest değilken para basıp dağıtarak birçok sorun çözülüyor, ekonomik yaşam canlandırılabilirdi. O paralar büyük ölçüde basıldığı yerde harcanıyor, kasabın eline geçen para manava, ondan marangoza dolaşarak sistemin yeniden ayağa kalkmasına yardım ediyordu. Bugün artık bu o kadar kolay değil. FED ya da AMB parayı dağıtıyor ama para dağıtıldığı yerde harcanmıyor, çoğunlukla daha yüksek faiz veya getiri veren ülkelere gidiyor. Asıl istenen yerde canlanmaya tam olarak yol açamadığı gibi gittiği yerde de ekonomilerin ısınmasına yerli paraların aşırı değerlenmesine neden oluyor.

Özetle tehlike halinde camın kırılması yetmiyor artık. Avrupa eğer toparlanamazsa geçici bir süre için sermaye hareketlerine kısıtlama bile önerilebilir. Yani bir zamanlar tek tek ülkeler için Tobin vergisine karşı çıkanlar

bir bakarsınız sermaye hareketlerine toplu kısıtlamayı savunmaya başlamış.

Kuramlar Ve Kurumlar

Ercan Kumcu, *Hürriyet*, 03.05.2005

Ekonomi derslerinde iktisadi kuramlar en ince ayrıntılarına kadar okutulur. O kadar ki, öğrenciler öğrendikleri iktisadi kuramların günlük hayatları ile olan ilişkilerini kavramaktan uzaklaşırlar. Sonuçta, ekonomi dersleri çok sıkıcı hale gelir.

Kuramlar elbette önemlidir. Günlük hayatta olanları analiz edebilmek ve daha iyi anlayabilmek için kuramların gördüğü işlev hiçbir zaman küçümsenemez. Aksine, kuramlar iktisadi olayları anlayabilmenin anahtarlarıdır. Ama, tek başlarına yeterli değildir.

Ekonomide kuramlar kadar önemli bir diğer boyut kurumlardır. Kurumları anlayamadan kuramları yerli yerine oturtmak mümkün değildir. Birçok ekonomi dersi konunun bu boyutunu ihmal eder. Hatta, bazıları için kurumları incelemek ve onları anlamaya çalışmak iktisat bilimi için zaman kaybetmekten başka bir şey değildir.

Halbuki, kurumların iyi bilinmesi, kuramlar kadar, ekonomi politikalarının uygulanması açısından son derece önemlidir. Bir merkez bankasının yapısını, yetkilerini ve sorumluluklarını iyi kavrayamadan para politikasını öğrenmek mümkün değildir. Aynı şekilde, “para-banka” gibi bir derste bankacılığın işlevlerini anlayabilmek için bankaların uymak zorunda olduğu kuralları, denetim ve gözetim mekanizmasını bilmek şarttır. Endüstriyel yapıyı incelemek için rekabet şartlarını ve rekabet otoritesinin rolünü anlamak gerekir. Hazine ve Maliye kurumlarını bilmeden maliye politikalarını irdelemek çok fazla anlam ifade etmeyebilir.

Ekonomi politikaları kuramlardan esinlenirler, kurumlarla yürütülürler.

Kurumları ve onların yapılarını dışlayarak ekonomi politikalarından beklenenleri sağlayabilmek çoğu zaman olanaksızdır. Ekonomideki her kurum yetkili ve sorumlu olduğu sektöre göre değişen özellikler göstereceklerdir. Önemli olan, kurumların, ekonomideki sorumlulukları paralelinde ve işlevlerini en iyi yapacak bir biçimde şekillendirilmeleridir.

Kısacası, tek tip bir elbise tüm vücutlara uymaz. Tek tip bir kurumsallaşma yapısı farklı kurumlarda farklı sonuçlar doğuracaktır. Örneğin, son dönemde tartışılan bağımsız kurulların tek bir çerçeve içinde yapılandırılmaları doğru bir yaklaşım değildir. Merkez Bankası ya da BDDK gibi birimlerde yedi tane yönetim kurulu üyesi yeterli olabilirken, birçok disiplini içinde barındırmak zorunda olan Rekabet Kurulu için yedi üye yetersiz kalabilir. Ücretler de kurumlara göre farklılık gösterebilmelidir.

“On bir kişinin yapacağını yedi kişi de yapar” gibi bir yaklaşım sakıncalıdır. Aynı şekilde yedi kişinin yapabileceği bir işi on bir kişiye yaptırmaya çalışmak da yanlıştır. Birincisinde farklı uzmanlıkların sentezini yakalamak mümkün olmazken, ikincisinde bir fikir birliğine ulaşmak zorlaşmaktadır.

Adı “bağımsız kurum” diye tüm gözetim ve denetim otoritelerine tek tip bir elbise dikmeye çalışmak bu kurumlardan elde edilmeye çalışılan yararları azaltan bir girişimdir. Halbuki, bu çeşit kurumlar, uygulanan ve ileride uygulanacak ekonomi politikaları konularında sinyal veren kuruluşlardır.

Merkez Bankası’nın yapısı nasıl bir para politikası uygulanacağı konusunda fikir verirken, BDDK’nın yapısı bankacılık sektörünün ileride de sağlıklı çalışıp çalışmayacağına bir göstergesidir. Aynı şekilde, Enerji Üst Kurulu’nun yapısı enerji sektöründeki yapılanmanın öncü göstergesiyken, Rekabet Kurumu’nun yapısı rekabet olgusunun ne kadar ciddiye alındığının bir parametresi olacaktır.

Ekonomi politikası kurumlarla oluşturulur, kurumlarla uygulanır ve kurumlarla sonuç alınır. Bunu görmezden gelen bir yaklaşımın uygulayacağı ekonomi politikalarının uzun dönemde başarı şansı yoktur.

14.6. SORULAR

1. Uzun Depresyon’un adı nereden gelmektedir? Hangi nedenle çıkmıştır?
2. Büyük Depresyon hangi nedenle çıkmıştır? Uzun Depresyon’la benzerlikleri var mıdır? Çözümü hangi yolla olmuştur?
3. Küresel kriz hangi nedenle çıkmıştır? Niçin çözümlenmemiştir?
4. Keynesyen ekonomi politikasının genel bir politika olmaktan çok krizleri gidermekte kullanılan bir yaklaşım olduğu görüşüne katılır mısınız? Tartışın.
5. Paradigma değişimi ne demektir?
6. 2001 Türkiye krizinin çıkışındaki nedenleri tartışın.
7. 2001 krizinin çıkışında IMF’nin yanlış teşhislerinin etkisi olmuş mudur?
8. 2001 krizinden çıkışta IMF’nin katkısı olmuş mudur?
9. Krizlerden çıkışta uygulanacak standart bir ekonomi politikası var mıdır?
10. İstikrar politikasıyla anlatılmak istenen nedir? Tartışın.

15. Ekonomik Gelişmelerin İzlenmesi

Yaşam, yalnızca geriye bakılarak anlaşılabilir, fakat ileriye doğru yaşanır.

15.1. EKONOMİ POLİTİKASI VE EKONOMİNİN İZLENMESİNİN ÖNEMİ

Ekonomi politikasını yürüten siyasetçiler ve bürokratlar politikayı biçimlendirmek için ekonomiyi izlemek durumundadır. Ekonominin gidişi hakkında görüş sahibi olmadan doğru bir ekonomi politikası biçimlendirmek mümkün değildir.

Ekonominin potansiyeli kadar hangi yönde ve hangi hızla gittiğinin, hangi sorunları yaşadığının yakından izlenmesi gerekir.

Ekonomi politikası biçimlendirilip uygulamaya konulduktan sonra da ekonominin izlenmesi şarttır. Bu kez de yapılan uygulamanın doğru sonuçlar verip vermediğine bakılması ve gerekiyorsa politika ya da araç değişikliklerinin yapılması gerekir. Örneğin para politikasının bir aracı uygulanarak sonuç alınamamışsa ve eğer koşullar uygunsu başka bir aracın uygulanması ya da maliye politikasına geçiş yapılması gündeme gelebilir.

Enflasyonu önlemek için vergi oranlarında artırıma gidilerek kullanılabilir gelirin düşürülmesi ve dolayısıyla talebin frenlenmesi yolunda bir politikanın uygulamada olduğunu düşünelim. Bir süre sonra bu düzenlemenin fiyat artışlarına yol açarak enflasyonun daha da yükselmesine neden olduğu anlaşılmış olsun. Bu durumda bu uygulamayı geri almak ve onun yerine örneğin, piyasadaki para miktarını sınırlayıcı bir para politikası uygulamasına gitmek gerekebilir.

Bunu yapabilmenin yolu ekonomiyi ve ekonomideki gelişmeleri yakından izlemektir.

15.2. DÜNYA EKONOMİSİNİ İZLEMEK

Bir iktisatçı için önemli konulardan biri, dünyanın ve ülkesinin makroekonomik göstergelerini izlemektir. Ekonomi sürekli değişim içinde olduğundan bu izlemenin de sürekli yapılması gereklidir.

Dünya ekonomisini izlerken bakılması gereken başlıca göstergeler şunlardır:

1. Dünya ekonomik büyümesi ve bazı önemli ülke ve ülke gruplarının büyüme eğilimleri. Bu ülkeler ve gruplar içinde en önemlileri ABD, Euro

Bölgesi, İngiltere, Kanada, Avustralya, Çin, Rusya dahil yeni yükselen piyasa ekonomileridir.

2. Dünya ticaret hacmindeki gelişmeler. Özellikle Türkiye'nin ticaret ilişkilerinin yönlendiği Avrupa ülkeleri, Almanya, Rusya ve ABD önemlidir. Bununla birlikte büyük bir ticaret potansiyeli oluşturan Çin ve diğer Uzakdoğu ülkelerini de yakından izlemekte yarar vardır.
3. Dünyada işsizlik. İşsizliğin artması, ekonominin deflasyona girmesinin bir göstergesi sayılacağından ekonomilerin ithalat hacimlerini de etkileyecek ve dolayısıyla Türkiye'nin ihracatını da düşürecek sonuçlar yaratabilecektir.

Dünya ekonomisindeki gelişmeleri bu göstergeler çerçevesinde izledikten sonra Türkiye'nin ekonomik göstergelerini ele almak makroekonomik gözlemi bir bütünsellik içine yerleştirmenin en kestirme yoludur. Dünya ekonomisinde neler olup bittiğini, dünyanın bir çıkış eğiliminde mi yoksa bir iniş eğiliminde mi olduğunu ya da bir krizin eşliğinde olup olmadığını görmeden ülke ekonomisine ilişkin yapılan tahminler eksik kalır.

İzlenmesi önerilen kaynaklar, siteler

Dünya ekonomisindeki gelişmeleri izleyebilmek için başvurulabilecek kaynak niteliğindeki başlıca raporlar ve bunların yer aldığı siteler şunlardır:

Dünya Ekonomik Görünümü Raporu (World Economic Outlook)
www.imf.org

Küresel Finansal İstikrar Raporu (Global Financial Stability Report)
www.imf.org

Mali Gözlemci (Fiscal Monitor) www.imf.org

Dünya Kalkınma Raporu (World Development Report) www.worldbank.org

Ekonomi Değerlendirmeleri (Economic Surveys) www.oecd.org

Dünya Ticaret Raporu (World Trade Report) www.wto.org

Uluslararası Ticaret İstatistikleri (international Trade Statistics) www.wto.org

Ayrıca ülkelerin ayrıntılı ekonomik durumlarını incelemek için başvurulabilecek kaynaklar ve siteler de şunlar:

Tek tek ülkeler için ekonomik değerlendirmelerin yer aldığı Dördüncü Madde Konsültasyon Raporları (Article 4 Consultation Report) www.imf.org

ABD ekonomik göstergeleri www.ustreasury.gov, www.federalreserve.gov,
www.bls.gov

Avrupa Birliği ekonomik göstergeleri www.ecb.europa.eu

OECD üyesi ülkelerin ekonomik durumunu değerlendiren ayrı ülke raporları (OECD Surveys) www.oecd.org

Ülkelerin başlıca ekonomik göstergelerini karşılaştıran kaynak www.tradingeconomics.com

15.3. TÜRKİYE EKONOMİSİNİ İZLEMEK

15.3.1. GSYH Büyümesinin Yönünü Ve Boyutunu Tahmin Etmek

Ekonomik faaliyetleri ölçmenin ve piyasanın yönünü belirlemenin önemli göstergelerinden olan GSYH reel büyümesi, dönem tamamlandıktan bir süre sonra açıklanır. Burada konu olan, 3 aylık dönemdir. Bu gelişmenin yönünü ve boyutunu önceden tahmin edebilenler piyasada karar alırken önemli bir üstünlük elde ederler. Bu gelişmeleri tahmin edebilmek için izlenmesi gereken bazı göstergeler vardır.

Sanayi üretim endeksi, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından aylık olarak yayınlanır. Bu endeks sanayi sektörünün cari ay içinde yaptığı üretimi değer olarak ortaya koyar.

Sanayi üretim endeksinin aylık gelişmeleri, GSYH'nın en önemli bileşenlerinden biri olan sanayi sektörü üretiminin artıp artmadığını gösterir. Sanayi üretim endeksi aylık olarak artış eğilimi gösteriyorsa, bu gelişme büyük bir olasılıkla GSYH'nın sanayi sektörü bileşeninin büyüdüğünü ortaya koyar.

Diyelim ki 2012 yılı Aralık ayında sanayi üretim endeksi 110 iken 2013 yılı Ocak ayında 105 olmuşsa sanayi üretiminde gerileme söz konusu demektir. Bu durumda sanayi üretimi ve dolayısıyla GSYH içindeki sanayi kesimi katkısı düşüyor demektir.

Bir önceki yılın 3'er aylık GSYH büyümesi ve sanayi sektörü büyümesi bilindiğine göre cari yılda sanayi sektörü üretim endeksinin ele alınan aydaki durumunun bir önceki yılın aynı ayındaki büyümesiyle karşılaştırılması geleceğe dair önemli bir ipucu oluşturur. Eğer geçmiş yılın aynı ayına göre sanayi sektörü üretim endeksi daha hızlı bir artış gösteriyorsa, sanayi sektörü büyümesi hızlanıyor demektir. Eğer geçen yılın aynı ayına göre endeks gerileme gösteriyorsa sanayi sektörü büyümesi düşüyor demektir.

Diyelim ki 2012 yılı Ocak ayında sanayi üretim artış oranı %3 iken 2013 yılının Ocak ayındaki artış oranı %5 olsun. Bu durumda 2013 yılında sanayi üretimi bir önceki yıla göre daha hızlı bir artış içine girmiş demektir. Başka bir deyişle 2013 yılı Ocak ayında sanayi üretimi 2012 yılı Ocak ayına göre daha hızlı artmıştır.

İmalat sanayii üretim endeksi, her ay düzenli olarak TÜİK tarafından yayınlanır. Sanayi sektörünün lokomotifi, imalat sanayii alt sektörüdür. İmalat sanayii üretim endeksi büyümesi bu açıdan son derecede önemlidir.

İmalat sanayii kapasite kullanım oranı, Merkez Bankası tarafından aylık olarak yayınlanmaktadır. İmalat sanayii kapasite kullanım oranındaki artışlar, ileride imalat sanayii üretiminde artış olacağını gösterirken bu orandaki gerilemeler bu sektörün üretiminde azalış olacağını ortaya koyar. İmalat sanayii

kapasite kullanım oranındaki artışlar yeni bir yatırıma gerek kalmaksızın üretimde artış sağlayan gelişmelerdir. Diyelim ki yılda 100 milyon metre kumaş üretmek üzere bir fabrika kurulmuş olsun. Bu fabrikanın kuruluşu sırasında yapılan yatırım harcamaları GSYH hesaplarına gider yönünden girmiştir. Fabrika üretime başlayınca ürettiği her metre bu kez GSYH hesaplarına üretim olarak girecektir. Yine diyelim ki bu fabrika 2012 yılında 70 milyon metre kumaş üretmiş olsun. Bu durumda 2012 yılı GSYH'sına, 70 milyon metre kumaşın karşılığı Türk Lirası girecektir. 2013 yılında bu fabrika eğer 80 milyon metre kumaş üretirse GSYH büyümesine yeni yatırım olmaksızın ve yalnızca mevcut bir kapasiteyi tam kapasiteye daha yaklaştırarak olumlu bir katkı sağlanmış olacaktır.

Merkez Bankası aylık olarak, gelecek üç aya ilişkin beklentileri, yaptığı anketlere dayanarak yayınlar. Bu anketler, önde gelen üreticilerin gelecek döneme ilişkin beklentilerini ortaya koymaktadır.

Beklentiler ekonomide çok önemli bir yere sahiptir. Rasyonel beklentiler teorisinin formülasyonu çerçevesinde, beklentilerin gerçekleşmeyi etkileyen en önemli faktörlerden biri olduğu genel kabul görmektedir. Beklentilerin olumsuz olduğu dönemlerde yatırım, üretim ve sonuçta büyüme gerilemektedir. Tersine beklentilerin olumluya dönüştüğü dönemlerde üretim ve yatırımda canlanma olmakta ve bu da büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir.

İnşaat sektöründeki gelişmelere bakmak için inşaat sayısındaki değişimleri incelemek gerekir. Bu gelişmeler TÜİK tarafından aylık olarak yayınlanan bültenlerde yer almaktadır. İnşaat sektörü Türkiye açısından büyümeyi önemli oranda etkileyen alt sektörlerden biridir. İnşaat ruhsatı sayısındaki artış çimento, demir çelik, seramik, parke, halı, duvar boyası-kâğıdı, mutfak dolabı, elektrik malzemesi, musluk, batarya, kiremit, pencere, kapı, radyatör gibi inşaatta kullanılan malzeme üretiminin artışını uyarılmaktadır. Bu uyarılmış üretim artışı sonuçta büyümeyi etkilemektedir. İnşaatın bitimi ve satılmasıyla birlikte bu kez beyaz eşya, kahverengi eşya, mobilya gibi malların satışının artması söz konusu olmaktadır.

Tarım sektörü, GSYH'nın ikinci bileşenidir. Tarım sektörüyle ilgili bilgiler sanayi ve inşaat alt sektörlerine göre daha kısıtlı ve düzensizdir. Bununla birlikte sektörün gidişatı hakkında bir tahmin yapabilmek için aşağıdaki gibi konularda elde edilecek bilgiler tarım sektörü büyümesi konusunda önemli ipuçları verir:

1. Yağışların durumu
2. Tarımsal girdilerin durumu (gübreyle ilgili sübvansiyonların artıp artmadığı)
3. Çiftçi kredilerinin durumu (tarımsal kredi faizlerinin yükselip yükselmediği, bu kredilerde miktar azalması olup olmadığı)

4. d. Sel, doğal afet Vb. olup olmadığı

Bu bilgiler Tarım Bakanlığı, Ziraat odaları, TÜİK, Kalkınma Bakanlığı (DPT) ve Hazine Müsteşarlığı gibi kuruluşların aylık bültenlerinde bulunabilir.

Hizmetler sektörü, birçok alt kesimden oluşmaktadır. Bunların en önemlilerinden biri mali sektördür. Mali sektörle ilgili gelişmeler Hazine ve Bankalar Birliği'nin yayınlarında bulunabilir. Bankaların mevduatındaki, kredilerindeki, kârlılıklarındaki gelişmelere bakılarak sektör hakkında bazı yargılara varmak mümkündür.

Sektörün bir başka önemli alt kesimi ticarettir. Ticari faaliyetlerin hacmine ve yönüne bakılarak gidişat tahminleri yapılabilir.

Aşağıdaki tablo TÜİK'in üç aylık verilere dayanarak yaptığı GSYH hesaplamasını gösteren özet tablodur. TÜİK bu tabloyu, açıklamalarını ve buna dayalı ayrıntı tablolarını üçer aylık dilimleri kapsayacak biçimde yayınlamaktadır.

Tablo 21: GSYH Sonuçları

Dönem	Cari fiyatlarla GSYH (Milyon TL)	Gelişme hızı %	Cari fiyatlarla GSYH (Milyon USD)	Gelişme hızı %	Sabit fiyatlarla	Gelişme hızı %
I	289.198	20,0	183.353	14,8	26.301	12,1
II	317.048	19,2	202.757	17,2	28.031	9,1
III	350.598	18,4	202.666	3,5	31.088	8,4
IV	341.218	15,4	185.411	-8,7	29.469	5,0
2011 Yıllık	1.298.062	18,1	744.188	5,8	114.889	8,5
I	327.995	13,4	182.174	-0,6	27.161	3,3
2012 II	349.630	10,3	193.686	-4,5	28.838	2,9

İzlenmesi önerilen kaynaklar, siteler

GSYH gelişmesini izlemek ve gidişatı tahmin edebilmek için izlenmesi gereken raporlar, yayınlar, istatistikler ve siteler

Orta vadeli program, yıllık programlar, kalkınma planları www.dpt.gov.tr

Üç aylık ve yıllık GSYH gelişmeleri www.tuik.gov.tr

Sanayiyle ilgili gelişmeler, sanayi üretimi, kapasite kullanımı www.tuik.gov.tr

Tarımsal üretimle ilgili gelişmeler www.tuik.gov.tr

Dış ticaretle ilgili gelişmeler www.tuik.gov.tr, www.ekonomibakanligi.gov.tr, www.tcmb.gov.tr

İnşaat üretimi, yapı izinleri vb'yle ilgili bilgiler www.tuik.gov.tr

Beklenti anketi www.tcmb.gov.tr

Banka kredilerindeki gelişmeler www.tbb.org.tr, www.bddk.org.tr

15.3.2. İstihdam Ve İşsizlik Oranı

İstihdamdaki gelişmeyi izlemek de milli gelirin ne yönde gittiğini anlamak açısından önemlidir. Genel denge denklemindeki yatırımın (I) yükselmesi, istihdamın artmasıyla yakından ilgilidir. Bir ülkede çalışan insan sayısının çalışabilir yaştaki insan sayısına, yani aktif nüfusa (genellikle 15-64 yaş arasındaki nüfus) bölünmesiyle bulunan orana istihdam oranı denir.

Bir ülke nüfusunun 100 milyon, bunun 70 milyonunun aktif olduğunu ve aktif nüfusun 60 milyonunun çalıştığını, 10 milyonunun ise çalışmadığını varsayarsak bu ülkede aktif nüfus oranı %70 (70/100) ve istihdam oranı %86 (60/70) demektir.

İlk bakışta işsizlik oranı da %14 (10/70) gibi görünüyorsa da, gerçek işsizlik oranını bulabilmek için, işsiz olanların ne kadarının kendi arzusuyla işsiz olduğunu bilmek gerekir.

Varsayalım ki çalışmayan 10 milyon aktif nüfusun 3 milyonu kendi arzusuyla çalışmak istememektedir. Bu durumda işsiz sayısı 7 milyon (10-3) demektir. O halde işsizlik oranını %10 olarak hesaplayabiliriz (7/70).

İstihdamın artması, işsizlik oranının düşmesi, artan istihdam içinde daha düzenli bir istihdam biçimini gösteren tarım dışı istihdamın artması bize ekonomide canlılık ve büyüme olduğunu işaret eder.

Ne var ki büyüme ile işsizlik birbirine çabuk adapte olmazlar. Arada bir zaman gecikmesi söz konusu olur. Bir başka ifadeyle birindeki olumlu gidişin ötekine yansımaları biraz zaman alır. Tablo 22, TÜİK'in Hanehalkı İşgücü İstatistikleri haber bülteninden alınmıştır. TÜİK her ay böyle bir haber bülteni yayınlamaktadır.

Tablo 22: Türkiye'de İstihdam (2012)

	Türkiye		Kent		Kır	
	2011	2012	2011	2012	2011	2012
Kurumsal olmayan nüfus (000)	72.376	73.604	49.535	50.397	22.841	23.207
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (000)	53.593	54.724	36.973	37.656	16.620	17.068
İşgücü (000)	26.725	27.339	17.594	18.186	9.131	9.153
..İstihdam (000)	24.110	24.821	15.508	16.167	8.603	8.653
..İşsiz (000)	2.615	2.518	2.087	2.018	528	500
İşgücüne katılma oranı (%)	49,9	50,0	47,6	48,3	54,9	53,6
İstihdam oranı (%)	45,0	45,4	41,9	42,9	51,8	50,7
İşsizlik oranı (%)	9,8	9,2	11,9	11,1	5,8	5,5
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	12,4	11,5	12,3	11,4	12,8	11,9
..Genç nüfusta (5-24 yaş grubu) işsizlik oranı (%)	18,4	17,5	21,2	20,3	12,7	11,9
İşgücüne dahil olmayanlar (000)	26.867	27.385	19.378	19.470	7.489	7.915

Not: Tablodaki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

İzlenmesi önerilen kaynaklar, siteler

İstihdam Ve işsizlik oranındaki gelişmeler ve geçmiş istatistikler
www.tuik.gov.tr

İşsizlik ve istihdam konusunda ayrıntılı değerlendirmeler
www.betam.bahcesehir.edu.tr/tr

15.3.3. Bütçeyi İzlemek

Bütçede gelirlerin ve giderlerin önceki yıllara ilişkin gelişmelerle, geçmiş Ve beklenen enflasyon oranlarıyla karşılaştırılması, kamu kesiminin davranış kalıbını belirlemek ve maliye politikasının alacağı yönü anlamak açısından önem taşır.

Eğer bütçe giderleri beklenen enflasyon oranına göre yüksek gider ve buna karşılık düşük gelir öngörmüşse, yani bütçe açığı giderek büyüme eğilimi içindeyse o zaman “genişleyici bir maliye politikası” izlendiğinden söz etmek mümkündür.

Böyle bir eğilimin enflasyonist baskı yaratabileceğine dikkat etmek gerekir.

Tersi söz konusuysa, yani beklenen enflasyonun altında gider öngörülere ve buna karşılık artan bütçe gelirleri hedeflenmişse o takdirde “daraltıcı maliye politikası” gündemdedir demektir.

Bütçe giderleri açısından kritik kalemler, personel giderleri ve transfer ödemeleridir (bu kalemin içinde yer alan faiz giderleri ve sosyal güvenlik kuruluşlarına transferler).

Bütçe gelirleri açısından kritik kalem ise vergi gelirleridir. Vergi gelirleri dışındaki büyük artışlar yıldan yıla devam etmeyecek artışlardır.

Örneğin özelleştirmeler tamamlandığında böyle bir gelir kalemi bütçede yer almayacaktır. O nedenle bu tip geçici gelirlerin bütçe geliri olarak sınıflandırılması bile tartışmalıdır.

Bütçenin gidişini değerlendirmekte en önemli kalem bütçe açığıdır. Bütçe açığının sürekli olarak arttığı ülkelerde bu açığın borçlanmayla sürdürülmesi bir noktadan sonra hiperenflasyona gidişe yola açar.

Son yıllarda bütçe açığı önemini yitirmiş, buna karşılık “bütçe faiz dışı dengesi” (*primary surplus*) önem kazanmıştır.

Bütçe faiz dışı dengesi şöyle hesaplanmaktadır:

Bütçe giderleri - Bütçe faiz giderleri = Bütçe faiz dışı giderleri

Bütçe gelirleri - Bütçe faiz dışı giderleri = Bütçe faiz dışı dengesi

Eğer bu dengede açık varsa bütçe gelirleri faiz dışındaki bütçe giderlerini bile karşılayamıyor demektir. Bu durum bütçe dengesinin sürdürülemez olduğunun göstergesidir.

Ekonomi politikasının genel hedeflerinin yanına bütçe öngörülleri konulmak suretiyle, tutarlı bir maliye politikası izlenip izlenmediği anlaşılabilir.

Özellikle de bütçe faiz dışı dengesinin fazla veya açık verdiğine bakarak geleceğe ilişkin sağlam öngörülerde bulunulabilir.

Tablo 23'ü iki bölümde değerlendirmek gerekir. İlki, Bütçe Nakit Dengesi'ne kadar olan bölümdür. Bu bölüm bütçe dengesi ve faiz dışı dengeye ulaşmaya yarayan gelir ve giderleri gösteriyor. İkinci bölüm nakit dengesinden başlayarak bütçe açığının hangi yollarla finanse edildiğini gösteren finansman bölümüdür.

Tablo 23: Bütçe Gelişmeleri (Milyar TL)

	2010	2011	2012
Gelirler	254,0	295,9	331,7
..Vergi Gelirleri	210,5	253,8	278,8
..Diğer	43,5	42,1	52,9
Giderler	293,6	313,3	360,5
..Faiz Dışı Giderler	245,3	271,1	312,1
..Faiz Giderleri	48,3	42,2	48,4
Bütçe Dengesi	-39,6	-17,4	-28,8
..Bütçe Dengesi/GSYH	-3,6	-1,3	-2,2
Faiz Dışı Denge	8,7	24,8	19,6
..FDF/GSYH (%)	0,9	1,9	1,4
..FDF/Faiz Giderleri (%)	18,0	58,8	40,5
Bütçe Nakit Dengesi	-28,0	-14,9	-33,3
Finansman	28,0	14,9	-2,6
..Dış Borçlanma Net	7,7	2,3	-29,5
..İç Borçlanma Net	23,3	15,0	29,5
..Diğer Finansman	-3,0	-2,4	4,6

(Kaynak: www.maliye.gov.tr ve www.hazine.gov.tr)

Bütçeyle ilgili gelişmeler www.maliye.gov.tr, www.gib.gov.tr

Bütçe finansmanı ile ilgili gelişmeler www.hazine.gov.tr

15.3.4. Borç Stoku Ve Gelişmeleri İzlemek

Proje finansmanını dışarıda tutarsak, kamu iç ve dış borçlanması bütçe finansmanı amacıyla yapılır. Burada önemli olan iç ve dış borçlanmanın faizleri ve vadesidir. Hazine'nin düşük faizle ve uzun vadeli yaptığı borçlanmalar sürdürülebilir bir kamu maliyesi açısından önemlidir. Bunun yapılabilmesi için doğal olarak, kamu maliyesinin disiplinli biçimde yürütülmesi gerekir.

Faizlerin ani iniş çıkışları ya da vadelerin ani uzayıp kısılması, ekonominin geleceğine ilişkin beklenti değişikliklerinin habercisidir. Dolayısıyla iç ve dış borçlanmanın yakından izlenmesi gerekir.

Öte yandan özel kesimin borçlarının da izlenmesi ekonominin gidişi

hakkında önemli bilgiler verir. Özel kesimin dış borçlanmasının artması, ünansman kalitesinin bozulması, ekonomi açısından her zaman olumsuz sinyal demektir.

Aşağıdaki tablonun ilk bölümü, borçlanma açısından kamu kesiminin en büyük kısmını temsil eden merkezi yönetimin borç stokunu gösteriyor. İkinci bölümü ise Türkiye'nin toplam dış borç stokunu ve bunun kesimler arası dağılımını ortaya koyuyor.

Tablo 24: Borç Göstergeleri

	2010	2011	2012
Merkezi Yönetim Borç Stoku			
İç Borç Stoku (milyar TL)	352,8	368,8	386,5
Dış Borç Stoku (milyar USD)	78,1	79,8	81,7
Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku (milyar TL)	470,1	502,1	532,0
Türkiye Dış Borç Stoku (milyar USD)	292,3	306,6	338,9
Kamu Kesimi	89,0	94,1	101,1
Merkez Bankası	11,8	9,7	7,9
Özel Kesim	191,5	202,8	217,2
AB Tanımlı Genel Yönetim Nominal Borç Stoku/GSYH	42,4	39,2	35,6

İzlenmesi önerilen kaynaklar, siteler

Kamu borçlanması www.hazine.gov.tr

Özel kesim borçlanması www.hazine.gov.tr, www.tcmb.gov.tr

15.3.5. Ödemeler Dengesinin Gidişi

Bir ülke ekonomisinin dış dünyayla ilişkisi ödemeler dengesinden izlenir. Genellikle dış ticaret (ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesi) sayıları, ödemeler dengesi bütününden daha önce açıklanır.

Dış ticaret açığının büyümesi ya da küçülmesi, bir başka deyişle ihracat ve ithalat kalemlerindeki değişim, ekonominin döviz gelirleri açısından izlenmesi gereken önemli bir göstergedir. Eğer dış ticaret dengesi bozuluyor, yani açık artıyorsa ve bu açık turizm gelirleri gibi görünmeyen kalem gelirleriyle de kapanamıyorsa ekonominin döviz sorunu içine gireceğini anlamak mümkündür. Böyle bir durumda ödemeler dengesinin finansman kalemleri önem kazanır. Yani açığın ne yolla ve hangi sürelerle finanse edildiği. Bunu anlamamanın yolu sermaye hareketlerine bakmaktır.

Ödemeler dengesinde ortaya çıkan cari açık finanse edilebilir bir açık olabilir. Eğer bu, geçici bir gelişmeden kaynaklanıyorsa büyük bir soruna işaret etmez. Yok, eğer cari işlemler açığı sürekli olarak artış eğilimi gösteriyorsa o

zaman bu açığın finansmanının sürdürülmesinde zorluklar ortaya çıkar. Böyle bir durumda ekonomi, döviz darboğazına sürüklenir ve dış ülkelere borçlarını ya da diğer taahhütlerini yerine getiremez duruma düşebilir.

Bir ülkenin ekonomi politikası biçimlendirilirken cari açık önemli bir gösterge ve hedef olarak ele alınır. Ödemeler dengesi ve ayrıntıdaki dengeleri, ekonomi politikasının oluşturulmasında, izlenmesinde ve gerektiğinde politikanın ya da araçlarının değiştirilmesinde önemli bir rol oynar. Örneğin bazı durumlarda cari açığı daraltabilmek için büyümeden fedakârlık yapmak gerekebilir. Bu durumda büyüme hedefli bir ekonomi politikasından cari açığı düşürme hedefli bir politikaya geçiş yapılması gerekebilir.

Konuyla ilgili önemli göstergelerden biri de ülkenin uluslararası döviz rezervleridir. Ödemeler dengesinde ortaya çıkabilecek sıkıntıları karşılamak üzere her ülke döviz rezervi bulundurur. Bunun ölçüsü ülkeden ülkeye ve ekonomilerin gücüne göre değişir.

Merkez Bankası ödemeler dengesi, birkaç farklı formatta aylık bazda yayınlamaktadır: Aylık analitik, aylık ayrıntılı, yıllıklandırılmış tablolar.

Merkez Bankası aylık analitik raporuna bir örnek:

Tablo 25: Ödemeler Dengesi (Aylık Analitik Tablo, Ağustos 2012)

(Milyon USD)	2010	2011	2012
A. CARİ İŞLEMLER HESABI	-45.447	-75.092	-46.935
1. İhracat f.o.b.	120.902	143.396	163.292
2. İthalat f.o.b.	-177.315	-232.535	-228.932
Mal Dengesi	-56.413	-89.139	-65.640
3. Hizmetler Dengesi: Gelir	36.279	40.668	44.267
4. Hizmetler Dengesi: Gider	-19.621	-20.538	-20.260
Mal ve Hizmet Dengesi	-39.755	-69.009	-41.633
5. Gelir Dengesi: Gelir	4.477	3.952	5.033
6. Gelir Dengesi: Gider	-11.692	-11.793	-11.708
Mal, Hizmet ve Gelir Dengesi	-46.970	-76.850	-48.308
7. Cari Transferler	1.523	1.758	1.373
B. SERMAYE HESABI	-51	-25	-44
C. FİNANS HESABI	59.061	66.698	67.836
8. Yurtdışında Doğrudan Yatırım	-1.464	-2.349	-4.086
9. Yurtiçinde Doğrudan Yatırım	9.036	16.047	12.421
10. Portföy Hesabı-Varlıklar	-3.524	2.688	2.641
11. Portföy Hesabı-Yükümlülükler	19.617	19.298	38.132
11.1. Hisse Senetleri	3.468	-986	6.274
11.2. Borç Senetleri	16.149	20.284	31.858
12. Diğer Yatırımlar-Varlıklar	7.012	11.136	-1.138
12.1. Merkez Bankası	4	2	2

12.2. Genel Hükümet	-29	-292	-373
12.3. Bankalar	13.158	-397	2.105
12.4. Diğer Sektörler	-6.121	11.823	-2.872
13. Diğer Yatırımlar-Yükümlülükler	28.384	19.878	19.866
13.1. Merkez Bankası	-503	-1.915	-2.244
13.2. Genel Hükümet	3.657	2.045	-66
13.3. Bankalar	27.240	10.133	14.356
13.4. Diğer Sektörler	-2.010	9.615	7.820
Cari, Sermaye ve Finansal Hesaplar	13.563	-8.419	20.857
D. NET HATA VE NOKSAN	1.405	9.433	1.964
GENEL DENGE	14.968	1.014	22.821
E. REZERV VARLIKLAR(*)H	-14.968	-1.014	-22.821
14. Resmi Rezervler	-12.809	1.813	-20.814
15. Uluslara. Para Fonu Kredileri	-2.159	-2.827	-2.007
16. Ödemeler Dengesi Finansmanı			

İzlenmesi önerilen kaynaklar, siteler

Ödemeler dengesi gelişmeleri www.tcmb.gov.tr

15.3.6. Parasal Göstergelerin İzlenmesi

Parasal göstergelerin izlenmesi, ekonominin enflasyonist bir eğilim içinde olup olmadığını anlamaya yarar. Bu göstergelerde ortaya çıkan ani artışlar ya da ekonominin gerektirdiğinin ötesindeki değişimler, ekonominin ileride sıkıntıya gireceğinin bir göstergesi olabilir. Bu nedenle Merkez Bankası bilançosunun sürekli olarak izlemede tutulması gerekir. Merkez Bankası bilançosuna daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak değinildiği için burada yalnızca parasal göstergelere değinilecektir.

Parasal göstergeler tek başına enflasyonla karşılaştırıldığında çok fazla anlam ifade etmeyebilir. Buna karşılık bu göstergeleri kredi, mevduat, bankaların aktif büyüklükleri ve para ve ters para ikamesi oranlarıyla karşılaştırmak ekonominin geleceğine ilişkin önemli ipuçları verir.

Tablo 26 bize, Türkiye'nin son yıllarda bir ters para ikamesi içine girdiğini göstermektedir. Bunun anlamı döviz bozdurarak TL'ye dönüş yapan kişilerin sayısının arttığıdır. Geçmişte bunun tersi yani para ikamesi olgusu yaşanıyordu.

Tablo 26: Parasal Göstergeler (Milyar TL)

Parasal Göstergeler	2008	2009	2010	2011	2012
Dolaşımdaki kâğıt ve madeni para	32,7	38,6	48,9	55,1	62,5
M ₁	84,4	103,3	133,9	148,4	167,4
M ₂	433,5	490,8	587,8	665,6	731,8

M ₃	458,4	518,8	615,1	700,5	774,7
Para İkamesi Oranı (%)	29,4	28,5	25,0	26,3	26,0

(Kaynak: www.tcmb.gov.tr)

İzlenmesi önerilen kaynaklar, siteler

Parasal göstergeler www.tcmb.gov.tr

15.3.7. Mevduat Ve Kredi Değişikliklerinin Anlattıkları

Bir ekonomide mali kesimde ortaya çıkan genişleme ve daralmalar pek çok şeyin göstergesidir. Örneğin mevduat hacmindeki artış, tasarrufların artmakta olduğunu gösterir. Bu artışa, ticari şirketlere yönelik banka kredilerindeki bir artış da eşlik ediyorsa tüketimden yatırıma doğru bir kayma olduğu tahmin edilebilir. Bu gelişmenin ekonomik büyümeyi canlandıracağı anlaşılabilir. Buna karşılık bireysel kredilerde artış varsa, birilerinin yaptığı tasarrufları başkaları tüketim amaçlı kullanıyor demektir.

Bu gelişmenin, büyümeyi canlandırmakla birlikte, etkisi daha dolaylı ve uzun sürede ortaya çıkar.

Kredilerdeki artış eğer sanayi üretimindeki büyümeyle ve tüketimde canlanmayla paralel gidiyorsa ekonomide genel bir canlanma olduğu ve büyümenin artacağı sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 27: Türkiye’de Mevduat ve Kredi Stoku (Milyar TL)

	Birim	2011	2012
MEVDUAT TOPLAMI	Milyar TL	731,1	816,2
TL Mevduat	Milyar TL	489,2	558,9
YP Mevduat	Milyar TL	241,9	257,3
Mevduatta YP Payı (Dolarizasyon)	%	33,1	31,5
KREDİ STOKU	Milyar TL	689,8	802,3
Kredi/Mevduat Oranı	%	97,8	98,3
MB DÖVİZ REZERVLERİ	Milyar USD	88,7	125,4

(Kaynak: www.tbb.org.tr)

İzlenmesi önerilen kaynaklar, siteler

Bankaların mevduat ve kredi gelişmeleri www.bddk.org.tr, www.tbb.org.tr, www.tcmb.gov.tr

15.3.8. Borsa Endekslerinin İzlenmesi

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda (İMKB) [Borsa İstanbul (BİST)], işlem gören hisse senetlerinin değerlerinin topluca izlenmesini sağlayan bazı endeksler kullanılmaktadır. Bunların makroekonomik gidişe ilişkin ipuçları verecek olanlarını burada sıralayalım:

BİST Ulusal-Tüm Endeksi: Menkul kıymet yatırım ortaklıkları hariç ulusal

pazarda işlem gören bütün hisse senetlerinden oluşturulmuş bulunan endekstir.

BİST Ulusal-30 Endeksi: Menkul kıymet yatırım ortaklıkları dışında ulusal pazarda işlem gören şirket hisse senetlerinden, seçim kriterleri dönemsel değerlendirme ve değişiklikler esas alınarak seçilen 30 adedinin oluşturduğu endekstir.

BİST Ulusal-50 Endeksi: BİST Ulusal-30 endeksindeki hisse senetlerine aynı kriterlerle 20 adet daha hisse senedi eklenmesiyle oluşturulmuş bir endekstir.

BİST Ulusal-00 Endeksi: BİST Ulusal-50 endeksine aynı kriterlerle 50 adet daha hisse senedi eklenmesiyle oluşturulmuş bir endekstir.

BİST Ulusal-Tüm Endeksi'nin içinde sanayi şirketlerinin hisse senetlerinin oluşturduğu alt gruba BİST Ulusal-Sınai Endeks, hizmet şirketlerinin hisse senetlerinin oluşturduğu alt gruba BİST Ulusal-Hizmetler Endeksi, mali kesim şirketlerinin hisse senetlerinin oluşturduğu alt gruba BİST Ulusal-Mali Endeks ve teknoloji şirketlerinin hisse senetlerinin oluşturduğu alt gruba BİST Ulusal-Teknoloji Endeksi adı verilmektedir.

Bu tablolardan hareketle geçmişe yönelik olarak ulaştığımız yargıları geleceğe de bir ölçüde taşımamız mümkündür. Borsa endekslerindeki gelişmeleri izleyerek ekonominin yönünü tahmin etmenin yanı sıra bu verilere ve o verilerin altındaki olaylara bakarak ekonomideki ve siyasetteki gelişmelerin borsayı nasıl etkileyebileceğini çıkarmamız mümkündür. Ekonomi ve siyasetteki gelişmeler ilk aşamada borsayı etkilemekle birlikte ikinci aşamada borsadaki gelişmelerin ekonomiyi etkilemesi kaçınılmazdır. Borsada hızlı düşüş ya da yükselişlerin yaşandığı bir ortamda, portföy yatırımcısının alternatiflerini borsa, faiz, döviz olarak düşünürsek, döviz kurları ve faizler ister istemez bu gelişmeden payını alacaktır. Bunlara ek olarak borsada ortaya çıkan gelişmelerden şirket kâr ya da zararlarının artışı, dolayısıyla satışlardaki azalma veya artmalar gözlemlenebilir. Bu gözlemler ekonominin büyüme sürecindeki gelişmelerin izlenmesine yardımcı olur.

15.3.9. Diğer Konular

Ekonomideki gidişi izleyebilmek için bu sayılanlara ek olarak başka konuları da izlemek gerekir. Bunlar arasında kamu iktisadi teşebbüslerinin durumlarındaki gelişmeler, özelleştirme faaliyetlerindeki gelişmeler, otomobil satışlarının durumu, çeşitli malların üretim miktarlarındaki gelişmeler, karşılıksız çıkan çek miktarları, açılan kapanan şirket sayıları gibi konular sayılabilir. Bunların hepsi ekonominin gidişiyle ilgili ipuçları verir.

İzlenmesi önerilen kaynaklar, siteler

KİT'ler www.hazine.gov.tr

Özelleştirme faaliyetleri www.oib.gov.tr

Otomobil üretimi ve satışları, Otomotiv Distribütörleri Derneği
www.odd.org.tr

Karşılıksız çekler, açılan kapanan şirket sayıları www.tcmb.gov.tr,
www.tuik.gov.tr

Bankalar ve özel finans kurumlarıyla ilgili ayrıntılı bilgiler www.bddk.org.tr,
www.tbb.org.tr

Hazine nakit dengesi www.hazine.gov.tr

Borsa endekslerindeki gelişmeler www.borsaistanbul.com.tr

15.4. MAKALELER

Okur Yanıtları

Mahfi Eğilmez (www.mahfiegilmez.com) 02.02.2012

“Kendime Yazılar” adlı blogumda izleyenlere sordum: Hava tahmincileri ekonomistlere göre tahminlerini niçin daha iyi tuttururlar? Gelen yanıtların en ilgi çekici olanlarını aşağıda sıralıyorum:

Olasılıklar daha azdır da ondan.

Hava durumuna hiç bir insan etki edemediği için olabilir.

Havacılar havaya bakıp, ekonomistler elin cebine bakıp tahmin yaparlar.

İzmir’e yağın karı bilemediler ama çok güzel açıkladılar: Erken varan bulutlar soğukla karşılaşınca yağmur olacağına kar olmuş.

Doğa dürüst ve merttir, ondan bekleneni gösterir.

Değişken daha az olduğu için olabilir mi?

Örneğin su “hep” sıfır derecede donar. Merkez Bankası ile “hep” yan yana gelir mi?

Hava tahmincilerinin inceledikleri veriler içerisinde insan davranışları faktörü yok. Misal bir Merkel yok.

Sonuçta her ikisi de yanlış tahmin yapınca hava alıyor. Hava tahmini yapanın avantajı bu olsa gerek.

Hava tahmincileri, aynı havayı koklarlar ve tahmin parametreleri politik müdahalelerden ve gelişmelerden muaftır.

Meteoroloji “hava 30 derece olsun” dese de hava değişmez ama piyasa kötüyken FED “yarın iyi olsun” derse bir günlük olsa da iyi olur.

Havada spekülasyon olmaz.

Ekonomiyi insanlar inşa ediyor. Doğa olaylarını Tanrı.

Bulut para kadar oynak olmadığındandır.

Tanrı’ya güvenilir de kullarının işi belli olmaz.

İnsan faktörünün olmadığı her yerde tahmin tutar. İnsan faktörü işi bozar.

Bir yıl sonrasının hava tahminini yapana rastlamadım daha.

Onların alet ve edevatı var.

Doğa kendi içinde tutarlıdır! İnsanoğlu bir bütün halinde tutarsızlığın daniskasıdır.

İkisi de non-linear karakterde de olsa, hava insandan daha çok tahmin edilebilir.

İktidar kızar mı korkusu, pembe tablo çizme çabası yok da ondan.

Ellerinde daha bilimsel kesinlik arz eden veriler olduğu için.

Hava ekonomi gibi kaypak olmadığı içindir.

İşlerine gelmeyen modelleri ve verileri inkâr veya göz ardı etmedikleri için olabilir mi?

Havanın parası olmadığı için olabilir mi?

Tutturamazlar. Fark yok aslında.

Hava tahmini dediğin gözlem ve hesaplamadan ibarettir. Ekonomide de gözlem ve hesaplama yaparsın ama bireylerin karakterleri formüle edilebilir şeyler değildir.

İçinde insan faktörü olmadığı için yönlendirme de yoktur.

Ekonomi sosyal bilimdir, deneydeki değişkenler o kadar kararsız ve fazladır ki bir yerden sonra hesaplanamaz.

Yüksek teknolojik cihazlar kullanıyor ondan.

Tabiat spekülasyona kapalıdır.

Hava olayının psikolojiyle alakası yoktur.

Hava tahmininde sosyo-psikolojik faktörler yoktur?

Hava tahmincisi işini iyi yapamazsa kovulur. Ekonomistin her türlü sallamasının da alıcısı vardır.

Çok da iyi tutturamazlar hani bugün acayip kar yağacaktı?

Çok kısa vadeli tahminlerde buldukları için.

Çünkü hava tahmincilerinin hava durumundan bir çıkarı yoktur.

Diğer değişkenleri sabit tutmadıkları için.

Ekonomik Verilerde “Sinyal” Ve “Gürültü”

Ercan Kumcu, *Haber Türk*, 10.12.2009

Ekonomik verilerin çok büyük bir kısmı tahmin içerir. Örneğin, milli gelir rakamları bir tahmindir. Her tahminde olduğu gibi, yayınlanan birçok ekonomik veri tam gerçeği yansıtmayabilir. Tahminde yapılan yanlış, doğal olarak verileri kullananları da yanıltabilir.

İstatistikçiler bu çeşit ekonomik verileri iki bölümlü kabul eder. Birinci bölüm gerçeği yansıtan (sinyal) büyüklüktür. İkinci bölüm boyutu bilinmeyen tahmin hatalarını (gürültü) içerir. Bir benzetme yapmak gerekirse, ekonomik veriler de ses dalgaları gibidir. Gerçek ses dalgaları bir noktadan diğerine hareket ederken, çevre şartlarından başka seslerle karışabilir. Dolayısıyla, gerçekten

almak istediğiniz sinyal ya da asıl duymak istediğiniz ses gürültülü gelir. Alıcı cihazları sesi gürültüden ayırarak bizlerin sesi daha net duymasını sağlar.

Sinyali gürültüden ayırmak için de çeşitli istatistiksel yöntemler var. Ama, bu yöntemlerin hiçbiri, ses alıcıların sesleri net duyabilmek için gürültüyü ayırıştırabilmesi kadar gelişmiş değil. Bu nedenle, ne yaparsak yapalım, ekonomik verileri az ya da çok gürültü ile okumak durumundayız.

Gürültünün fazla olması, gürültülü ekonomik verilere dayanan ekonomik analizleri de yanıltıcı yapabilir. Örneğin, dış ticaret verilerinden yola çıkarak yapılabilecek ekonomik büyüme tahminleri, dış ticaret verileri aşağı ya da yukarı yönde güncellendikçe, değişebilecektir. Kaldı ki, verilerin, güncellenmiş halinde dahi belli bir “gürültü” taşıması kaçınılmazdır. Hayali ithalat ya da ihracat uygulamaları dış ticaret verilerinde “gürültü” yaratabilir.

Ekonomik verilerden “gürültü” temizlendikçe, yapılan tahminler ve tahminlere dayanarak alınan kararlar değişebilir. Doğal olarak, verilerdeki “gürültü” düzeyinin yüksekliği, piyasalardaki oynaklığı artıran bir etkidir. Piyasalarda oynaklıkların artması ekonomik kayıp yaratır.

Geçenlerde Amerika’da işsizlik başvurularının beklenenin çok altında düştüğü ve işsizlik oranının düştüğü açıklandı. Amerika’daki son işsizlik verisi en iyimserleri dahi şaşırttı. Bu veriden yola çıkarak Amerikan Merkez Bankası’nın (FED) tahminlerden çok önce kısa vadeli faizleri artırabileceği sonucuna varıldı. Önümüzdeki dönemde paranın şimdiki kadar bol olmayabileceğinden yola çıkarak yatırımcılar altın ve petrol gibi emtia yatırımlarından çıkma eğilimine girdi. Emtia fiyatları düştü. Borsalar bocalamaya başladı. Halbuki, FED’in faizleri uzun süre düşük tutup paranın bol olacağı beklentisiyle, işsizlik verisi açıklanana kadar başta altın olmak üzere emtia fiyatları artış eğilimindeydi. Borsalar coşku içindeydi.

İşsizlik verisinin gerçeği yansıtıp yansıtmadığını henüz bilmiyoruz. Bu verideki sinyal ve gürültü düzeyini henüz ölçemiyoruz. Ama, gelecek ay bu veri güncellenip aslında işsizliğin beklendiği gibi yüksek olduğu anlaşılırsa, piyasalar yeniden eski eğilimleri içine girebilecek. Gereksiz yere piyasalarda oynaklıklar yaratılmış olacak. FED’in en üst düzeydeki yetkilileri de bu bakış açısıyla son açıklanan işsizlik verilerinin üzerinde fazla durmamaya çalışıyor. Bu veriyle politika değişimi olabileceği beklentisinin oluşmasını önlemeye çalışıyor.

Serbest piyasa ekonomilerinin verimli işleyebilmesine yönelik en önemli unsurlardan biri, piyasaları ilgilendiren verilerin zamanında ve elden geldiğince doğru (gürültüsü az) olarak kamuoyuyla paylaşılmasıdır. Verilerde gürültünün fazla olması, serbest piyasalardan beklenen olumlu sonuçların oluşmasını engeller.

15.5. SORULAR

1. Ekonominin izlenmesi niçin önemlidir? Ekonomiyi izlemeksizin ekonomi politikasının değiştirilmesi doğru bir yaklaşım mıdır?
2. Dünya ekonomisini izlemenin önemi nedir? ABD, Avrupa ekonomisi, Çin gibi büyük ekonomilerin gidişini izlemek ekonomi politikası uygulayacak olanlara ne gibi yararlar sağlayabilir?
3. GSYH'nın gidişi tahmin edebilmek için hangi göstergeleri izlemek gerekir? Tarım kesimindeki gelişmeleri hangi göstergelere bakarak tahmin edebiliriz?
4. Sanayi üretimi aylık endeksinde ve imalat sanayii kapasite kullanımındaki artışlar bize neyi gösterir?
5. İşsizlik oranı ile büyüme oranı arasında genel olarak nasıl bir ilişki kurulabilir?
6. "Bütçeyi izleyerek kamu finansmanını ve dolayısıyla kamu kesiminin ekonomi içindeki yerini izlemiş oluruz." Bu ifadeyi açmaya çalışın.
7. Borç stokunu izlemek bize ne kazandırır?
8. Ödemeler dengesi gelişmeleri dış denge açısından bize neyi anlatır? Net hata ve noksan kaleminin pozitif olarak artması neyi ifade eder?
9. Parasal göstergeler sürekli bir artış eğilimi içindeyse bu değişim bize hangi tehlikeyi anlatır?
10. Banka kredileri artış içindeyse bunu ekonomideki canlılığın işareti olarak algılayabilir miyiz? Tartışın.

Kaynaklar

- Ansel M. Sharp ve Richard H. Leftwich, *Economics of Social Issues*, 1986.
- Asaf Savaş Akat, *İktisadi Analiz*, 2. Baskı, Eflatun Yayınevi, 2009.
- Barry N. Siegel, *Money, Banking and the Economy*, 1982.
- Carlo M. Cipolla, *The Economic History of World Population*, Pelican Books, 6th ed., Great Britain, 1976.
- Carmen M. Reinhart ve Kenneth S. Rogoff, *This Time is Different*, Princeton University Press, 2009.
- Cedric Sandford ve Malcolm Bradbury, *Case Studies in Economics*, Longman, London, 1984.
- Daniel R. Fusfeld, *The Age of the Economists*, U.S.A., 1966.
- Ercan Kumcu, *İstikrar Arayışları*, Doğan Kitap, 2000.
- Ercan Kumcu ve Şevket Pamuk, *Artık Herkes Milyoner: Hürriyet'in Sayfalarından Ekonominin 50 Yılı*, Doğan Kitap, 2001.
- Ercan Kumcu, "IMF Blunder in Turkey", 13 March, 2001, *Financial Times*.
- Ercan Kumcu, *Monthly Economic Review*, Tekfenbank, November 1996, No.10.
- Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi 30. Basım, 2002.
- Eugene A. Diulio, *Macroeconomics*, 3rd edition, McGraw Hill, U.S.A., 1998.
- Frederic Mishkin, *Economics of Money, Banking and Financial Markets*, Harper Collins, U.S.A., 1992.
- Frederic Mishkin, *A Rational Expectations Approach to Macroeconomics*, NBER, U.S.A., 1983.
- Gail Makinen, *Money, Banking and Economic Activity*, 1981.
- Gregory N. Mankiw, *Macroeconomics*, 4th ed., Worth Publishers, U.S.A., 2000.
- Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce Tarihi veya Politik İktisadın Evrimi*, 9.Baskı, Remzi Kitabevi, 1999.
- IMF Institute, *Macroeconomic Adjustment*, IMF, 1992.
- James M. Buchanan, *Economics (Between Predictive Science and Moral Philosophy)*, Texas A&M University, 1987.
- J. A. Trevithick, *Inflation-A Guide to the Crisis in Economics*, Penguin Books, London, 1978.
- Jeffrey M. Davis, *Macroeconomic Adjustment*, IMF Institute, U.S.A., 1992.
- J. F. Muth, "Rational Expectations and the Theory of Price Movements",

Econometrica, 29. s. 315-335, 1961.

John M. Keynes, *Genel Teori* (Türkçesi U. S. Akalın), Kalkedon Yayınları, 2008.

Kenneth Rogoff ve Carmen Reinhart, *This Time is Different*, Princeton University Pres., 2009.

Lipsey, Steiner, Purvis, Courant, *Macroeconomics*, 1990.

Macit İnce, *Devlet Borçlanması*, Seçkin Yayınevi, 1996.

Mark Swinburne ve Marta Castella Branco, "Central Bank Independence and Central Bank Functions", *The Evolving Role of Central Banks*, IMF, 1991.

Miguel A. Kiguel ve Nissan Liviatan, "Progress Report on Heterodox Stabilization Programs", *Finance and Developments*, Mart, 1992.

Mahfi Eğilmez, *IMF, Dünya Bankası ve Türkiye*, Creative Yayıncılık, 1996.

Mahfi Eğilmez, *Hazine*, Remzi Kitabevi, 2004.

Mahfi Eğilmez, *Küresel Finans Krizi*, Remzi Kitabevi, 2009.

Mahfi Eğilmez, *Makroekonomi*, Remzi Kitabevi, 2011.

Mahfi Eğilmez, "IMF's Cure Has Lost 20 % GNP of Turkey", 15 Mart 2001, *Financial Times* (Letters to the Editor).

Mahfi Eğilmez ve Ercan Kumcu, *Krizleri Nasıl Çıkardık?*, Genişletilmiş 2. Baskı, Creative Yayıncılık, 2001.

Marjorie Dean ve Robert Pringle, *The Central Banks*, 1994.

Michael Mussa, *Arjantin ve IMF*, Yeni Hayat Kütüphanesi, İstanbul, 2003.

Milton Friedman ve Anna Schwartz, *A Monetary History of the United States, 1867-1960*, U.S.A., 1963.

Milton Friedman, *The Role of Monetary Policy*, AER, 58 5.1-17, 1968.

Norman Frumkin, *Guide to Economic Indicators*, 2nd edition, M. E. Sharp, 1994.

Nouriel Roubini, "Material on Currency Crises", (www.roubini.com)

Neil M. Singer, *Public Microeconomics (An Introduction to Government Finance)*, 2nd edition, 1976.

Paul A. Samuelson ve William Nordhaus, *Economics*, 1994.

Richard A. Musgrave ve Peggy B. Musgrave, *Public Finance in Theory and Practice*, 1976.

Richard T. Froyen, *Macroeconomics-Theories and Policies*, 2nd edition, McMillan Pub. Inc., 1986.

Robert B. Ekelund Jr. ve Charles D. Delorme Jr., *Macroeconomics*, 2nd edition, Business Pub. Inc., 1987.

Robert E. Hall and John B. Taylor, *Macroeconomics (Theory, Performance and Policy)*, 3rd edition, W. W. Norton and Inc., 1991.

Robert Frank ve Ben Bernanke, *Principles of Economics*, McGraw

Hill/Irwin, 2001.

Robert Heillbroner, *İktisadi Sorun (Modern İktisadi Toplumun Doğuşu)*, Çağlayan kitabevi, 1970.

Robert Lekachman, *Keynes and the Classics*, D. C. Heath and Company, Boston, U.S.A., 1964.

Robert Lucas Jr., *Lecture's on Economic Growth*, U.S.A., 2002

Robert Lucas Jr. ve Thomas Sargent (editörler), *Rational Expectations and Econometric Practice*, U.S.A., 1981.

Roger le Roy Miller, *Economics Today*, Addison Wesley, 2001.

Roy H. Webb (ed.), *Macroeconomic Data: A User's Guide*, Federal Bank of Richmond, 1991.

Rudiger Dornbusch, "A Primer on Emerging Market Crisis", (Dornbusch'un web sitesinden).

Sachs ve Larrain, *Macroeconomics in the Global Economy*, Prentice Hall, U.S.A., 1993.

Stanley Fischer, "Exchange Rate Regimes: Is the Bipolar View Correct?", (IMF web sitesinden).

Steven E. Landsburg, *Price Theory and Applications*, 5th ed., South-Western, U.S.A., 2002.

Stuart Holland, *The Global Economy*, Weidenfeld Paperbacks, U.K., 1987.

Ted Walther, *Dünya Ekonomisi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.

Thomas F. Pogue ve L. G. Sgontz, *Government and Economic Choice*, 1978.

Thomas Sargent, *Macroeconomic Theory*, U.S.A., 1987.

Todd G. Bucholz, *New Ideas From Dead Economists*, New American Library, 1989.

Turgut Tan, *Ekonomik Kamu Hukuku Dersleri*, Turhan Kitabevi, 2010.

Özhan Uluatam, *Kamu Maliyesi*, AÜSBF, 1978.

Yakup Kepenek, *Türkiye Ekonomisi*, 25. Basım, Remzi Kitabevi, 2012.

Ziya Karamursal, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Ziya Öniş ve Fikret Şenses (editörler), *Turkey and the Global Economy*, Routledge, 2009.

Meraklısı İçin.

Açık piyasa işlemleri: Merkez bankaları tarafından para politikasının bir aracı olarak piyasadaki devlet iç borçlanma senetlerinin alınıp satılması, repo ya da ters repo yapılması ya da doğrudan bankalara borç verme, bankalardan borç alma işlemleri. Merkez bankaları bu yolla para arzını daraltıp genişleterek para politikasını uygular.

Açık pozisyon: Bir işletmenin döviz yükümlülüklerinin döviz varlıklarından daha büyük olması hali. Örneğin, dolar kurunun 1 milyon lira olduğu bir tarihte, bir bankanın toplam yükümlülükleri 1 milyar dolar ve 5 katrilyon lira, buna karşılık, toplam varlıkları 500 milyon dolar ve 5,5 katrilyon lira olsun. Bu banka bilançosu açık pozisyon taşımaktadır, çünkü döviz yükümlülükleri döviz varlıklarından fazladır. Başka her şey aynı kaldığında, dolar kuru 1 milyon liradan 2 milyon liraya çıktığı takdirde, banka 500 trilyon lira zarar edecektir.

Afrika Kalkınma Bankası (African Development Bank): Afrika kıtasındaki üye ülkelerin (ortaklarının) kalkınmasına yönelik krediler veren uluslararası bir banka. Üyeleri, bankadan borçlanmamak şartıyla kıta dışı ülkelerden de olabilir.

Akım değişken: Belli bir dönem içinde ölçülen değişendir. Örneğin, gelir bir akım değişkendir, çünkü gelir belli bir dönem içinde ölçülür, ayda 1 milyar lira ya da yılda 20 milyar lira gibi.

Altın rezervi: Merkez bankalarının portföylerinde bulunan standart külçe altının değeri.

Altın standardı: Paranın değerinin belli ağırlıkta altının değerine bağlandığı parasal sistem.

Amortisman: Yatırım mallarının kullanıldıkça eskimesinden ve değerinin düşmesinden kaynaklanan miktar.

Arz yönlü ekonomi yaklaşımı: Ekonominin gelişimini üretim tarafında görerek üretimin artırılması için vergi indirimleri, piyasaların deregülasyonunu ve liberalizasyonunu savunan yaklaşım.

Asya Kalkınma Bankası: Asya kıtasındaki üye ülkelerin (ortaklarının) kalkınmasına yönelik krediler veren uluslararası bir banka. Üyeleri, bankadan borçlanmamak şartıyla Asya kıtası dışı ülkelerden de olabilir. Örneğin Türkiye, Asya Kalkınma Bankası'nın ortaklarından.

Avans ödemeleri: Gider henüz tahakkuk etmeden, daha sonra mahsuplaşmak şartıyla önceden ödenen meblağ.

Avrupa Yatırım Bankası: Avrupa Birliği'nin finans kurumudur ve birliğin hedeflerini gerçekleştirmesine yardımcı olacak yatırımların finanse edilmesi amacıyla kurulmuştur.

Avrupa Yatırım ve Kalkınma Bankası (EBRD): Eski Varşova Paketi (Sovyetler Birliği müttefikleri) ülkelerinin komünizmi terk ettikten sonra ekonomik kalkınmaları için krediler veren uluslararası bir banka. Üyeleri (ortakları), bankadan borçlanmamak şartıyla, tüm dünyadan olabilir. Örneğin Türkiye, EBRD'nin ortaklarından. Merkezi Londra'dadır.

Bank of England: İngiltere Merkez Bankası.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK): Bankalara ilişkin mevzuat düzenlemelerini yapmak ve bankaları uzaktan ve yerinde denetlemekle sorumlu bağımsız bir kurum.

Bankalar yeminli murakıpları: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun bir parçası olarak çalışan, bankaların yerinde denetiminden sorumlu denetçiler.

Bankalararası para piyasası: Bankaların birbirine borç verdiği ya da birbirinden borç aldığı piyasadır. Bazen bu piyasaya, açık piyasa işlemleri yoluyla Merkez Bankası da katılabilir.

Beklenen enflasyon oranı: Kamuoyunun geleceğe yönelik olarak beklediği enflasyon oranı.

Belediye İktisadi Teşekkülleri (BİT): Sahiplikleri belediyelere ait olup ticari faaliyetlerde bulunan işletmeler.

Bilimsel kanun: Neden-sonuç ilişkileri üzerine kurulmuş bulunan hipotezlerin deney ya da gözlemlerle kanıtlanamadığı ya da reddedilemediği zaman aldığı isim.

Borcun sermayeye katılması (borç-sermaye swapı/debt-equity swap): Borç verenin alacağına karşılık borçlunun sahipliğindeki bir işletmenin hisse senedinin verilmesi hali.

Borcun yeniden yapılandırılması: Belli bir borcun vadesinin ve/veya faizinin yeniden tespit edilmesi. Bkz. *Borç erteleme*.

Borç erteleme: Borçların vadelerinin daha ilerideki tarihlerde ödenmek üzere yeniden düzenlenmesi.

Borç servisi: Borçların anapara ve faizlerinin alacaklılara ödenmesi.

Borç stoku: Toplam borç miktarı.

Borç verilebilir fonlar piyasası: Finansman fazlası olup da bunu piyasaya arz edenler ile finansman açıklarını borçlanarak karşılamak isteyenlerin bulunduğu piyasa.

Borç yükü: Toplam borçların toplam gelirlere oranı.

Borçlanma politikası: Kamu borçlanmasını artırmak ya da azaltmak yoluyla

ekonomiyi etkilemeyi amaçlayan politika.

Bölgesel Kalkınma Bankaları: Belli bir bölgedeki ülkelerin ekonomik kalkınmalarına yönelik krediler vermek üzere kurulmuş, ortakları bölgedeki ve bölge dışındaki devletlerden oluşan bankalar. Asya Kalkınma Bankası (ADB), Afrika Kalkınma Bankası, İnter-Amerikan Kalkınma Bankası, Avrupa Yatırım ve Kalkınma Bankası, Karadeniz Ekonomi İşbirliği Kalkınma Bankası bölgesel kalkınma bankalarıdır.

BRIC: Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'den oluşan grup. Ülkelerin baş harflerinin yan yana konulmasıyla doğmuştur. Zaman zaman bunlara Güney Afrika da eklenmekte ve isim BRICS haline dönüştürülmektedir. Ortak özellikleri, güçlü bir ihracat potansiyellerinin olmasıdır.

Bulyonizm: Merkantilizmin para politikasının temelini oluşturan bulyonizm, ülkenin ödemeler dengesini lehte tutabilmenin yolunun değerli madenlerin ülkeden çıkışının kısıtlanmasından geçtiği tezinden hareket eder.

Bundesbank: Alman Merkez Bankası. Avrupa Merkez Bankası'nın kurulmasıyla Bundesbank şimdi Avrupa Merkez Bankası'nın Almanya'daki şubesi olarak işlev görüyor gibi olsa da halen etkin bir kurumdur.

Bütçe: Dönem başlarında hazırlanan ve iktisadi birimlerin ya da devletin dönem boyunca gelir ve gider tahminlerini içeren doküman.

Bütçe avansı: Bir kamu giderinin yapılabilmesi için bütçeye gider yazılmaksızın verilen nakit tutar. Örneğin, bir müteahhidin kazandığı ihalede projeye başlayabilmesi için müteahhide avans verilir. Bu avansın karşılığı olan iş yapıp da harcama belgeleri getirildiğinde bütçeye gider yazılarak avans kapatılır.

Bütçe dengesi: Devlette ya da bir iktisadi kuruluşta gelirler ile giderler arasındaki fark. Gelirler giderlerden büyük olduğunda, bütçe fazlası söz konusudur. Gelirler giderlerden az olduğunda bütçe açığı söz konusudur.

Bütçe dışı fazla: Bütçe içindeki gelirlerin borçlara ödenen faizler dışındaki harcamalardan daha fazla olması durumu.

Bütçe dışı fonlar: Özel gelir tahsis edilmek suretiyle oluşturulan, gelir ve giderleri bütçe dışında yönetilen özel fonlar.

Bütçe dışı ikraz: Bütçe yasasında öngörülen ödeneklerin dışında çeşitli kuruluşlara, çeşitli ihtiyaçların oluşması nedeniyle verilen borçlar.

Bütçe emaneti: Bütçeye gider yazıldığı halde, sahibinin başvurmaması, gerekli nakdin bulunmaması ya da başka nedenlerle nakden ödemenin yapılamaması halinde emanete alınan tutarlar.

Cari giderler: Tüketim amaçlı mal ve hizmet satın alınmasına yönelik yapılan harcamalar.

Cari işlemler dengesi: Bir ülkenin toplam mal ve hizmet ihracatı ve

transferleri ile toplam mal ve hizmet ithalatı ve transferleri arasındaki fark. Cari işlemler dengesi hesaplamasına finansal varlık ve yükümlülüklerdeki değişimler girmez. Gelirler giderlerden büyük olduğunda, cari işlemler fazlası söz konusudur. Gelirler giderlerden az olduğunda, cari işlemler açığı söz konusudur. *Cari Denge = Mal Dengesi + Hizmetler Dengesi + Gelir Dengesi + Cari transferler*

Cif (cost, insurance, fright): Dış ticarete konu olan bir malın alıcısına olan son maliyeti (malın fiyatı + nakliye + sigorta masrafları).

Contingency credit line (CCL): Krize henüz maruz kalmadığı halde, piyasalardaki güven bunalımı nedeniyle her an krize maruz kalabilecek üye ülkelere destek olmak için geliştirilmiş bir IMF imkânı. CCL'in maksimum tutarı üye ülke kotasının yüzde 300-500'ü arasındadır. SRF gibi ek bir faiz yükü taşımakla birlikte bu yük 150 bp'den başlayarak SRF'deki gibi artışlarla en çok 350 bp'ye ulaşır.

Çekirdek (core) enflasyon: Fiyat endeksinde ağırlığı fazla, mevsimlik hareketlerden etkilenmesi az olan belirli kategorilerin oluşturduğu alt endeksin zaman içinde artması. Türkiye'de çekirdek enflasyon olarak, yukarıda sayılan özelliklere en fazla uyan I endeksindeki artma alınmaktadır.

Dayanıklı tüketim malı: Göreli olarak uzun ömürlü olan mallar (buzdolabı, çamaşır makinesi gibi beyaz eşyalar ya da televizyon ve video gibi kahverengi eşya).

Deflasyon: Fiyatlar genel düzeyindeki düşüş.

Değişim denklemi: $M V = P Q$. M: Para arzı, V: Paranın dolaşım hızı, P: Fiyatlar genel düzeyi, Q: Ekonomide belli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin miktarı.

Değişken faizli devlet iç borçlanma senetleri: Devlet iç borçlanma senedinin vadesi boyunca getirisinin dönemler itibariyle belli bir endekse göre değişebilir olması.

Değiştirme: Mevcut bir borcun faizinin değiştirilmesi.

Denge hali: Karşılıklı güçlerin birbirlerine bir üstünlük sağlayamaması nedeniyle değişmeyen durağan hal.

Depresyon: GSMH'nın önemli oranda küçülmesine yol açan ve ekonomik faaliyetlerde gerileme yaratan (işsizliğin artması gibi) ekonomik denge bozukluğu hali.

Destekleme politikası: Harcamalar politikasının özel bir biçimi. Burada esas olarak bazı ürünlerin desteklenmesi için yapılan sübvansiyon harcamaları söz konusudur. Bu politikayla kamu otoritesi, gelirin dağılımını etkilemeyi ya da belirli ürünlerin üretimini artırmayı hedeflemektedir.

Devalüasyon: Bir ülkenin ulusal parasının yabancı ülkelerin ulusal paraları

karşısında deęişim deęerinin (parite) idari bir kararla dűşürűlmesi.

Devlet tahvili: Hazine'nin çıkardığı, vadesi bir yıl ya da daha uzun olan borçlanma senetleri.

Dış alem faktör gelirleri: Yurtdışında, yurtiçindeki yerleşik ekonomik birimlerce kazanılmış gelirlerin yurtiçine getirilen kısmı. Örneğin, işçi dövizleri (Bkz. *İşçi dövizleri*), yurtdışı müteahhitlik hizmetlerinden elde edilen gelirler, yurtdışında faaliyet gösteren yerli şirketlerin kâr transferleri ve yurtdışındaki mali yatırımlardan elde edilen temettü gelirleri dış alem faktör gelirleri arasındadır.

Dış ticaret dengesi: Ödemeler dengesinin mal ve hizmet ihracat ve ithalatının parasal değer cinsinden gösteren bölümü. İhracat ithalata eşitse dış ticaret denkleği, ihracat ithalattan büyükse dış ticaret fazlası, küçükse, dış ticaret açığı söz konusudur.

Dış ticaret politikası: Mali araçların bir bölümünü ve kur politikasını kullanmak suretiyle varılması hedeflenen dış ticaret amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmak biçimindeki uygulamalar.

Dış ticarete korumacılık: Yurtdışından gelen mal ve hizmetlerin (ithalat) çeşitli düzenlemelerle engellenmesi ya da kısıtlanması yoluyla aynı mal ve hizmetlerle rekabet eden yurtiçindeki üreticilerin korunması.

Dışsal değişken: Bir ekonomik model içinde, modelin kendisi tarafından değeri belirlenmeyip dışarıdan modele değeri girilen değişken.

Dışsal ekonomik şoklar: Ekonominin dışından gelen beklenmeyen olayların yarattığı etkiler. 11 Eylül olayı, Körfez krizi, petrol fiyatlarının artması gibi.

Doğal işsizlik oranı: Ekonominin tam istihdam düzeyinde dengede olmasına rağmen, işini beğenmediği için ayrılıp yeni iş bulmaya çalışanlardan ya da bir süre çalışmaya çeşitli nedenlerle ara verenlerden oluşan işsizlerin toplam çalışabilir nüfusa oranı.

Doğrudan finansman: Finansman açığı olan (borçlanıcı) ile finansman fazlası olanın (borç veren) herhangi bir aracı kullanmaksızın karşılıklı olarak borç-alacak ilişkisi kurması.

Doğrudan vergiler: Herhangi bir malın el değiştirmesine bağlı olmadan toplam kazançlar üzerinden alınan vergiler. Gelir ve kurumlar vergileri gibi.

Doğrudan yatırımlar: Sabit sermaye yatırımları.

Dolaşımdaki para (currency in circulation): Merkez Bankası tarafından basılıp piyasaya verilmiş, bankacılık kesiminin kasasında olmayıp diğer ekonomik birimlerin elinde bulunan banknotlar ve Hazine'nin piyasaya sürdüğü madeni paralar.

Dolaylı finansman: Finansman açığı olan (borçlanıcı) ile finansman fazlası olanın (borç veren) birbirlerini tanımadan bir aracı kurum aracılığı ile borç-

alacak ilişkisinin kurulması hali.

Dolaylı vergiler: Mal ve hizmetlerin el değiştirmesi üzerinden alınan vergiler. Özel işlem, katma değer vergileri gibi.

Döner sermayeli kuruluşlar: Genel ya da katma bütçelerden tahsis edilen bir başlangıç ödeneğini sermaye olarak kullanmak yoluyla her yıl elde ettiği karın bir bölümünü sermayesine katarak iktisadi işletme ilkeleri içinde çalışan kuruluşlar. En yaygın olanları üniversite hastanelerinin döner sermayeleridir.

Döviz çapası (nominal anchor): Sabit döviz kuru uygulamasında belirlenen parite.

Döviz kuru: Bir ülkenin ulusal parasının bir başka ülkenin ulusal parası cinsinden değerı. İki çeşit döviz kuru vardır: (1) nominal döviz kuru iki ülke paralarının karşılıklı görelı fiyatıdır, (2) reel döviz kuru iki ülke mallarının karşılıklı değerı.

$E = e (P/P^*)$ Burada, E reel döviz kurunu, e nominal döviz kurunu, P yerli malın fiyatını, P* yabancı malın fiyatını gösterir.

Döviz rezervi: Bir ülke merkez bankasının elinde bulunan döviz miktarı.

Döviz tevdiat hesabı: Bir ülke bankalarında döviz üzerinden açılmış, döviz olarak getiri getiren ve istendiğinde döviz olarak çekilebilecek mevduat hesapları.

Döviz hücum (currency attack): Herhangi bir kriz nedeniyle ekonomik birimlerin ulusal parayı yabancı paralarla değerıtmeye yönelmeleri.

Durağan beklentiler (static expectations): Yarın oluşacak durumun bugünkü durumla aynı olacağı yönündeki beklentilerdir.

Dünya Bankası (IBRD): Gelişmekte olan ülkelerin kamu kuruluşlarına proje kredisi veya program kredisi biçiminde destek veren uluslararası kurum. 2013 yılı itibariyle 188 üyesi vardır ve Washington'da bulunmaktadır. Genel olarak Dünya Bankası dence de, asıl ismi Uluslararası Yatırım ve Kalkınma Bankası'dır. Dünya Bankası Grubu'nun bir parçasıdır.

Dünya Bankası Grubu: İlk olarak IBRD kurulduktan sonra benzer amaçları farklı politikalarla ve farklı kurumsal yapılaşma içinde yürütebilmek için farklı kurumlar oluşturulmuştur. Bu kurumlar şunlardır:

IFC (International Finance Corporation-Uluslararası Finans Kurumu): Gelişmekte olan ülkelerde özel kesim projelerini kredilendiren ve/veya özel keşim şirketlerine ortak olan bir kurum.

IDA (International Development Agency-Uluslararası Kalkınma Ajansı): Düşük gelirlı ve az gelişmiş ülkelere çok düşük faizler ve çok uzun vadelerle kredi veren bir kurum.

MIGA (Multinational Investment Guarantee Agency-Uluslararası

Yatırımları Garanti Ajansı): Gelişme yolundaki ülkelere yönelik yabancı sermaye yatırımlarını ticari olmayan risklere karşı garanti altına almak amacıyla kurulmuş bir çeşit sigorta hizmeti veren bir kurum.

ICSID (International Center for Settlement of Investment Disputes-Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi): İki üye ülke arasındaki yatırım anlaşmazlıklarında hakem rolü oynayarak çözüm bulmaya yönelik çalışmalar yapmak üzere kurulmuştur.

Dünya Ticaret Örgütü (WTO): Ülkelerarası mal ve hizmet ticaretinin mümkün olduğunca öngörülebilir, serbest ve olağan olabilmesi için gereken çerçeveyi oluşturmak, kuralları koymak ve uygulamak amacıyla kurulmuş uluslararası bir kurum. Eski adı, Ticaret ve Tarifeler Üzerine Genel Anlaşma (General Agreement on Trade and Tariffs-GATT) idi.

Düşük kaliteli krediler (sub prime credits): Düşük kredi değerine sahip kişi veya kurumlara açılan krediler. En yaygın uygulamasını konut kredileri (mortgage kredileri) alanında bulmuş ve ABD’de *subprime mortgage credit crisis* denilen krize neden olmuştur.

Düyun-u Umumiye: Osmanlı İmparatorluğu’nun borçlarını geri ödemesini garanti etmek amacıyla borç verenler tarafından imparatorluğun döviz kazanan kuruluşlarını denetlemeye yönelik olarak kurulmuş bir komisyon.

Düzenleyici ve denetleyici kurumlar: Özel kanunlarla kurul, kurum veya üst kurul şeklinde teşkilatlanmış kurumlar. Bu kurumlar Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Sermaye Piyasası Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Kamu İhale Kurumu, Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu’dur.

EBRD (European Bank for Reconstruction and Development): Bkz. *Avrupa Yatırım ve Kalkınma Bankası*.

Efektif depolu: Bir bankanın kasasında bulunan döviz banknotlarının tamamı.

Ekonomi politikası: Makro ekonomik dengelerin hangi yönde ve nasıl değiştirileceğini ya da bulunduğu yerde nasıl tutulacağını ortaya koyan yaklaşımları içeren ve bilimsel sanatın bir karışımı olarak kabul edilen ekonomi dalı.

Ekonomi politikasının alt politikaları:

Ortodoks politikalar:

Maliye politikası: Bütçe politikası (vergi politikası, giderler politikası, borçlanma politikası), teşvik ve sübvansiyon politikaları.

Para politikası: Açık piyasa işlemleri, iskonto oranlarının tespiti, münzam karşılık oranlarının tespiti, para arzını kontrole yönelik diğer politikalar ve faiz

politikası.

Dış ticaret politikası: Tarifeler, kotalar, tarife dışı engeller.

Kur politikası: Kur rejiminin tespiti.

Heterodoks politikalar:

Gelirler politikası: Bkz. *Gelirler politikası*.

Ekonomik büyüme: Bir ülkenin belli bir dönemde ürettiği mal ve hizmetlerin miktar olarak artması.

Ekonominin genel dengesi: Bir ekonomideki toplam mal ve hizmet arzının toplam mal ve hizmetler talebine eşit olması durumu. Bir başka ifadeyle, $Y = C + I + G + (X - M)$

Ek rezerv imkânı: Bkz. *SRF (Supplemental rezerv facility)*

Elektronik Fon Transfer Sistemi (EFT): Bankalar arasında para transferinin bilgisayar aracılığıyla yapıldığını tanımlayan sistem.

Emisyon (currency issued): Merkez Bankası'nın piyasaya sürdüğü banknot miktarı.

Enflasyon: Genel fiyat düzeyindeki sürekli artışlar.

Enflasyon çeşitleri: (a) Kaynağına göre: (1) Talep enflasyonu: Bir ekonomide toplam talebin toplam arzı aşarak sürekli fiyat artışına neden olması halinde ortaya çıkan durum. (2) Arz (maliyet) enflasyonu: Üretimde girdi olarak kullanılan üretim faktörleri ya da ara malların fiyatlarının devamlı yükselmesi nedeniyle maliyetlerdeki sürekli artışın satış fiyatlarının da sürekli artışına neden olması. (b) Görünümüne göre: (1) Sürünen enflasyon: Talep ya da arz enflasyonunun yıllık yüzde 2-3 düzeyinde istikrarlı bir görünüm sergilemesi. (2) Hiperenflasyon: Talep ve/veya arz enflasyonunun aylık yüzde 50 ve daha üstünde artışlar içine girmesi. (3) Basamaklı enflasyon: Talep ve/veya arz enflasyonunun iki haneli ve genellikle artan, fakat hiperenflasyona henüz dönüşmemiş hali.

Enflasyon vergisi: Bütçe açıklarının kapatılması amacıyla Merkez Bankası kaynaklarına başvurarak para bastırılması halinde para arzı gereğinden fazla artarak enflasyona neden olur. Bu şekilde enflasyon, kişilerin satın alma gücünü azaltarak bir çeşit vergi işlevi görür. Buna enflasyon vergisi verir. Devlet daha fazla vergi alma yoluyla finanse etmesi gereken artan harcamalarını para bastırıp enflasyon yoluyla finanse etmiş olur.

Erteleme: Bkz. *Borç erteleme*.

Esnek kur rejimi (dalgalı, floating exchange rate regime): Piyasada oluşan arz ve talep dengesine göre ulusal paranın başka ülkelerin parası karşısındaki paritesinin kendiliğinden oluşmasının sağlanması. Bu rejimin tam olarak uygulanması halinde, merkez bankasının piyasayı düzenleyici sıfatla müdahalesi söz konusu olamaz.

Eurobond piyasası: Avrupa finans piyasasında borçlanacak birimlerce çıkarılan borçlanma senetlerinin el değiştirdiği piyasa.

Eurodolar: ABD dışındaki banka veya diğer aracı kurumlarda dolar üzerinden açılmış hesaplar. Dünyanın her yerinde dolar üzerinden açılmış hesaplar bulunmakla beraber, bütününe eurodolar adı verilmektedir.

Eurodolar piyasası: Avrupa finans piyasasında borçlanacak birimlerce çıkarılan dolar cinsinden borçlanma senetlerinin el değiştirdiği piyasa.

Faiz: Parayı doğrudan belirli bir süre vazgeçerek başkasının kullanımına sunmanın bedeli (getirisi).

Faiz politikası: Merkez Bankası'nın, bankalarla para alışverişinde uyguladığı faizleri değiştirerek piyasa faizlerini etkilemeyi hedeflemesi.

Federal Reserve System: Amerika Birleşik Devletleri'nde merkez bankası işlevini yapan kuruluş. Bir merkezi ve 12 bölgesel teşkilatı olduğundan, sistem adı verilmektedir.

Fiat para: Üzerinde yazılı değerinin çok altında mal değerine sahip olan para. Kâğıt para (banknot) böyle bir paradır. Değeri itibarından gelir.

Finansal kurum: Fonlarını kullanarak hisse senedi, tahvil, bono, gibi finansal varlıkların ticaretini yapan kurum.

Fiyat endeksi: Birden fazla mal ve hizmeti içeren bir sepetteki ortalama fiyatın zaman içindeki değişimini gösteren endeks.

Fob (free on board): Dış ticarete konu olan bir malın nakliye için yüklendiği andaki toplam fiyatı.

Fonksiyonel ilişki: İki ya da daha fazla değişken arasında tanımlanabilir bir formülle ifade edilebilecek ilişki.

Forward kur: Sözleşmeyle belirlenmiş bir tarihte, bir ülke parasının bir başka ülke parasıyla önceden belirlenmiş parite üzerinde değiştirilmesi anlaşması ve önceden belirlenmiş kurun adı.

Future işlemi: Sözleşmeyle belirlenmiş bir tarihte, belli kalite ve miktarda malın önceden saptanmış bir fiyat üzerinden alım satımı anlaşması.

G-8: Ekonomik açıdan dünyanın en zengin 7 ülkesinin (ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Kanada) küresel sistemin ekonomik ve parasal sorunlarını görüşmek ve bu konularda işbirliği gerçekleştirmek amacıyla oluşturdukları grup. 1997 yılında Rusya'nın da gruba girmesiyle adı G-8'e dönüşmüştür.

G-20: Dünyanın 20 büyük ekonomisinin bir araya geldiği grup (Group of Twenty). Bu grupta 19 büyük ülkenin ekonomiden sorumlu bakanları ya da maliye bakanları ile Merkez Bankası Başkanları ve Avrupa Birliği Avrupa Konseyi Başkanı ve Avrupa Merkez Bankası Başkanı bulunuyor. G-20 grubunun üyeleri şunlardır: ABD, Çin, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya,

Kanada, Rusya, Hindistan, Arjantin, Türkiye, Brezilya, Meksika, Güney Afrika, Suudi Arabistan, Kore, Avustralya, Endonezya, Avrupa Birliği Dönem Başkanı ve Avrupa Birliği Merkez Bankası Başkanı.

GATT: Bkz. *Dünya Ticaret Örgütü*.

Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH): Bir ekonomideki üretici birimlerin belirli bir dönemde ürettikleri çıktılardan bunların içine giren girdilerin düşülmesiyle bulunan net üretim miktarının parasal ifadesi.

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH): GSMH-Net dış alem faktör gelirleri (Bkz. *Dış alem faktör gelirleri*).

Gelir dağılımı: Bir ekonomide elde edilen gelirlerin ekonomideki hane halkları arasındaki dağılımı.

Gelirler politikası (incomes policy): Fiyatların, ücretlerin, kiralarnın, faizlerin bir süre için dondurulması ya da artışının kontrolü yoluyla enflasyonu düşürmeye yönelik bir politika.

Genel bütçe: Genel bütçeye dahil kamu idareleri, devlet tüzel kişiliğine dahil olan kamu idareleridir TBMM, Cumhurbaşkanlığı, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay ve diğer yargı organları, Başbakanlık ve bütün bakanlıklar, DSİ, Karayolları, MİT, TÜİK, Emniyet Genel Müdürlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı gibi idareler bu kategoriye girer.

Geri alım ihalesi: Hazine'nin, piyasaya çıkarmış olduğu devlet iç borçlanma senetlerinin bazılarını vadeleri henüz gelmeden ihale yoluyla geri alması. Bu şekilde, Hazine borcunu erken öder.

Gevşek maliye politikası: Eğer ekonomide resesyon, depresyon veya deflasyon koşulları varsa ya da ekonomi stagflasyon içine girmişse kamu harcamaları artırılır, vergi gelirleri düşürülür, bütçede faiz dışı açık verilmesi hedeflenir. Bu yolla ekonomide likidite artışı ve dolayısıyla talep canlılığı yaratılmaya çalışılır. Bu uygulamaya gevşek maliye politikası ya da maliye politikasının gevşetilmesi adı veriliyor.

Gini Katsayısı: Bir ülkede milli gelirin dağılımının adaletli olup olmadığını ölçmeye yarayan bir katsayı. 0 ile 1 arasında bir değerdir. 0'a ne kadar yakınsa, mutlak eşitliğe o kadar yaklaşmış, 1'e ne kadar yakınsa mutlak eşitlikten o kadar uzaklaşmış demektir. Katsayı, Lorenz Eğrisi'nin üstündeki alanın altındaki alana bölünmesiyle bulunur. Bkz. *Lorenz Eğrisi*. Türkiye'de Gini Katsayısı en son ölçümlere göre 0,49 civarında olup dünyanın en gayri adil gelir dağılımlarından birine işaret etmektedir.

Girdi-çıktı tablosu (input-output table): Bir ekonomideki son malların üretiminde kullanılan ara malların miktarını gösteren tablo.

Görünmeyen işlemler: Yurtiçindeki yerleşik kişiler ile yurtdışındaki yerleşik kişiler arasındaki mal ticareti dışındaki alışveriş.

Görünmeyen işlemler dengesi: Görünmeyen işlem gelirleri ile giderleri arasındaki farktır.

Görünmez el (invisible hand): Tam rekabetçi bir ekonomide dışarıdan hiçbir müdahale olmaksızın piyasaların kendiliğinden dengeye geleceğini söyleyen terimdir. Adam Smith tarafından ekonomiye kazandırılmış bir terimdir.

GSMH zımnı deflatörü: Cari fiyatlarla hesaplanmış GSMH'yı reel, yani fiyat hareketlerinden arındırılmış GSMH'ya böldüğümüz zaman GSMH zımnı deflatörünü bulmuş oluruz. GSMH zımnı deflatörü, GSMH hesaplamasına giren mallardan oluşan sepetin fiyatlarındaki ortalama yıllık değişimdir.

Guvernör: Bağımsız bir kurumun yöneticisi anlamına gelen ve genellikle merkez bankası başkanları için kullanılan bir terim. IMF ve Dünya Bankası grubunda üye ülkeleri temsil etmek üzere görevlendirilen bakan, merkez bankası başkanı gibi görevlilere de bu isim verilir.

Harcamalar politikası: Kamu harcamalarının miktarını ya da yönünü değiştirmek suretiyle ekonomiyi etkilemeye yönelik politikaya denir.

Harcanabilir gelir: Tüm vergiler ve diğer kesintiler çıktıktan sonra elde kalan ve istendiği gibi harcanabilecek gelirlerin toplamı.

Hazine: (1) Kişi, kurum veya devletlerin sahip oldukları taşınır ve taşınmaz mal varlıkları ile çeşitli hakları gösteren belgeler. (2) Kişi, kurum ve devletlerin sahip oldukları servet ve hak ifade eden belgelerin saklandıkları yerler ve bunları yöneten kurum ya da birimler. Türkiye'de Hazine, Başbakanlığa bağlı bir müsteşarlıktır.

Hazine bonusu: Türk hazinesinin çıkardığı vadesi bir yıldan kısa olan borçlanma senetleri.

Hazine iç borçlanması: Yurtiçindeki kaynaklardan (kişiler, özel kurumlar, kamu kurumları) genellikle gönüllü yöntemlerle belirli bir vadeyle ve belirli bir sabit ya da değişken faiz karşılığında piyasa şartları içinde hazinenin borçlanması.

Hazine kâğıtları: Hazine tarafından ihraç edilmiş devlet iç borçlanma senetleri (tahvil ve bonolar).

Hazinenin birliği: Devletin tüm gelirlerinin bir havuzda toplanıp tüm harcamalarının aynı havuzdan yapılması ilkesi.

Heterodoks ekonomi politikası: Genel olarak kabul edilmiş yaklaşımdan sapmış, farklı bir yöne girmiş olan ekonomi politikası uygulamaları.

Hiperenflasyon: Bkz. *Enflasyon çeşitleri*.

Hipotez: Bir neden-sonuç ilişkisinin deney ya da yeteri kadar gözlemlerle kanıtlanmamış ifadesidir. Aksi ortaya konuluncaya kadar doğru kabul edilir.

Hükümler hakkı (seignorage): Para basma tekelinin devlette ya da devletin yetkilendirdiği bir kuruluşa (merkez bankası) olması nedeniyle para

basılmaktan dolayısı elde edilen gelir hakkı. Merkez bankası da elde ettiği kârları yıl sonunda Hazine'ye temettü olarak verir.

IBRD (International Bank for Reconstruction and Development): Bkz. *Dünya Bankası*.

ICSID (International Center for Settlement of Investment Disputes): Bkz. *Dünya Bankası Grubu*.

IDA (International Development Association): Bkz. *Dünya Bankası Grubu*.

IFC (International Finance Corporation): Bkz. *Dünya Bankası Grubu*.

İhale yöntemiyle borçlanma: Hazine'nin tahvil ve bonolarını faizi ve/veya miktarı ihale yaparak en iyi fiyat ve/veya miktarı verenlere satması.

İhracat: Bir ülkenin başka ülkelere sattığı mal ve hizmetlerin miktar ya da para cinsinden değeri.

İhracata dayalı sanayileşme: Sanayi üretiminin çoğunu ihracat amaçlı yaparak ihracatın artışı yoluyla ülkede sanayi üretimini artırmak.

İkame mallar: Birbiri yerine kullanılabilir mallar. (Örneğin, pirinç ile makarna ikame mallarındandır.)

İlk alıcılı ihale yöntemi: Bu ihale sisteminde Hazine kâğıtları önceden belirlenen ilk alıcılara (*primary dealers*) satılır. İlk alıcılar daha sonra ikinci piyasada Hazine kâğıtlarını talep edenlere satabilir.

İmalat sanayii kapasite kullanım oranı: İmalat sanayiinde üretim yapan fabrika ve ekipmanların cari üretim oranı. Kapasite kullanım oranındaki düşüşler ekonominin durgunlaşmaya gidişinin işaretini verir. Kapasite kullanımındaki artışlar ise ekonominin genişlemeye yöneldiğinin ve yatırım harcamalarının artabileceğinin işaretini verir.

IMF (International Monetary Fund): Bkz. *Uluslararası Para Fonu*.

İnter-Amerikan Kalkınma Bankası (Inter-American Development Bank): Amerika kıtasında bulunan üye ülkelere Dünya Bankası modelinde proje ve program kredileri veren bir banka. Borç almamaları koşuluyla diğer kıtalardaki ülkeler de bu bankanın üyesi olabilir.

İskonto oranı: Bir senet için ödenen para ile vadesi dolduğunda senet karşılığında alınacak para arasındaki farkın senet tutarına bölümüdür.

İskontolu devlet iç borçlanma senetleri: Devlet iç borçlanma senetlerinin, üzerinde yazan nominal tutarın altında iskontoyla satılması.

İskontolu ödeme: Bir tahvil ya da bononun, üzerinde yazılı değeri ile satın alma bedeli arasındaki fark.

İslam Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank): İslam ülkelerinin üye olduğu ve Dünya Bankası modeline benzer bir şekilde üye ülkelere proje ve program kredileri veren bir banka.

İsteğe bağlı politikalar (discretionary policies): Ekonomik dengeyi sağlamak üzere hükümetin tercihlerine göre biçimlendirilerek uygulanan politikaların tümü. Ekonomi politikasındaki başlıca tartışmalardan biri, “Kurallar mı uygulanmalı yoksa isteğe bağlı politikalar mı yürürlüğe konmalıdır?” (*rules versus discretion*) tartışmasıdır.

İstihdam oranı: Aktif işgücünün istihdam edilen bölümü. 15-65 yaş arası nüfus çalışabilir nüfus olarak kabul edilir. Bu nüfustan, kendini iş piyasasında kabul etmeyenler (ev hanımları, 65 yaşından önce emekli olup çalışmayanlar ve iş bulamadıkları için kendini iş piyasasından çekmiş olanlar) çıkarıldığında aktif işgücü nüfusu bulunur.

İşçi dövizleri: Yurtdışında çalışan Türk pasaportlu kişilerin çeşitli nedenlerle Türkiye’ye gönderdikleri dövizler.

İşsizlik oranı: Aktif işgücü içinde işsizlerin oranı. (İstihdam oranının tersi.)

İthalat: Bir ülkenin başka ülkelerden satın aldığı mal ve hizmetlerin miktar ya da para cinsinden değeri.

Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT): Sermayesinin yarısından fazlası devlete ait olan, mal ve hizmet üretmek üzere kurulmuş, ticaret kanununa tabi olarak çalışan tüzel kişiliğe sahip işletmeler.

Kamu kesimi borç stoku: Hazine’nin iç ve dış borçları ile Merkez Bankası’nın dış borçlarının toplamı.

Kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG, PSBR): Kamu kesimi finansman açıklarının GSMH’ya oranı. Kamu kesimi finansman açıkları Türkiye’de şu formülle hesaplanır: Bütçe açığı + KİT’lerin finansman açıkları + sosyal güvenlik kurumlarının finansman açıkları + yerel yönetimlerin finansman açıkları.

Kanun hükmünde kararname: Meclisten alınan yetkiye dayanarak hükümetlerin belli bir süre için ve belli bir konuda çıkardığı, içeriği kanun gücünde olan kararname. Süre dolduğunda ya kararnamenin içeriği yasalaşmak zorundadır ya da yürürlüğü biter.

Kapitalizm: Üretim araçlarının mülkiyetinin büyük ölçüde özel kesimde olduğu ve neyin hangi fiyatla ve kim için üretileceğini piyasa sisteminin belirlediği ekonomik sistem.

Kâr: Bir ekonomik faaliyet sonucunda elde edilen gelir ile geliri elde etmek için üstlenilen maliyetin farkı.

Kararlı denge: Bozulduğunda, dışarıdan müdahaleye gerek olmaksızın kendiliğinden yeniden düzelebilen durum.

Kararsız denge: Bozulduğunda, dışarıdan müdahale olmaksızın eski konumuna gelemeyen durum.

Karşılaştırmalı üstünlük: Bir ülkenin, bir mal ya da hizmeti, öteki mal ve

hizmetlere ya da bir başka ülkeye göre daha düşük maliyetle üretebilmesi hali.

Karşılıklar politikası: Bankalar, topladıkları mevduatların ve diğer bazı yükümlülüklerin Merkez Bankası tarafından belirlenen oranda belirli bir miktarını Merkez Bankası'na yatırmak zorundadır. Buna zorunlu karşılıklar, bunun miktarını belirlemeye yarayan orana da karşılık oranı adı veriliyor. Merkez Bankası'nın, karşılık oranını artırıp azaltarak bankaların açabileceği kredi miktarını ve maliyetini etkilemesi eylemine de karşılıklar politikası adı veriliyor. Aslında bu, bankacılık sisteminin serbestçe kullanabileceği kaynakların miktarını düzenlemeye yönelik bir para politikası aracıdır.

Katma değer: Bir malın piyasa değeri ile o malı üretmek için kullanılan üretilmiş diğer malların piyasa değerleri toplamı arasındaki fark.

Kayıt dışı ekonomi: Vergiye konu edilmeyen her türlü ekonomik faaliyet. İki biçimde söz konusu olabilir: (1) Yasal olmayan ekonomik faaliyetler, (2) Yasal olan ekonomik faaliyetlerden doğan verginin verilmemesi.

Keynesyen ekonomi yaklaşımı: İktisatçı John Maynard Keynes tarafından geliştirilen ve ekonominin piyasaya bırakılması halinde dengeye gelemeyeceğini, o nedenle de devletin ekonomiye aktif olarak müdahalede bulunarak tam istihdamı sağlamayı hedeflemesi gerektiğini savunan yaklaşım.

Keynesyen maliye politikası: Depresyon gibi istikrarsızlık hallerinden çıkış için gevşek maliye politikası izlenmesi.

Kişi başına gelir: Bir ülkedeki GSMH'nın ülkenin nüfusuna bölünmesiyle bulunan değer.

Kişisel gelir: Milli gelirden kurumlar vergisinin çıkarılmasıyla elde edilen büyüklük.

KİT: Bkz. *Kamu İktisadi Teşebbüsü*.

Klasik ekonomi yaklaşımı: Adam Smith ile başlayıp Keynes'e kadar devam ettiği düşünülen ve başlıca önermesi devletin ekonomiye hiçbir biçimde karışmaması halinde ekonomik dengelerin piyasadaki rekabet ve kişilerin en yüksek tatmin peşinde koşması nedeniyle kendiliğinden oluşacağını savunan görüş. Başlıca temsilcileri Adam Smith, David Ricardo, John Stuart Mill, Alfred Marshall'dır.

Konsolidasyon (tahkim): Borcun vadesinin sonsuz hale getirilmesi ya da uzatılması.

Konut kredisi: Konutun güvence altına alınması koşuluna bağlı olarak sabit ya da değişken faizli olarak açılan uzun süreli bir kredi türü.

Konvertibl para: İstendiğinde başka ülkelerin parasına kolayca ve hiçbir yasal engel olmadan çevrilebilen para.

Kota: (1) Üye ülkelerin IMF'deki katılma payı; bir çeşit sermaye katkısı. 2013 yılı itibarıyla Türkiye'nin IMF'deki kotası 1.456 milyon SDR'dir. IMF'nin

kotalar toplamı 238 milyar SDR'dir. (2) Dış ticarete ithalatı engellemek için ülkelerin mal bazında ithalatın miktarını kısıtlayan sınırlar koyması.

Kredi: Üzerinde anlaşılmış bir gelecekte (vade) geri ödenmek üzere verilen borç.

Kredi değerliliği: Kredi verenin ya da onun adına hareket eden tarafsız bir kurumun, kredi alacak olanın geçmiş ve gelecekteki borç geri ödeme yeteneğine ilişkin yaptığı ölçüm.

Kredi mektuplu döviz tevdiat hesabı: Merkez Bankası'nın yurtdışında çalışan Türk vatandaşlarından kabul ettiği döviz mevduatları.

Kredi riski: Bir alacaklının verdiği kredilerin geri dönmemesi riski.

Kredi tavanı: Bankaların açabilecekleri kredilere konulan miktar limiti.

Kuponlu devlet iç borçlanma senetleri: Faizlerin ödenme dönemlerinde kuponu üzerinde yazan faiz oranının, nominal değeriyle çarpılması sonucu ortaya çıkan meblağ kadar faiz ödeyen genellikle bir yıldan uzun vadeli devlet iç borçlanma senetleri.

Kur politikası: Merkez Bankası'nın TL'nin dış değerini ayarlamaya yönelik olarak bir müdahalesi söz konusuysa kur politikasından söz edilebilir. Bu tür müdahaleler daha çok kurlarda yüksek oranlı dalgalanmalar ortaya çıktığı zaman gündeme geliyor.

Kur rejimleri: (1) Sabit kur: (A) Tam sabit kur: (a) Para kurulu, (b) Ortak kur (euro gibi), (B) Yarı sabit kur: (a) Sabit sabitleme, (b) Esnek sabitleme-Sürüklenen çapa- Bant içinde çapa (Genişleyen bant). (2) Esnek (dalgalı) kur: (A) Müdahaleli esneklik, (B) Müdahalesiz esneklik (tam dalgalanma).

Laffer Eğrisi: Vergi oranı düştükçe devletin vergi tahsilatının artabileceğini gösteren eğri.

Laspeyres Endeksi: Fiyat endeksi oluşturma yöntemlerinden biri.

Likidite: Bir varlığın kısa sürede ve düşük bir maliyetle paraya çevrilebilme olanağı.

Likidite krizi: Ekonomik işletmelerin yükümlülüklerini karşılamak için yeterli likiditeye sahip olmaması durumu.

Likidite riski: Bir bankanın, mevduat sahibi veya borçlanıcılarının taleplerini zamanında ve yeteri kadar karşılayabilecek likiditeye sahip olamama riski.

Londra Kulübü: Dış borçlarını ödemekte güçlük çeken ülkelerin başka ülkelerin finans piyasalarından (özel sektör) aldıkları borçları yeniden yapılandırmalarına yönelik görüşmelerin yapıldığı toplantılar. Devletten devlete olan borçların yeniden yapılandırılması ise Paris Kulübü marifetiyle olur. Bkz. *Paris Kulübü*.

Lorenz Eğrisi: Bir ülkede milli gelirin dağılımının adil olup olmadığını

ölçmeye yarayan bir analiz. Dikey ekseninde milli gelirin birikimli yüzdeleri %20'lik paylar halinde, yatay ekseninde ise hane halkları sayısının birikimli yüzdeleri %20'lik dilimler halinde gösterilir. Bu eksenin karşılıklarına aynı uzunlukta tamamlayıcı eksenler çizilmesiyle oluşturulan karenin sol alt köşeden sağ üst köşeye olan köşegeni mutlak eşitlik olduğunu ifade eder. Bu doğrudan sapmalar gelir dağılımındaki eşitsizliğin derecesini ortaya koyar. Bkz. *Gini Katsayısı*. Bu analiz ücret, kâr gibi üretim faktörlerinin aldığı payların ölçülmesine yönlendirildiğinde karşımıza fonksiyonel gelir dağılımı çıkar.

Makroekonomi: Ekonomi biliminin global büyüklüklerle uğraşan alt dalı. Uğraştığı konular arasında enflasyon, büyüme, GSMH, toplam talep gibi konular vardır.

Mali tevzin: Kamu gelirlerinin merkezi idare ile mahalli idareler arasında paylaşım yöntemi.

Maliye bakanlığı: Bütçenin hazırlanması, vergilerin toplanması, gider ödeneklerinin verilmesi, kamu mallarının izlenmesinden sorumlu bakanlık.

Maliye politikası: Tam istihdamı ve istikrarlı büyümeyi sağlamak üzere hükümetin giderler ve vergilerle ilgili olarak aldığı kararlar bütünü. Bkz. *Ekonomi politikası*.

Marjinal tasarruf eğilimi: Belli bir miktar artan gelire paralel olarak artan tasarruf miktarı.

Marksist ekonomi teorisi: Kapitalist ekonomi yaklaşımının tersine üretim araçlarının devletin tekelinde olması gerektiğini savunan, özel mülkiyete karşı ekonomi yaklaşımı.

Menkul Kıymetler Borsası: Tahvil, bono ve hisse senedi gibi değerli finansman araçlarının el değiştirdiği piyasa.

Merkantilizm: Kapitalizm öncesi toplumlarda yaygın olarak uygulanan ve başlıca önermeleri ödemeler dengesi fazlası verecek bir ticaret politikası izlemek ve devletin ekonomiye aktif müdahalesini savunmak olan ekonomi doktrini.

Merkez Bankası: Ülkenin para otoritesi. Özel bir kanunla kurulmuş olup ulusal paranın basımına ve piyasaya çıkarılmasına yetkili tek kuruluş. Başlıca görevleri arasında ulusal paranın dolaşıma çıkarılması, ekonominin kredi arzının düzenlenmesi ve denetlenmesi, ödemeler sisteminin çalışması ve fiyat istikrarının korunması vardır.

Merkez Bankası müdahalesi: Piyasa koşullarını etkilemek ya da düzenlemek üzere Merkez Bankası'nca açık piyasa işlemleri, munzam karşılık oranları değişimleri, iskonto oranları değişimleri gibi yollarla ulusal paranın miktarına, döviz kurlarının ve/veya faizlerin değerine yapılan müdahalelerdir.

Merkez Bankası'ndan borçlanma: Hazine'nin geçici gelir gider farkını karşılamak üzere Merkez Bankası'ndan geçici olarak borçlanmasıdır. Türkiye'de

geçmişte uygulanan ve bütçe ödeneklerinin belli bir oranıyla sınırlı bulunan bu uygulama kısa vadeli avans adını taşıyordu.

MIGA (Multinational Investment Guarantee Agency): Bkz. *Dünya Bankası Grubu.*

Mikroekonomi: Ekonomi biliminin, toplumu oluşturan tek tek bireylerin ve tek tek firmaların ekonomik davranışlarıyla ilgilenen alt dalı. Konuları arasında tüketici dengesi, bireysel talep, firma dengesi, girdi maliyetleri, piyasa yapısı gibi konular yer alır.

Milli gelir: GSYH'dan amortismanlar ve dolaylı vergiler düşülüp devletin verdiği sübvansiyonlar eklendikten sonra bulunan büyüklük.

Monetarist ekonomi teorisi: Ekonomide paranın reel değişkenleri etkileyemeyeceğini savunan ekonomi yaklaşımı. Birçok açıdan klasik ekonomi yaklaşımına çok benzer. En önemli savunucusu Milton Friedman'dır.

Muhabir hesaplar: Bir bankanın iş yaptığı yurtiçindeki ya da yurtdışındaki diğer bankalardaki hesaplarında bulunan meblağlar.

Mukayeseli üstünlük: Bkz. *Karşılaştırmalı üstünlük.*

Mutlak üstünlük: Bir ülkenin, diğer bir ülkeyle karşılaştırıldığında, ürettiği bütün mal ve hizmetlerde kullandığı girdilere göre daha fazla çıktı elde etmesi hali.

Müdahaleli esnek kur: Merkez Bankası'nın zaman zaman döviz piyasasına müdahalede bulunması nedeniyle tam esnek olarak uygulanamayan döviz kuru rejimi (*dirty float, managed float*). Bkz. *Kur rejimleri.*

Nakit dengesi (bütçe nakit dengesi): Bütçe dengesi ve verilen avanslar toplamından emanetlerin çıkarılmasıyla bulunan büyüklük.

Net hata ve noksan: Yanlış ya da eksik kayıtlar nedeniyle ödemeler dengesi kalemleri arasındaki tutarsızlıkların kaydedildiği kalem.

Net milli hasıla: GSYH'dan amortismanların düşülmesiyle bulunan büyüklük.

Niceliksel gevşeme (quantitative easing): Ekonominin, yaygın uygulama alanı bulmuş para politikası araçlarıyla canlandırılmasının mümkün olmadığı hallerde uygulanan bir para politikası aracı. Bu politika çerçevesinde merkez bankaları, bankaların ve diğer kurumların ellerinde bulunan finansal varlıkları (tahvil, bono, varlığa dayalı menkul kıymet vb.) satın alarak karşılığında bu bankalara ve kurumlara para verir. Böylece ekonomiye, karşılığı ve limiti teorik olarak belirli bir miktar yeni para enjekte edilmiş olur.

Niyet mektubu (letter of intent): IMF kaynaklarına başvuran bir üye ülkenin uygulayacağı ekonomik programın genel çerçevesini çizen, IMF başkanına hitaben yazılmış, üye ülke yetkililerinin (genellikle ekonomi bakanı ve merkez bankası başkanı beraber) imzalarını taşıyan mektup.

Normatif ekonomi: Büyük ölçüde ekonomi politikasını kapsayan sorunlarla uğraşan ve objektif gerçekler yerine sübjektif tercihleri yansıtan ekonomi alt dalı.

Off-shore bankacılık: Yapılan bankacılık işlemlerinden ve/veya kazançlarından vergi almayan ya da çok az vergi alan yerlerde yapılan bankacılık.

Off-shore hesaplar: Off- shore bankalarda açılan mevduat hesapları.

Operasyonel risk: Bir işletmenin kendi iç işleyişinden kaynaklanabilecek yanlışların işletmeye zarar verme riski. Örneğin, bir elektrik faturasının kayıtlara yanlış girilmesi nedeniyle fazla ödeme yapılması riski operasyonel risktir.

Otomatik dengeleyiciler (otomatik stabilizers): Ekonomide enflasyon ya da deflasyon ortaya çıktığında kendiliğinden devreye girerek kötü gidişi yavaşlatan ya da tersine çeviren düzenlemeler. Başlıca örnekleri arasında artan tarifeli gelir vergisi (progresif) ve işsizlik sigortası gösterilebilir.

Otonom yatırım: Başka değişkenlerden etkilenmeyen yatırım harcamaları miktarı.

Ödemeler dengesi: Bir ülkedeki ekonomik birimlerin (bireyler, firmalar ve devlet) belli bir dönem içinde yabancı ülkelerdeki ekonomik birimlerle gerçekleştirdiği her türlü ekonomik faaliyetin parasal değerini gösteren hesap tablosu.

Örtülü ödenek: Harcama nedeninin kamuoyunca bilinmesinin ulusal çıkarlara ters düşmesi nedeniyle başbakanın yetkisine verilmiş harcama ödeneği.

Özel bütçeli idareler: Özel bütçe kapsamında yönetilen kamu idareleri, bir bakanlığa bağlı ya da bir bakanlıkla ilgili olarak belirli bir kamu hizmetini yürütmek amacıyla kurulan, gelir tahsis edilen, bu gelirden harcama yapma yetkisi verilen, kuruluş ve çalışma esasları kanunla düzenlenen kuruluşlar. Savunma Sanayii Müsteşarlığı, YÖK, TÜBİTAK, MTA, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, Devlet Operası Genel Müdürlüğü, MPM, Türk Patent Enstitüsü, KOSGEB, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü bu kategoriye girer.

Özel çekme hakları (special drawing rights-SDR): IMF tarafından üye ülkelere tahsis edilmek amacıyla yaratılan uluslararası rezerv para. SDR, para olarak tedavül etmeyen ve yalnızca muhasebe kaydı olarak işlem gören bir hesap birimi. Bir anlamda IMF'nin bastığı paradır.

Özel kesimin piyasa dışına itilmesi (crowding out): Kamu kesiminin gelir gider dengesizlikleri sonucunda yarattığı büyük borçlanma talebiyle faizlerin yükselmesine neden olması sonucunda, özel kesimin, yatırımları için ihtiyacı olduğu fonların daralması ve pahalılaşması.

Özelleştirme gelirleri: Kamu iktisadi teşebbüsleri ve kamu iştirak

hisselerinin özel sektöre satışından elde edilen gelirler.

Özerk bütçeli kuruluşlar: Devlet bütçesinin dışında, kendi bağımsız gelirleri olup yetkili karar organlarıncı kendi harcamalarını tespit eden devlet kuruluşları. Örneğın, Merkez Bankası, Rekabet Kurumu ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme gibi kuruluşlar özerk bütçelidir.

Paashe Endeksi: Fiyat endeksi oluşturma yöntemlerinden biri.

Par value (yazılı değer): Bir hisse senedi, tahvil ya da bono gibi değerli evrakın üzerinde taşıdığı değerin tamamı.

Para: Mal ve hizmet satın alabilen, mal ve hizmetlerin değerini ifade eden ve tasarruf aracı olarak kullanılabilen her şey.

Para arzı: İşlem ve yatırımlarda kullanılmaya hazır para miktarının tümü. Belli bir tarihte ekonomideki para stoku.

Para arzı tanımları: M_0 , M_1 , M_2 , M_3 .

M_0 : Dolaşımdaki kâğıt para + madeni para

M_1 : M_0 + vadesiz mevduat

M_2 : M_1 + vadeli mevduat

M_3 : M_2 + repo ve para piyasası fonları + bankalarca ihraç edilen menkul kıymetler.

Para politikası: Merkez Bankası'nın hedeflerine ulaşmak için uyguladığı açık piyasa işlemleri, iskonto oranının tespiti, mevduat munzam karşılık oranlarını değıştirmesi gibi politikaların bütünü. Bkz. *Ekonomi politikası*.

Paranın değer kaybetmesi (depreciation): Bir ülke parasının başka ülkelerin paralarına göre değerinin azalması. Bu değer kaybının sonucu olarak parası değer kaybeden ülkedeki ekonomik birimler, diğer ülkelerin mallarını daha pahalıya almaya başlar.

Paranın değer kazanması (appreciation): Bir ülke parasının başka ülkelerin paralarına göre değerinin artması. Bu değer kazanmanın sonucu olarak parası değer kazanan ülkedeki ekonomik birimler, diğer ülkelerin mallarını daha ucuza almaya başlar.

Paranın dolanım hızı (velocity of money): Bir ekonomide her bir para biriminin belirli bir sürede kaç kez el değıştirdiğini gösteren ölçü. Bkz. *Değışim denklemi*.

Paris Kulübü: Dış borçlarını ödemekte güçlük çeken ülkelerin başka ülkelerin devletlerinden aldıkları borçları (devletten devlete borçlar) yeniden yapılandırmalarına yönelik görüşmelerin yapıldığı resmi toplantılar. Özel sektöre olan borçların yeniden yapılandırılmaları Londra Kulübü marifetiyle olur. Bkz. *Londra Kulübü*.

Peg: Bir ülkenin, parasının yabancı ülkelerin paraları karşısındaki değerini,

bir başka ülkenin parasına ya da başka ülkelerin paralarından oluşan bir sepete bağlayıp sabitlemesi.

Phillips Eğrisi: İşsizlik oranı ile ücret artışlarını ya da işsizlik oranı ile enflasyon arasındaki kısa dönemli ilişkiyi gösteren eğri. Kısa dönemde, Phillips Eğrisi enflasyon ile işsizlik oranı arasında ters bir ilişki olduğunu gösterir.

Piyasa riski: Mali piyasalarda fiyatların oynaklığından dolayı zarar ya da kâr etme riski.

Portföy yatırımları: Tahvil, bono ve hisse senedi gibi menkul kıymetlere yapılan yatırımlar.

Pozitif ekonomi: Bir ekonomik olgunun objektif olarak ortaya konulup analize tabi tutulmasını içeren ve değer yargılarına yer vermeyen ekonomi bilimi dalı. Ekonomi teorisi bu kategoriye girer.

Rant: Sahip olunan bir değerden elde edilen gelir. Popüler ifadesiyle, çalışmadan elde edilen gelir.

Rasyonel beklentiler: Sistematik olarak yanlış ya da taraflı olmayan ve ulaşılabilir tüm bilgileri kullanarak oluşturulmuş ileriye dönük beklentiler.

Reel GSMH: Enflasyondan arındırılmış GSMH. Enflasyondan arındırma işlemi, GSMH zımni deflatörü yoluyla yapılır.

Reel GSYH: Enflasyondan arındırılmış GSYH.

Reel faiz: Elde edilen faizin enflasyondan arındırılarak ifade edilmiş şekli.

$R = (1+r)/(1+p)$ formülünde R, reel faiz oranını; r, nominal faiz oranını ve p, enflasyon oranını göstermektedir.

Reeskont kredisi ve politikası: Bankaların nakit ihtiyaçlarını karşılamak üzere Merkez Bankası'ndan ellerindeki senetleri vererek ya da borçlu cari hesap şeklinde kullandıkları kredilere reeskont kredisi, bu krediye uygulanan faize de reeskont faizi adı verilir. Bu faiz kullanılarak uygulanan politika da reeskont politikası adını alır.

Refinansman: Borcun başka koşullar taşıyan bir başka borçla değiştirilmesi işlemi. Bu uygulama daha çok faiz ya da alacaklı değişmelerine yol açan bir borç koşulu değişimi biçiminde karşımıza çıkar.

Rekabet Kurumu: Piyasalarda fiili anlaşmalar sonucu doğabilecek tekelleşme ve kartelleşmeleri önlemek, piyasaların rekabete uygun olarak çalışabilmesini sağlamak üzere kurulmuş bulunan ve başkan dahil 11 kişiden oluşan kuruluyla karar alan organ.

Repo: Bir menkul kıymetin, ileri bir tarihte geri alınması vaadiyle satılması.

Resesyon: İki çeyrek üst üste eksi büyüme hali.

Revalüasyon: Bir ülkenin ulusal parasının yabancı ülkelerin ulusal paralarına karşı olan değişim değerinin (parite) idari bir kararla yükseltilmesi işlemi.

Rezerv Opsiyon Katsayısı (ROK): Merkez Bankası, bankaların, yatırmak zorunda olduğu TL cinsinden zorunlu karşılıkların bir bölümünü döviz cinsinden yatırmasına opsiyonel olarak izin veriyor. Döviz cinsinden yatırılacak olan bu miktara Merkez Bankası, Rezerv Opsiyon Katsayısı (ROK) adı verilen bir katsayı uyguluyor. Böylece dövizini biraz daha ucuz bir fiyata alarak rezervlerine ekliyor.

Rezerv para: Merkez Bankası'nın ulusal para cinsinden olan likit yükümlülükleri.

Rezerv para çarpanı: Rezerv paranın yaratabileceği toplam para arzı. $k = M / RP$ formülünde k rezerv para çarpanını, M para arzını ve RP rezerv para miktarını göstermektedir.

Risk primi: Alınan risk karşılığında talep edilen normal getirinin üzerindeki prim.

Sabit döviz kuru rejimi: Bir ülkenin ulusal parasını başka ülkelerin ulusal paralarına karşı belirli bir pariteyle sabitlemesi, arz ve talep değişikliklerine karşı bu sabitliği bozmaması. Bkz. *Kur rejimleri*.

Sabit faiz: Bir borcun faizinin, borcun vadesi süresince değişmemesi.

Samurai tahvil piyasası: Japonya'da Japon yeni üzerinden Japon olmayan ekonomik birimlerce ihraç edilen borç senetlerinin alım satımının yapıldığı piyasa. Bu piyasada tahvil ihraç edenin belli bir düzeyde kredi değerliliği olması şarttır.

Satın alma gücü paritesi: Farklı ülkelerdeki mal ve hizmet fiyatlarının farklı olması nedeniyle ülkelerin gelirlerinin satın alma gücünü tespit etmeye yönelik yapılan düzeltme.

Say kanunu: "Her arz kendi talebini yaratır" biçiminde özetlenebilecek klasik ekonomi yasası. Bu yasanın büyük ölçüde takas (barter) ekonomisinde geçerli olduğu, parasallaşmanın geliştiği günümüz ekonomilerinde geçerli olmadığı dikkate alınmalıdır.

SDR (special drawing rights): Bkz. *Özel çekme hakları*.

Sendikasyon kredisi: Birden fazla mali kuruluşun bir araya gelerek belli bir ekonomik birime ortaklaşa aynı kredi şartlarında kredi vermesi.

Senyoraj: Kâğıt ve madeni para basım giderleri ile piyasadaki değişim değeri arasındaki fark nedeniyle devletin elde ettiği kazanç. Bkz. *Hükümlük hakkı*

Serbest mevduat: Bankaların, Merkez Bankası'ndaki serbestçe kullanabilecekleri, hiçbir kısıtlamaya tabi olmayan mevduatları.

Sermaye hareketleri dengesi: Ödemeler dengesindeki, yurtçinde yerleşik ekonomik birimler ile yurtdışında yerleşik ekonomik birimler arasındaki borç alıp verme işlemlerini ve sabit sermaye yatırımlarını içeren denge.

Sermaye piyasası: Bir yıldan daha uzun süreli borç verilebilir fonları arz edenler ile bu tür uzun süreli fonları talep edenleri bir araya getiren ve hisse senedi ve uzun vadeli borç senetlerinin ihraç edildiği, alım satım işlemi gördüğü piyasa.

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK): İlk kez halka arzlara izin veren, menkul kıymet borsalarındaki işlem ve kurumların denetiminden sorumlu ve sermaye piyasalarını düzenlemeye yetkili bağımsız bir kurul.

Sermaye yeterliliği: Bankaların, bilanço büyüklükleri ve aldıkları risklerle uyumlu sermaye bulundurması gerekliliği.

Sıkı maliye politikası: Harcamaların limitli tutulduğu ve vergilerin de yüksek alınmaya devam ettiği uygulama. Bu uygulamada bütçede faiz dışı fazla verilmesi hedeflenir. Genellikle ekonomide enflasyonist eğilimlerin yükseldiği, bütçe açıklarının artmaya yöneldiği ortamlarda başvurulan bir uygulama biçimidir.

Son ödeme mercii: Ekonomide likidite ihtiyacı ortaya çıktığında, son şans olarak likidite temin edilebilecek kurum, merkez bankası.

Sosyal güvenlik kuruluşları: Çalışanlardan toplanan paralarla emeklilere maaş veren, emekli ve çalışan üyelerine sağlık hizmeti sunan, devlet tarafından yönetilen ve yönlendirilen kuruluşlar. Bir toplumda insanların sosyal güvenliğini sağlamak üzere kurulmuşlardır. Türkiye’de kamu kesimi tarafından kurulmuş sosyal güvenlik kurumu (SGK) ile birlikte çeşitli özel sosyal güvenlik sandıkları vardır.

Sosyalist ekonomik yaklaşım: Sermaye malları mülkiyetinin devlet elinde olmasını savunan yaklaşım.

SPK: Bkz. *Sermaye Piyasası Kurulu*.

SRF (Supplemental Reserve Facility): IMF’nin çok kısa süre içinde döviz rezervlerinde dramatik düşüşler yaşayan ülkelere sunduğu bir kolaylık. SRF miktarı bir ülke kotasının birkaç katı olabilir.

Stand-by düzenlemesi: IMF’nin ihtiyacı olan üye ülkelere destek vermek üzere yaptığı başlıca düzenleme. 18 aya kadar olan stand-by düzenlemesinde üye ülke kotasının %100’ü kadar, 3 yıla kadar olan stand-by düzenlemesinde (süresi uzatılmış fon kolaylığı) üye ülkeye kotasının %300’ü kadar parasal destek sağlanabilir. IMF son yıllarda bu sınırları istisnai olmakla beraber aşabilmektedir.

Stok değişken: Belli bir süreyle sınırlı olmayan birikmiş değerler toplamı. Para arzı bir stok değişkendir.

Stopaj: Bir ödemede kaynakta yapılan kesinti. Örneğin, ücretler üzerinden alınan verginin işverence kesintiye tabi tutulmasına stopaj denir.

Süreklili borçlanma yöntemi: Bu yöntemde Hazine belirli miktar ve vadeleri

içeren devlet iç borçlanma senetlerini devamlı satışa sunar. Bu senetler sabit ya da borçlanma ihalelerinde belirlenen faiz ortalamalarına bağlı olarak faiz taşıyabilir.

Tahkim: Bkz. *Konsolidasyon*.

Tam istihdam: Ekonomideki emek ve sermaye gibi üretim araçlarının tam olarak üretimde kullanılması hali.

Tamamlayıcı mallar: Genellikle birlikte kullanılan mallar. Birinin kullanımı diğerinin de kullanımına gereksinim yaratır.

Tarife dışı engeller: Gümrük tarifesi (yani gümrüklerde uygulanan vergi sistemi) dışında, uluslararası mal ve hizmet akımlarının serbest ticaret koşulları çerçevesinde gerçekleşmesine engel olan her türlü araç ve politika.

Tasarruf (S): Gelirin, elde edildiği dönemde tüketilmeyen bölümü. $S = Y - C$ formülünde S tasarrufu, Y geliri, C de tüketimi göstermektedir.

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF): Bankalardaki tasarruf mevduatlarını belli bir sınıra kadar sigorta eden kurum.

Tek hazine hesabı: Kamu gelirlerinin tümünün toplandığı ve kamu giderlerinin tümünün yapıldığı hazine hesabı. Bu hesap Ziraat Bankası'nda tutulur. Kural böyle olmakla birlikte uygulamada istisnalar vardır.

Teori: Birden fazla neden-sonuç ilişkisinin bir disiplin halinde birleştirilmesinden meydana gelen bilgiler topluluğu.

Teşvik politikası: Harcamalar politikası ya da vergi politikasının bir parçası olarak uygulanan teşvik politikasında amaç belirli malların, belirli sektörlerin ya da ileri üretim teknolojilerinin desteklenmesi suretiyle üretimin kalitesinin veya rekabet gücünün artırılmasını sağlamaktır.

Ticari banka: Başlıca mevduat toplamak ve farklı ekonomik birimlere kredi vermek suretiyle çalışan aracı kurum.

Toplam borç stoku: Bir ülkenin belirli bir dönem sonu itibariyle iç ve dış borçlarının toplam tutarı. Bu hesaplama kamu kesimi iç borçları ile kamu kesimi ve özel sektörün toplam dış borçları katılır.

Toplam borç yükü: Toplam borç stokunun GSYH'ya oranı.

Transfer harcamaları: Karşılığında hiçbir mal ya da hizmet almadan yapılan ödemeler. Örneğin, devletin bir KİT'e sermaye koyması ya da borç faizlerinin ödenmesi transfer harcamalarıdır.

Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE): Belirli bir dönem içinde belirli bir kitle tarafından satın alınan mal ve hizmetlerle belirlenen bir sepetin fiyat değişikliklerini ölçen fiyat endeksi. TÜFE, TÜİK tarafından belirli bir baz yılı ve hane halkı tüketim anketleri kullanılmak suretiyle ağırlıklandırılmış olarak sepete alınan belirli mal ve hizmetlerin ortalama parasal değerinin baz yıla göre gösterdiği değişimi ölçer.

Tüketim fonksiyonu: Tüketim harcamaları ile onu etkileyen değişkenler arasındaki fonksiyonel ilişki. Örneğin, $C = f(Y)$ bir tüketim fonksiyonudur. Burada C tüketim harcamalarını, Y geliri göstermektedir.

Tüketim harcamaları (C): Mikroekonomi açısından bireylerin, makroekonomi açısından bütün toplumun belirli bir dönem içinde tüketim amaçlı olarak yaptığı harcamalar. Ekmek gibi hemen tüketilebilen maddelere yapılan harcamaların yanı sıra otomobil, buzdolabı, televizyon gibi hemen tüketilemeyecek dayanıklı tüketim mallarına yapılan harcamalar da bu gruba girer.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK): Türkiye’de ekonomik, sosyal, kültürel ve demografik alanlarda veri toplamakla ve bu konulardaki istatistikleri yayınlamakla sorumlu, Başbakanlığa bağlı bir başkanlık.

Uluslararası Finans Kurumu (International Finance Corporation): Bkz. *Dünya Bankası Grubu*.

Uluslararası Kalkınma Ajansı (International Development Agency): Bkz. *Dünya Bankası Grubu*.

Uluslararası Para Fonu (IMF): Uluslararası finansal gelişmeleri izleme ve ödemeler dengesi zorluğuna düşen ülkelere destek olmak üzere kurulmuş bir kurum. Bkz. *International Monetary Fund*.

Uluslararası rezervler: Bkz. *Döviz rezervi*.

Uluslararası Yatırımları Garanti Ajansı (Multinational Investments Guarantee Agency): Bkz. *Dünya Bankası Grubu*.

Uyarılmış beklentiler (adaptive expectations): Gelecekte bir değişkenin alacağı değerler üzerindeki beklentilerin aynı değişkenin geçmişte aldığı değerlerin bir çeşit ortalaması yoluyla olduğuna ilişkin bir yaklaşım.

Uyarılmış yatırım: Çeşitli etkenlere bağlı olan yatırım harcamaları. Faiz oranlarının düşmesiyle ortaya çıkan ek yatırım harcamaları uyarılmış yatırım.

Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE): Ülke ekonomisinde üretim faaliyetleri içinde yer alan maddelerin fiyatlarında aydan aya ortaya çıkan değişimleri ölçmekte kullanılan endeks. Bu fiyat endeksi, TÜİK tarafından belirli bir baz yılı esas alınmak ve sepete dahil edilmiş çeşitli mal ve hizmetler için üreticilerden bilgi toplamak suretiyle oluşturulur. Ayrıca, toptancı aşamasındaki fiyat değişimlerini ölçen bir endekstir.

Üretim fonksiyonu: Üretimde kullanılan girdiler ile üretilen mal arasındaki fonksiyonel ilişki. $Y = f(K, L)$ bir üretim fonksiyonudur. Burada Y üretimi, K üretimde kullanılan sermaye stokunu ve L üretimde kullanılan emek miktarını göstermektedir.

Vade uyumsuzluğu: Bankaların kaynakları ile kullanımları arasında ortaya çıkan zaman uyumsuzluğu. Örneğin, bir bankanın ortalama mevduat vadesi 3 ay

iken kredilerinin ortalama vadesi 1 yıl ise vade uyumsuzluğu söz konusu demektir.

Verimlilik: Üretimde kullanılan her birim girdinin yarattığı çıktı miktarı.

Vergi (T): Devletin, kamu giderlerini karşılamak üzere ve Anayasa'dan gelen kamu gücünü kullanmak suretiyle kişi ve kurumlardan belli kurallar içinde çeşitli ekonomik faaliyetler üzerinden topladığı para.

Vergi denetimi: Maliye Bakanlığı'nın, vergi vermesi gereken ekonomik birimlerin hesaplarını zaman zaman inceleyerek vergilerin zamanında ve doğru miktarlarda verilip verilmediğini denetlemesi.

Vergi dışı normal gelirler: Türkiye uygulamasında kamu mallarının satışı, kiralanması, kamu teşebbüslerinden alınan temettü gelirleri ve çeşitli cezalar gibi devletin vergi dışı gelirleri.

Vergi mükellefi: Yürürlükteki vergi kanunları çerçevesinde vergi verme yükümlülüğünde olan bir ekonomik birim.

Vergi politikası: Başta vergiler olmak üzere kamu gelirlerinin kapsam, oran ya da miktarını değiştirmek suretiyle ekonomiyi etkilemeye yönelik politika.

Yankee tahvil piyasası: Amerika Birleşik Devletleri'nde yabancı ekonomik birimlerce dolar üzerinden ihraç edilen tahvillerin el değiştirdiği piyasa. Bu piyasada tahvil ihraç edebilmek için borçlunun belli bir kredi değerliliğine sahip olması gerekir.

Yatırım (I): Belli bir dönemde sermaye stokuna yapılan ekleme. İleriki dönemlerde tüketmek üzere yapılan harcamalar.

Yatırım fonksiyonu: Yatırım harcamaları ile onu etkileyen değişkenler arasındaki fonksiyonel ilişki. Örneğin, $I = f(r)$ bir yatırım fonksiyonudur. Burada I yatırım harcamalarını, r faizleri göstermektedir.

Yerel yönetimler: Toplumun ihtiyaçlarını yerinde karşılamak üzere oluşturulan yönetimler. Türkiye'de yerel yönetimler belediyeler ve il özel idareleridir. Ayrıca belediyelere bağlı iktisadi teşebbüs niteliğinde kuruluşlar vardır (İETT, İGDAŞ, BEDAŞ). Belediyelerin kendi gelir gider bütçeleri olduğu gibi bunlara genel bütçe gelirlerinden de pay verilir (mali tevzin).